

C.
n. 1714.

Frank Koenig

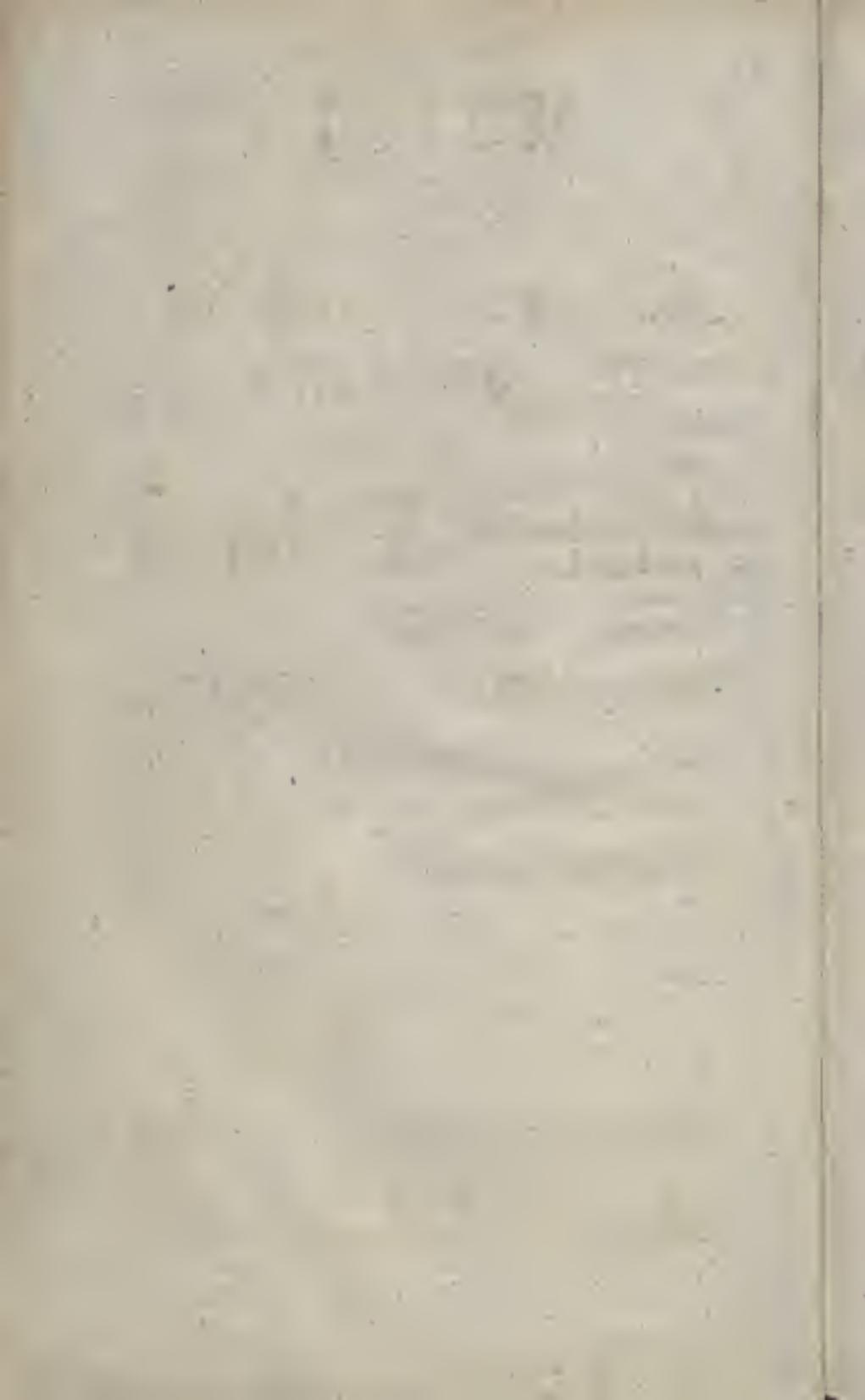
1834.

U d t o g
af
afgangne
Lavmand Povel Bidalins
Afhandling
om
Islands Opkomst
under Titel
DEO, REGI, PATRIÆ;
samt *Lundeborg*
nogle andres af samme Indhold
anvendt paa
nærværende Tider.

— — *fungor vice cotis, acutum*
Reddere quæ ferrum valet, exsors ipsa secandi.
HORAT.

Soroe, 1768.

Trykt hos Jonas Lindgræn, det Nidderlige
Akademies Bogtrykker.

Indledning.

§. I.

Vingen, som haver Kundskab om de mange haandstrevne Arbeider, som Lævemand Povel Vidalin haver ladet efter sig, kan bære Tvivl om, at han jo bor agtes for een af de Berdeste i Island i hans Tid a). Hans mangfoldige lærerige Afhandlinger over Kong Magni Lagabæters Islandske Lov forvisse os især om hans sikre Smag og skarpe Dommekraft, hans vidtloftige Indsigter i det nordiske Sprog og øvrige Oldsager, hans grundige Kundskab i vor gamle Lovkynighed. Nærværende Skrift, endskistnt for-

II 2

fat-

a) See eg Tilgift til Andersf. om Jæl. §. 59. p. 353. samt N. P. Sibbern Hist. Lit. Island. udgiven i Dreyers Monum Aneid T 1. p. 201. 205. it. Arnes Jæl. Rettergang, paa adskillige Steber, anførte paa Registeret under Vidalins Navn.

fattet da han endnu neppe havde opnaaet sin mandige Alder, viser os ham tillige som en værdig Patriot, ligesaa midkier for Fæderuetelandets Beste, som oplyst og grandseende. Dets Indhold er vigtigt i høieste Grad; Heusigten austendig for en retsfællen Borger. Jeg har ver derfor troet, at det kunde fornse og opbygge andre, ligesom mig, og at det kunde fortjene at komme i fleres Hænder, end hidtil er skeet. Den er den første Anledning til følgende Udtog.

§. 2.

Han haver frem for alle Ting vildet hellige Skriften til Gud: Dette første Ophav til al fuldkommen Gave, denne sande Begyndelse til alle gode Foretagender, al Besignelses eneste Kilde. Han haver dernest helliget det til Kongen: Det er Kongens Beskermelse, som alle og enhver have, næst Gud, at takle den reelle Besiddelse, af alt hvad der er kiert, alt hvad der nyttet og forusier Livet: Den er det Tilflugtssted, som Himmelten stiftede, mod Medborgernes Forurettelse, mod Fiendernes Grumhed. Endelig haver han helliget Skriften til Fæderuelandet: Denne fælles Moder, som giemmer vores Forsædres ærværdige Stov, som haver

haver bragt os til Livet, og som siden nærer og
 opholder, ja ligesom bær i sit Skied, baade
 os selv og alt hvad vi have; hvis Welstand ene
 kan stifte os, i Tiden, en sand og varig Lyk-
 salighed, og hvis Falder derimod vilde træfle
 efter sig, til den visseste Undergang, alst hvad
 vi mest traenget til, hvad vi mest elsket, Hustruer
 og Bern, Welgiorere og Venner, Huse og
 Gods, ja vore Templer og Alstere selv. Her-
 af bestemmer Forfatteren den Deel, som han
 tilegner sig og hver Undersaat: Pligten til at
 anvende alle sine Forstands-Kræfter paa at
 tenke paa de Midler, der kunne føre til Dy-
 den, der kunne oprette, vedligeholde, og for-
 fremme den borgerlige Lyksalighed; Dette eene
 erkiender han, i det Menneskelige, som den
 rette Frugt, som det store Diemerke, af al
 Kundskab og Værdom, og agter de anserte Wel-
 gierninger for lige saa mange Tilskyndelser der-
 til. Han ønsker aleene, at han maatte kunne
 see og opdage saadanne Ting, som kunde sigte
 til Guds Ere, bevidne hans Troeskab og Mid-
 tierhed for Kongen, og befordre hans vansmege-
 de Fædernelands tilladelige Nutte. Han lægger
 dog ikke Haanden paa Arbeidet uden frygtagtig
 Udsigt til samme. Sagens egen Vigtighed
 indskyder han, paa een Side, en betydelig

Frygt, da det er bekjendt, at Forseelser ingensteds kunne let blive større, Feiltagelser farligere, end i det politiske, allermest i de Venner, der rere paa eengang heele Landes almindelige Besættelse. Og desto mere mistroer han, paa den anden Side, hans Alder og Stand, hans Indsigt og Erfarenhed, hans Bid og Lykke, til at udføre dette, efter Ønske og Fortjeneste. Han gør sig altsaa stor Flid for at undskyldde denne hans patriotiske Dristighed, (som han selv kaldet den), deels med den saa naturlige Kierlighed til Fædernelandet, men mest med den medfødde Pligt, at fremme sin Konges Gavn, afværge hans Skade, hvortil enhver Undersaat er ligesom opoffret fra Ungdommen af, og som han derfor skylder alt hvad der staar i hans Magt, ja Livet selv. I Særdeleshed haaber han, at hans gode Samvittighed og redelige Hensigt skal undskyldde hans Feiltagelser.

§. 3.

Foruden hans Kierlighed til Fædernelandet, hans Pligter mod Kongen, hans Samvittigheds Bidnesbyrd (§. 2.) tager han endnu nærmere Anledning af en Kongelig allernaadigst Befaling, bekjendtgjort paa Landstinget i Jylland 1688 ved da værende Amtmand, Commissarius

merceraad Christian Müller til Katterup a), at alle og enhver skulde anmeldte alt hvad de kunde optænke, tienligt til at opfhielpe eller forbære Landet, at befordre Handelens og Fiskeriernes Tilsæxt, med eet Ord, at forsøge Hans Majestets Interesse og Indbyggernes Welstand. Ordene ere disse: "Saa som i blant andet
 "Hans Kongelig Majestets Willie og Be-
 "falling er, at jeg skal mig med Hliid er-
 "lynde, om nogen Metall eller Minera-
 "lier her paa Landet kunde findis, og der-
 "om giore udførlig Relation, saavelsom
 "allerunderdanigst Forstag, hvorleedes
 "det Hans Kongelig Majestet kunde kom-
 "me til Nytte og Brug, samt hvis i alle
 "andre Maader, særdeles med Fiskeri-
 "ets og Handelens Tiltagelse og Forbæ-
 "dring, sambt Landets Opkombst, kunde
 "være at observere og betænke; thi gives
 "forstrevne Lougmændene, saavel som
 "Lougrettismændene, og andre sig her paa
 "Steden befindende Landsens Indbygge-
 "re till kiende, paa det hvis een eller an-
 "den herom kunde være bekjendt, mig
 "vilde communicere, og saaledis hoistbes
 A 4 " meldte

a) See Extract af hans Instruk 5 Maii 1688 Art.
 14 i samme Mars Landstigns-Actter. No. 16.

" meldte Hans Kongelig Majestets voris
 " allernaadigste Arfve Kongis og Herris
 " allernaadigste Billie allerunderdanigst
 " kunde esterlevis.

§. 4.

Den nærmeste Bevægende-Grund haver han dog taget af Landets da værende beklagelige Tilstand, og til Beviis paa denne anfører han begge da værende Lovmænds, Sigurd Biernsens og Magnus Jonsens, samt heele Bavretts eensstemmige Svar paa fornævnte Besælling 1688 (§. 3), af det Indhold: "At de hverken selv kunde erindre, havde ei heller fundet indspørge af gamle Folk, at der paa et hundrede Aars Tid havde været saa almindelig og saa farlig Fattigdom i Landet, som den Gang, deels formedelst Fiskeriernes Mislighed, deels fordi det meeste af Kvæget var allerede uddøet, og det som var tilbage ifkun lidet nyttigt, formedelst vedholdende haarde Beirslig intil langt ud paa Sommeren, og deraf flydende Mangel paa Græs, saa at en forestaaende Hungersned kunde fast agtes siensynlig " a). Lige Svar faldt

a) See Landst. Acta, 1688. No. 16. Svaret er ovlyseligt, men for vidtlostigt at indsætte fra Ord til andet. Det samme vise og foregaaende Aars

faldt der paa Amtmandens Forespørgsel, om Landets Tilstand, igentagen paa Landstinget 1689, nemlig: "At samme trængdes da paa alle Kanter endnu meer end i forrige Aar; at mangfoldige Bonde-Familier vare bragte til Bettelstaven, mange endog døde af Hunger, og nogle funde ei engang agtes frie fra samme Frygt, i Julii Maaned, da Landstinget blev holdt" b). I ligedanne Jammer-Toner istemmede og Indbyggernes Svar paa dette slags Forespørgsel, endnu paa nye igentagen 1690, hvori de, foruden de forrige Aars Trængseler, klagede over adskillige Landeplager: "En overmaade stræng Vinter og medfølgende Kvegded, samt Hisselgangstens Vanlykke, og, ovenpaa alt andet, en almindelig Sygdom iblandt Menneskeie, som havde rykket en stor Mængde bort; det aleene tillagt til Trost, at det Aars gode Græsvoert gav endnu den overblevne Flok noget Glimt af Haab" c).

A 5

Aaret

Aars Landst. Acter 1687. No. 47., hvor Indbyggerne beklage Maringsmidernes aarlige Forringelse, og anbefale Landsfoged Heidemann, at see samme forestillet paa høire Steder, da han i dette Aar foretog en Reise til Danmark.

b) See Landst. Acta for 1689. No. 48., hvor alt dette findes omstændelig udssrt.

c) See Landst. Acta for 1690 No. 34., som forklare dette endnu meer stofkevius.

§. 5.

Aaret 1695 opvakte nye Forstækkelses, da den grønlandske Driv-Is, lagt omkring det heele Land (Snæfells-Isen aleene undtagen), forbød Indbyggerne Seen, og betog dem alt Haab om Nutte af Fiskeriet om Foraaret, just da samme, efter 9 Aars Mislyghed, syntes at love den lykkeligste Fangst; thi Isen havde indsluttet alle Strandene saa tæt, at Baadene, for at undgaae den, maatte trekkes, fra des res sædvanlige Stader, høier op paa Landet; den havde opfyldt alle Fjorde, indtil det inderste, og laae paa nogle Steder saa langt ud i Havet, at den ei kunde oversees fra de høieste Bierge. Paa nogle andre Steder, især for Sønderlandet, strækede vel Isen sig ikke saa langt ud, at den jo gav Leilighed til at see de Danske Handels-Skibe, som krydsede uden for; men hvem kunde disse nærme sig til Strandbredden, ikke heller Indbyggerne komme ud til dem, da de paa Seen svømmende Isbierge hindrede al Tilgang. Forfatteren kan neppe beskrive den Jammer, som da var at see. Den indvortes Ned trækkede alle, men det tilspærrede Hav negtede al Lindring. Ja Neden gif hartad til Fortvilelse, da man havde tabt Haabet om Handels-Skibenes Komme. Man herde Een raabe

raabe over Mangel paa Kornvahre, en anden paa Linnet, endnu andre paa Jern, Timmer og Materialier til Fiskeriets Drift for den følgende Tid, hver ligesom hans Trang mindede ham paa.

S. 6.

Fra anferte Alninger indtil Aaret 1699, da Forfatteren skrev, havde Armod og Elændighed medtaget Landet endnu meer, saa at hine Alars Gienvordigheder kunde agtes som Lyksalighed, mod dette Aar at regne, da den Ufrugtbarthed af Jorden og Havet, som fulgte paa den ved forrige haarde Vintere forsagede Fædedød, truede meer end nogen Tid tilforn, med den sterste Hungersnød a). Troeværdige Folk have forsikret Forfatteren, at Landet havde den Gang paa adskillige Steder fleere Betlere end Husfædre; og at en stor Deel Husfædre og Husmodre, som havde nogen Formue, eller syntes at have den, vare snarer at agte som Betlere, end nyttige Borgere, saavids de lode det blive blot ved den eene Deel af deres Pligt mod Fædernelandet, at avle nohle Børn, alt for lidet bekymrede om disses Pleie og

a) Beviis derpaa give Landstings Acterne for 1696.
No. 37.

og Opdragelse, enten formedelst Sygdom, sand eller foregiven, eller af en usorsværlig Følesleshed, i Hensigt til det almindelige Besie: Denne de Trængendes Mængde er forekommen Forfatteren saa farlig for Landets Mæring, at han virkelig yttrer en betydelig Frygt, at en lige Fattigdom skulde inden en kort Tid udbrede sig til alle; ja overvælde dem; da det ei syntes muligt, at de gode Husholderes ringe Aantal skulle kunne bestride baade deres egne Fornedenheder og Mængdens Erang. Endnu meer ængstes han ved at forestille sig en anden Art af Betlere i den Tid, bestaaende af friske og føre Læsgjængere, mest unge Folk af begge Kien, hvilke vare blevne, for deres slette Opsæsel, ud- satte af stikkelige Huse, og streifede siden om i Landet. De Kongelige Besalinger af 1696 at føre 30 af disse til Danmark, for at bruges ved Floden, eller Landmagten; og, at sætte nogle af de øvrige i Arbeide ved de Kongelige Fiskerier a), funde ei engang raade Bod paa dette. Forfatteren agter dette slags Folk saa meget meer som en tærende

Svag-

a) Den første er af 28 Martii, den anden af 4 Maii 1696, begge findes under No. 5. i samme Aars Lauds. Act, som er den første, der blev trukket, efter Cancellie: Resolution, indført bag paa Tittelbladet.

Svaghed for Landets Welfærd, da de lettelig
funde besmitte fleere, ved deres Dingaug, ja
blotte Exempel.

§. 7.

Men allermest beklager han, endog med
Forundring, en almindelig Felesleshed, mær-
ket især i Auledning af Driv-Jisen 1695.
Man hørde alle klage over de mange og store
Vandeplager som omspændede dem: men man
mærkede ingen betenkning paa nogen Uldvei, ingen
som udlod sig med et eeneste Ord, hvorledes
man skulde, for den Gang, oprette de faldne
Sager, hvorledes forsyne sig for den følgende
Tid, mod deslige Ansted. Da den første An-
gest tillige med Jisen var borte, og den aabnede
Sø begyndte at seie Fiskeriets Drift, blev
de fleste overfaldne af saa dyb en Glemfomhed,
at man skulde troet, at der ikke havde været
den allermindste Fare.

Denne saa meget skadelige Uvirk somhed,
meener vor Forfatter bør regnes som en Ulykke
for Landet, og den ikke ringe. Man skulde
siger han, tænke, at neppe een af Hundrede
mærker saa mange nærværende Elendigheder,
som dog ligge for Hjælpen, eller tænker paa hi-
ne, som kunne komme, da de ikke handle, ikke
ind-

indrette deres Sager anderledes, end som om alting stod til paa det allerbeste. En Tænkesmaade, som han troer er bleven indprentet ved Tidens Ængde, efterdi det Ønde, hvoraf Landet meest er blevet trykket, haver ei naaet sin Styrke paa engang, men sneget sig ind som en trærende Sygdom, først med langsomme Skridt, men siden noget hæftiger, ligesom Marsagerne ere komne til Kræfter, indtil det endelig haver faaet Overhaand og betaget det heele Land. Dette er da Forfatterens Indledning.

§. 8.

Som hans eget Skrift (§. 2.) saa være dette Udtog helliget til Gud, til Kongen, og til Fæderne landet, om jeg ellers ter bedre saa ringe et Arbeide med saa heie Navne. Jeg haaber det finder al forneden Undskyldning, i deu Friehed at tænke og skrive om de Ting, som hører til Huusholdningens Forbædring, til Landets Opkomst, som vore allernaadigste Konger have saa faderligenaabnet; En Friehed oplivet ved Køgelige Belønninger, af hvilke Island ei haver savnet sin Deel, skient det ligger saa langt borte. Hvor skulde det glæde mig, om disse Blade kunde blive en Auledning med, til at opmuntre Landets Børn, til at føge, at indsøre,

at udbreede i Landet, de Kundskaber, som funsde giøre samme meer nyttigt for Indbyggerne, meer fornuende til at yde sin Plicht, til at lægge for Dagen den Taknemmelighed, som det saa høiligt skylder det høilovlige Oldenborgske Huns. Da blev og opnaaet det Diemærke, som vor Forfatter sigtede til.

§. 9.

De bevægende Grunde til Bekymring for Indbyggernes Fornedenheder, som han haver taget af Winterens Straughed, Fiskeriernes Mislighed, og den Grønlandske Drive-Jis (§. 4. 5. 6.) strække sig virkelig baade til vore og de kommende Tider, saa vidt een eller anden af dette slags Ulykker kan ei aleene lettelig indträffe, men endog ventes i det mindste nogle Gange i hvert Hundrede-Aar a). Landets Be-

- a) Dyre Aaringer haver man hørt baade først i dette Hundrede-Aar og nu for fort siden imellem 1750 og 1758. Driv-Jisen haver siden 1695 mange Gange været ved Jæland, blant andre 1741; Især haver den afskillige Gange indsluttet Nordlandet, samt endeel af Øster- og Vester-Landet, og berettes endog at have været ved Sønderlandet 1745 (i Tilgjist til Andersen §. 16 p. 309). Det mærkeliaste er Året 1755 da Skagestrands og Høfsos Skibe gjorde Vendereise 30 Aug. og Isen

Beliggenhed fører det med sig. Næringsmid-
lernes nærværende Tilstand, lignet med den for-
rige, tilsiger det samme. Alle de ældste Ester-
retninger a) aflægge et eenstemmigt Vidnesbyrd
om, at det som frem for alle Ting opmuntrede
og lokkede saa mange af de flygtige Morske i K.
Harald Haarfagers og følgende Tider, til at
sege Island, frem for andre Lande, det som
giorde Landet saa begierligt, og Reisen endog be-
remmelig, var det i den Lid almindelige Rygs-
te om Islands gode Lands-Rost, som det der
hedder, det er dets Godhed og Bequemhed
til Beboelse. Det var og saa i Sandhed:
Landet var næsten overalt bevoret med det flis-
neste Græs, som paa sine Steder gav en meget
sed og behagelig Luft b). Det havde store

Stræk-

Icen først gif bort den 3 Sept. Detienternes
Ansøgning til Hans Kongel. Majestæt 1766 viser
os, at Icen haver den Gang or: ringet Landet om-
trent ligesom 1695. Disse Gange vides den dog
ikke at have forårsaget betydelig Skade for Frem-
tiden.

- a) Egils-Saga Skallegrinißl. Cap. m. 24. 26. & 27.
al. 23. & 25. Laxdæla-Saga. Viga-Skuto-
Saga Cap. 1. Eyrbyggia-S. Cap. 3. Varns-
dæla-Saga 10. cap. Grettis-Saga Ísl. Opl. c.
6. p. 84. Bardar-Saga Cap. 3. ib. p. 165.
Landnáma-Saga P. I. c. 8. p. 10.
- b) Landnáma-Saga 2 P. 1 Cap. p. 27. og 26. c.
p. 69.

Stækninger, hvor der fast ikke var en Steen
at see, ligesom Skallagrim ikke kunde faae, paa
det Sted han boede, saa stor en Steen, som
han behovede til hans Smedde-Werksted, fer-
end han maatte hente den fra Søen a). Lig-
ledes var det med Skovene. Man haver no-
gle almindelige Vidnesbyrd, at heele Landet
var beplantet med Skov, fra Viergene til Straus-
den b). Man veed det samme om enkelte
Herreder, som Saurbæ c), Kialernæs d) Laxar-
dal e) og mangfoldige fleere; ja at disse Skove
have været saa anseelige, at de endog kunde
tiene til havsøre Skibe og store Bygninger f); lis-
gesom nogle Stykker af tykke Treer lade sig end-
nu undertiden til Syne, haade i Terre Gra-
ver, og i store Jordfald eller Fjeldsfred. Og
omendstient Landets nu værende store Sko-
ve bestaae ikun af Birke, og de smaa fast als-
eente

a) Egils-S. Skallegrüns-S. c. m. 27 al. 30.

b) Are Frôdes Islandingabok, Æsl. Opl. p. 2.

c) Laudnama-S. 2 P. 21 c. p. 62.

d) Egils-S. Skallage, c. m. 27.

e) Laxdæla-Saga.

f) Laudnama-Saga 1 P. 14 cap. p. 16. Viga-
glums-S. Æsl. Opl. c. 19 p. 216 og mange fleere,
tildeels ansorte i Th. Nicolai Diff. de communitu
Æsl. §. 37 P. 70-71.

eene af Birke- og Vidie-Krat a), torde jeg dog ei nægte b), at hine gamle Skove have jo ogsaa haft andre slags Træer. Deres anførte Brug, hvortil Birk og Vidie ere meget usikre, gier det næsten nødvendigt. Svarfdæla-Saga c) siger og med klare Ord, at der haver vojet Egg; og de sidste Observatores have, iblandt adskillige Blade, som af stort Birk eller Piil, liggende i en Bierg-Kloste, og forvandlede til Steen, ogsaa fundet nogle; som meget lignede Eggeblade, saa store som det huule i Haanden paa en middelmaadig Karl; ikke at nævne fleere slige Prøver. At der haade i Skovene selv, og ellers overalt, haver, i de første Tider, været den ypperligste Leilighed til Fædrift, er en ustridig Sandhed. Thi skjont een eller anden Skibsladning af Kvæg er blevet i den Tid ført over til Landet d), saa er det dog vissere, at de allerfleste, som satte sig der ned, funde ikun føre saare lidet Kvæg; ligesom og sligt udtrykkelig fortelles om Skallagrim,

og

a) Tilgjist til Anderson om Æstrand §. 31 p. 323.
Horrebows Esterr. §. 19 p. 76 seqv. Lavmand Becker nævner dog ogsaa Elle og Ravn.

b) med Horrebows I. c. p. 79-80.

c) hos Nicolai I. c. p. 70.

d) Landnáma-S. 3 P. 8 c. p. 100.

og dem som fulgte ham a). Men man seer endda, at de inden fort Tid havde Kveæg i Oversfledighed b); thi ved det at Kveæget (som Hallkels paa Agrenes c), Skallegrims ved Borgefjorden d), og Olaf^s i Laxaa-Dalen e), gik i Begyndelsen i fuldkommen Frihed i Skovene, som paa eengang forsynede det med oversfledig Føde, og Skul mod alle Winde og Uveir, saa kunde det ikke aleene holde sig ude om Vinteren, men blev og des skinnere, og ynglede des stærker. Dette sees tydeligst af nogle enkelte Stykker, som enten bleve med Fliid satte i Land paa visse Steder, eller af en Hændelse forvildede i Skovene; thi naar man faaet dem igien, efter nogen Tid, var de ei aleene blevne ganske vilde, men og gierne formeerede til usædvanlig Mængde f).

B 2

Tær

- a) Egils-S. Skallagr. c. 26.
- b) Landnama-S. 5 P. 5 cap. p. 157. saa og 2 P. 20 c. p. 61. Egils-S. Skallagr. 26 c. Bar-dur-S. 9 og 10 c. Æsl. Opl. p. 169 170.
- c) Landnama-S. 1 P. c. 17 p. 20.
- d) Egils-S. Skallagr. 1. c. e) Laxdæla-S.
- f) Saaledes vor Thores bortkomme Kvie formeeret til 40 Hveder inden den blev funden; (Landnama 1 P. 14 c. p. 15). Saaledes Steinolfs 3 Svin, efter 2 Aar, formeerede til 30 (ib. 2 P. 21 c. p. 62). Ingemunds 10 Svin, efter 1 Aar, til 100 (ib. 3 P. 3 c. p. 92). Og et par Svin, som Helge Magre satte i Land ved Galte-Hammer, til 70, efter 3 Aars Tid (ib. 3. P. 12 c. p. 107).

Issær fandt man dog, at Græsgangen til Fjelds var den allerskönnest: baade vilde & væget selv idelig føge derhen; det blev ogsaa der langt hædre og feedere a); ligesom og de allerførste Beboere agtede Sønderlandet endnu bedre end Nordlandet b). Møgler berettes ellers at have sluttet dette deraf, at Bindene fra Land-Siden være langt suunere, end de fra Havet c).

§. 10.

Som Landets egen Frugtbarhed, saa være og de meest fornuodne Ærings-Midler, i det myeliq bebygte Land, i allerstørste Overflodighed. Fædriften er allerede nævnet (§. 9.). Fiskeriet, baade i Højet, og i ferske Vand, var lige-saa. Om det første hedder det i Almindelighed, at alle Fjorde vare fulde af Fisk d); det samme berettes om Vandsfiord især e); saa var og paa Snæfellsnes et betydeligt Fiskerie f).

Lige-

- a) Landnáma-S. 5 P. 1 c. p. 148. Egils-Saga Skallgrims-S. 26 c.
- b) Landnáma-S. 1 P. 4 c. p. 6.
- c) Landnáma-S. 3 P. 18 c. p. 119. Bardar-S. Jsl. Oplag 3 c. p. 165 harer det uriktig tvært-innod.
- d) Grettis-S. Jsl. Opl. 13 c. p. 88.
- e) Landnáma-S. 1 P. 2 c. p. 4.
- f) Bardar-S. Jsl. Opl. 9 c. p. 169. Viglundar-Saga 9 c. p. 22.

Ligeleedes i Breedefjorden, især ved Biern-
ver, endnu efter den Tid segte fra andre Sted-
der i Landet af en stor Mængde Folk, som ble-
ve liggende der heele Aaret igienem a). Fis-
seriet i første Vand var ikke mindre overslo-
digt: Saaledes mærkede Skallagrim og hans
Folgeskab, at hvert Vand var fuldt af Fiske b).
I Vandsdalsaa var godt Fiskerie, baade af
Lax og anden Fisk c). Fiskeriet i den første
Sø paa Arnarvands-Heede, maae og agtes
anseeligt d), om man end ei vilde troe, at der
kunde fanges 100 Fiske i een Dag, 200 den
anden, og 300 den tredie. Og hvo kan
nævne alle Steder? det hedder f. E. om Landet
overhoved, at der var en stor Forraad af Dri-
ve-Hval, overslodig Laxfangst, og Fiskerie hee-
le Aaret igienem; og om nogle Grunde, som
Olaf Paa kibte i Laxaadalen, at dermed fulg-
te fordeelagtigt Fiskerie, af Sælhunde og Lax e).
Om den Landstrækning, som Skallagrim havde
indtager, hedder det ligeleedes, at der var en
overslodig Fangst af Sælhunde og Søesugle,

B 3 eg

a) Laxdæla-S. b) Egils-S. Skallagr. c. 26.

c) Landnáma S. 3 p. 4 c. p. 92 og Vatnsdæla-S.
22 cap.

d) Gretlis-S. Þol. Opl. 57 c. p. 190 og 65 cap.
pag. 137.

e) Laxdæla-Saga.

og at han lod samme drive ned megen Iver,
og især, paa Alftanes, føge Eg, Sælhunde og
anden Fangst af Havet; men Fisseriet i de fer-
ske Vand, nemlig det i Laxaerne, ved no-
gle af hans Folk, som han holdt der paa visse
Tider, og det i Glinseraa, ved en Mand, som
han lod sætte Boe hos samme a). Man seer
endog, at nogle have i den Tid, segt at bes-
fordre Fisseriet, ved et slags Konst, i blandt
andre de, som fortælles at have taget Fiske af
et fersk Vand, og sat dem i en Bæk, som var
noer ved deres Gaard, hvor de blevle sedde, og
Bækken kaldet deraf Allfiskaleetur b); Saale-
des og Thurid Sundafløller, der satte paa Dyn-
bet for Fisfiorden et Fiske-Meed, imod noget
Vederlag af hver Bonde paa Stedet c).

§. II.

Men disse Landets Herligheder (§. 9. 10).
have siden faaet en mærkelig Afgang. Man fin-
der allerede inden det 13 Hundred-Aar, fleere
end een Prøve paa adskillige slags Skade, som
det havde taget, siden det blev beboet, nu ved
Elve-

a) Egils-S. Skallogriins-S. 26 c.

b) Gullþoris-S. 2 cap.

c) Landnáma S. 2 P. 29 c. p. 74.

Elvebrud og Oversvømmelser a), nu ved Fieldsskred b), og nu igjen ved Jordbrand c). Det færtende Hundred-Aar, viser os en Kæde af meget store Ødelæggelser, fornemmelig forårsagede af usædvanlig mange og hæftige Ilds-Udbrydelser af Jorden, som indfaldt i den Tid. Saaledes berettes Branden af Hekla i Aaret 1300, at have ødelagt mange Herrer-hist og her d), og andre Jordbrande, i Aaret 1311, 51 Gaarde e); 1338 nedfaldt ved Jordsskelv 60 Gaarde, fornemmelig paa Sønderlandet f); 1340-41 ødelagde Hekla de 5 nærmeste Bygdelave, og fordærvede mange fleere Steder i Landet, hvortil og andre ildsprudende Bierge gjorde deres Deel. 1362 forgik det heele Kirke Sogn kaldet Lille-Herred i Skaptefells Syssel, bestaaende af 40 Gaarde g). 1390 ødelagde Hekla igjen mange Gaarde paa Sønderlandet h), da der og

B 4 skedde

a) Landnáma-S. 2 P. 1 c. p. 27 og 4 P. 5 cap. P. 134.

b) ib. 4 P. 3 c. p. 131. 5 c. p. 133. 5 P. 1 c. p. 149.

c) ib. 2 P. 5 c. p. 34. 5 P. 2 c. p. 151. Christendomssaga 11 c. p. 18.

d) Jacobsen om Ildsprud. Bierge p. 23.

e) ib. p. 26. f) ibidem.

g) Jacobsen p. 30 sætter 70, og regner dette til 1366.

h) ib. p. 31.

ffedde forstærkelseige Fieldfred, over det heele Land, til andre Gaarders Undergang. De følgende Tider have og vteret alt for meget frugtbare paa samme slags sorgelige Tildragelser; som i 436, da Hekla i een Morgenstund fuldkastede 18 Gaarde a). De næste Hundrede-Aar have lagt andre til; og hvor mange have ikke endnu i frist Minde den Skade, som fædde, ved Ilds-Udbrydelser og Bierg-Skytninger ved Myvand paa Nordlandet, men dog meer paa Østerlandet, fra 1721 til 1727. Hvor mange sole ei endnu følgerne af de 2 sidste, den i Køslugia 1755 og den i Hekla 1766? Ikke at nævne mangfoldige Oversvømmelser af ringere Betydenhed. Virkningen er og eienhylig: Aldskillige skjonne Egne ere nu forvandlede til de føleste Ørkener; en Ødelæggelse, som, blandt nogle flere Steder, er førdeesles fiendelig i Skaptefells-Syssel, i Breedemarks-Sand, Skeideraae-Sand, Myrdals-Sand b) og flere slige Sandstrækninger, paa nogle Miles Længde, foruden at det meeste af Hornefjorden, er deels skjult med Leer og Gruus, deels sat under Vand, formedeslst Elvenes vedholdende Oversvømmelse.

Nogle

a) ib. p. 33.

b) Tilgift til Andersen om Hel. §. 16 p. 310.

Nogle tilforn græsrige Heeder og Fielde ere nu deels forblæste og nogne, deels belagte med Jisbreeder, som voxe aarlig til. De langværlige skarpe Vinde, meest fra Nord og Nord-Ost, opbryde alt meer og meer, paa adskillige Steder, den forrige frugtbare Grønsvoer, hvor den ikke haver det fornødne Skul, enten af Under-Skov eller andet deslige; Jordbrand, Field-skred, og Vandbrud giere det saume; ja Jordskorpen er allerede deels ganske oprevet, paa adskillige Steder, saa intet er tilbage uden de bare Steene og Gruus, deles og bedækket med lava eller Sand, som Biergene have udspyet. Af hine store Slove ere nu kun overblevne meget ringe Levninger imod dem at regne (§. 9.). Med eet Ord at sige: Jordens heele Overflade, paa fleere end eet Sted, er omvoeltet og forrasket. Man maatte snart frygte for heele Landets Undergang. Men man maae priise Forshynet deri, at Skaden af de naturlige Omvæltelser bliver aldrig nær saa stor, i Tidens Længde, som den seer ud til af Forstningen. Jord-Ilden og Jisbrederne ere næstendeels bundne til visse Steder, hvor de allerede have gjort sig øde Pladser, paa hvilke de kunne udose deres sterkeste Raserie. Dersor blive og mange Gaarde, som enten styrte ind, eller gjores ubeboelige, ved Uske eller

Vandslod, saaledes Ædelæggelsen varer, byg-
te igien med Tiden. Dersor ere de fleste
Gaarde, som de gamle Esterretninger mælde
at være ødelagte, virkelig igien bebygte i vor
Tid. Saaledes er det meeste af de 50 Gaar-
de, som Ketlugia ødelagde sidste Gang, be-
hoede igien, og ventes, med Tiden, at funne
komme i forrige Stund. Saa haabes og
det meeste af det, som Hekla haver beskadiget
i disse sidste Alninger, at funue blive brug-
bart igien. Mange Fieldfred voxer til med
Tiden, paa samme Maade. Det er altsaa
for meget sagt, som dog sees antegnet af
en ligesaa erfaren som lerd Mand: "At
naar man villigne den nærværende frugtbare
Grund med den ældste Historie, skal det ikke
seile meget, at man jo skal finde det halve at
være ødelagt, eller dog meget forværret". Dog
er det ustridigt, at Skaden er hver Gang i en
hei Grad følelig, for saa mange, som den træf-
fer; der gaaer en lang Tid bort, inden den for-
vindes; Maar den eengang er forvunden, kom-
mer den paa sine Steder igien, paa andre Tider;
og paa nogle Steder forviudes den aldrig til
fulde, allerhelst hvor Jords-Monnet bliver
reent fordaervet a).

Næ-

a) Saaledes er især Skaptefells-Syssels Horværing alt
for meget siensynlig. Saaledes haver Hekla, alt
fra

§. 12.

Nærings-Midlernes nærværende Tilstand er og langt fra den forrige Flor. Jordsmønnets Forværring gør paa sine Steder Heeavlingen vanskeligere, og Feedristen meer indskranket end før. Ferskvands-Fiskeriet er forstyrret paa nogle Steder, ved adskillige Omvæltelser i Naturen. Fiskeriet i Havet kan nu, efter saa mange hundrede Aars Drift, ikke lettelig falde saa jævnlig i den Oversledighed, så nær ved Laudet, som i de første Tider, da Fisken havde nydt der saa langvarig Roelighed, Og det som er det største. Alle de store Nærings-Midler, saaledes som de drives nu, vise neppe en Skygge af det forrige. Adskillige Nærings-Midler som de Gamle dreve, ere for længst nedlagte; og mange gode og nyttige Omgangs-Maader, som de brugte, med største Fordeel, i deres Husholdning, faldne i Forglemmelse, uden at man enten haver indført
an-

fra ganuel Tid af, ødelagt over 20 Gaarde næst omkring. Jordbranden ved Myvand 1727, skont den for det meeste rammede en Uborken, ødelagde dog 2 Gaarde Gros og Hægre-Næs. Biergstyrtingen paa Østerlandet 1721 bestridt ligeledes 2 Gaarde, Hasdebrekke og Vig, skont den for det meeste overgik en allerede ødelagt Sandstrækning. Ikke at nævne flere Prover.

dre Nye i Stedet, eller veed at udfinde saadan-
ne, til at redde sig ned, i paakommende Neds-
fald. Og hvad kan man vel formode heraf;
i Hensigt til Formuen og Folke-Mængden? Efterretningerne ere kun faa, men funne dog,
paa noget nær, veileede til det sande. Da Bis-
kop Gisler Isleifssen, for at indrette Tienden,
lod tælle alle Skattekender i Island, sidst i det
xx Hundrede - Alar, befandtes i Øster - Fier-
dingen syv Hundrede, i Sønder - Fierdingen ti,
i Vester - Fierdingen ni, og i Nord - Fierdingen
tolv a); tilsammen 38 Hundrede, hvilke, naar
hvert beregnes, som det ber, til 120, giere
4560. Derimod kan tilsvarende forsikres,
at Skattekendernes Antall i Island var i Aa-
ret 1753 ikun 2100, og dog skulde der noel
saa stor Formue, til at svare Tingfare - Kibb,
i hine ældre Tider, som til Skatten i vor Tid.
De authentique Jordesøger viise, at Landstyk-
ken af Jorde - Godset i Island beleb sig 1696
til 33218 Rdtr., men i Aaret 1759 ikun
til 24273 Rdtr. Af dette Jordegods tilhører
Hans Kongelige Majestæt en Hemte - Part,
Dens Benders og Beboeres Antall var førend
Aaret

a) Are Frode Æsl. Opl. p. 12. Christendoms-S.
13 c. p. 23. Landname-S. 2 P. 33 c. p. 86.
3 P. 20 c. p. 125, Sturlunga-S.

Aaret 1700 tilsammen 1819, men i Aaret 1759 kun 1218, og dens visse Indkomst, i Aaret 1766, 640 Rdsl. mindre, end den var i Aaret 1717. Det øvrige Bonders-Godsес Tilstand er ikke bædre, men til en stor Deel slettere. Menneskenes Antall i Landet vides ikke netop; de fleste og de hyndigste, har ve dog været, og ere endnu, eenige i, at det har ver overgaaet 100000, serend den store Sygdom i 1707-8. Siden have nogle regnet det til 80000 a), andre til 50000 b); og dette sidste Tall agtes det ei meget at overgaae i nærværende Tid, siden den sidste dyre Tid, fra 1750 til 1758, regnes at have, paa noget nær, fult Landet ved 12000 Mennesker c).

Runde

a) Horrebows Esterretn. p. 13 og 301.

b) Tilgift til Andersf. §. 42 P. 334.

c) Den meget slette Tilstand, som Landet var i sidst i forrige Hundred-Aar (§. 4. 5. 6.), og først i dette, (som kan sees af Laub-Tarten 10 April 1702), døde mange Mennesker af Hunger og Mangel. Derpaa fulgte Smaa-Kopperne 1707 og 1708, der vare som en Art af Pest, og bortrykkede aleene efter Laymand Beckers Regning 11000 Mennesker, efter nogle andres, anført af Therkelsen (i Tilgiften til Andersou p. 204) henved 18000, og endnu efter andres, over 20000.

§. 13.

Kunde da ikke Æslanderne, endog i Landets allermeest blomstrende Tilstand, undgaae nogle Uaar; vare disses Folger suærtelige i høj Grad a); saa bor de nu saa meget meer frygte, baade for disse, og deres Folger, saa meget meer tænke paa al muelig Forsynelighed og Sikkerhed mod begge. Hvo giemmer vel ikke endnu en sorgelig Erindring om den sidste Hungers-Nød, fornemmelig i Alrene 1756 og 1757, uagtet den Kongelige Gavmildhed, i at uddele Korn-Ware til de Nødlidende, var saa meget ulignelig, og den Forsigtighed, som blev brugt

ved

20000. Siden denne Tid paastaae kyndige Føl, at Indbyggernes Tall haver aldri været den færdige Hvide, men tvertimod aftaget alt meer og meer, indtil det sidste store Tab, hvilket ellers fornemmelig rathmede Nord- og Øster-Landet. Dog dersom det er rigtigt, som Landmand Becker fortæller, som vel ei er at twile paa, at Landet havde endnu 1709, efter den store Sygdom, da Folket blev caaalt, nogle og 90000 Sicle; da vil maaske omtrent 70000 blive i vor Tid det retteste Tall. Havde man rigtige Listen paa Hødde' og Dode siden 1709 funde dette bringes til al muelig Visched.

a) *Grettis-Saga* Æslandske Oplag 14 cap. pag. 88.
Appendix til Landnama-Saga pag. 175 og 179.
Christendoms-Saga 14 c. p. 24.

ved Uddelingen, saa meget stor a). Men, den nyelig indrykte Pest iblandt Faarene giver endnu en nye, og ligesaa vigtig, Anleeling til Eftertanke: Det som er det eeneste, hvorfor saa mange skulle tilskobe dem alle deres Fornedenheder; Kjødet og Melke-Maden, hvoraf de skulle næres; Ulden, som alle skulle klæde sig med; Alt er her tabt med eet. Ja det er at frygte, at denne Art af Sygdom, som andre af samme Slags, vil haenge ved, eller dog aldrig udtrøddes til fulde; og skint den da taber, med Tiden, meget af sin Styrke, ved at blive gangbar; bliver den dog altid at agte for en Landeplage af det farligste Slags. Saalige og saa heit trængende Fornedenheder, give de vel ikke overfledige Grunde, til at være betænkt paa Mærlings-Midlernes Forbædring! Men hvilken af alle Bevægende-Grunde kan vel være større, end de mange ypperlige Anstalter, som høifsalig Kong Friderich den Femte haver alt fojet, til dette Øiemærke!

Som heisbemeldte udsadelige Herres Besigninger mod Island ere uden Lige, baade i dets egen og fleere Landes Historie, saa veed jeg

a) i det at Sysselmannene maatte beedige den, see Landst-Acter 1759 No. 26.

jeg og, at den Taknemmelighed, hvoraf alle
retskaffne Æslænderes Hierter bænde, er alt
for levende til, at de jo skulle erklaende, at
denne sidste Bevægende-Grund er den største
af alle.

Afhandlingen selv.

Første Afdeeling.

Aarsagerne til Islands Aftagelse.

§. 14.

Afhandlingen selv begynder vor Forsatter, med at viise Aarsagerne til Landets slette tilstand, og sætter da den første i de første Stamfædres Ulyndighed, i åt indrette deres Stat, i det de, i heele 50 Aar, levede uden nogen ordentlig Regierung; enhverrs Velserd var overladt til en ubændig Egenraadighed, og ingen Forstkiel paa Ret og Uret offentlig fastsat, uden den, som hvers Dyd kunde tilsiige ham. Den Lov, som Ulfiot allerførst formaaede dem til at stiße, synes at have været alt for eensfoldig, til at kunne forebygge Esterkommernes Trang: De oprettede, nemlig, ingen Kiebsted; ingen Haandværker, eller andre Mechaniske Kunster; ingen Lærer i See-Væsenet; intet flækkeligt Opsyn, over Hayne og Ladesteder, over den udenlandske Handel; ingen Told

E

eller

eller Alsgift, til det almindelige, uden en lid
den saa kaldet Hof-Told, til deres hedenske
Guds-Tjenestes Underholdning; intet alminder
ligt Skat-Kammer; ingen Krigs-Magt eller
Embede, forsynet med Myndighed, til at op
byde den; ingen offentlige Huuse, eller Opsyns-
Mænd, for den almindelige Forraad. Endes
lig, indsatte de ingen Embeds-Mand, beklædd
med Magt til at domme det heele Folk; thi hvor
stor end den Myndighed var, son't de tillagde
Lavmanden, der var som Forstander for des
res Regierung, saa var den dog alt for svag
til at holde de Mægtige i Temme a); han var
ikke saameget sat til øverste Dommer, som til at
passe paa, at intet skulde antages for Lov, i
Rettergaugen, som ikke var det, ingen af dens
Heitideligheder blive forsømt. Loven var ikke
skriftlig, saavidt man veed, Rætterne ikun
særdeles, for hver Fierding for sig b). Og
da en fælles Over-Ret, over de andre, blev ene
delig stiftet, var den dog aleene bunden til visse
Sager c). Tienden, som den Christelige
Religion indførde, i Hof-Toldens Sied, var
virkelig en Alsgift, nyttig for det Almindelige;
den

a) See Arnelets Jel. Rætterg. p. 486-494.

b) Arngr. Crym lib. I. c. 7. p. III. 57.

c) Arnel. p. 323.

den tienede til Kirkernes, de Geistliges, og Fæt-
tiges Ophold; Men den kom ikke i Stand før-
end 1097.

§. 15.

Den Verdslige Lands-Lov, foretagen
til Forbaedring 1118, og siden beklaadt uns-
der Navn af den Islandiske Graagaas, raa-
dede ikke Bod paa de anførte Mangler. Wel
anordner den en offentlig Afsaft, til Rett ergan-
gens Pleie, under Navn af Tingfare-kloeb;
men denne blev ei samlet i nogen ordentlig
og alminndelig Casse, men aleene Øvrigheden
til Deel d). Sagerne bleve ofte, endda, som
tilsorn, meer afgjorte ved Magten, end ved
Retten, Rettierne ofte forstyrrede, ved de Maeg-
tiges Vaaben, da ingen især havde nogen
offentlig Væbnings-Magt, der kunde tvinge dem;
og naar det gif taaeliger til, bleve alle Ting
drevne ved indvortes Partier, søgte, og stiftede
fast paa den samme Maade, som regierende
Herrer søge fremmede Bunds - Forvandte.
Slutningen blev en Borgerlig Krig, og den
eeneste Redning, at overgive Landet til Kon-
gen i Norge.

C 2

Saa-

d) Arnel. p. 377 451.

§. 16.

Saaledes synes Folkets første Stamfædre, i det de ikke sorgede for Esterkommernes Welstand, med sterre Gliid, end sagt er, eene at have sigtet til, at kunne leve, uden noget Overherskab, og haandle frit, med hvem de vilde; hvorved de have troet, at kunne holde ved Lige al den samme Kostbarhed, i deres Huusholdning, som de vare vante til, førend de kom til Island, og hvortil Søeroveriet havde til en stor Deel sat dem i Stand. Det kunde ikke andet, end falde dem i Høinene, at baade Landets Fraliggænghed, saa og Mangel af Materialier til Skibsbyggerie, gørde dette umueligt; Men de maae have haabet, at Faedriften, Fiskeriet og Handelen, skulde erstatte det, da de saae Landet at være forsynet, med lige saa ssionne, som overflodige Græsgange, og Havet fuldt af Fisk (§. 10.), altsaa lige beleiligt for Fiskefangst og Handel, hvortil de selvsamme Skibe, som havde bragt dem over, vare et herligt Middel. Nogle synes endog, at have smigret sig, blot med den Tanke, at kunne, i Tiden, opkaste sig til smaa Konger, Jarler, eller Herser, som deres Forfædre havde været i Norge; og derfor maaske ikke sköttet om, at man skulde give Staten en sikrere

krere Forfatning, men underhaanden bifa-
det de indvortes Misligheder, paa det de i sin
Tid, naar deres egen Magt var bleven uok-
som moeden, skulde des letter kunne under-
tvinge, om ikke alle, dog nogle af de nærmeste. Men de agtede ikke paa, at deres
Esterkommere, saaledes overladte til alt for
stor Selvraadighed; vilde udarte med Tiden,
og især, forlade den Strebsomhed, og forsynlige
Huusholdning, som kunde have vaeret det eeneste
Middel til dette Haab, og altsaa med det
samme, blive alt for afmaegtige dertil. Dette
skedde ogsaa: Stridigheder, som reisede sig
imellem de nærmeste, ofte af ringe Marsager,
satte Grendser for dette indbildte Herredomme.
Thi da Nettergangen blev agtet usikker, forme-
delst dens Banskeligheder, og det u-aedelt, at
tage sin Tilsflugt til den, greeb man strax til
Waaben. En hidsig Træsning, som gierne
skilde den eene Aufører ved Livet, gjorde da
Ende, saavel paa Overvinderens Magt, som
paa den Overvundnes; thi Overvinderen blev
enten fordret i Nette, og da enten giort lands-
flygtig, eller sat i store Bøder, eller ogsaa
maatte han nu, syngtende for Blodhævnereus
Waaben, vende alle Kraefter til sit eget For-
svær, og maatte endog agte sig lykkelig, naar

han kunde beskytte de Fortrin, som han havde; saa langt fra, at funne haabe, at faae dem forsøgede. Med eet Ord at sige: taaledede man en Uret, blev man agtet for feig; segte man Nettten, blev man holdt for nedrig; blotset fra de edle Tapperheds Drister; hævnede man med Magten, sandt man vel Ære, men den v isse Undergang. Dersom da nogle, af de første Stamfædre, have giort dem Haab, om noget slags Genevolds Magt, maae de, da de saae dem stedte fra samme, have ladet sig noie ned, at beholde Friheden. Men de have bedraget dem meget, om de have sluttet, af Norges Tilstand, at denne Frihed eller Magt kunde blive bestaandig. Dem fattedes det Tilsted, som de Norske Herrer havde havt af Eves Neveriet. Det vidloftige Island var ei saa let at oversee, som hine smaa Norske Stater; Disse havde kun een Herre, Island derimod mange, af uliige Tænke-Maade, af stridige Hensigter. Endelig gjorde Norge, alserede i den Tid, da Island blev bebygget, et meget vigtigt Skridt, til Forboedring og Beslstand, ved at det blev samlet, under een Genevolds Herre, i steden for at Forvirringen, i den Islandske Regierung, tog idelig til.

Men

§. 17.

Men ikke det aleene: Den Christelige Religion, indført i Aaret 1000, knækkede alle reede, baade de Stores Formue, og deres Mynsdighed; thi i det den gav Anledning til at estergive Slaveriet, svækkede den tillige de frie givnes forrige Erkiendtlighed og Forbindtligheder. Disse agtede Friheden nu, som en Rettighed, hvilken de ikke havde deres Herrer at takke, og sig altsaa, saa meget meer, loste fra den forrige Underdanighed. Menneskets Natur er ikke anderledes: Den ringere misunder den højere, og agter alt det, der kan fornedsre ham, som en Binding for sig; ja søger endog gierne al mulig Lejlighed, til at foragte ham. Ikun saa ville vide sig forbundne; for de fleste derimod er al Pligt en fortrædelig Hyrde, som de glæde sig ved at kunne fasse fra sig. Som der da ei vel kan være sandt og oprigtigt Vensteb, mellem en Herre og en Træll, saa var ikke heller at vente, at de, hvilke Religionen havde sat i Frihed, skulde levne deres forrige Herrer den tilbørlige Taknemmelighed.

§. 18.

Fra den Tid bestod da det Islandske Folk, af de Store, nu saaledes svækkede, at

de neppe funde forsvarer deres Heihed, og af en Almoeⁿ, af hvilken Religionen allerserst havde sat en stor Deel i Frihed; et Føl^s, ikke foreenet indbyrdes, uden ved fælles Religⁿion, Fædernesland og Lands-Lov, ikke uok-
som forbundet eller blandet med Fremmede.
Hustruerne vare kun meget sielden udenlands-
ke; Mændene vel noget øster; dog det til
siden Nyttre for det Almindelige, da disse, og
saa betagte af den indbildte Frihed, glemmes-
de snart deres Faderne Indretninger, som maas-
ske kunde gavnet noget, og indførænkede dem
blot til deres egen Huusholdning, uden at tæn-
ke paa Landets. Den forbædrede Lands-Lov,
eller Graagaasen (§. 15.), gjorde vel et
ganske nyttigt Skridt, til god Skik og Orden,
og meest til det saa heitfornødne Opsyn over
Almoeus Huusholdning, ved at anordne de
saa kaldte Hrepristornarmænds, eller Bygde-
Fogders Embede^{c)}; Men ligesom de høiere
Ovrigheds-Personers, nemlig Herreds-Hov-
dingernes Myndighed, blev efter Haanden
svækket, ved de indvortes Uroeligheder, og som
deres

c) Deres Korretninger findes styrkevis opregnede i Arngr. Crymog L. 1. c. 7. p. 66-71. og endnu udsærliger i Aruegens Bol. Nættergang paa de Eteder, som anvises paa Registeret under Ordet Sattig-Fogder.

deres Driftighed og Narvaagenhed, i at passe paa hine Under-Betieuters Forhold, astog med deres Magts saa synes og disse, da de saae sig befriede, fra Frygten for at fordres til Regnskab, at have alt meer og meer esterladt den tilberlige Flid, og mistet deres Algtelse.

Saaledes savnedes den nødvendige Opsigt over Huusstanden, og derfor dannede hver Huusfader gode eller slette Efterkommere, ligesom hans egen Forsigtighed var, i at føre hans Huus, og opdrage hans Veru. De eeneste, som havde nogen kraftig Opmuntring til Dueelighed og Dyd, vare de, hvis Hørfoedre havde giort sig berømmelige, ved Tapperhed, Hof-Tjeneste, Lærdom eller Pegems-Duelser; de aleene holdt dette svage Stats-Legeme nogensledes tilhobe. De vare og temmelig mange. Men Nyheden af deres Fortjenester var dog altid meer for dem selv, end for det Als-mindelige; de vare og alt for faa, til at holde Modvægt, imod al den øvrige opvoksende Mængde, der var ligesom nedsiuken i Folesleshed og Afmagt.

§. 19.

Landets Overgivelse til Kongen af Norge,
standsede vel de Ødelæggelser, Mord, Rov,
E 5 og

og Brand, som vare blevne stiftede ved de indbyrdes Krigs (§. 15). Men Mængdens Virksomhed blev endda den samme, ja næsten endnu større. De øverste Besalingsmænd, som alle vare fremmede, paa de allersørste næer, havde her den største Skyld; thi enten saae de ikke, hvilken Armod og Elendigheder den idelig tilværende Skødesløshed i Husholdningen vilde med Tiden paaføre Landet; eller, om de mærkede dette, gave de dog ikke Marsagerne tilkiende, for Kongerne, ikke heller tankte de paa Midler derimod. Kongernes Mildhed, paa den anden Side, tillod det saa uheldigen overgivne Land meget milde Love, som endnu havde mangfoldige Levninger af Friheden, paa det at Folket, vant i saa lang Tid til en ubunden Selvraadighed, skulde ikke alt for hastig føle Regierungens Forandring. Loven fiede altsaa af Forstningen ingen klækkelig Anstalt, til almindelig Dristighed og Orden, i Nærings-Standen.

Siden efter, da Kongerne snart blev overbeviste, om Indbyggernes fuldkomne Eydighed og Troeskab, efterlode de vel ikke, idelig at formane Betrueterne, fornemmelig Lovmændene, om de befandt noget, i de udgivne Love, ikke nof som skilket til almindelig Nutte,

da

da at anmeldte fligt, med Forslag til Forbædring. Men de Tiders Forordninger viise, at disse have forstaaet dette aleene om den Borgerlige Ret, eller om de Love, som hørde til Justits-Bøsenet, i den strængeste Meening. I disse blevе efter Haanden foreslagne og udvirkede adskillige Forbædringer. Men den evrige Politiske Forfatning beholdt endda de gamle Feil; Landhusholdningen astog alt meer og meer. Den Omsorg, som Indbyggernerne droge, for at betinge sig, ved Overgivelses Pagten f), Tilsørel af Skibssladninger om Aaret, er aleene et Tegn til deres Overbeviisning, om deres Ufornuenhed, til egen Handel. Det Forbud paa alt for stærk Udørsel af Tor-fist, som de udvirkede, 32 Aar efter Overgivelsen, var og fun et Middel, mod da værende dyre Tid, men ingen varig Indretning. Det Forbud sluttes og, med den saa meget sædvanlige Forsikring, at Indbyggernerne frit kunde foreslaae, og vente bevilget, hvad de maatte agte nyttigt, til Landets Opkomst. Men ogsaa denne Gang, blev det ikke

fors-

f) trykt bog ved Jonsbog. 1709. p. 473. og oversat i Torf. Nør. T. IV. lib. 5. cap. 10. pag. 334. Conf. Arngr. Crymog L. III. Reg. I. p. m. 107.

forstaget, eller efterkommet, anderledes end før. Thi man finder ikke, i de næste 200 Aar efter, antegnet noget Forseg til Forbædring. Virkningen blev en fuldkommen Uorden, i Huus- og Mærings-Standen. Nogle iblandt Sysselmandene erfares vel siden, at have sagt, at raade God paa samme, ved nogle saa kaldte Samtrykter eller Foreeninger med deres Underhavende; Men disse vare enten alt for ubetydelige, i og for sig selv, eller dog kun særdeedes, for nogle visse Herreder; dem fattedes ogsaa den høieste Øvrigheds Stadfæstelse, som skulde givet dem al deres Kraft; bleve altsaa glemte igien, fast lige saa hastig. De almendlige Beslutninger, som nogle Lævmænd gjorde, i de følgende Tider, i Tanke, at de skulde forbinde alle, havde den samme Skiebne; de handlede og sædvanligst aleene om den Verdsflige Rættergang; Men kun meget sielden om Landets Politie, eller om dets Mæring.

De seenere allernaadigste Konger, efter Rigernes Forening, da de mørkede denne Landets tilvoxende Fattigdom, have og ofte, ligesom hine Norske, saa-alvorlig, som faderslig, formanet Betienterne, at gaae dette Onne i Tide i Mode. Men det er dog kun foretaget 3, eller 4 Gange, og da aleene anstillet

stillet Undersøgning om Midlerne; Men intet Svar er udvirket, enten fordi Besalingsmændene ikke have tilbørlig understøttet Sagen, eller af andre Aarsager. Af Lavmændene, eller af de øvrige Embedsmænd i Landet, veed Forfatteren ikke at nævne een eneste, som haver skrevet det mindste herom, uden hvad Sigurd Bjørnussen, Lavmand paa Sønder- og Øster-Landet i hans Tid, meddelede Almtiand Müller, om Billighed i Handelen g). Ingen retsfælne Midler vare

g) nævnt i Landst. Acten for 1693 No. 54. Det skulle være blandt *Arne Magnæ Haandskrevne Sager* paa runde Taarns Bibliothek i No. 211. in 4to., men haver dog ei fundet findes for denne Gang. Det indeholder ventelig ikke ret meget om Landets egen Huusholdning, men mest kun nogle Forbedringer i da værende forvædede Handel. For Vidalins Tider er endnu at mærke *Gisle Magnusseus*, *Magnus Bjørnssens Søns*, saa kaldte: *Consignatio instituti s. rationes eorum — quæ in patria mea Islandia — efficere statui, ad quæ conficienda Seren. Reg. Maj. operam humillime oblatam velim*, skrevet paa Latin, paa Munkethveraa i Helsingør 16 Sept. 1647. og stillet til Kongen; hertil kan legges samme Mand: *Res E' scopus hactenus pro patria Islandia suscepti negotii*; begge findes blandt *Arne Magnæ haandskrevne Sager* No. 192: i 4to; det første med Forfatterens egen Haand, det sidste i Udskrift, taget af Arne Magnussen 1711, og kun at agte som Udtog af det første, uden Åar og Dag. Begge

vare forsøgte til den Tid; Ingen af Landets b
ekendte Mænd meget bekymret derom, uden
hemmelskde Lavmand.

Eme

ge viise nokjom, at Manden havet meget vel inde-
seet Landets Skade; de indeholde virkelig adstik-
lige vigtige Anslag til dets Forbædring, hvilke han
alst fattede, saasnart han var kommen hjem fra hans
Udenlands-Reise; Men disse kom ikke til Virke
lighed, sluttelig formebelst Kong Christian den 4.
Død, og derpaa sunde vanskelige Tider. Det
fornemste som han sik giort; være kma nogle For-
søg i Landvoesenet, paa hans egen Voepal Hlidare-
nde, da han var bleven Sysselmand i Nanger-
valle Syssel, men ikke engang disse ere ondun blevne
aldeles bekendte (see Tilg. Anders. §. 31. p.
324). Et fordeelaatigt Vidnesbyrd om ham fin-
des ellers i Wormii Ep. p. 112, og Efterretning
om hans Udenlands-Reise ih. p. 846 ic. Meere
om hans Forehavende aufores her paa sine Ste-
der.

Ester Vidalins Tider havet man flere Skrifter
om Islands Opkomst, dels fremmede dels inden-
landiske, s. Ex.

I. Arngrim Therkelsen Vidalins, (som var Re-
ktor i Mastov i Lolland, og en Son af Hr.
Therkel Arngrimsen, den berømte Arngr.
Jonz Son, og Prest til Garde, see Tilg. til
Andersen §. 25. p. 318-19, og §. 34. P.
326) *Consilium de Islandia in optimum
Statum constituenda*, dog ellers strevet paa
Danck, og det i Aaret 1701, i Anledning
af den bekendte Mangel og Hungerånd, som
da var i Island. Det Skrift findes og blant
Arne

§. 20.

Embeds-Mændenes auforte Efterladenhed
udsører vor Forsatter for sig, som een af de
største

Aene Magnæi Samling i No. 192. i 4to, vel
eengang reentskrevet, men dog, siden paa man-
ge Steder rettet af Forsatteren. Dets, som
hans ovriga Skrifter, videre Bekendtgørelse,
er vist nok blevet standset, delis ved den ell
Iceland alleraadigst hensikkede Commission
1702, men meest, ved hans alt for hastige
Død, beklaget af Torfæo, i et Brev til Sper-
ling, af 23 Jun. 1704, med disse Ord: Cer-
te excessu illius Islandia magna spe haud
mediocris gloria, ex tanto cive, si vixisset,
conseqvendæ, excidit. Neinuem enim no-
vi, ex iis, qui jam supersunt, qui cum in
omni doctrina exæquent; ni forte exactæ æta-
tis virum, qui & illum olim privatim infor-
mavit, Poulum Bjornoniu[m] Ecclesiæ Selar-
dalensis in occidentali insula istius quadrante
pastorem, nec qui hunc ullo seculo supe-
raverit (quoniam doctorum nunquam ibi
jejunitas fuerit) præter unum, eumque so-
lum, Brynjolfum Svenoniu[m], doctorum om-
nium consensu, qui ei æqvales ipsum co-
gnoverunt, longe doctissimum. Gisle Mag-
nussens og Rector Vidalins auforte Skrifter
haver jeg saaret esterseeete i København, ved Hr. Etats-
raad, Professor Möllmanns Godhed.

2. Matthias Fuchsens Wagels Anmerkninger,
over Island, ligeledes utrykte, men med-
deleste mig af Hr. Professor Schöning. For-
satteren, som haver reist, omturent over det
halve

største Mangler, og som en stor medvirkende Marsdag, til Landets slette Tilstand. Han troer især, at den havør reist sig, deels af Usynlig-

halve af Landet, bløst i holstsalig Kong Friderich den 4. Tid, siger sig at have havt høist-bemeldte Konges mundtlige Besaling, til at aumærke, hvad der kunde tiene til Landets Opkomst; men han havør ikke skrevet, forend i holstsalig Kong Christian den 6. Tid.

3. Hans Beckers Forslag om Islands Opkomst, indgivet som en Forestilling, til General Landets Oeconomie og Commerce-Collegium; Jeg havør høyt 2 Gienparter deraf, den ene fra Hr. Professor Schöning, den anden fra Hr. Landsfoged Skule Magnussen, dat. 4 October 1736. Forsatteren stod først i 4 Aar i Tiesneste, hos Sal. Arnas Magnussen og Povel Vidalii, da disse, efter Kongel allernaad. Besaling, rejsede omkring i Island, i den bekendte Commission, (som ellers varede fra 1702 til 1713), og siger sig at have fornemmelig fulgt deres Concepter, i denne Sag, hvilke vare saldne ham i Hænder. Han havør også siden endnu meere Lejlighed, til at kende Landet, ved hans paasulgje Betjening, som Lavmand, i Nord- og Vester-Landsmålet.

4. Upartiske Tanker, om Islands nærværende Tilstand, applicerede til dets Forbedring, forfattede af en Fremmed, (nemlig den bekendte Svenske Baron, Hr. Friedrich Vilhelm Haftfer, da han opholdt sig i Island, for at indrede det Kongel. Schaferie, også nævnt i Svenske Merc. 3 Aarg. p. 656), og

dighed, om Midlerne til Forbaedring, deels af Mistvil om, at kunne bringe denne til veie. Fra Overgivelsen af, have nemlig Landets øverste Besalingsmand som oftest været fremmede, alleene hyndige i fremmede Landes Skifte, Huusesholdning og Mærings-Midler; Om disse endog have havt redelige Hensigter, til Landets Opkomst, have de dog maattet tilbringe nogle Aar, paa at lære at kende det; og naar de da endelig have faaet denne Knudskab, have de fleste, betagne af Hjemloengsel, og saa meget meer

og oversatte i det Danske Sprog 1757.
 Hr. Landsfoged Skule Magnussen haver havt den Godhed, at laane maia, ei alleene dette, samt Lavmand Povel Vidalins Skrift, som her er lagt til Grund, men jeg haver og han at tække for alle de Underretninger, om de nævnte Ting, som jeg ikke kunde have af Læsning. Bemerkning over anførte utrykte Skrifter ages ter jeg ikke fornøden paa dette Sted. Læserne kunne lætelig aiore den silv, ved Hiesp af det Hølgende, da alle de vigtigste Stykker af disses Indhold findes der anførte, under deres Førfatteres Navne. Jeg haver ellers ofte, tillige med disse, beraadt miq paa Th. Bøges øconomiske Tanker om Island, sejont kun maabelig skrevne. Th da han, i mange Aar, haver været paa Island, som Knebmand, sonnes hans Bidnedbyrd, helst i Hensigt til Hans døleus Draugler, saa meget mere at lide paa.

meer kiæde af Island, heller valgt, at gaae
hem igien, til deres eget Fædernesland, end at
underkaste dem saa besværligt et Arbeide, som
saadant et freminned Lands Forbædring fordrede;
Mange have og været Vænd, af saadan en
Alder, som Naturen selv kunde heller tilskyn-
de, at sege Roelighed, eud at paataage sig
saa trykende en Byrde. Andre have tilbragt
aleene paa at udforske Landet, al deres beste
Tid, eller dog saa mange Åar, at det er blevet
for sildig for dem, at begynde paa noget. Men
flere have dog aldrig lært at kiende Landet ret, og
selgelig, ukundige om dets saade Tilstand, la-
det sig fra det første af indtage af Mishaab om
dets Forbædring.

Alle, som fremindede, haver manglet det,
som kunde været den stærkeste Bevægende-Grund
til Bekymring for Landets Welfærd: nemlig
dens Indflydelse i deres egen. De kunde see
forud, at det næste af Arbeidet for Landets
Opkomst maatte falde paa dem, naar de bleve i
Tjenesten; Men de vidste derimod, at deres
Hustruer, og deres Born efter dem, skulde
leve udenlands, hvor de havde alle deres Eien-
domme, og altsaa lige saa lidet føle nogen Ulei-
lighed, af Islands slette Tilstand, som høste
nogen Frugt, af dets Forbædring. Frygten for

Ar-

Arbeidet kunde faaledes være nok, til at holde dem fra, at foretage noget stort eller brydsomt, da der var ingen Formodning om Skade for dem selv, intet Haab om Vinding, som drev dem dertil h).

§. 21.

Man kan lægge to Ting til. Det første, at Statholderne i det 14. og følgende Hundrede Aar, foruden at være fremmede, havde sædvanlig forpagtet paa visse Aar alle Kongelige Indkomster af Landet, og saae altsaa langt meer paa deres egen Fordeel, end paa Landets i). Det andet, at de allerfleste øverste Besalingsmaend i de senere Tider, endskiant i alle Maader ønskeliq sindede, have havt paa samme Tid andre endnu anseeligere Embeder, i Danmark eller Norge, som have skilt Landet ved deres Mørsværelse, og med det samme, ved det meeste af den Mytte af dem, som det ellers ufeilbarlig

D 2 kunde

- h) *Gisle Magnussen* (consignat. instit. No. 8, 3 og 4 Artikel) uttrer samme Tanker, og sørger endeg til, at maaskee nogle af de auforte Fremmede, kunne og i visse Maader have fundet sin Negning, ved at holde Indbyggerne i deres gamle Bankundighed, i Hensigt til Huusholdningen.
 i) *Arnes.* Jælandiske Nættergang p. 498. 503. 4.
 512.

kunde have ventet k). Men alle de Besværinger som der have været over fremmede Befalingsmænd, men dog allermeest, over fremmede Under-Betiente, Lavmænd og Sysselmænd 1), ere nu hævede, alle Ønsker i den Henseende m) opfaldte, efter at de heilovlige Konger have bevist den Maade, at oplive de aeldgamle Frierheder, ved at besætte alle Embeder i Landet med indfødde Folk, hvilke nu maae give et saa meget vissere Haab om deres Duelighed, siden den allernaadigste Forordning af 10 Februarie 1736 haver sat de Juridiske og Politiske Videnskabers Dyrkelse paa Gode. Det eeneste altsaa som maaesse kunde euskes i sin Tid, var om Landet kunde, efter høisstsalig Kong Christian den Fierdes allernaadigste Bevisning, nyde sin øverste Befalingsmands bestandige Mærværelse, ligesom Hans Majestæts øvrige Lande.

End

k) ibid. p. 507.

l) ibid. p. 477 = 78. 479. 494. 502, fulgt heri af Th. Balle, (oeconomiske Tanker om Øland, 2 Deel p. 28 = 30), som rigtig nok erindrer, at her et havde været Aarsag til nogen Klage, naar disse Folk havde sogt at ansære Indbrygerne, til nogle af de myttige Indbretninger, som fremmede havde; men det er ikun meget sielden skeet.

m) See Landst. Acter 1649. No. 14, 1662. No. 33.

§. 22.

End een nye Uhaeld, deels hørende til, deels avlet af de forrige, sætter vor Forsatter som den anden Hoved-Aarsag til Islands slette Tilstand i hans Tid, at nemlig Huus-Regimentet og Huus-Tugten, samt Uhg-dommens Opdragelse var alt for meget forfalden. Man hører, siger han, af Forældre og Hosbønder, i Steden for Befalinger, næsten intet andet end Bonner; Meget faa vinde noget ved at befale, og de fleste tor ille. Børn og Æhende erkiende ikke Forældres og Hosbenders Myndighed, og gisre intet, uden hvad de selv ville, eller de skulle bedes om: Disse bedende Huusfædre holdes endda for at være de forsynligste Huusholdere. Hine derimod, som ville forsege at bruge, om ikke al deres Myndighed, dog noget større Als vorlighed, end de første, udraabes for strænge, haardé, utsæslige, ja usornuftige, som de der ikke viide at vinde Børn og Æhende med Godhed, men opirre Gemyutterne, og affrække dem fra deres Dieneste. Denne Mangel af Frelighed paasører dem og ofte et føleligt Tab i deres Welferd, i det de derved lukke Derren for dem, som sædvanlig agtes for de beste Dieneste-Folk, dem nemlig, som ere dygtige til Ar-

beide og ikke overbeviste om nogen Misgierning, endskønt i øvrigt ulydige, selvraadige og gienstridige; og maae derimod tage til takke med de sletteste, som baade ere uduelige, og tillige bekjendte for adskillige Udyder, og for dets Skyld udsatte af skikkelige Huuse. Som der var i Den Tid en fast utroelig Mængde af disse, havet ogsaa Forfatteren besprygt en almindelig Skade for Efterkommerne, af denne slette Huus-Tugt, da det ei var at vente, at de som havde bortdrevet deres unge Lar i saadan en Selvraadighed, kunde blive brave Folk, naar de bleve deres egne.

§. 23.

Han fremsetter denne Sag endnu meer styrkleviis, ved at forestille al Landets Ungdom paa den Tid under 3 Classer. Til den første regner han dem, som blev holdte til Studertringer, og siden sendte i de offentlige Skoler. Disse, siger han, blive sædvanlig de beste, da Lærernes Opsyn retter lige saa meget Opdragelsens Heil, som deres Underviisning forbædret Kundskaben; og dette maae i vor Tid gielde saa meget meer, som de nyere allernaadigste Forordninger, om de Latiniske Skoeler n), have gjort

n) 3 Maii 1743, 10 Junii 1746, 25 April 1749,
dog mest den første.

giort store Forbædringer i begge Dæle. Til den anden Classe hensører han dem, som toge Dienestie, enten hos de Kongelige Betiente, Geistlige eller Verdslyze, eller hos andre brave Mænd. Disse, siger han, give noget Haab om, at ville blive nyttige Borgere, naar de ville arte sig efter deres Hosbonders Anførel og Exempler. Men det er desværre; nogle, og det de fleste af disse, besøgte af andre deres Liges fordærvelige Tænke-Maade, misbruge deres Hosbonders Godhed, forniede med ikke at blive grebne i aabenbare Utroefab, men i øvrigt studsig og uformsielige, saa at intet i Hunset er dem til Maade, da dog mange af dem, naar de siden blive deres egne, maae efter saa aler ende med Bettelstaven. Andre af dette Slags, endnu sletter opdragne, om de blive antagne i skikkelige Huuse, viise dog der den selv samme Ulydighed og Naevvished, som de vare vante til, hos deres Forældre, om dem besøles noget, som ei er efter deres Sind, og vende derfor snart tilbage til deres sædene Selvraadighed, hvor de da enten forkue deres Forældre, eller dog fortære i Ørkeslæshed det lidet disse have, og ødelægge dermed haade dem og sig selv. Til den tredie Classe regner vor Forfatter dem, som vare anførte til

noget større Arbeidsomhed. Disse, siger han, legge sig enten paa Fiskerie, eller paa Fædriften, thi al Landets Bonde-Mæring bestaaer i disse to. Da disses Forældre have sædvanlig fun lidet Formue, bruge de gierue selv deres Eieneste; og naar de da ere vorue, give de dem noget i Hænde, hvilket naar de have faaet, sætte de fleste Forældrenes Sager til Side, aleene bekymrede om at foregå denne deres særskilte Ejendom, og unddragte sig saameget meer fra alle andres Eieneste, under Paaskud at de have det, hvoraf de kunne leve, og sidde hen som Indierster, imod at betale til Sysselmanden en Kielde, kaldet Løsemands- eller Indierste-Told. Men da deres ansorte Ejendom er gierne alt for lidet, til at kunne i en Hast fage den forsøgte Tilvært, aleene ved Fiskerie eller Fædrift, sætte de fleste den i en meget fordærvelig Handel med Kram-Barer, mest Tobak og Græn-Devijn, som de kiebe af Kiebmændene, og prænge siden ud, noget til den tredobbelte Pris, og noget, især Linnedede- og Klaede-Barer, maaske endnu heiere, da de ei viilde at Missionne paa, om det følges dem selv for den Pris, som Land-Taxten sætter. Saavidt nu dette Land-Præng ikke staaer til, til deres Ophold, fornemmelig om Sommeren, da der ei falder Fiskerie, og Færet

Foet ei behover Nygning og Bevogtelse, leie
de deres Dieneste til Bonden, nødvendig for
ham, da han kan ikke eene bierge haus Hoe, men
alt for utgaalelig kostbar for hans Fattigdom,
til at kunne fæste dem paa heele Aar; de siest-
te øg ikke derom, men ligge heller som Indre-
ster paa deres egen Haand. Naar Fisseriet
ikke kan begyndes strax ved Hee Hestens Slut-
ning, som sielden kan skee, lægge de dem imid-
lertid ind, nu hos een, nu anden Bonde, og
taere hans Kost, sige besværlige for ham, som
unhyttige for dem selv. Slutningen bliver, at
mange af disse forsalde til Dovensfab, da Fi-
sseriet øg Heeavlingen, der ikke staae paa, uden
den mindste Deel af Aaret, kunne ikke holde
dem idelig i Aalande. Fleere blive slette Huus-
sædre, som snart komme i Armod. Til Beviis
paa dette anfører vor Forfatter Landfoqeb Chri-
stopher Heidemans Forespergsel paa Althinget
1686. Om iche mange unge Karle i Lan-
det funde findis, dochtige at fare paa den
Fisser-Hukkert, hvorpaa han da havde udvirket
et allernaadiigst Privilegium, och med Frem-
tiiden til Seiglatzen beqvæmme giores?
hvorpaa begge Lavmæudene med Lav-Netten
foarede: At unge Karle i Landet, baade
friske og føre, som ei saa altiid vare villige

til Dieneste for Bonderne, kunde ved det
Arbeide og Seilads, under en god Disciplin,
snart tømmes, sig og andre Indbyggere
til Nytte i Fremtiden, da de ellers frem-
voredes i Ladhed, Hydighed, og Selvraa-
dighed, Landet til Forbærvelse o). Dette
meener Forfatteren kunde ikke have været, der-
som Ungdommens Opdragelse og Huustugten
havde været den Lid i den fornødne Drift.

§. 24.

Yeg haver holdt mig pligtig til at indføre
disse Forfatterens Tanker, overbeviist om, at
de have fuldkommen Grund, saavidt denne
Mangel haver intil hans Lid været en stor
Aarsag til Landhuusholdningens Ødelæggelse.
De offentlige Brevskaber give ligesaa sorgelige
som overslodige Prever paa dette. Saaledes
finder man, i forrige Hundred-Aar, almindelige
Klager over en forfalden Huustugt, et alminder-
ligt Ønske om dens Haandhaevelse, og nogen
Anstalt sejet til samme, baade af Lehns-Her-
ren og Lav-Netten, endsslemt uden tilstættelig
Virkning p). Man seer lige Klager over
Man-

o) See Laandst. Acten 1686. No. 47. 4. Art.

p) See Landet. Acter 1651. No. 34. 35. 1657.
No. 3.

Mangel af Tieneste-Karle, foraarsaget af den store Mængde af Lausamænd eller Inderster, siddende paa egen Haand, og at Lav-Dretten har ver ikke været i Stand til at raade God paa dette Onde, hvormeget den end haver sagt at indskrænke disse, ved at fastsætte, at de skulde eie 10 Hundrede skyldfrie, til at kunne taales; ved at sætte Straf, baade for at huuse dem q), saa og for dem selv, naar de viisede Modvillighed i at tage Tieneste r); videre, ved at forbinde dem, der vare opdragne af Alliuens Allmisser, til at tiene paa det Sted for no-gen Tid s); Ved at forbyde dem, at ureede for egen Regning alt for mange Fiskerbaade, til Hinder for Bondernes Fiskerie t); Endelig ved at fastsætte hvor stor Len eller Kost-Gield de eller andre Tieneste-Karle maatte fordre hos Bonden u). Mod deres og andres Lands-Prang og Lager, med Tobak og Brændende-Viin og andre Kraivarer, findes ei aleene Lavmand Sigurd Bjornseus ofter end eengang igentagne alvorlige Formaninger til Sysselmændene, om
at

q) See Landst. Acter 1657. No. 38. 39. 1660.
No. 39. 1663. No. 34.

r) ibid. 1661. No. 43.

s) ib. 1662. No. 9.

t) ib. 1682. No. 39.

u) ib. 1689. No. 30. Art. 3. og 4.

at hæmme samme, samt nogle om det slags Sager forhørsvede Domme x), men endog et Kongeligt Forbud udgivet i Maii = Maaned 1684, hvilket dog altsammen ei kunde giøre syldest, allerhelst da denne indenlandske Handel selv ikke blev forbuden, det derimod fandt temmelig stor Vanskelighed, at fastsætte den anbefalede Taxt, for at have dens Misbrug y). Men intet havør lettelig været saa meget utaaelsigt og tillige saa vanskeligt at hindre, som den Sværmi af Læsgjengere og Tiggere, og deriblandt nogle baade friske og føre, saa og uolsom formuende til at kunne leve af deres eget, som streifede i de Tider omkring i Landet, fra eet Syssel og Bygdelav til et andet. De alvorligste Forbuder af Lov. Nettet z) kunde her ikke hielpe. Man tog sin Tilflugt til Landsfogeden, men han saae ingen Udvæi uden at sege Kongen a). Derved blev dg udvirket den Deel af den foranserte allernaadigste Besfaling, som tilholder at overlägge de fornødne Anstalter, til at dette slags Bettlere kunde hol-

x) See Landst. Acter 1677. No. 50. 1678. No. 40. 1679. No. 22. og 23.

y) ib. 1684. No. 4.

z) ib. 1664. No. 14. 1679. No. 42.

a) ib. 1683. No. 36.

des til Arbeide b), og i Følge deraf forfattet en udførlig Beslutning om denne Sag c). Dog viise de følgende Aars Handlinger, at dette slags Betlere have ikke kundet udreddes herved; thi man finder endda saavel de gamle Klagesmaale d), som og nogle igentagne Anstalter imod dem e), iblandt andre et Forbud af Lævsketten, at tage slige fremmede Fattige til Huse, uden med visse Forsigtigheder f). Som dette slags Uleiligheder, i Særdeleshed Betlerie, og Lessgjængere, blevne tildeels forårsagede ved Landets slette Tilstand sidst i forrige Hundred-Aar, og denne blev endnu ved i forstning

b) dat. in Majo 1684. og indsort i samme Aars Landst. Acter No. 4.

c) den er nævnt i Landst. Acterne for 1685. No. 32; thi den blev forfattet den 2 April samme Aar paa Bessested, hvoraf den og kaldes Bessastada Samhylt eller Bessastada Postar. Den handler ei aleene om Lessgjængere, men og tildeels om Huse-Tugten, er saa derfor i nogle Stukker blevne lagt til Grund i den sidste allernådigste Forordning om samme. Selv er den ellers for det meeste grundet paa nogle ældre Lavrete-Beslutninger om dette slags Ting. Vidalin synes ogsaa at have havt den for Nine i noget af det, som her er anført §. 22. og 23.

d) Landst. Acter 1692. No. 1.

e) ib. 1695. No. 5. 1700. No. 52.

f) ib. 1689. No. 14. 31.

ningens af dette, saa ere de og vedblevne til noget hen i samme. Det formodes billig af adskillige offentlige Amtalster, giorte Tid efter anden, til at afhjelpe dem, iblandt andre en Kongelig allernaadigst Besaling af 9 Junii 1721. g), om at indrette en Politie-Ordning for Landet, grundet paa Stiftbesalingsmandens Forrestilling og Forslag til samme. Det sees og af Amtmandens Forslag 1736. h) om at oprette Tugthuus i Landet, stient samme blev den Gang uden Virkning, formedelst Sagens Vanlighed paa den Tid; samt af en anden Amtmands Besaling til Sysselmcndene 14 Julii 1745 i), at lægge Temme paa omstreifende Løggiængere. Og det som er det vigtigste: Herved er given Anleddning til adskillige Kongelige allernaadigste Forordninger, især om Huus-Tugten 3 Junii 1746; Om Huus-Besøgelser 27 Maii 1746. 13. 14. og 18. Art.; Forbud paa Ager med Tobak og Brændevisin 3 Junii 1746, samt endnu et almindeligere 14 Martii 1758. k), paa allelags ulovlig Handel eller Landprang, til heiere Priser

g) trykt i Landst. Acter 1721. No. 27.

h) trykt ib. 1736 No. 33.

i) trykt ib. 1745. No. 17. 3. Art. 13.

k) trykt ib. 1758. No. VIII. 3.

ser end Land-Taxten sætter, Flytningens Omskostninger aleene undtagen. Endelig er ved allermaadigst Bevilgning 20 Martii 1759.
 1) gjort Begyndelse med et Tugthus i Landet, og Anstalt for dets Underholdning, ved en staaende Afsigt, saavel af Hans Kongl. Majestets egne, som af private Jordegodser; samt siden anordnet 15 Oct. 1762. m), at Delinquenter, og andre skyldige, skulle efterdags dømmes til samme, i Stedet for at føres til Kjøbenhavn, hvorved disse da kunne saa meget mageliger besordres til Straf. Landprang og Mager med Kram-Bare, imellem Indbyggerne, er end videre forebygget ved allermaadigst Besaling, at hver Sysselmand aarlig, ved et ordentligt Tingsvidne, skal forsikre den høiere Dværighed, at samme ikke drives n). Saaledes maae da de allermaadigste Kongers faderlige Omsorg agtes at have allereede havet denne anden Hoved-Marsag til Landets slette Tilsstand (§. 22. 23.); naar iskul de anførte og flere
 ders.

I) indrykket i Landst. Acten 1759. No. 2. conf. No. 26.

m) Anordningen selv er indrykket i Landst. Acten 1763. No. 2.

n) See Amtm. Befal. 16. Julii 1760. i det Aars Landst. Acter No. 34. samt 11 Julii 1761, i det Aars, No. 19. 3.

hen herende allernaadiøste Anordninger blive tilberlig efterlevede. Men derom ber jeg ikke twile. De offentlige Brevskaber bære ogsaa Bidne derom o).

§. 25.

Derimod haver endnu Sted, for den sterste Deel, den tredie Alarsag til Landets slette Tilstand, som vor Forfatter sætter: Indbyggernes Uhyndighed i Mechaniske Konster, især i alle de Haandværker, som et Land behøver, til at kunne begaae sig, ester Verdens nærværende Tilstand. Vel er sandt at mange af Isaaklændernes Arbeider viise de allerslykkeligste naturlige Gaver til Mechaniske Konster; men, i Mangel af Læremester, vånhældes de ofte ved adskillige Heil. Deres beste Arbeide er i de ringere Metaller, Kobber, Zeru, Tin og Messing; i Guld slet intet; i Selsv kun maaedligt. Snedker Arbeidet er det beste, dog ikke at ligne mod Fremmedes, naar man undtager

o) See Landst. Acter 1762. No. 2. og flere Forfolgningser mod Losgiangere og døblique, allerhøgst siden Forordningen af 1746. Man haver og ikke siden fornummet til mærkelig Losgiangerie eller Hetlerie uden 1750, da det begyndte i Vapnefjorden og toa endelig Overhaand 1755, men det var dog aleene for da værende dyre Tiders Skyld.

tager 3 eller 4 som have lært udenlands. Alle de Konster, som Fremmete bruge til at bereede Skind, ere aldeles ubekendte, og derselved spildes Landet al den Fordeel, som det kunde trække, af Dets store Overflodighed af ypperlige Hunder og Skind af Horn-Kvæg og Hest, af Haar; Geedør og Ræve; ja Brugen bliver kostbarere, i det Skindene bruges raa, og naar de ere blevne haarde, kan udbledte i Vandt og om De bereedes paa Landets Biis, kan sligt ikke ske, uden med stor Mæle, og endda meget usikrkomelig, da man ei haver Heldbereeder, Garver eller Sloemager, ja ikke en gang nogen som kan lappet en Skoe. Uld-Arbeidets Nytte forspildes for Det meeste ved Mangl af Kyndighed i Farveriet, i det en stor Mengde af den Uld, som Landet bringer frem, selges til de Haudende, enten raa, eller i grovt Arbeide med naturlig Farve, for overmaade ringe Pris, hvorimod man seler fremmede Klæde-Varer af slettere Uld, og fast lige saa grove, for femdobbelt Pris, aleene for Farvens Skyld. Landet mangler Have-Dyrkning, da dog hvert Soqu haver en stor Mengde Fattige, dygtige i det mindste til noget Slags Dieneste derved, som Det magesfode, ofte til største Vurde. At det og haver tielig

Jord dertil, er forsøgt af Laurids Gottrup og Gisle Magnusen Sysselmann i Rangervalle-Syssel; skjont denne ofte mistede en stor Deel af Afsgræden, formedelst hans Arbeids-Folkes Utroessab. Ingen af Almuen forstaar at saae Korn, ingen at virke Salt; begge Deele kunde dog stee, og ere skedde før, saalænge Hunsholdnings-Kunsten var endnu i nogen Drift; der er og ikke lættelig noget, som meer trækker de fleste, end Mangel af Korn og Salt, eller dog Korn-Batenes Kosibarhed. Fiskeriets Drift havør og sine store Feil. I Floder og ferske Sører drives det ikke nær med muelig eller forneben Jver. Hører flettes baade Khndighed og Omisorg for at fange og virke Flyndre og Sild, hvoraf dog alle Fjorde ere meget ofte lige saa fulde, som de vare i 1697, da den Danske Kogbinand Peder Andersen fangede i kort Tid saa stor en Mængde Sild, at han for den største Deel oprettede den Skade, med hvilken samme Mars Kvægdod truede hans Handel. Krabbes- og Østers-Fangst agtes modhydlig, da dog næsten alle Strandefvrimle af dette Slags, og Indbyggerne ofte imidlertid side Mangel paa Fede. Det gangbare Fiskerie paa Havet gaaer og i mange Henseender alt for kummerlig til; Indbyggerne
ere

ere ikke tilstrækkelig hyndige i at bruge Sæl,
naar Binden falder straa, eller noget imod;
Altsaa naar Binden ikke vil soie, maae de enst
ten sidde hiemme; eller dog kaste sig i øienshalig
Fare, ved at gaae ud, da de kun havé Ma-
rene at stole paa. De kunne desfor ikke bri-
ge, uden ast for sinne Vaade, som kunne ro-
es, og naar der da paakommer endog kun et
middelmaadigt Uveir, maae de enten forgaae,
eller kunne dog ikke gaae langt ud paa Havet,
hvorfors og deres Føugst næstendeels mislykkes,
saa ofte Fisken forlader Landet, og søger Dybet.
Dette skeer især meget ofte om Høraaret, da
de mange Engelske og Hollandiske Fiskere, som
sværme om i det Islandske Hav, folke, ved at
kaste over Bord Indvoldene af deres fangede
Fisk, fra Landets Fjorde og Strand-Bredder,
baade Hav-Tørsk og Helle-Glynder, just det slags
Fisk som Indbnyggerne fornemmelig soge, men
som de herved sættes ud af Stand til at kunne
forsøge, da endog deres største Vaade ei kunne
uden Fare holde Søen Matten over, langt
mindre fleere Meter i en Rad, uden det fulle
de være om Sommeren, i Junii- og Julii-
Maaneder, medens Matten er lys, og endda
kun i stille Veir. Wel tilfiger Nødvendighes-
den, at bruge store Vaade, paa visse Steder,

hvor Fisseriet fornekalnelig drives, om Vinteren og Forvaret, da man joenlig kan frygte for Storme, og Uvejr; men Usynighed i Sejladsen betager dog en stor Deel af disses Brug, i det de maae belægges med alt, for mange Dragere-Karle, de middelmaadige indtil 10, de større indtil 12 og derover; foruden Formanden; endda ere de ikke engang sikre ved denne stærke Bemanding, om der pagtformater Uvejr, da al deres Redning beroer eene pagt-Marene, og deres Arme, uden Hjelp af Kunsten.

Gaaledes spildes her alt for mange Menneskers Arbeide; Man kan og ikke bruge her til, uden udvalgte Folk; og om disse forulykkes, lider Landet en ubodelig Skade, som 1685, da een eeneste Storm tilte 70 af de beste Fiskere ved Livet.

Fisseriets anførte Maugler beviiser vor Forfatter af Lavnudenes og Lav-Nettens overeensstemmende Svar til Landsfoged Christopher Heideman 1686, i Anledning af den Fisker-Hukkert, som han vilde holde p). Om Farverie

p) see Landst. Acten 1686 No. 47. Jeg forbialgaar den anden Post, som er blevet ommaldt paa sit Sted. Thi det som her figeres til, synes at være den

verie og Have-Dyrkning børdaaber han sig paa
Lavmånd Sigurd Bisrnssens Bisald.

E. 3.

gelen

den 1. Post, "at det ej kunde viides at være sta-
deligt for Vandet, eller nogen billig Marsag deri-
mod, at een saaday-Hister-Hukketz blev i Landet";
Men dog meest den 3., "at det forstod sig selv,
at det var mylligere, at drive Histeriet med saadant
ue Hukketter, end meh de i Øland bringelige Væ-
de, som, af Grygt for Storm og Weir, ej kuns-
te naae Fisken, stont den var nogt saa overflodig
udensor, allerhelst om Horaarer, saa den Tid det
begyndte at holde sig til Dighet; hvorimod der kun-
de blive Haab om desto større og bedre Hangst, jo
sirre og begyndmire Gartoirne vare, baade til
at føre Last og at udstaae Storm og Øvegang
de Jelandske Maade, naar de vovede dem noget
langt fra Landet, kunde og, i Føre af pludselige
Storme, tage beres Tilflygt til saadanme Hukke-
ter, og inde Hjelp af dem." Eto Nettet visselebo
folgelig Landfoeden til Lykke med dette veltenkte Nød-
tagende, -havende det gode Haab, at naar det gik
vel til, kunde mange af Indbyggerne blive anførte
derved til en langt bedre Maade at syse paa, og
tage med Tiden Exempler deraf, til at udbede sig
af Hans Kongelig Majestæt lige saabonie Fricheder,
Landet til Weste og Østromst". Nødespørgselen selv
synes ellers foraarsaget af Grygt for et slags Ester-
stræbelse. Noget af det ørige, som Vidalin her
skriver, findes ogsaa bekræftet i Landstings Acten
1688. No. 16. hvor det hedder, at noole ved
Søekanten bochde være; i Avisledning af de Stukker
af Hvalfis, som blevne fundne af og til i Torslevs
Mave, bestyrkede i den Tanke, at det for en Deel
hindrede Histens Gang til Landet, naar freuimede
Hval-

gelen af Haandværker agter han alt for bekjendt,
til at bevilles.

§. 26.

Her ere da de Marsager, som vor Forsat-
ter afhandler. Men der ere og andre, ei al-
ene Moralske, men og nogle Physiske. Til
de Physiske regner jeg først den Forværring,
som er overgaaet Landet selv, ved adskillige
naturlige Tildragelser, beskrevne tilforn
(§. 11. 12.); dernest de mange odelæggende
Sygdomme, som Nationen udstod, fra
1258 til 1402, dog mest i det 14. Hun-
dred - Åar q). Derved uddeede næsten det
hele Folk, saa godt som paa eengang, og
med det samme, det meeste af Forsædrenes Ind-
sifter, som i boglige Kunster, (thi de Island-
ske Skrifter af Middel-Alderen høre her op si-
gesom

Svalfangere senkede deres affnaerne Hval-Skrone
ned, da Vorsten lodde sig derpaa, - og aagede ikke
anden Modning; Vælledes og, - nar de fremmede
Fiskerhukketter kastede over Borde Hoved, Viig-
been, og Indvoldede af deres sangede Fisk.

q) See Tilg. til Andersen om Isl. §. 11. p. 304 =
6. Holtehows Estet. §. 4. p. 12. 13. Hol-
bergs Stat. 3. Opl. p. 369. Men fornemme-
lig Snorreson de agric. Isl. Sect. II. §. 5. p. 37 =
42., hvortil dog endnu kunne lægges 1310. 1346.
47. og nogle flere Aars tall.

gesom med eet), saa i alle Huusholdnings-Kunstens og Maeriugs-Wesenets Deele. De faa, som levede efter, havde ei eugang Haender nok, til at sette Tingene i forrige Stand, om de end havde forstaet det; Maastee de og have agtet det usornodent, da de mange Eiendomme, som de Afdøde havde ladet efter sig, og som nu stode ledige, og aabne for dem, gav dem meer end Leilighed nok, ei aleene til Underholdning, men og til et slags Rigdom, i det mindste for den Tid. Saa meget mindre kunde her tenkes paa nogen Opreisning.

S. 27.

Dog! hvormeget skadelige disse eller andre Physiske Marsager endog kunde agtes, saa har ve dog de Moralske haft en eundnu langt skadeligere Indsydelse; thi Svaghed eller Fordærvelse, som eengang er indrykket i Tænke-Maaden selv, slaaer meget dybe Rødder, overmaade frugtbare paa vidrige Folger i de kommende Tider, end al den Skade, som kan skee, ved Sygdom iblandt Menneskene, ved Jordsmounets naturlige Forværring, eller andre deslige udvortes Haendelser; den kan ikke, paa meget nær, udroddes saa let eller hastig, som denne kan forvindes; den kan endog hin-

dre, at forvinde denne, ja giøre det umueligt,
 ved at have beroet Mennesket den Indsigts og
 Erfarenhed, den Driftighed og Lyst, som bes-
 heves dertil. Det er ventelig dersor, at vor
 Forfatter, næsten alleene, haver holdt sig til
 de Moralske Aarsager. Mine Tanker om det,
 som han haver sagt, om Haandverker og Me-
 chaniske Kunster (§. 25.), udsætter jeg til videre,
 og vil kun melde noget, i Anledning af det,
 som han anfører (§. 14. o. s.) om den indvorf-
 tes Forfartning i den Islandske Republik, og
 siden efter. Det er sandt, at Indretningen
 havde alle de Feil, som han anmærker, og no-
 gle flere. Men naar man skal veie alle Ting
 nsic, vil lettelig findes, at andre Lande, ei
 alleene de Nordiske, men endog mange fremmede
 i den Tid, havde og sine Feil, lige saa store,
 om ikke større. Disse Lande have dog nu bragt
 deres Husholdning til meget stor Guldkom-
 menhed, mod de Tider at regne. Mig synes
 altjaa, at Manglerne i den Islandske ber ei
 saameget tilskrives Forfartningen selv, som for-
 nemmelig dette: Medens alle Naboe-Holk lag-
 de Haand paa at forbære, som deres andre
 Indretninger, saa og deres Husholdning;
 medens disse alliereede gjorde en temmelig Gren-
 gang, i begge Deele, blevendnu Islanderne
 staar-

staaende stille, ved deres gamle Forsætning; som, i hvor store Fordeele den ellers kunde have, hvor let den af Forsætningen kunde været hilpen, var dog alt for utilstrækkelig, til at forsyne de følgende Sæter, ester de Omstændigheder, som Verden skulde komme til. Heraf måtte finde, som ogsaa et skeet, at den ikke eengang kunde holdes ved Lige, i Tidens Langde, men måtte, da den først var bragt ud af Løbet, komme tilbage, alt meer og meer, ligesom den øvrige Verdens gil frem ad.

§. 28.

En stor Anledning hertil var Landets Overgivelse til Norge, og en endnu større den Svaghed, som paa samme Tid paafaldt den Norske Stat, og betog den tilsidst det meeste af dens Glands, jeg meener saavel Erkebis- spens som den øvrige Geistligheds unmaa- delige Magt. Den Virkning som disse 10 Årsager havde, i Hensigt til Islanderues Han- del med egne Skibe, er mældt paa et andet Sted r); den stækfede sig ogsaa til alle de øvrige Indretninger i Landet. Det maae ikke nægtes, at Friheden løb alt for vild i den Norske Republik. Men den havde dog noget,

E 5 meget

r) til Holb. ih. Staat 3, Opt. p. 368.

meget nyttige Egenskaber: Den holdt stedse ved
lige en vis Grad af Virksomhed; den gav en
aablen Leilighed til Omgang med alle de omlig-
gende Nationer. Men den første blev tabt,
og den sidste indskrænket, ved Overgivelsen:
Den Fornedenhed, som Islanderne havde
havt, medens de vare frie, at sege fremmede
Hoffer, for idelig at underholde Forstaelse
med dem; den gode Anseelse, som de havde
nydt ved samme; de store Fordeele, som fælde
heraf til saa mange af dem; med eet Ord at
sige: Alt det som før havde givet dem saa kraf-
tig en Opmuntring, til at lægge dem efter Kund-
skab om fremmede Lande, standsedes nu. Det
ved standsedes denne Lyft; og det svækkede ef-
terhaanden alt meer og meer, baade Eerdoni
selv, og al anden nyttig Kundskab, indtil begge
til Slutning døde ud med Nationen selv i det
følgende Hundred-Aar (§. 26.). Det var let
at viise dette med mangfoldige Prover, men jeg
vil kun nævne Lysten til at skrive: Foruden
Sturla Thordersens, (som, ved fardeelens
Opmuntring af det Norske Hoff, blev formaa-
et til at skrive Kong Haagen Haagensens og
Kong Magni Lagabæters Historie), haves fra
Middel-Alderen ikun nogle meget saa Skrifter
af Vigtighed, skrevne efter Overgivelsens Tid;

de øvrige ere kun Helgen-Legender, nogle Pa-
pistiske Vers, og terre Alarbøger.

De Catholske Biskoppers Overmagt,
at jeg og skal mælde om den, børsvede mange,
skiant under Skin af Retten, deres besie Jord-
de-Guds, og udsuede alle paa utallige Maad-
der. Det gjorde alle saa meget fattigere; det
gjorde Ejendommeue selv saa meget mindre nytti-
ge for Landet, da de nu blevne satte udaf deres
forholdsmaessige Omleb, og ligesom indslutte-
de i nogle saa Personers Hænder, hvilke ikke
behevede nær saa stor Fortoering, som hine man-
ge Eiere; havde altsaa meget mindre Forn-
denhed, deels og mindre Lejlighed til Frugter-
nes Omsætning. At jeg ikke skal nævne det,
som dog er meget vigtigt: Jeg meener det Sla-
verie og Medtrykkelse, i Tænke-Maaden selv,
hvilkens saadant et Herskab som det Geistlige
var, nødvendig maatte føde s).

§. 29.

Men det, som var den største Fejl i Is-
lands gamle Forfatning, det som haver gjort
alle andre vidrige Marsager saa meget virkende,
det var Handelens Indretning. Islander-
nes Handel med deres egne Skibe, i Republis-
kens

^{a)} Conf. Arnes. Æsl. Retteng. p. 528:34.

lens Tid, helst indtil det 12. Hundred Aars Udgang, kan i Sandhed. kades stor efter Landets Tilstand, og de Tiders Maade i). Det er bevisligt, at den satte mange enkelte Personer, mange heele Slægter, i Welstand. Men da de første Beboere ikke havde stiftet nogen egentlig Kiebstad, og deres Esterkomniere i det 11. Hundred Aar, forsommede ligeledes det, hvilket dog viigevegten med deres Nabover gjors de saa kiendelig fornødnt, at indføre hos sig denne Indretning, da de saae den begyndt paa den Tid i Norge, og, i Engeland allerede i temmelig Drift; saa sik Landet heller aldrig nogen ordentlig Handels- eller Kiebmands-Stand. Saaledes var da de gamle Islænderes Handel; meer for enkelte Personer og Slægter, end egentlig for Landet, ligesom de Catholske Bisfoppers, i de seenere Tider, var aleene til deres Indkomsters Omsætning, og Bispestolens Fornødenheder. Des lætter funde alle de andre tilstødende Aarsager, den Borgerslige Krig, Regierungens Forandrings, Geistlighedens Overnagt, Landets Forværring, Mænd-Dod og deslige, svække denne Handel; des hæfliger funde den afsig selv reise sig igien;

og

og des større og skadeligere maatte altsaa Virkningerne blive. Dette viiser, og Historien. Det antegnes, s. E. som noget Nyt, allerede i 362, at nogle af Desorden, reisede udenlands, paa et Skib, som de selv havde kiebt; nog. 1374, at nogle fra Nordlandet fulgte med Bisshop Jon af Holum ud af Landet, paa et Skib, saldet af andre Mariebølle, som de selv eiede, og som de, eller denne Bisshop havde ladet bygge. Da Indbyggerne selv vare saaledes satte ud af Stand til at handle, maatte den heele Hændel falde til Fremmede, hvorved da Landets Formue og Velstand, efterat det eengang var kommet i Undervægt, maatte tage af, alt meer og meer, ligesom det gik længer ud i Tiden. Men ikke det aleene. Omstændighederne gjorde, at Handelen, pag. een. Tid, maatte ligge som forladt og aaben for alle, uden fornedne Negler eller Love, hvorevend da Landet blev underlagt adskillige frenmede Nationers Voldsongheder u.). Endelig blev denne Tilstand aflest ved Hændelens Forpagtning.

Saa

u) Holbergs ihige Staat 3. Oplag. pag. 371.
72.

§. 30.

Saa sandt som det nu er, at den Forfatning, som baade Island selv, saa og de Nordiske Riger; stode i paa de Tider, gjorde denne Indretning til deels nødvendig, saa funde den ei andet, end blive for Landet til allersørste Tab. Det som fremmede Handlende ene maatte tenke paa, var deres egen Winsding; men for Landets Beste kunde ikke formodes hos dem den allermindste Omsorg; hverken de eller deres hoede der; Landets Tab eller Welstand naaede ei til dem. All Fordelen af Handelen maatte gaae ud af Landet, ligesom det gik de Nordiske Riger selv, da Hancsæ-Stederne og Hollænderne førte al deres Handel. Det maatte svække Landets Formue, og med det samme skade Lands-Herrens Cassé; thi Afgiften af saadan en Handel, hvor stor den end havde været, kunde aldrig holde ham skadesles for saa mange Undersaatters Forarmelse; her kunde den det saa meget mindre, som den var meget ringe. Det samme gælder endnu meget meer om en forpagtet Handel. Som dens Begreb indeholder en virkelig Geneshandels-Nettighed, saa ophever samme de to Ting, der ere som Sielen og Livet i Handelen i et Land, at den havet sit Kub, og at den drives af

af Indbyggerne selv. Den Indskænning som ligger i en forpagtet Handels Væsen og Natur, betager de Forpagtede al tænkelig Beilighed til at kunne vælge den frøligste Køb, de beste Værer, den fordeelagtigste Pris; derfor gior det endog unueligt for dem, at blive af med alle deres Værer, naar de have mange, og skader derved Flittigheden; saavidt denne naturlig maae rette sig efter Uførtningens Lethed og Fordeel, hindres eller besordres ligesom disse. Saadan en Handel maae altsaa med det samme standse alle Mørings-Midler; thi disses store Understøttelse er Omfætningen, hvilken vi og derfor see allernaadigst stadfestet den Danske og Norske Bonde ved Rigernes Love x).

§. 31.

Det er ufornedent at opholde sig ved en forpagtet Handels almindelige Virkninger; de findes allereede bestrevne af andre y). Jeg vil derfor kun viise, at den forpagtede Handel i Island haver haft de selv samme. Og da bevidner Historien klarlig, at ligesom Landets Fæ-

x) D. L. 3. B. 13. c. 16. 26. 27. Art. M. L.
3. 12. 31.

y) See f. E. Lütkens øconomiske Tanker 3. Parts 6. cap.

Fætigdom, og Den store Undervægt, som alle dets Mærlings-Handler ere komne i; toge deres Begyndelse fornemmelig fra den Tid, da det tabte dets egen Søefart og Handel (h. 29.), saa ere samme tilbage, alt meer og meer, ved den forpagtede En Sandhed, som er erklaerd, ei aleene af Islanderne, men ogsaa af alle de Fremmede, der have icke at siende noget af Landets Tilstand (2). Denne Handels Indskrænkninger fulde og set i Dine. Da Hansee-Stederne havde den, var den ikke paa meget næer. haben for den alle, men kun hundred til nogle af dem a). Den første Danske i 547. vigt indskrænket til Kiobenhavn aleene b); og den følgende fra i 602. til langt hen i forrige Hundred-Aar, til Kiobenhavn, Helsingør og Malmoe c). Siden noget for Souverainiteten, og lige indtil i 742, er den mest blevet eene ved Kiobenhavn d). I 742 blev den først

a) See Wagels Anmerkninger overalst. Upartiske Tanker h. 12. 15. 16. 20. 26. 71. 72., samt Balles oeon. Tauler 1. D. p. 36. & 39. 2. D. p. 26. & 28.

b) Holb. ih. Staat p. 373.

c) Pontopp. Origin. Havn. p. 355 - 56.

d) Holb. t. c. p. 374 - 77.

Holberg p. 377. v. f. Octroy 3. April 1733. Artikel 2. og 4. trykt i Landstings-Acten 1734. No. 10.

forst strækket til heele Danmark, og det endda, ikke for saa vidt, som Danmarks Undersaatter, udenfor København, kunde blive indladte i det dengang forpagtende Selskab e). Det foystaaer sig selv, at saedanne Genehandlere maatte søge at udelukke alle andre Fremmede, hvorfor man og finder, fornemmelig i forrige Hundred-Aar, at endog saadan Handel med disse, som enten havet været af ganske ringe Betydenhed, eller kun i Nöds Fald, er bleven paataalt til Straf f); man finder endog paastaaet, at Gods, som Landets Indbyggere havde vundet udenlands, paa deres eget g), eller saaet til Forcering, af deres Slægtninger i andre Lande h), skulle være forbrudt, til de Forpagtende. Det havet ligeledes, især i de seenere Tider, været jaevnlig en Regel, baade under de særskilte, og Compagniernes Forpagtninger, at Indbyggerne i hvert District, skulle være bundne til sin Havn, og maatte ikke sege en

all-

e) Octroy 13. Julii 1743. Act. I. trykt i Landet.
Acten 1743. No. 4.

f) Landet. Acter 1630. No. 34. 1683. No. 19.
1685. No. 16. 39.

g) ib. 1650. No. 20.

h) ib. 1679. No. 16.

anden, uden yderste Nedsfald i). Enhver fatter lettelig, at alt dette samtlig maatte paa-lægge Indbyggerne en meget stor Ustreiched og Evang; og denne haver altid været saa meget større, under Compagniernes, end under de førstlste Forpagtninger, saasom et Compagnie Haver ickun een Interesse, hvilken det kan haands-hæve saameget stærker, med samlede Kræfster; Enkelte Forpagteres Interesse er derimod stridig, ligesom Deres Kræfster ere adskilte k). Men endnu videre: Det faldt af Fornødenhed, naar Handelen blev forpagtet, at der skulle sættes en vis Taxt, baade paa ind- og udgaaende Varer; denne betog da Lejligheden at tinge om Priiserne, til selles Fordeel; og det endnu allermest i forrige Hundred = Aar, saalænge Taxten ikke var blevet saa fastsat og vedvarende, som den er nu; thi da have de Forpagtende, saasnart der ere indfaldne haarde Aar i Landet, sedvanlig paa staet, at baade

Taxt

i) Kanimer-Brev 12. Junii 1715. trykt i Landss. Acten samme Aar No. 37.

k) denne er maaskee ogsaa een af Marsagerne, hvorfor hvissalig Kong Friderich den 4., naglest han eengang havde bevilget Compagnie-Handel paa Zealand, ophævede den strax igien, og vilde aldrig siden tillade den. *Vidalin, Arnaus Magnus,* og alle de kyndige Mænd, som Landet haver hatt, have været af samme Tanker.

Taxten paa de indførende Varer maatte forhøjes, og alle deres Nettigheder sattes paa større God, ei aleene til Forøgelse i Landets Evang og Uudervægt i Handelen, men endog til Udgift for samme, ved at beføste Keiser til Danmark, for at afværge sligt. Exempler her-paa give Alarene 1619. 1631. og 1658 1). Det samme skedde i Alarene 1682 = 83 m), da Landet dog var i meget slet Tilstand n). Timmerets Forhæielse var især en meget stor Besværing, som Landfogden offentlig blev pådraget at forestille o).

§. 32.

Det haver ikke feilet, at jo disse Handlende ere blevne forestrevne meget stærke og neiagtige Love, om at forsyne Landet, med tilstrækkelig Forraad af de fornødne Varer, og disse af forsvarlig Godhed, samt at tage i Agt, i Deres Udsalg, den foresatte Taxt. Dette er ei aleene indrykket i alle Octroyer, som en væsentlig Betingelse, men er endog øste indskærpet for sig selv, ved

F 2

seer-

1) Holl. Stat p. 375 : 77.

10) Kongel. Missive 25. April 1682. i samme Åars Landst. II. No. 4. it. Landst. II. 1683. No. 4.

11) see Indbingsherernes allerunderd. Ansgning til Kon-
gen i Landst. Act. 1683. No. 39.

o) Landst. 1684. No. 2.

serdecles Beiligheder, fornemmelig i Hensigt til
Mad-Barerne og andre slige Hornsdenheder,
ligesom det endnu stedde 1756 p). Efterle-
vessen derimod havet ofte mestendeels hængt al-
eene af de farende Købmænds eget gode Tykke,
da Sysselmandene hverken have fundet være
jævnlig tilstede ved Handels-Pladserne, ei heller
Almuen havt den fornødne Kyndighed om frem-
mede Barers Godhed eller Priis, til at kunne
see sig for, og stienne derpaa. Men at det
ikke altid er gaaet saa rigtig til, som man kuns-
de ønsket, kan sees deraf, at endog Almuen,
uagtet al sin Ukyndighed, haver fundet indsee
saar mange Mistigheder, og besværet sig offent-
lig herover, saa ofte, som stæet er, allerhelst i
forrige Hundred-Aar. De ældre Exempler,
baade i Hansee-Stæernes Handels-Tid, og
siden ester, fra 1602. til 1619. findes paa
et andet Sted q). Den følgende Deel af sam-
me Hundred-Aar er en Kicde af Klagemaale,
indgivne ei aleene til Landstinget, og Øvrig-
heden paa Stedet, men endog til Hans Majes-
tet selv, nu over heele Handelen, overalt i
Landet r), eller i visse Fierdinger s); men næst
over

p) Landst. Act. 1756. No. 10. 2.

q) Holb. Stat 3. Opl. p. 373 & 75.

r) Landst. Act. 1627. No. 1.

s) ib. 1691. No. 44.

over Mangel paa tilstrækkelig Tilførsel, som af andre fornødne Varer, saa især derover, at der blev iudført alt for lidet af Mad-Varer, saa at disse ikke kunde faaes, uden i store Krieb z); At Fiskelinier og deslige Ting, uomgængelig nødvendige til Nærings-Midernes Drift, var enten ikke at faae, eller alt for udygtige, og lidet brugbare, disse til største Hinder u), og andre fleere Varer deels ganske fordærvede x), deels holdne i højere Priis, end Lovene tilloade y); ikke at nævne Urigtighed i Maal og Vægt, blandt andet paa Mel-Tenderne z). Endelig findes Befalinger a), at undersøge de Efterliggeres Opsørsel, som de Handlende have holdt i Landet om Winteren, paa visse Tider. Disse og mange fleere Prøver viise de Tiders offentlige Aeter. Men hvo vil twile paa, at jo den Hatlige haver liige saa ofte seet sig nødt til at fordeie sin Skade med stiltiende Sukke, da han

§ 3

hver-

t) Landst Act. 1633. No. 4. 5. 1661. No. 42.
1693. No. 54.

u) ib. 1631. No. 5. Act. 2. 3. 4. 1637. No.
43. 1643. No. 4. 1656. No. 54. 1686:
No. 45.

x) ib. 1647. No. 6. y) 1653. No. 16.

z) ib. 1630. 1. Julii. 1635. No. 23. 1656.
No. 47.

a) f. E. 4. Julii 1702. i Landstings Act. samme År
No. 4.

hverken torde modsigte en Vederpart, i hvis
Gield han stod, havde ei heller Kraester til at
sege ham for Lov og Dom? Dersor haver og
Widaliu foreslaget i sin Tid, at der paa hver
Havn maatte bestilles, som Handels-Fiscal,
en indsed Mand, baade kyndig i Kibmands-
skab, saa og af bekjendt Reedelighed, hvilken
endnu nærmere kunde forsikres, naar han var
eedsoren, underkastet strengh Straf, hvis han
ikke giorde sin Pligt, endelig og af en Alder,
som meer kunde reres af Ere end Fordeel; og
at denne da skulde sidde i Kramboden den
heele Handels-Tid, og voere de retskasne Kiebs-
maend et Widne paa deres reedelige Handel,
Anklager mod de Uretfaerdige; og overalt, som
Opsyns-Mand over, at den fattige Almue ei
maatte kiske andre Varer, end de behovede,
til Livets Ophold; at ingen maatte negtes de
Varer, som han begicrede, og som maatte kis-
bes, naar han havde Betaling med, til at give
for samme; At ingen skulde forurettes ved op-
skruede Priiser, eller ved Varer, enten fordaers-
vede, eller dog slettere end Taxten kunde tilla-
de; med eet Ord at sige, at baade Maal og
Waegt og Handelens øvrige Love kunde blive
iagttagne; hvorfor han og skulde voere forsynet
med Prover af allelags Varer, for derefter

at demme om hvad der blev handlet med. En Indretning, som Vidalin haver agtet saa uhyttig, at han haver troet, at hver Købmand billigen kunde forbindes til at give Fiscaleen frie Kost, medens Handelen varede, og Indbyggerne, hver 4 r. Skillings Værd, af hvad de kiebte. Jeg vil ikke opholde mig med Forslaget selv, nok at det viiser Handelens Feil i den Tid. Disse have og undertiden givet Indbyggerne Anledning til, - ogsaa paa sin-Side at overskride Nettens- og Billighedens Grænser. Deraf er af og til opkommen indbyrdes Missforståelse og Uvillie imellem de Handlende og dem b); og den haver ei andet kundet, end have for begge fortrædelige Folger, da de dog skulde have med hverandre at giøre.

§. 43.

En stor Mangel ved denne Handel har været og altid ligget, i det Forhold, som der haver været, imellem de indførte og udførte Varers indvortes Beskaffenhed; og den Mangel haver havt de vigtigste Folger for Landets Welstand. Der ere nemlig blevne førté til Landet alt for mange af det slags Varer, som bædre kunde undvæ-

F 4

res,

b) Upartiske Tanker §. 30. Tilg. til Anders. §. 51.
P. 339 - 40.

res, især den store Mængde af Tobak og Brænd-
vælinn, som ei aleene havet været til liden Nytt-
te, men endog stadelig i høieste Grad. De
nyttige og nødvendige indførte Varer have deri-
mod joenlig været alt for faa, ofte endog util-
strækkelige til den yderste Nederst, aller-
helst i dyre Tider; Korn-Varene især ere blevne
folgte på en Mæde, der havet været til alt
for stor Byrde for den Fattige, som for at
faae dem, havet sædvanlig seet sig nødt til at
kiebe adskillig Krahn, enten unyttig, eller dog
ikke nødvendig. De Handlende derimod have
ikke modtaget uden hvad der var godt, naar man
aleene undtager de 2 ringeste Sorter af Ulden-
Godset. Alle det øvrige havet været, entent
Landets meest udvalgte Fode-Varer af Kjed og
Giss, eller andre Ting, af de allerbeste, som
det havet havt. Disse ere da udførte, tildeels
for de ringeste Ting, og ofte på de Tider, da
mange i Landet havde havt Mangel paa Fode.
Saaledes ere joenlig blevne sorte fra Island
langt fleere gode Varer, og især langt fleere Mad-
Varer, end der ere blevne sorte dertil c). Vidau-
lin beklager det, og andre have bisaldet ham d);

thi

c) dette skal blive stykkevis oplyst paa sit Sted.

d) Balle econ. Tanker. i D. p. 40 : 41. Upa-
tiske Tanker §. 13. 14.

thi det haver ei andet kundet, end falde i Di-
nene, at heraf maatte flyde Udarmelse for Læn-
det, ja almindelig Hungers-Nød, saa ofte der
indfaldt mislige Mæringen. Lige saa klart er
det, at denne Handels øvrige Forfatning haver
standset Nærings-Midlers Drift, og det paa
mange Maader; men dog allermeest ved at ind-
spænke Afsætningen. Balle e) afslægger derom
et omstændeligt Vidnesbyrd, og beviiser med
det samme hvad der er sagt tilforn, om de ind-
førte Korn-Barers Udsalg. Det siger sig og
selv, om man end ikke vil skynde paa den Tid,
som Reiserne til Handels-Pladserne tage fra
Næringen; thi de ere nødvendige, i Følge Læn-
dets Beliggenhed, om det end havde Kriebster-
der eller frie Handel. Men Hoved-Sagen er,
at da ingen Barer haver været afsætlige, udti-
de som findes i Land-Taxten, saa haver Handel-
len virkelig hindret at søge nye Nærings-Beie,
i det den haver betaget Haabet om nye Produc-
ters Afsætning. Og ikke det aelse. Naar
de gaaigbare Nærings-Midler have givet nogen
merkelig Overslodighed af sig, haver neppe den
halve Deel af samme kundet blive afsat, hvor-
ved da Indbyggerne have seet sig nødte til at
holde op; thi at søge mere kunde agtes forgive-

ves, saavidt man ikke engang kunde affætte hvad man havde allerede f). Wagel g) ligner i den henseende den Islandiske Fiske-Han-del, ikke uben Grund, med Korn-Kiobet i Danmark. "Naar vore Vender, siger han, faae overslodig Korn-Vaerx, ere de ikke vel tilfreds; thi da maae de undertiden selge 3 Tonder, for de samme Penge, som de ellers kunde faaet for een, da de dog havde haft langt mindre Uimage med den eene Tonde. Ligesaer er det, paa sin Maade, med Fisken i Island. Den maae de Handlende altid betale lige dyre; Men jo meere Fisk Islænderne faae, des mindre faae de Handlende for den igien i Danmark og Lydskland, for Maengdens Skyld. Altsaa ferend den Handlende vil tabe, saa omstiller han vel heller, at Islænderne ikke skulle fange saa meget". Derved maae da den allerede fangede Overslodighed, som ved en friere Afsætning kunde blive omsat, enten i Penge, eller i andre Formodenheder, blive liggende uden Nutte, og al videre Gangst standses af sig selv. Paa samme Maade er det gaaet med Fæ-Driften, naar den er slaaet lykkelig ind. Da Kiobemanden paa hver Havn ej harver gierne modtaget

f) Upartiske Tanker §. 72.

g) Nummerninger over Søl. Mscr. 2. c.

get meget mere, end Skibet kunde føre, saa ere de overslodige Faar, saavidt Eierne ikke havde kundet affersette dem indenlands, ikke fortære dem selv, i deres Huusholdninger, ikke heller føde dem Vinteren over, dede af Hunger, til ubødlig Skade, ei aleene for dem selv, men og for Handelen, i nogle Aar efter. Af saadanne Aarsager regner Vidalin paa, at Landet haver tabt mere ved dette slags Handel, i de sidste 80 Aar, senest han skrev, end tilforn i 700, sienst ikke med de allerbeste Indretninger. Det falder og af sig selv, at jo mindre Leilighed Landet haver haft, til at giøre sig Fordeel, naar det haver haft Overslodighed, des mindre Krester haver det haft, til at udholde dyre Aar og Mangel, naar disse ere paaafaldne.

§. 34.

Det er erindret tilforn, at Islændernes egen Handels Afstagelse og Undergang blev een Ansledning med, til at svekke og udslukke, som alle Bidensfaber, saa Kundskaben i Huusholdningen. Til at sætte denne paa Fode igien, vare Omstændighederne, i Reformationens Tid, ikke nær saa förelige, som til at oplive de øvrige Bidensfaber. Dette slags Uvidenhed
maatte

måatte altsaa føste des dybere Rødder; og den forpagtede Handel kunde ei heller andet, end holde den ved Lige, ja formere den. Jeg vil slet ikke hermed beskynde de Handlende for, at have frievillig hindret disse Kundskabers Indførsel og Udbreedelse. Men det var dog naturligt, at Æslændernes Oplysning i Huusholdnings-Kunsten kunde ikke være de Handlende til Fordeel, efter den Forsatning, som Handelen stod i. Det er nemlig øiensynligt, som Vidalin og anmelder, at Æslændernes uvirkelige Uhyndighed havet altid været den fornemmeste Kilde til de Handlendes Binding; thi det er eene den, som harer giort, at de have tilkisbt sig af disse, for temmelig hsi Priis, saa mange grove Klæde-Barer, og mangfoldige fleere Ting, som de kunde havt langt bædre hos dem selv, naar de havde vidst at forarbeide dem; og derimod overladt deres egne raa Barer for ringe Værde. De Handlende kunde af den Grund lettelig agte alt det, der forbødde Æslændernes Uhyndighed i Huusholdning og Forarbeidning, som noget, der kunde sætte Almuen i et slags Uafhændighed, ainstedelig for deres Fordeel, ja som virkelig Tab. De kunde altsaa lettelig falde paa, at sætte dem imod al Forbædring, saavidt de saae deri en siens-

viensynlig Afgang for dem; Mange, helst de, som have været ved Farten, funde endog troe Forbædringen umuelig, da de ei have kiendt meget mere af Verden, end denne Handel, hvori de vare opdragne. Jeg lader gierne uafgiort om dette er skeet eller ikke. Men det er dog vist, at de mange usandfærdige, ja i hei Grad fornærmede Esterretninger, om Island selv, og om Nationen, som nu sees udspredte i saa mange trylte Bøger, efter nogle af disse Handlendes Mund, give hverken Formodning om disses Indsigt, eller gode Billie i denne Sag. Det er og en Sandhed, som enhver kan føle paa, at denne Handels Natur haver været stridig mod Huusholdnings-Kunstens Tilvæxt (§. 30. 31.). Dette haver og, med fleere Med-Aarsager, haft en føleslig Indflydelse paa Islaendernes Udenlands-Reiser, og øvrige Studeringer.

De gamle Islaenderes Udenlands-Reiser bragte Landet stor Ere, formedelst de Værdigheder, som mange af dem naaede, ved fremmede Hoffer; de bragte Rigdom, baade af Handel, af Krigs-Tog, af store Herrers øste meget kostbare Forreringer, for beviiste Dienester; De bragte Oplysning, formedelst den Erfarenhed om offentlige Forretninger, som

hine Reisende havde, fast hver Dag, Leilighed til at samle h). Evertimod haver det været med de seinere Tiders Udenlands-Reiser. De have altid trukket nogle Penge ud af Landet, men om de ogsaa have vederlagt Udgiften, kunde en Knydig billig kalde i Twil. Langt fra mig at ville, endog i det allermindste, forringe den Moes, som Islænderne have vundet, for deres Fremgang ved Københavns Universitet. Jeg erkiender villig, at den er velsortient, at den er betrygget ved de lovlige Afdkomster. Men den haver dog ikke kundet andet, end være indskrænket, efter Tidernes Studeringer, og de Studerendes personlige Bestemmelser. Meest haver den bestaaet aleene i Theologien, den Latiniske Philologie, samt Historiens og Alderdommens, fornemmelig den Nordiske Kunsthafab, indtil den, nu for nyelig, haver ogsaa begyndt at strekke sig til den verdslige Wiisdom, samt Lov og Ret. De Vidensfaber derimod, som egentlig tiene til Huusholdningens Opkomst i et Land, ere idrevne med liige Iver. Meget faa Islænderre have bragt det noget vidt i de Mathematiske Vidensfaber, og fleere end eeu af disse ere end-

da

h) Nogle Prover herpaa vilser Erici Disquis. de peregr. Islandi og Historien endnu fleere.

da blevne bestandig udenlands. Meget saa have sagt Viind paa Natur-Kunigheden, Læge-Konsten, og de derhen herende Videnskaber, og næsten ingen paa at fiende de oplyste Nationers Indretninger i Husholdningen f. E. med Ager- og Have-Dyrkning, Skovs Opræstning, Fabrik-Væsen, Handel og deslige, mindre at samle sig en kunstmaegtig Indsigt i dette slags Ting i). De fleste ere saaledes blot blevne staaende, ved at have hørt de Akademiske Forelesninger, og ere reiste hjem, igien uden at fiende København, ei at tale om Danmarks Indretninger. Ingen er reist til Norge og Sverrigé, som dog af alle Europæiske Lande ere just de, hvor man kan see og lære de allerfleste af de Ting, som Island trenger til, og som det lettest kan overkomme at føre i Brug k). Man maae ikke troe, at dette er sagt

i) See Tilg. til Anders. §. 3. 6. 11. 25. 31. 34. 40. og Især 59.

k) Wagel (Num. over Island 2. cap.) harer ogsaa allerede indseet det samme som hidtil er sagt. "At Æskenderne, siger han, ere bundne til Octroyen harer mit dem ved al anden Handel, Correspondence, Conversation og Kundstab. Ganske saa reise ud af Landet, og de som reise ere Studentere, som gaae til København for at studere Theologien, og have deres Hensigt aleene til Prester-

sagt i Hensigt at laste. Nei ingenlunde: Det have været Vankeligheder, af flere end eet Slags, hvilke ligesom naturligviis have født dette af sig. Der er vel intet Land i Verden, hvor den studerende Ungdom haver Forsyn og Agtsomhed nok, til at kunne, af egen Drift, stille sine Studeringer paa at lægge Planer til saadanne Indretninger, som de ei have vidst af, i deres Fede Land, og som først skulle stiftes af nye, for de kommende Tider; og hvor kan man da fordre fligt af de Islandske Studerende

Præste-Kalb, og ikke til Handel; de, som andre deres Lands-Mænd, indbilde sig baade at Islands Væsen aldrig kan forandres til Korbædring, saa og til deels at Island er det beste Land som Solen skinner paa, hvilket ogsaa Indbyggerne synge i deres Viser, i øvrigt ganske uknyndige om andre Landes Indretninger. De som handle var Island ere ei heller oplyrte i andet, end i den almindelige Islands Handel, hvortil de fleste blive ene opdragne, ved at fare først noyle Aar for Dreng, siden for Arbeids-Karl, saa for Unders-Kiobmand, og sidst for Ober-Kiobmand. Endelig blive og nogle af disse Ober-Kiobmand til Forpagtere og Principaler i Handelen; de have da ei lagt dem ester andet end det Gamle; og andre fornuime brave Mænd, som forpagte Handelen, giøre sig ei heller andre Tanker om Island, end de, som dem ere indprentede af andre". Dette bekræftes endnu meer ved Gisle Magnussens Brev i Worm. Ep. p. 846.

rende ved Universitetet, allerhøjest da deres Forældre eller Formyndere have ikke holdt dem til fligt. De komme til København aldeles Fremmede, ubekendte af alle, ligesom alle ere ubekendte for dem; og saa meget større er Hindringen, ellers dog Lejligheden, til at giore sig bekjendt med Stadens og Vandets oeconomiske Indretninger, saa meget mindre. Tilstrækkelig Kunviisning, i politiske og oeconomiske Videnskaber, haver mestendeels mauglet, indtil for fort Tid siden, da disse ere begyndte at dyrkes, ja at læres offentlig. Men en vigtig Vanskelighed haver dog altid ligget i Uformuenheden, i at holde sig saa længe udenlands, at man kunde vinde Tid til disse Ting, uden at forsomme sin academiske Lærdom. Det som Islandsenderne kunne have at holde sig med bestaaer ikke noer saa meget i reede Penge, som i Varer, hvis Beleb bliver utilstrækkeligt, naar de skulle lade det gaae ind i Handelen i Island, og tage det betalt aleene efter Land-Taxten, og maae ikke omsette det selv, hvor de komme. I de ældre Tider synes der ikke at være blevet noget Spørsmaal, at jo de, som vilde reise, maatte fore med dem saa nuange Varer, som de funde behove, til deres Underholdning paa fremmede Steder. Men i de senere Tider er fun-

det nodigt at betinge dette l), og for de Studerende findes det især fastsat ved Kongelige aller-naadigste Bevilgninger m). Ikke des mindre haver dog denne Føring ofte fundet hidindtil meget store Vanskeligheder, og det haver da giort een Hindring med i Kundskabernes Udbredelse, saavidt det haver forbudet mange, allerhellsst de Fattige, at opholde sig udenlands indtil de kunde maae dem n). Men hvor store Vanskeligheder disse og flere Hindringer endog kunde lægge i Veien, saa maae dog tilstaaes, at Islanderne gjerne kunne bringe det lange videre i oeconomiske Kundskaber, end hidindtil er seet, naar de ville for Alvor lægge Haand derpaa. Den store Godhed, som de saa joevnligent nyde hos brave Folk i København, naar de først blive kiendte, og stille dem vel, fun-

de

l) See f. E. Octroy 3. April 1733. Art. 13. trykt i Landst. Act. 1734. No. 10. item Octroy 13. Juilii 1742. Art. 15. trykt i Landst. Act. 1743. N. 1. 4. ikke at nævne flere.

m) Den sidste som jeg haver seet er af 8. Apr. 1760, hvorved hver Student er tillodt Føring for 20. Mdlr. efter Islandsk Taxt, i Steder for 8. Mdlr. som de havde næst tilforn, Landstings Act. 1760. No. 24; samt Octroyen af 15 August 1763. Art. 37.

n) Dette ses også bekræftet ved Bisshop Thorlak Skullefens Brev i Wormii Epist. T. I. p. 106.

De paa mange Maader blive et Middel dertil.
Nu er og Leiligheden, til at kunne lære mange
ting af dette Slags, langt større end før.

§. 35.

Handelens Virkninger, i Hensigt til de Handlende selv, ere ikke saa osie bekendte. Man veed aleene, at efterat de Danske Forpagtere havde nydt deres Gene-Håndels-Rettighed siden 1619, tilbøde de selv 1658. en anselig Forhøielse i deres Udgift, for at kunne blive ved. 1684. gjorde de det samme, paa Vilkaar, at nogle nye Friheder maatte blive lagde dertil. Det maae tages for Bevis paa, at de maae have i den Tid vundet noget klokkeligt ved denne Handel; thi hvo kan vel troe, at de havde frievilligen forhojet deres egen Udgift, naar de ei havde vidst at kunne trække den igien, af Landets Indbyggere, med tilstrækkelig Mente? Men siden er det gaæt usige til. De haarde Mærlinger, som holdte næsten ved fra 1684. lige indtil forrige Hundrede-Aars Udgang (§. 4. 5. 6.), standsede Handelens Fordele, lige som de svækkede Indbyggernes Formue i hoi Grad. Fra 1702. til 1732, og især i den sidste Deel af dette Tidsrum, var Handelen fordeelagtigere; dog er

der vel neppe vundet noget stort, men endog tabt paa visse Tider, og paa visse Høvne, thi Handelen var deelt mellem forskilte Forpagtere, af hvilke enhver svarede langt højere Afgift, end den ellers sædvanlige.

Det første Compagnie fra 1733. til 1743. vandt noget anseeligt o); Derimod paastaaes, at det gindet, fra 1743. til 1759. skal have haft et stort Tab p); endsligst andre meene, at der ikke blev egentlig tabt ved Handelen selv, men at de senere Interessenter fornemmelig tabte, ved den imellem Bedkommende selv oprettede Actie-Handel. Med eet Ord at sige: De Handlende have vundet, og vundet anseelig, naar Tiderne i Landet have været gode; Mange enkelte Personer og Slægter i København have og lagt sig Midler til ved denne Handel. Men Fordelen haver dog aldrig været saa stor, aldrig saa almindelig, som den funde været, om Handelen havde været for-

o) Breve om Dannermarks Riges Staat 13.

Brev p. 169. sige, at dette Compagnie efterat Interessenternes havde faaet et Uldbytte paa 6 til 8 pro Cent, gjorde sin første Bond næsten dobbelt saa stor som forhen. Altsaa maae Lavmand Becker ikke have ret vidst dets Hordel, i det han endog troer, at det kunde umulig være ved Magt, der som noget heindelig Misfærdighed i Handelen funde indløbe. p) Balle ocon. Tanker 2. D. p. 39.

fordeelagtiger indrettet, og noget meer udviiidet. Slette-Maringer have derimod sædvanlig medfert Tab paa alle Kanter. De have skadet de Handlende selv; de have, ofter end euugang, sat Landet i Forlegenhed, i det de Handlende have enten forladt, eller frasagt sig Handelen, eller dog forlanget strængere Mættigheder, især hoiere Priiser paa deres Varer, end Landet kunde taale; de have endog været til Skade for Københavns Indbyggere, saavidt de Islandske Varer ere stegne der over det sande Værd q).

§. 36.

Men lader os nu see, saavidt vi viide, hvad Virkning denne Indretning haver havt for Lands-Herren; Hvo skulde troe andet, end at den sterkeste Øe i Europa næst Stor-Britanien r); en Øe paa hvis Stromme Fremmes
G 3 , de

q) Balle auf. Sted.

- 2) Det viise Islands Størrelse betegnet af Horrebøw (h. 1. p. 2. og 3.) langt mere noiagtig, end af nogen anden. Det viise og de bedste tegnede Charakter, hvor Islands Længde fra Syd-Ost til Nord-Vest udgjor 13. Grader og Bredden fra Syd-Vest til Nord-Ost 4. Grader; altsaa Længden 195. Miile, Bredden 60. Vestmannøe ved Island ligger paa 63. Grad 34. Min. og forbierget Øster-Horn ved Horne-Fiord ligger dog endnu sydliger.
pri-

de have opfiscket af Seen mange, ja mange
Millioners Værd, og som ligger saa lige for
den nyperlige Hvalfiske-Fangst, hvis Fo-deel
haver sat, og sætter endnu aarsig, saa mange
længer bortliggende i Bevegelse; Hvo skulde
troe andet; end at den jo havde bragt sin Herre
anseelige Indkomster, eller i det mindste, at
den jo kunde, ved givne Leiligheder, have tas-
get en betydelig Deel i Rigernes Fornedenhei-
der. Men hver retsindig Undersaat maae bils-
lig beklage det som er tvertimod. Det er en
Betingelse, som ei aleene tydelig nok ligger i Is-
laendernes allerforste Overgivelses-Pact, men
findes ogsaa udtrykkelig stadsfæstet af adskillige
Konger i Mørge, at Island skulde være frie
fra usædvanlige Paalæg. De Dauske Kon-
ger have og jævnlig viist den Maade, at for-
staane Landet paa samme Maade; saa at intet
saadant Paabud er skeet, uden meget sielden,
i yderste Ned, og endda kun meget ringe.
Men saa sielden som dette er skeet, saa lidet
det haver været, og saa villige som Indbygger-
ne altid have viist dem, til at yde det, saa ha-
ver dog Usornuenheden været i Beien, at ens-
ten

Primus Merid. trukken over Teneriffa falder 1.
Gr. eller 15. Miile op i Landet fra den østligste
Land-Pynt af Island.

ten slet intet haver fundet ydes, eller dog det
meeste haver maattet estergives igien, allerhelst
naar haerde Matinger ere indfaldne paa sam-
me Tid. Saaledes blev den Skat, som skulle
de været svaret 1625, til den Tydsske Krig,
allermaadiast estergiven 1626 s). Den For-
hejelse, som blev sat paa Lehene i Island, ved
Kongelig Resolution af 27. Maii 1638, blev
ophævet igien for Landets Fattigdoms Skyld,
ved en nye af 11. Nov. 1639 t). Lehns-
Herrens Forespørgsel 1663, om Laubet fun-
de bekoste at holde et Orlogs Stib, til sit For-
svær, blev offentlig besvaret med almindelig
Undskyldning om dets Uformuenhed, ei aleene
til dette, men og til al anden betydelig Contri-
bution u). Paabudet om Krigs-Styrken af
31. Maii 1679. var neppe forknydt, førend
samtlige Indbyggere fandt forneden, at an-
holde, ei aleene om Terminernes Udsættelse,
men og om dets Formisdesse x); de udvirkeede
ogsaa en Kongelig allernaadigst Bonherelse der-
paa 1681 y); Men denne saa anseelig for-
misdede Udgift kunde ikke endda bringes til
Veie, uden efter lang Tid, og maugsoldige

G 4

igien-

*) Laudstings Acter 1626.

t) ib. 1640. No. 1.

x) ib. 1680. No. 1.

u) ib. 1663. No. 39.

y) ib. 1682. No. 34.

igientagne Grindringer, ei aleene af Amtmænden og Landsfogden, men endog af Rente-Cameret z). 1697. blev sagt om allerhaadigst Eftergivelse af Udsprivningen af Island, sicut samme ikkun var paa 30 til 40 Mand a). Af Prindsesse-Styren 1756. blev og endeel eftergivet b). Ligeledes findes Indbyggernes Anmeldelse, at de vilde giøre allerunderdanigst Ansegning om Extra-Skattens Eftergivelse, da Landsfogden besværede sig over, at den ei var indkommen til rette Tid c). Jeg fiaedes ved at anføre fleere saa lidet behagelige Exempler. Men maastke Afgisten af Handelen selv haver været saa stor, at den harer vederlagt alt dette. Jeg veed kun lidet derom; men det kan dog vel give nogen Slutning om Resten.

Saaledes betalede de Engelske, da de handlede paa Landet, ikkun en lidet Told eller Havnepenge d), og Hansee-Stæderne ligesaa e). Det første Danske Compagnie 1547. skulde have

a) ib. 1684. No. 39. 1685. No. 37. 1686.

No. 33. 34. 1687. No. 15. og 17. 1688.

No. 20. 1689. No. 18. 1690. No. 8.

1692. No. 35. a) ib. 1697. No. 14.

b) ib. 1756. No. 10. 3. Art. 6.

c) ib. 1766. No. 16.

d) Holb. Staat 3. Oplag p. 371.

e) ib. p. 373.

have givet af heele Landets Handel 1000 Mark Lybst^{f)}, og af Vestmannee 200 Jochumsdaler f). 1602. var Afgiften ifkun 16. gamle Daler for hver Havn g); 1619. var den 20. Daler. for hver Havn, foruden en samlet Summa for Vestmannee h); og til sidst for Souverainiteten i. Portugalos af hver Havn til Kongen, 16. Rdlt. in specie til Lehnsmanden, og en vis Summa for Vestmannee i). Afgiften af de 4. Participants Handel 1662. anslaaes uliige k), men Rente-Mester Mollers og Hans Petersen Gladts Octroy, for de Havne, som de havde l) lyder paa 800. Rdlt., og desuden 200. Rdlt. til Hielp til Afgiften af Vestmannsø, men hvad der er givet af disse, samt af de øvrige Havne i Landet selv, haver jeg ikke fundet; Dog er let at slutte, af de Havnes Anstall og Vigtighed, som denne Octroy uervner, at den heele Afgift ei kan have overgaact 4000. Rdlt., som og er det heieste hvortil den findes anslagen. Fra 1682. til 1705. veed jeg ikke med Wished Afgiften's Hoide, da jeg billig tviler paa, at det 1682. foreslagne Compagnie

G 5 nie

f) Pontopp. orig. Hafn. p. 355 + 56.

g) Holb. I. c. p. 374. h) ib. p. 376.

i) ib. p. 377. k) ibidem.

l) dat. 1. Julii 1662. Art. 17. i Landet. A. 1668.
No. 23.

nie er nogentid kommet i Stand m); Det er dog vist, at Afgiften denne Gang haver været langt heiere end før; dog kan jeg næppe troe det, som findes antegnet til 1699, at de Handlende i den Tid skulde have svaret til Kongen for alle hans Indkomster baade af Jordes Dogen og Handelen 50436. Rdtr. 4. Sk., med mindre den Frisiske eller nogen anden Handel haver været tillige forenet med den Islandske. Fra 1706. til 1724. antegnes de særstilte Forpagtere at have givet 20190. Rdtr. af Handelen n); det vides og med Visshed, at der, først 1733, da de sidste Compagnier toge deres Begyndelse, er blevet svaret af Handelen 20 til 23000. Rdtr. aarlig o); men
de

m) Holb. I. c. p. 378. n) ih. p. 379.

o) Lav. Mand. Becker, som levede paa den Tid, og var i Landet, sætter 22000. Rdtr. Af at ligne denne Summa med den meget ringe Afgift, som det herpaa følgende første Compagnie svarede, slutter han ganske rigtig, baade Landets Horarmelse, og Hans Kongelige Majestets Tab, ved Handelens Forpagtning. Han synes endog at have haft Grund til at frygte, at dette Tab vilde i Fremtiden, blive endnu større; thi sejnt dette just ikke traf ind ved da værende Handels-Termins Udløb, da det andet Compagnie forbandt sig til højere Afgift end det første; saa er det dog trusset nu. Men værende Omstændigheder give og al Marsag til at frygte,

de Forpagtende tabte ogsaa derved, formedesst nogle fælleske Alaringer som indfaldt i den Tid.

Det første af de paafelgende Compagnier svarede ifkun 8000. Rdlt. Croner af Handelen, og for de Kongelige Indkomster af Westmannse 200. Rdlt. Croner p); Det andet svarede 16100. Rdlt. Croner af Handelen, og, som det forrige, af Westmannse q); saa-svarer og det nu værende for Indkomsterne af Westmannse 200. Rdlt. Croner, men af den Islandske Handel i og for sig selv ifkun 7000. Rdlt. hvilken sidste Summa dog qvittes igien, i den Gronlandske Beselings- og Missions-Omkostninger. Det øvrige, som dette Compagnie giver, bestaaer i visse Penge til Amtmanden, Landfogeden og Landphysicus i Island, og nogle fleere af samme Slags r), samt
i en-

frygte, at det endnu fremdeles vil blive ved, om Handelens Forsatning skal staae bestandig paa samme Fod.

p) Octroy 3. April 1733. 10. og 25. Art. trykt i Landst. Act. 1734. No. 10.

q) Octroy 13. Julii 1742. 12. og 27. Art. trykt i Landst. Act. 1743. No. 4. og det maatte vere meent i Avert. til AnderSEN §. 111. pag. 292. Breve om Dannemarks Riges Staat p. 167. anslaae dette rigtig nok til 16300. Rdlt. Croner, nemlig 16100. Rdlt. af Landets Handel selv, og 200. af Westmannse.

r) Octroy 15. Aug. 1763. 10; 24. 38. 50. Art.

i endel Pligt-Tjenester, som have sædvanlig ligget til denne Handel. Saaledes giver den Islandske Handel i vor Tid næsten ingen beholden Indtøgt, saa at al den Kongelige Indkomst af Island baade af Jorde-Bogen, Fiskeriet og Handelen ei kan beregnes høiere end 12 300. Kødler. om Maret 5). Maae da ikke en Patriot billigen spørge, naar Island skal kunne blive i Stand til at giengielde den Maade, som det nu af Kong Friderich den Femte? Naar at fortjene Hans høilovlige Estermaands Afgtsomhed 1).

Det

- 5) Derimod kan asecne Told og Consumption af de Gaver som føres til og fra Island i middelmaadige Aaringer, beregnede efter Told Nullen af 17 Mait 1762. udgiøre mere end den dobbelte Summa. Og hvor meget mere kunde de ikke, naar Handelen var meer udvildet end hid til Dags.
- 1) Det jvm hidtil er sagt bifaldes og af Rector Arngrim Vidalin (Cons. Sect. II. 1 - 6. c.). Han anfører nemlig som de fornemste Aarsager til Islands Forarmelse: 1) Agerdyrkningens Afslæffelse: 2) Allmogens Vankundighed i at söge sin Nærting, fornemmelig i Hensigt til Fiskerierne, Hyrde-Kunsten, alle slags Haandvoerker, og næsten deres heele Huusholdning: 3) Seiladsens og Søefartens Nedslæggelse, og endelig 4) Handelens Forpagtning. Den agter han stadelig for Regenten; thi den indstrækker Handelen,

§. 37.

Det er og uden Twil en Mangel i et Land,
naar nogen af de Stænder, hvis Born skulle
i Tiden beklæde de allerfleste Embeder, Verds-
slige som Geistlige, er i saadanne Omstændig-
heder, at den formaaer ikke at giøre de Bekost-
nins-

len; men hvor Handelen astager, der astager og
formuen, og hvor denne tager af, der betages
Kræsterne til at yde de anordnede Slatter og Ud-
gister til Staten. Han agter Handels-Forpagt-
ning skadelig for de Undersætter som staae
under den, saavidt disse, da de ere bundne, al-
eene til visse Handlende, kunde ikke gierne faae,
enten saa gode Varer, eller saa godt Krieb, som
naar man selv kan vælge sin Kriebmand; Men dog
allermeest, fordi de miste derved det allerhorste
Motiv til Etatsomhed og Patriotisme. Haabet
om at forbudre deres egne Vilkaar; de arbeide ide-
lig, men sortiere intet. Han troer det som mere
er, at Handels-Forpagtning er ogsaa skadelig for
de Forpagtedes Midler, saa mane den ester Haan-
den svække med det samme Handelens egen Fordeel;
Den Armod, som den foraarsager, kan jo ikke
andet, end tvinge alle Matlings-Midler; og de
ere dog Kilderne, som Handelen skal øse af. Sø-
fartkens og Agerdyrkningens Ledlæggelse,
og Handelens Forpagtning ere ogsaa de Kar-
sager, som Lav-Mand Becker fornemmelig driver
paa. Om Handelens Forpagtning er allerede
maeldt ester mit Dicinark. De øvrige Karsager
skulle udføres videre paa sine Steder.

ninger, som Børnenes Opdragelse behøver, naar den skal være skillet til dette Diemærke. Det kan vel ikke andet, end forkytte, saavel det flags Lærdom, hvilken man i stræng Forstand giver dette Navn, som alle andre Kundskaber og Indsigter. Præsteskabet i Island synes just at være i ovenmældte Omstændigheder; deres Børn ere de, af hvilke de allerfleste Embeds-Mænd maae tages; thi de Verdslige Be-tiente ere alt for faa, til at deres Børn sunne her strække til; Disse have og undertiden meere Lyst til andre Ting; og Bonde Standen haver hverken Formue, til at holde saa mange af sine Børn til Bogehi, og kan ei heller miste dem, fra sin egen Haandtering, allermindst om Ør-rings-Midlerne skulde nogen Tid komme i stør-kere Drift, eller blive udvidede. Men Præ-steskabets Wilkaar, naar man undtager no-gle, som kun giøre et lidet Tall, ere endnu alt for ringe, uagtet at den Welbaedighed, som de heillovlige Konger have ladel dem vedersa-res, ved at understøtte dem med adskillige Til-skud, baade af Jorde-Gods, og af reede Pen-ge.

ge. Grunden hertil ligger i Tiendens Indretning. Saa vel som den var passet, baade ester Landets og Præsteskabets Omstændigheder i det XI. Hundred-Aar, da den blev stiftet, saa lidet passer den sig nu, især med de sidste. Maat altsaa den Islandske Husholdning skulde blive forbædret, vil det, saa vidt jeg kan stionne, blive et fornødnet Spørsmaal: Om ikke Præsteskabet skulde nyde Tiende, i det mindste af Kvæg og Fiss, enten paa den Maade, som bruges i Norge, i Felge M. L. 2. B. 22. C., eller paa den, som man finder at have været paa Færse u), eller paa nogen anden, maaske endnu usagtiger rettet efter Islands Leilighed? Præsteskabet, denne for Landet saa vigtige Stand, troenger dertil i hoi Grad. Almuen, troer jeg, funde gierne taale det, naar Landets Nærings-Maade blev rettelig overvejet forud, og Tiendens Indretning loempet derefter; i det mindste veed man ikke, at den Art af Fiske-Tiende, som bruges paa

u) Debes Fær. p. 298.

paa Vestmannæ x) enten skader Allmogens
Flid, eller gør den Skar i dens Ophold.
Men herom vil jeg ikke tale videre; Den al-
lernadigst anordnede Lov-Revision af-
gør alt dette meget bedre, end
jeg kan tænke.

All-

x) Horreb. Esterr. §. 102. p. 347 - 48. Bislop
Arnefæus Decatographia Msc.

Anden Alfdeeling.

Midlerne til Landets Opkomst.

§. 38.

Denne anden Deel af vor Forfatters Ar-
beide indeholder hans egentlige Forslag
til Landets Opkomst. Enhver som læser det
vil lettelig finde, at det, endog i Allmindelighed
taget, kan give Anledning til adskillige Erin-
dringer. Men, for ikke at afbryde Sammen-
hængen alt for meget, sparer jeg disse til Slut-
ning, og vil i dets Sted aleene atnørke eet og
andet i Særdeleshed, som ikke kan saa foie-
lig finde Plads i det Følgende, og ellers for
det første kun indføre hans Tanker i deres heele
Indhold.

Han troer da, i Følge af hans foregaaende
Plan, at det vilde blive en Hoved-Sag til Lan-
dets Opkomst, om samme kunde blive benaadet
med en indfødt Amtmand, og denne med saa-
dan en Værdighed, at han kunde faae i Kie-
benhavn en Hustrue af fornemme Stand; hans
Børn, om de være fleere end eet, skulle han
igien forsørge med Giftermale, deels i Kie-

benhavn, og deels i Island; havde han kun eet Barn, skulde samme, om det var en Datter, giftes i Island, og om det var en Son, i Kiebenhavn, med et Fruentimmer af ligé Stand med ham, men blive boende i Island y).

Fors.

y) Horsfatterens Anslag, at blande Nationen med Fremmede, paa den ansvoerte Maade, kan i sig være godt nok, naar disse ers brave Folk; ellers synes det dog snaret at kunne agtes som en Folge af Landets Forbedring, end som en Marsag til samme; Ær synes dette at gielde, om de fremmede Gistermaale, som her ere foreslagne: Maat Landets Villaar kunde blive derefter, kunde maaske disse salde af sig selv; Men saa længe det ikke er, bliver det vist forgivernes at tanke derpaa, eller tale derom. *Giste Magnussen* (Consign. Inst. No. 6 - 8. it. 10. og 12. sanit: Res & Scopus No. 7. og 8.) haver, i samme Ænmark, som *Vidalin* her figter til, sattet et andet Anslag, nemlig at opphelpe Landets gamle adelige Slægter, tildeels uævnte af *Tberkelsen* i *Tilgisten* til *Aandersen* §. 41. P. 332:33. Jeg gaaer forbi de Priviliegier, som han havde i Tanke at begiære for dem; thi disse vare fast aleene grundede, deels paa de Tiders Stats-Horsfatning, deels og fornemmelig, paa nogle nye Indretninger, som han havde i Sindet at foreslaae i Island selv, og som ikke kunde komme til Virkning for den Gang. Men hans Hensigt var egentlig, at disse Familier skulde ikke leve hen og udøse, uden Mytte for Selskabet, og for dem selv, men heller blive oplivede, til at følge Horsfædrenes Spor, til Kongens og

Fors.

Forbindelser troer han, at Nationen vilde vinde
Kærlighed og Bevaagenhed hos saa meget fleere

H 2

ans

Fædernelandets Dienste. Derfor satte han sig
før at søge dem op, og havde i Sunde at anlægge,
ved Øreraa, hvor Landstinget holdes, eller ved
dens Udløb, hvor den falder i Tingvall-Batn, en
Skole eller Gymnasium, som han tilbeels haabede at
kunne faae besordret ved frievilligt Sammenkud, af
dem blandt disse Familier, som havde Formue.
Al Ungdom af berømte Slægter, saavel de Fatti-
ge, som hine rigere, skulde da samles derhen, og
Stiftelsen forsynes med fornødne Opsyns-Mænd af
samme Slægter, og Ungdommen med Lærere, der
kunne ansøge dem, ei aleene til Videnskaber og
gode Sæder, men og til alle slags Dvæsser, og
deriblandt til Musiken, baade for dens egen Bes-
hageligheds Skyld, og fordi den var alt for meget
forsalden i Landet. Maak da Stiftelsen kom i
Stand, haabede han den skulde med Tiden lægge
Grund til en Bye, formedelst de Folk af alle slags
Haandteringer, som den behovede, til sine Horns-
denheder. Men Hoved-Sagon var dog, at den
saaledes opdragne og underviste Ungdom skulde
blive des verdigere, til at kunne haabe at maae
sine Forsædres Anseelse, og at Landet selv kunde
med det samme have i dem des sikrere Støtte for
sin Opkomst og Velstand. Saaledes troede han,
at det var godt, om det, forinden de Kongelige Be-
tjente, havde og nogle andre Folk, forbundne paa
en besynderlig Maade, og tillige i Stand til, at
foregaae Mængden med Anførel og Exempel.
Maaske denne Tanke er ikke at forkaste; I det
mindste kan det vel lade sig tanke, at saa stort et
Land,

anseelige Folk i København end den før havde nydt; Amtmanden med hans Slægtninger og Søvære i Landet, vilde da anvende en desto sterre Flid paa dets Velserd, som den var, i alle Hensætter, uadskillelig fra deres egen; Den Lydighed og Hengivenhed, som Indbyggerne joevnselig have viist mod de fremmede Embeds-Mænd, vilde, mod denne, blive saa meget sterkere, som de, ved hans Exempel, kunde giøre sig Haab om, at samme Ere og Nyttie kunde med Tiden forplantes, til dem eller deres. Her var da og hævet al den forrige Frygt, i Hensigt til de fremmede Besalings-Mænd, at de ei kunde have Sind til, at tage dem Landet an, da dets slette Tilstand ikke kunde røre deres egen Welserd; en Frygt, ofte formeget derved, at nogle af disse have ladet mange trængende Anliggender savue forneden Besordring z), og ingen af dem alle retskaffens lagt Haand paa at ophielpe Landet. Den indfedde Amtmand havde derimod, langt kraftigere Ves-

væ-

Land, hvor alle ere Bonder, paa den Forstiel nær, som Embederne stiste, haver alt for saa af dem, der have Anseelse nok, til at kunne opmuntre Almuen til almindelig nyttige Ting.

z) See Holb. Staat 3. Opl. p. 376. Landst. Act. 1701. No. 20. samt tilforn §. 19. 20. 21. conf. Wormii Epist. T. I. p. 96. 633.

vægende Grunde til dets Forbædring, end hiné havde havt, og langt bædre Kundskab om dets Bestaffenhed. Det agtes ogsaa meget mytsigt, om Amtmanden, lige som de forrige Lehns-Herrer gjorde, lod bekendtgjøre hans heele Instruction, at Almuen funde vide, hvad de funde haabe af ham, i Stedet for, at de vare i den Tid, for det meeste, uhyndige derom, ved at den da værende havde kun ladet bekendtgjøre nogle saa Artikler deraf a).

§ 3

Det

- a) See Landstings Act. 1688 No. 16. Saaledes finder man og, i de senere Tider, at kun een eneste Artikel blev bekendtgjort af Amtmand Fuhrmann (Landst. Act. 1719. No. 14.) og ikke nogle saa af Amtmand Lafrentz, alcene Justitien vodkommende (Landstings Act. 1734. No. 11). Amtmand Pingel haver derimod ladet bekendtgjøre fleere, og deriblandt nogle, angaaende Landets Tilstand og Handelen (Landst. Act. 1745. No. 17.), hvilket og Amtmand Gislesen haver efterfulgt (Landst. Act. 1757. No. 30). Den Nyte som slige Instruktors offentlige Bekendtgjortelse hidindtil funde have bragt, for Landhusholdningen, er dog maaske ikke saa stor, som vor Forsatter synes at have formodet, da de ikke meget lidet vore øconomiske Ting, ere og kun assattede i almindelige Udtryk. Den sidst asdøde Amtmand var ellers en indsød Øslander; den nu værende er ligeledes, og Forsatterens Ønske altsaa for saavidt opnaaet i vor Tid.

§. 32.

Det første som Amtmanden da havde at
tænke paa, efter vor Forsatteres Aulæg, var
at raade God paa Maengdens Armod, ved at
forbedre Huusholdningen, og ved at sætte
Hunsstandens Vestsyrelse paa Fode. Det beste
Middel hertil meener han kunde blive, at an-
lægge en lidet Kibsted; Her kunde da alle
Tigger-Drenge, fra 12 til 21 Aar, sammes,
til at lære de meest fornødne Haandværker, for-
nuumelig som høre til Forarbeidning og Be-
reedning af Uldne- og Skind-Bare, hvortil
maatte forskaffes fremmede Mesterer. Byen
maatte have i det mindste 5 Fisker-Hukkter, og
desuden saa mange Norske Føll, lyndige i at
fange og virke Sild, som Fornødeheden kre-
vede; begge Slags maatte, saavidt Beirsliget
tillod det, drive Fiskeriet heele Aaret igjennem,
og boe alle i Byen, men afgive til Haandverks-
Mesterne, til Lære-Drengenes Fode, en Fem-
tedeel, samt Hovederne og Indvoldene, af den
fangete Fis. Fisker-Hukkterne kunde be-
sættes, deels med friske Losgiængere, deels
med gifte Fattige, som kun havde eet Barn,
under 12 Aar, og som da kunde derved væn-
nes til Seemandskab, og endelig lære at sege
deres Fode, i det vilde Hav, med deslige Far-
teier.

tsier. Hvad de Ugifte vandt ved dette Fis-
trie, over egen Fornedenhed, til Klæde og Fo-
de, maatte tilfalde Byen, indtil de vare blev-
ne dygtige Søefolk; Men hvad de Gifte vandt,
over Fornedenhed, maatte deres Hustruer og
Børn have, aleene at Øvrigheden havde Op-
sigt med, at det blev ikke misbrugt. De øv-
rige Fattige, enten alt for unge, eller gifte,
som Mængde af Børn under 12 Aar kunde
hindre, fra den anførte Søefart og Fiskerie,
samt Fiskernes Hustruer og tilvoxende Børn, af
begge Klon, kunde anføres til Have- og Alger-
Dyrfning, samt at saae og behandle Hør og
Hamp paa de nærmeste Marker, ved fremme-
de Mestere, og deriblandt nogle fra det Nor-
densfeldske i Norge. Paa den Tid af Aaret,
som ei tilstæder Jord-Dyrfning, kunde da
Mandfolkene af disse sidste fiske med smaa Vaa-
de, efter Landets brugelige Maade; af Kvind-
folkene kunde de sterkeste sættes til Maling, el-
ler deslige Arbeide for Byen; de svagere deri-
mod, samt alle de af Børnene, som kunde
giøre noget, men vare endnu alt for unge til at
lære Haandværk, til Uld-Arbeide, eller til at
arbeide i Hør og Hamp, om deu kunde vore b).

§. 40.

De i Landet meest fornødne Haandværker, meener han kunde lættelig sættes i Stand, naar

pus No. 5. 6.), at da de mange Fattiges, tildeels ogsaa Losgiængeres, Underholdning var en saa betydelig Vyrde for Landet, og de dog ganske unytteige, saa skulde Almuen formaaes til at samle haade beres sædvanlige Almisser til Fattige, saa og alle godvillige Gaver, som de ellers kunde overtales til at skyde sammen for det Almindeliges Skyld, til et vist Sted i hver Fierding af Landet, som kunde agtes at være det bequemeste haade til Ophold for en Mengde Mennesker, saa og til Handel. Paa ethvert saadant Sted skulde da opfores et Hospital og Arbeids-Huus af Steen, paa udenlandst Maade; og dertil skulde samles alle Fierdingens Tiggere, og underholdes der, af de saaledes sammenkudte Almisser og Gaver, indtil de havde lært saadant et Haandværk eller Haandtering, at de kunde være dem selv. Den skulde de da siden brive paa det Sted. Over dem skulde sættes Opshus-Mænd og Lærere, hine for at bestyre Selskabet, disse for at underviise dem, nogle i Christendom og gode Sæder, andre i nyttige Kunster og Haandværker. Og naar da dette Selskab tiltog ester Haanden, som det nødvendig maatte, saa kunde derved lægges Grund til en lidet Bye, hvilken, i Tidens Mengde, kunde komme til Kroester. Det som ellers Vidalin haver sigtet til paa dette Sted, nemlig at saae Betlere og Losgiængere brevue med Magt og Evangels-Midler til Jord-Dyrkning, Fiskerie, eller andet Huusholdnings-Arbeids haver nu ikke synderlig Sted, siden Losgiæn-

naar ethvert Haandværks-Lav af disse, i begge Rigerne, skøde sammen, til at bygge i Byen, hvært eet Huus til sit Haandværk, og forsynede samme med det fornødne Needskab, og en dygtig Meſter. Denne, om han var ugift, kunde gifte sig i Landet, og om han havde Børn, da kunde disse forſkaffes anſtændige Giftermaale ved Øv-

rig:

giængerlet er for det meeste hæmmet i vore Tider (G. 24). I Hensigt til den øvrige Almoe haver ogsaa Snorresen meget rigtig anmærket (de agric. Isl. p. 75 = 76.) at alt for megen Trang ikke er just det beste Middel til nye Anstalteres Indforsel. I Ting som kræve Arbeide og Bekostning, hvis Frugt er endnu uvis, allerhelst hvor Formuen ikke strækker til at vove ret meget, ter synes et slags Oplysning og Overbeviisning endog at være naturligvis nodig i Forveien; den virker et slags Friesvillighed, og denne igien besto større Lyst og Fliid i suadant et Arbeide jo større den selv er. Det beste Middel hertil i Island synes at kunne blive de formuendes, og fornemmelig Embeds-Mændenes Geistliges og Verdsliges, Exempler. Maar Almoe haver disse til Monſter, er ikke andet at vente, end at den jo meget snart kan bringes til at følge dem, allerhelst naar Syssel-Mændene, som ikke er at twile om, haandthæve tillige med en færlig Alvorlighed det Opsyn i dette Slags Ting, som dem er blevet allernaadigst paalagt, f. E. i Hensigt til Korn-Avlingen (Landst. Act. 1754. No. 24. 1. Art. og 1755. No. 26. 2. Post 5. Art.), samt Fiskerie og Have-Dyrkning (Landstings Act. 1761. No. 19. 1. og 2. Art.). Jeg skal maac kee siden udføre dette videre.

righedens Mellemhandling; Til Lære-Drenge kunde ham betinges af Øvrigheden foruden fornævte Fattige, nogle formuende Mænds Barn, paa Vilkaar, at arbeide hos ham, blot for Klæde og Fede, indtil Omkøstningen paa deres Lære kunde agtes erstattet. Haandværks-Folkene meenes at kunne, ei aseenie leve, men endog vinde Penge, deels ved at kisbe Indbyggernes overslodige Varer, af Uld, Skind, eller andet, deels ved at forarbeide samme for dem, for Betaling, især naar de kunde nyde allermaadigst Frihed for børgerlige Thngder paa nogen Tid. Haandværks-Lavene meuer han kunde faae deres forskudte Hovedstoele, inden 20 Aar, Reuten inden 30, allerhelst om der kunde nydes nogen Hielp af Limmer af de Morske Almindings-Skove.

§. 41.

Hunse til Fiskerne, saamt Hukkerter til Fiskeriet troer vor Forsatter skulde kunne udbringes, blot ved nogle Aars Frihed fra offentlige Afgifter, samlet med Haabet, om den visse Fordeel, da enhver Skipper ikke behedede, uden et var fremmede Skibs-Folk, foruden sig selv; kunde derimod have alle de øvrige, af Landets Indsætte, lige saa dygtige, til at arbeide, og taale

taale Ondt, men ikke nær saa kostbare, da de af Begyndelsen maatte tildeels forsynes med Islandss Kost, indtil de kunde vænnes til den Fremmede; hvortil Landets Indbyggere billiggen kunde hielpe, da Hukkert-Fiskeriet befriede dem fra mangfoldige Losgiængere. Denne Beskostning kundelettes endnu meer, naar de forstogene Indbyggere satte Penge i Fisker-Hukkerne, hvilket vilde give langt større og sommeligere Fordeel, end al anden indenslans Handel. Fordeelen af Fiskeriet og Haandvaerkerne meenes at ville af sig selv stifte et slags Handel, saavel med Landets Indbyggere, som og med Fremmede, aleene at Øvrigheden havde Opsigt over, at intet blev indfert, uden hvad der nyttede og gjirede Byen, og intet udfert, uden hvad baade den, og Landet kunde undvære, som oversædlig Fisk, samt Skind-Barer og Ulden-Gods, altsammen virket og forarbeidet bæder end tilforn, og derfor til langt større Binding for Landet. Til Handelen agter han uomgiængelig fornødent, at have smaa Mynt, fra de i den Tid brugelige Hvide og Skillinger, indtil Danske Kroner c)

De

c) Gisle Magnussen haver allerede, ligesom vor Førfatter, ønsket smaa Mønt i Island (Cohsign. Lust,

§. 42.

De som drive Ager- og Have-Dyrkning, meener vor Forfatter at være forseete, med hvad
de

Inst. No 12. Res & scopus No. 1.), aleene at han faldt paa, at den kunde bekvemmeligst slanes i Landet selv, isald det kunde bringe til Veie de fornuftige Metaller dertil. Han foreslog ellers en besynderlig Præg, nemlig paa Aversen, Hans Kongelig Majestæts Brystbillede, og paa Reversen det Ælandske Vaaben, omrent paa samme Maade, som visse slags Mont-Sorter ere blevne flagne for Colonierne, i de andre Verdens Parter. Pengenes Størrelse tenkte han kunde bekvemmeligst rettes efter den Danske Smaa-Mynt, men deres Priis, efter den gamle Ælandske Negning, saa, at de mindste udgjorde $\frac{1}{2}$ Al., de største 10 Al., og 30 Stykker, hver paa 1 Al., 1 Rdcr.; at ikke Uliigheden, i Pengenes og Varernes Beregning, skulde giøre Forvirring i Handel og Vandel. Indretningen af dette Forslag ansører jeg aleene for at fornøje Læserne; Men Tingens i sig selv harer sin gode Rigtighed, hvorfor og Mector *Vidalin* (Cous. Sect. III. 11. cap.) ligeledes ønskede Smaa-Penges Indførelsel i Æland, ei aleene for Handelens Skyld, saavel med de Farende, som Indbyggernerne selv, men og for de Reisendes Bekvemhed, saavidt de ikke altid kunde føre med dem alle de Ting, som de kunde behøve. Af de og flere Aarsager er ogsaa Courant-Mynt, i vore Tider, ei aleene bieven allernaadigast tilladt at betales og modtages i Hans Kongelige Majestæts Cassé (see Landst. Act. 1752. No. 26. Art. 7.), men og anordnet som gangbar der i Landet, indtil halve Skillinger,

de avle, for det første til egen Fortæring,inden ogsaa til Salg, paa Landet og i Byen; thi om end Korn-Abplingen funde slaae seil eet eller andet Aar, vilde dog Have-Dyrkningen fast aldrig giøre det d). De funde endog have et nyt Tilsted, om dem efter Haanden blev beskilt eet ungt Menneske af hvert Bygde-Lav i Landet, som de skulde oplære saa fuldkommelig, i alt

ger, saaledes, at i Rdsl. og 12 Sk. Courant gaaer for i Rdsl. in specie, og i Rdsl. og 6 Sk. courant for i Rdsl. i Kroner (see Kongel. Resolution udgiven i Martii Maaned 1753 og trykt i Extr. i Landet. Act. for samme Aar No. 18). Den Forstaael som der er paa Beboernes og Courant-Myntens Beregning er vel allerede bleven saaledes bekjendt iblandt Allmuen, at den ikke kand giøre noget Hindre; allerhøjest siden Hr. Landsfoged Skule Magnussen harer foranstaltet udgivnen ved Tryffken i Landet en noiagtig Beregning, hvori Fiske-Tallet er udregnet til Courant, først stykkevis fra 1 til 120, og siden overhoved, fra 1 Hundrede til 600 Hundrede; og ligesaa evrtimod Couranten til Fiske-Tall, først stykkevis fra 1 Sk. til 96, og siden fra 1 til 600 Rdsl.

- c) Have-Dyrkning rettelig drevne med de gangbare Urter som Grunkaal, Roer, Røddikker, Potatos og deslige, kan vel give noget mindre i et haarde og koldt Aar, end i et godt, men den kan fast aldrig slaae ganske seil i Fjeland. I de saa usædvanlig haarde og slette Aaringer, fra 1750 til 1758, var dog altid ved Magt paa Bessested, en god Rigtken-Have, rigelig forsynet med Madurter til Beboernes Brug.

al det som hørde til Jordens Øvrkning, at han skulde igien kunne forplante denne Kundskab i sit Bygde-Lav; han derimod skulde baaude fåsse Forlag til sin Kost, saa og give Mesteren en billig Lære-Len, efter Øvrighedens Sigelse. Underholdning til Byen, for det første Aar, da ingen Frugt af Jorden endnu kan beregnes, falder vor Forsatter meest vanskelig at finde; dog troer han at alle de Indsødde kunde til Medierst forsynes ved en almindelig Udgift i Mad-Barer, af alle Tiende-Ydere, ansat af ham til 6 Skillings Værd paa de første 3 Hundrede, til 12 Skilling paa 10 Hundrede, og siden, for hver 10 Hundrede, forhojet med 6 Sk. Værd, som skulde indkræves af hver Sysselmand, og besorges ført til Byen, ved dem, som ikke kunde yde noget selv; En Udgift, som han troer meer end fuldkommen vedslagt, formedelst den Lættelse, hvilken Byens Stiftelse kunde giøre i Betleriet. De Fremmede kunde forsynes, efter Hans Tanker, deels ved at sælge, deels ved at laane dem, til næste Aar, saa meget Kied, Smør, og Fiske-Barer som de behovede, hvortil den esterliggende Kisbmands-Fist kunde komme til Hjelp.

§. 43.

Til Beviis paa Korn-Avlings-Mue-
lighed i Landet, anfører vor Forfatter e) for
det første Sandhavren, eller det vilde Korn,
som vores af sig selv, saavel i Nordlandet, paa
Tingre-Sand, Sigridstade-Sand, og hos
den Søe Mj-Wand, som paa Østerlandet i Skap-
tefells-Syssel f), hvor det endog bruges baade
til Spiisning, og til anden Nutte. Han slut-
ter deraf, at siden Jorden giver dette, blot
ved sin egen Kraft, maatte den meget meer,
ved formuftigen anslagt og flittigen fortsat Dyr-
kelse, kunne give saa meget Korn, som kunde
spare en god Deel af Indbyggernes Udgift for
fremmede Korn-Bare; og om end denne Korn-
Avling kunde ikke blive tilstrækkelig, til ganske
at forsyne Landet, ikke heller altid staae ind,
saa at noget fremmed Korn idelig blev for-
dent; saa troer han dog ikke, at der let kan
blive en almindelig Misvaert, da man seer, at
det

e) Deri fulgt af Snorref. de agrie. Isl. Sect. 111.

§. 9. p. 67 See og Tilgift til Andersf. §. 31.

p. 323, samt Horrebows Esterretninger §. 86.

p. 297 = 8.

f) Det vores og i anseelig Mengde paa Os-eyre og
paa Selvogaheyde i Arnæls Syssel, og vist not
endnu paa mange flere Steder. Rektor Arngrims
Vidalus (Cons. Sect. 111. cap. 1.) falder det
vilde Byg, og beraaber sig deri paa sit eget Dicsyn.

det vilde Korn kommer endog frem, efter de strængeste Wintere. Hans anden Grund er Korn-Avlingens virkelige Brug i de ældre Tider, som han beviiser af Historiernes Vidnesbyrd, af Landets verdslige Lov, af mange Steders Navne, af de Spor af Ager-Dyrkning som andre Steder endnu viise g), endelig og af Sysselmand Gisle Magnussens Forsøg, hvilken, s�ent han blev skilt ved det meeste af hans Afgrøde, ved Arbeidernes slette Umgang, s� dog altid nogen. Hor- og Hampe-Sæds Brug hos Islands gamle Indbyggere, slutter vor Forfatter af nogle Steders Navne, som Lin-Algre-Dal og Lin-Oe, han er aleene uvis, om sligt nu kan vore der. At de have virket Salt i Landet, beviiser han af Historiens udtrykkelige

g) Disse Beviiser ere siden den Tid stykkevis og udførlig lagte for Dagen i nyere Skrifter som Horrebows Esterr. §. 23. p. 93 - 98. og Mercure Danois Aoust 1754. p. 312 - 15. samt Juels gode Bonde 15. c. ed. 1722. p. 103. Men allerbest i Snorresens Tract. de agric. Island. Seet. 1. p. 10 - 27. Nogle af de nyere Forsøg findes der især Seet. III. §. II. p. 69. hvilket im alt kan læses paa Dansk i afg. Professor Pihls Udtog af denne Afhandling i oecon. Journ. for Jan. 1758. især p. 59 - 63. Rector Arngrim Vidalin siger især at Gisle Magnussen pløjede og saaede aarlig ikke uden fornisieligt Frugt.

lige Biduesbyrd h); ja troer at der kunde, ved Kunstens Hielp, virkes af Seen endog meere Salt, end Landet behøver, da det ikke haver saa mange store Floder, at Havets Salthed kan side derved nogen mærkelig Afgang.

§. 44.

Til at anlægge Byen paa meener vor Forfatter burde helst udsegtes saadant et Sted, som, foruden andre Egenstaber, kunde, frem for andre Steder, være bekvemt til Tilsorsel fra og til det heele Land, til Soes og til Lauds; dernæst saaledes besæstet af Naturen, at en fremmed Fiende ikke skulde kunne vove sig dertil, mod Indbyggernes Billie, uden yderste Fare; endelig og, saa lidet som muligt, udsat for den Grønlandske Drive-Jis. Han ugvngiver hertil et Sted, kaldet Myrar, ved Borges fjorden, som han agter vel bevaret paa Landsiden, da det er omgivet med Moradser, og derved utilgjengeligt for en Fiende om Sommeren, uden aleene hvor man kunde legge Bei, som

b) de findes nu trykte i Egg. Olavii Enarr. de Isl. §. 113. p. 107 - 109. conf. §. 112. p. 106. see og Horrebows Esterretning. §. 29. p. 75. og §. 81. p. 269.

som da set kunde forsvares; om Vinteren deris mod formoder han ingeu Fiende, da denne ikke lettelig kan holde sig i Landet; men maae sættes i Fare for edelæggende Sygdomme, deels formedelst Mangel af bekvemme Baaninger, i den strænge Kulde, men næst formedelst Spiisning, ligesom saadant kort tilsorn var Skeet med Otto Bielkes Folk. Paa Søe = Siden agter han dette Sted forsikret ved Sand-Banker, som Fiendtlige Skibe umuelig kunde befare. Venlige Skibe derimod kunde, uden Fare, føres derigennem, ved kyndige Lodser fra Landet, og da finde der, naar de vare komne ind, en meget sikker Havn. Den indbyrdes Tilførsel for Sender- og Vester-Landet kunde her skee meget beleiligt til Søes, samt for det nærmeste Opland, deels til Lands, deels ved Hjelp af en stor Flod i), som udflyder i Havn

i) Vaade Hector *Vidalin* (Cons. Sect. III. esp. 7.) og Lavmand Becker bisalde ei aleene denne Forfat-terens Tanke, men meene endog, at Hintning af Varer fra Oplandet til Stranden, eller fra Søen op i Landet, kunde skee paa adskillige Steder iglen-uem Floderne, naar man havde Kartoyer dertil. Tinget i sig selv kan vel ikke nægtes. Det kom-mer kun an paa, hvorvidt den Fordeel, som den-ne Forsel kunde give paa hvert Sted, fremfor hin over Land, enten i at forkorte Veien, i at undgaae
van-

nen, og kan besares med Vaade, næsten 3 Miile op efter. Tilsorselen for Nord- og Øster-Landet, som maatte skee til Lands, finder han billig vanskelig, dog ikke meer ugorlig, end fra og til Lands-Tings-Stedet; da dette fun ligger 5 til 6 Miile fra hint, og er dog blevet udsegt, fra gammel Tid af, som det beleiligste Forsamlings-Sted for heele Landet, saa maatte og en By, der laae saa nær ved samme, agtes lige saa beleiligen anslagt. For den Grønland-iske Drive-Jis agter han dette Sted som det allersikreste; thi om denne end omgav det heele Land, som 1695, og et par Gange tilsorn, vilde den her ikkun faae liden Magt, og gaae først herfra igjen, da Stedet just vender mod den allerstørste Fiord i Landet, hvilken denne Jis ikke vides at have fuldkommelig tilspærret i 800 Aar, uden 3 eller 4 Gange; den vilde altsaa joevnlig ladeaablen Fart til Byen, fra eet af de 2 Forbierge, ved hvilken Fiorden indsluttes, nemlig Rose-Næs mod Sonden, og Snæ-Hells-Næs mod Vesten; da man aldrig veed, at Jisen haver fundet besprænde begge disse paa eengang; og om endog Skibene kunde

3 2

iffe

vanskelige og steile Steder, eller i andet, funde
lonne Uinagen, og giøre Indretningen nyttig eller
fornoden. En Prove paa den viiser ellers Olafs-
Saga Æsl. Opl. 2 P. p. 221.

ikke altid naae Byens egen Havn, kunde de dog losse, paa noget Sted i Nærvoerelsen, hvorfra Ladningen da kunde hentes til Lands. Byens Forsvar meener han kunde foranstaltes, ved Indvaanerne selv, som derved kunde frietages paa eengang, fra al Bhrde af Besætningen, og al Frygt for dens Utroessfab, naar de kun havde en brav Officer; som eengang om Ugen ansorde dem til Krigs-Øvelser. Ja heele Landet kunde med det samme lære igien at omgaaes med Baaben k), naar ethvert Bygdelav, Tid efter

k) I Hensigt til dette beklager *Gisle Magnussen* (Consign. Inst. No. 8. Art. 3.) at den oldgamle Brug, grundet paa Landets, ja Naturens, Love, at have nogle Baaben paa hver Gaard, er saa al-deeles nedlagt, og risiker at den anante blive fornyst; virkelig ikke uden Grund, haande i Hensigt til Nationens Anseelse, og i Hensigt til Nyttjen, om ikke mod de Barbariske Sveroverere, da disse ikke kunne lettelig ventes i nu værende Omstændigheder; saa dog mod nogle fremmede Europeiske Nationsers Søe-Holk, hvilke ofte opfør dem under og i Island, mere som Fiender end Venner, og det endog i fredelige Tider. Erfarenheden harer nemlig meget ofte viist, at en Art af Land-Milice kunde være fornoden i Island (see Avertissement til Anders. §. 90. p. 288 - 89); Man veed og en Sysselmand, som af den Aarsag, giorde i sin Tid et slags Begyndelse dertil, for sit Syssel, men da hans Indretning ikkun var privat, foretagen paa egen

ester anden, lod en skikkelig ung Person opære hos Officeren; Denne maatte noies med sin Besoldning, uden at nyde Lære-Løn; Bygde-Lavene derimod besørge disse Læringers Underholdning, som tildeels kunde lættes, naar de i deres frie Timer toge ud paa Fiskerie. Saadan en Lærling kunde da igien opære sine Bygde-Folk; og uaar man siden heri holdt sig efter M. L. 3 B. 17 Cap. kunde haade Landet i Nødsfald komme Byen til Hielp, saa og selv være forsikret, for den store Skade, som det ofte haver taget ved Sø-Røveres Landgang. Et Castell ved Byen meenes at kunne bygges, med siden Bekostning, under Officerens Opsigt, deels ved saadanne Skyldige, som kunde blive domte til Straf-Arbeide, deels ved fornøvnte Læringer; Der kunde Byens Ind-

J 3

vaas.

egen Haand, saa saldt den hen igien efter hans Død. Om ellers Landet nogen Tid skal faae Riss-
stader eller Søefart, saa synes Sikkerheden virke-
lig at kræve saadanne Forsvars-Midler, som Vi-
dalim foreslaaer; og naarsomheds Indbyggerne
vare da blevne øvede i Vaaben og Søefart, og des-
res Taff noget formeeret ved bekvemmere og over-
flodigere Marings-Midler, kunde Landet ventelig ef-
ter Balles Meening (coeon. Tanker 2 D. p. 25-
26.) afgive noget Mandskab til Hans Majestets
Krigstjeneste, eller dog i det mindste besørge selv
den største Deel af sit eget Forsvar i fiendtlige Tider.

vaanere skiftes til at giøre Vagt, naar Fornes-
denhed krævede.

§. 45.

To Præster, Sogne-Præst og Capellan, meener Forsatteren kunde blive fornede for Byen, og for det første forseete til Medterft, ved at hvert af de 6 sterste Kalv i Landet gave dem een Gaards Alsgift. En Kirke til Byen, i det mindste af Timmer, meenes at kunne fåf ses ved et gandske umærkeligt Sammenskud af alle de rigeste Kirker, i begge Rigerne. Byens Øvrighed, som ingen Jurisdiction maatte have uden for den, kunde være en Byefoged, staaende under Lav-Tinget, og en Politiemester, staaende under Amtmanden; Men begge for det første lønnede af den almindelige Cassé. De skulde da besørge alt det som angik Byens Beste, og træde sammen med Amtmannen hver Maaned, for at overlægge alle de vigtigste Ting 1); De mindre vigtige funde de lade.

1) At saadan en Byes Øvrighed kunde træde maanedlig sammen med Amtmannen, kunde vel ske, naar Byen laae ham saa nær, som her er foreslaget (§. 44); Derimod ikke vel, naar den laae langt borte. Det var og vel ikke fornødent saa ofte, da Byens egen Øvrighed ventelig kunde selv bestyre de daglige Ting.

lade forrette, ved de beste Mænd i Byen, for det første for intet, som borgerlige Bestillinger, For Landhuusholdningen overhoved agter han ellers overmaade nyttigt, om der lod sig indrette endnu et høiere Deconomie-Collegium, bestillet af Hans Majestat; Dette kunde da overlægge alle de Ting, der kunde røre Byens og Landets Opkomst, og indberette det, men maatte ikke selv foranstalte noget uden Kongelig allernaadigst Bisald. Præses kunde være Stiftamtmanden, som da i det mindste aarlig maatte besøge Landet, kunde og giøre det til meget stor Nutte, da han derved kunde faa alle fornødne Kundskaber. Hans Raad eller Committerede kunde være Amtmanden, og een af Lævmændene; og hans Bisiddere Byens Politie-Mester, samit 2 af de forståndigste Syssel-mænd m.). Denne nye Aar vilde blive disse

I 4

en

m) En Art af Deconomie-Collegium, seer jeg og at Gisle Magnussen haver tænkt at skulde ned sættes paa det Sted, hvor Landstinget holdes, (men for bestandig, og af Landets gamle adelige Familier, hvilke han saa meget harbeidede paa at bringe paa Hode igjen) deels for at have Opsyn med Ungdommens Opdragelse, deels for at modtage og bestyre de Gaver, hvilke han haabeds at de og andre af Indbyggerne vilde i Tiden skyde sammen til Landets Bestre, og at oprette deraf en

en saa meget kraftigere Opmuntring, saa meget større Velsonning, naar den ikke blev meddeelt

almindelig Cassé (Consign. Inst. No. 10). Som han havde Kongelig allernaadigst Besaling, at undersøge Landets Producter, fornemmelig af Metalles og Mineralier, saa tilbød han sig ogsaa selv til det øverste Opsyn over alle de Indretninger i Landets Husholdning, som han havde faaet i Sinde i den Anledning; han foreslog endoaa, at dette inpaato forplantes paa hans nærmeste Arving, saa længe samme opførde sig vel (ib. No. 11), ventelig i den Tanke, at denne skulde saa meget bæder, end en anden Uvedkommende, handthæve det Begyndte; thi ellers kunde dette synes noget for vildt gaaet. Saadan et Oeconomie-Collegium, som Vidalin havre tankt paa, er meget mere almindsigt; sonies ogsaa, i Grunden, langt nyttigere, og meget bæder passet ejer Landets virkelige Horsfæning. At det blev beslukket af Hans Majestæt Kongen, synes nødvendigt, til at det kunde have den fornødne Myndighed. Dets øvrige Indretning synes derimod vilkaarlig, og komiter an paa Omstændighederne. Det danner sig ellers næsten af sig selv, ved de Kongelige Betiente i Landet, naar disse ere oplyste i dette flags Ting. Det er endog tildeels allerede dannet ved de nye Indretninger i Fjeland, saavidt det er blevet allernaadigst besalet Betienterne, at træde sammen, for at raadslaae om samme, og Landstinget udseet til denne Horsamling, og foligelig tilladt, at dette maatte for den Sags Skyld begyndes den 3. Julii i Stedet for den 8 (see allern. Nescr. 25 Jan. 1754. trykt i Landst. Act. samme Aar No. 2. 3 Post). Saaledes

deelt til fleere; Dog agtes billigt, at Raadene og Bisidderne kunde, til nogen Lettelse i den Omkostning, som dette forde med sig, nyde for de 3 første Aar 4 Mdlr. af hver Sysselmand og Ombudsholder, hvorfra dog saa mange af disse, som kunde give noget antageligt Forstag, til Landets Beste, maatte frietages. Erfiendtlighed til Stiftamtmanden for denne Tjeneste, mernes at kunde udredes af den samtlige Geistlighed. Tiden fra St. Hans-Dag til Laudstinget, agtes bekvemmest, til denne Sammenskomst, som og kunde best holdes paa samme Sted som hint, og dersor det, som ei blev faerdigt inden det begyndte, foretages igien, naar det var sluttet.

3 5

Af

ledes haver og de Fjeldske Interessenters allernaadigst confirmerede Convention af 4 Jan. 1754. 4 Art. (trykt i Landst. A. for 1756 N. 23) fastsat, at deres General-Forsamling skulde holdes paa Landstinget. Ha Kærerne have havt fra gammel Tid af, paa deres Landsting, lige saadan en Forsamling, for Landhusholdningens Skyld (see Debes Første p. 259 - 60). Ingen af Betienterne kan lættelig mangle den fornødne Erfarenhed om Landets Lejlighed; og den ovrighe Kundskab om øconomiske Sager kan meget hastig indføres ved dem, som studere, eller have studeret udenlands, naar de lægge vind derpaa.

§. 46.

Af Byens Stiftelse, og deraf flydende Indretninger forestiller Forfatteren sig mange Slags Nytte. Den vilde kunne, saavidt den altid maatte have et temmelig stort Oplag af alle de meest fornødne Varer, i det mindste for eet eller to Aars Tid, aghielpe det meeste af den store Forlegenhed, som Landet settes i, naar udenlandske Handels-Skibe forhindres fra at komme Den vilde, i det mindste fra den Tid, da dens Friheds Aar vare udløbue, give et nærmeligt Tilskud til Hans Majestets Indkomster af Landet. Den vilde, foruden forsørte Haandværker og Mechaniske Kunster, blive et Middel til at stifte eller formye mange andre Slags Kundskaber, mange nyttige Indretninger, som Regnes- og Navigations-Skoler, Skie-Lobetie, Wei- og Broe-Lægning, hvor det lod sig giøre, og andet desslige. Den vilde ei allene danne mauge tilforn skadelige, el- ler dog alt for lidet nyttige Mennesker til due- lige Borgere, men endog virkelig forøge, baade Indbyggernes Tall, og deres Formue, ved at indsøre nye Maatings-Midler, og give de Gamle en fuldkommere Drift, baade ved at formeere Afgrøden selv, og forbedre dens Benyttelse, besordre dens Uffætning. Fisseriets For-

Forbædring meener han kunde, saa meget lætter, sætte baade Hvalfiske- og Sælhunde-Fangsten paa enstelig Fod, som der endnu er tilbage noget Slags Levning af den første, og den sidste virkelig i temmelig Drift. Den brugelige Landshuusholdning meener han kunde lige saa meget ophielpes herved, naar Amtmanden lod Syssel-mændene i hvert Syssel eengang om Ålaret, en vis Dag ved Michels-Dags-Tider, giøre en Undersøgning n) paa hver Gaard i Bygde-Lar-
vet

n) I sig selv er ikke at twile paa, at jo saadan en Undersøgning kunde have Nutte, ja var endog tildeels fornoden. Vi see og et Slags Prøve paa den fra de gamle Tider, i *Hausathoris-Saga* (24. cap.), da Blund-Ketil, en Host, da det saae ud til Hoders-Trang, foretog sig at saætte, hvor mange Kreaturer enhver af hans Landsaarter eller Leylændinge fulde slægt, og hvor mange heer af dem maatte tage paa Binder-Hoder. Undersøgningen selv kunde meget lættes for Sysselmændene, naar Hreyfriorerne eller Bygde-Fogderne kunde saae igien noget af des res oldgamle Mændighed, og da kunde dette Slags Forretning bekvemmeligst gisres af dem, med det samme de reglere Bygdens Fattiges Væsen for Winteren; Det var fast nok, at Sysselmanden havde Opsyn, og gif dem tilhaande med Nettens Hielp, naar det kunde behoves. Jo meer ellers alt dette kunde stee uden Twang, og ligesom med Bygdes-Mændenes frievillige Overlæg, til fælles Beste, des scorre Nutte giorde det; og det meenes at funre stec, saa hastig som Vedkommende havde saat.

Smag

vet, og fordre hvor Bonde til Regenstab for hans Sommer-Arbeide; især hvor meget Hoe han havde, eller kunde have, avlet, beregnet paa det næste efter hans Marker og Tjenestefolk, samt hvor meget Kvæg han knude fodre, eller have fodret. De som fandtes forsommelige kunde da kaldes i Rette for Sysselmanden, og dommes, til Straf paa Kroppen, og om det vare Tjenestefolk, da til offentligt Arbeide paa nogen Tid ved Byens Indretninger, Ager-dyrling, Fiskerie, Fabrik eller Fæstnings-Arbeide. Besandtes derimod al Fliid at være brugt, men det avlede Hæ dog ikke tilstrækkeligt, kunde Bønderne holdes til at føre det Kvæg, som de ei kunde føde, til Byen, for at selges. Derved kunde da Byen baade blive overflodig forsynet med Winter-Føde af det Slags, og Bonden kunde undgaae den sædvanlige Skade, at se slige Creature blive til Offer for Wintrens Strenghed. Grunden til denne Tanke er det store Tab, som mange Bønder lide paa deres Kvæg, allermeest paa Faarene, naar der indfalde haarde Vinter, ved at tage paa Foder en langt større Mængde, end de kunne holde. Saaledes kan En, der kunde føde 60 Styk ker

Smag paa dette Slags Orden i deres Husholdning.

ker og vente god Frugt af dem, naar de vare vel holdne, ved at jage 90 ind, give Marsag til, at de fleste døe af Hunger, og om han end behosder nogle til overs, ere de dog saa uds hungrede, at de give næsten ingen, eller dog kun liden Frugt den næste Sommer o). Denne vigtige Uleilighed kunde da den anførte Undersøgning forebygge, og med det samme auseelig forbædre den heele Fæ-Drift, i det alle Slags Kvæg kunde da blive bæder fodret, og derved mere nyttigt end før. Saadan forbædret Pleie meener han kunde endog giøre de Islandske Heste bekvemme til at udføres og assættes med Fordeel, enten til Dragon-Heste eller til anden Brug; og for de Penge kunde da forsøges at købe og indføre Rens-Dyr fra Finnmarken, hvilke kunde blive overmaade nyttige for Landet
omt

- o) Mangel af Timmer til bekvemme og duelige Fæ-huse haver ogsaa i lang Tid gjort en meget stor Hindring, haade i Haarenes Bedligeholdelse, og i deres Trivelighed. Det er nemlig bevist ved ustridige Erfaringer, at der, forend 1762, da den hersteude Haare-Syge tog Overhaand, kunde holdes paa adskillige Steder 3 eller 4 gange saa mange Haar, som tilforn, hvilke trivedes ret vel, fornemmelig ved Hjelp af saabanne Huuse. Men mon de ikke kunde tildeels opbygges af Steen, ligesom paa Sondmor paa sine Steder? Mon man ei dertil kunde betiene sig af slaget Leer i Steden for Jord eller Kalk.

om de kunde leve der p). Med eet Ord at sige,
kunde al Selvraadighed paæ Landet for den ster-
ste

p) Hvad her siges om Hestene, er ikke saa utenke-
ligt, som det maaſſee kunde synes ved allers-
forſte Dickeſt, da det er bekiedt, at de Iſlandſte
Heste ere meget hyperlige Ebere, hvorfor de og i
gamle Dage ere blevne agtede for anſtaendige Her-
æringer for fremmede regierende Herrer (ſee Erici
Disqv. de Philippia §. 28). Det kommer fun
an paa, om ikke Landet ſelv, naar indenlands ſge-
fart og Handel blev ſat paa Hode, kunde paa de
fleſte Steder finde ſin Negning ved at holde
farre Heste, end der maae holdes nu, for
den indenlandſte Tilforsels Skyld, ſom ſteer al-
eene over Land, og altsaa ſelv behove alle de Heste,
ſom det kunde ſtaae ved at holde. Jeg ſtal for-
klare dette tydeliger paa dit Sted. I Hensigten til
Reenſdyrene kommer alting an paa, om de Iſ-
landſte Hielde give det Slags Moſſ, ſom er deres
meeffe Hode. Ellers er deres Hoerplantelſe til Iſ-
land oaaſaa bleven tankt paa i vore Tider, vel
uden Virkning for den Gang, da man ikke kunde
ſaa et Parr, hvorved deres Yuglen kunde forſyges;
Men den store Nytte, ſom kan haves af diſſe
Dyr, kan vel give Optimuutring til at igentage
dette Hoersog. Hector Vidalin (Cons. Sect. III.
cap. 1.) undrer ſig over, at de forſte Indbyggere
have ikke forsøgt at forplante Haer, Raadyr og
deslige til Landet; men de have tildeels ikke tankt
ſaa langt frem, deels have ikke traugt dertil, deels
og maaſſee troet, at Haer kunde ikke begaae sig
der for Raeve og Drue. Ellers troer jeg dog gier-
ne, at dette Slags Dyr kunde haves i Landet;
naar de kun ikke gjorde alt for megen Skade paa
Krat:Skoven.

ste Deel hæmmes ved denne Undersøgning, ligesom al Bediggang ved at iagttagte N. L. 3 B.
21 C. 16 = 20 Art.

§. 47.

Vidalin haver udført nogle af disse Ting i en anden Orden, og de allerfleste meget meer omstændelig. Doger dette det væsentlige af alle hans tanker, om Forbædringen selv, og om Maaden at foretage den. Han haver tillige anvendt dette paa Handelen, deels for at viise Forbædringens Nedvendighed, af dens Forfatning; deels for at hæve den Indvending, som denne kunde synes at sætte mod hans Forslag, ja for at foreene dette med dens sande Fordeele. Det første om Handelens Forfatning er allerede anmærket paa sine Steder (§. 32 = 35). Det andet, at foreene hans Forslag med Handelen, skeer ved at viise, at hverken Hans Kongelige Majestæt kunde derved lide noget Tab paa sin heie Interesse, ei heller de Handlende den allermindste Afgang i deres lovlige Fordeele. "Hvad, siger han, kan vel Kongen tage, om Detleriet, denne store Besværing, som med Tiden kan udtaere det allerede svækkede Land, enten opheves eller dog indstrenkes, og det uden solelig Udgift for Hans Majestæt."

Majestæt, uden Wyrde for Undersætterne? Hvad, om den Ulyndighed afshielpes, som har været Betleriets nærmeste Alarsag? Hvad, om man forbædrer Landhuusholdningen, hvis Svagheder der have fornemmelig avlet og underholdt denne og andre Feil? Endelig hvad, om de allernaadigste Anordninger til Landets Beste kunde blive haandhævede bæder end før? De Handlende paa deres Side, hvad kan der vel afgaae dem derved, om de Ting blive røddede af Veien, der have været Alarsag til, at Landet ikke havør havt formuende Indbyggere, som have fundet drive nogen stor Handel med dem? Handelens Fordele maae jo tvertimod blive des større, jo meer Handelen selv kunne tage til; og den maae tage til, i selvsamme Forhold, som Indbyggernes Welstand. Stiftelsen af en Bye (§. 39.) kan ikke være de Handlende til hinder; De skulle hverken have Umas gen, med at anlægge den, ei heller nogen Beskostning, for at hosde den ved Lige. En saadan Byes Fisker-Hukkerter kunne saa langt fra ikke skade det brugelige Fiskerie, at de tvertimod kunne, meer end noget andet, tiene til at befordre samme, i Tidens Længde, ved det Ers empel og Anviisning, som de kunne give, til at drive Fiskeriet paa en bædre Maade. Denne
kan

kan lettelig forplantes ved dem til andre Steder
 i Landet; og det igien vil giøre, at der kan
 fanges og selges langt meere Fisk end før, til
 at føres ud. Især ville de Betlere eller Fas-
 tige, som ere foreslagne, til at besætte Hul-
 kerterne, aldeles ikke savnes ved det andet Fi-
 sserie; thi de giøre ingen Tjeneste ved samme.
 Vilde de Handlende fortryde paa, at de, saa-
 snart Forarbeidningen af Landets Producter
 blev sat paa en bædre Fod, vilde ei kunde af-
 sette saa mange grove Klæde=Varer, og anden
 lidet nyttig Kram, som før (§. 33), for Lan-
 dets beste Varer, da tillade jo Handels Lovene
 ikke, at de skulle have det beste for det sletteste.
 De kunne ogsaa altid være visse paa, at kunne
 faae saa mange af de gode Varer, som Landet
 kan undvære, enten for reede Penge, (af hvil-
 ke de dog ere pligtige at falsholde saa mange,
 som Indbyggerne forslange, og kunne betale),
 eller for andre, deels nyttige deels nødvendige
 fremmede Varer, hvis Afsætning da vil blive
 meget større end før. Korn-Avsling i Island
 (§. 43.) burde snarer fornøie, end bekymre, de
 Handlende; den vilde jo, om den sik Fremgang,
 befrie Dem, enten aldeles, eller dog tildeels,
 fra det Tab paa Korn=Varerne, som de saa
 meget klage over. Om derimod Landet ikke

kan give Korn, bliver jo endda Kornhandelen den samme som tilforn. Den Nytte eller Fordeel, som Islænderne kunde vinde, naar de lærde at bereede deres Hunder og Skind (§. 25), kunde lige saa lidet være til Anstod for Handelen, da det som bliver indfert af bereedte Skind-Warer, og følgelig den Fordeel, som kan haues deraf, er fast af ingen Bethydenhed". Saaledes bliver da Forsatterens Slutning, at dette hans Ansæg kunde saa langt fra ikke blive Handelen til Hunder, at det kunde tværtimod afhjelpe dens da værende Misbruge, ja forbære og udviide den selv.

§. 48.

Denne er hans Plan. Overhoved foretiner den uden Evil en patriotisk Eftertanke, saavidt den figter til, at opmuntre alle Slags nyttig og fordeelagtig Huusgierning og Haandteering, at sætte de brugelige Nærings-Midler i en bedre Drift, og ataabne Veien for adskillige nye, især for de meest fornødne Haandværker, Ager- og Have-Dyrkning, samt en friere Handel. Jornusten selv maae bifalde alt dette. Landhuusholdningen, ei aleen tagen i egentligste Forstand, for Jordens Dyrkning, men endog samlet med Fædriß og Fiskeerie,

vie, er, for sig selv, ikke eugang tilstrækkelig til at forsyne et Folk, mindre til at bringe og holde det i Vermagt; efter Verdens nærværende Tilstand, om man end vilde forestille sig det, som dog neppe er mueligt under anførte Betingelse, at den var bragt til allersierste Fuldkommenhed. Nei! der maae Handel til. Naturen haver endog vildet indskærpe dens Nødvendighed, ved den indbyrdes Trang, som den haver stiftet imellem Landene, formedesst deres Uslighed. Handelen er jo Landhuusholdningens Liv, ligesom denne igien er Handelsens Mæring. Men begge maae dog blive liggende i Afmagt, dersom de ikke understilles ved forholdsmaessig Forarbeidning af de raa Varer, som Naturen bringer dem. Det er eene Forarbeidningen, som skal forsyne begge med alle deres Nødskaber; og ved at give saaledes nye Leilighed til Arbeide og Fortieneste, aabner den en nye Mærlings-Wei for mangfolige Mennesker, og forsørger med det samme den nyttige Folke-Mængde. Den forbædrer endog Landhuusholdningen selv, ei aleene ved at forstaffe Land-Manden belvemmere Nødskaber, men og ved at sætte ham i Stand til at benytte hans Afgrøde; det første maae jo befordre Afgrøden selv; det sidste dens Nytte til hans

egen Brug, dens Ufsoetning til andre. Hans delen udbreder den paa selv samme Maade, baade ved at formicere Varerne, og ved at forbædre dem. Saa beroer et Lands Welstand paa Landhuusholdningens, Handelens, og Forarbeidningens retskafne Drift og indbyrdes Liigesvaegt p.). Men alt dette er tvertimod i Island: Det mangler en Landhuusholdning, skikket til at naae de Producter af Land og Vand, som Naturen frembyrder: Det mangler en forholdsmaessig Forarbeidning af disse, ei aleene til Fordeel, men endog til yderste Nødtørst (§. 25): Det mangler en Handel bekvem til at underholde begge, eller opmunstre dem (§. 33). Med eet Ord at sige: Alle dets Mæringssmidler flettes den Drift, som deres Natur kan tage imod, dem flettes deres nødvendige Forhold, peres indbyrdes Haandraekning. Og hvo kan da twile om Fornedenheden af Førfatterens Ønsker.

§. 49.

Ja! Forbædringens Nødvendighed falder vel let Øinene. Men mon ikke Landets og Mæringssmidlernes naturlige Forværring (§. 11-12.) giver Aarsag at frygte for, at den vil blive

blive umuelig? Det tor jeg sikkert nægte. Saa mange lyndige Fremmede, som have seet Is-land, og anvendt nogen Aqtsomhed derpaa, endog i dets nærværende Tilstand, have donit det at være et Land, "begavet af Naturen med saadanne Fordeele, som kunne voere nok til at giøre et Folk lyksaligt q)". De have demt, "at det kunde hielpes paa Fode, med god Huusholdning i en Snees Aars Tid, naar Folket kun blev opslært til at sege og virke dets Afgrøde paa den rette Maade r). Men jeg vil ikke holde mig op med almindelige Vidnessbyrd. Den ansørte Forvarring selv, og dens indvortes Beskaffenhed giver en langt grundigere Oplosning paa det fremsatte Spørsmaal. Den er i det heieste ikkun et Slags naturlig Advarsel om Huusholdningens Forbaedring (§. 13); Men at den ikke medfører nogen væsentlig Umuelighed i samme, det kan godt gis res stykkeviis. Det er nok paa dette Sted, at viise dette i Almindelighed, og da først i Hensigt til Fiskeriet paa Havet. At dette, i sig selv, maae endnu voere det samme, som i forrige Tider, (paa det eene nær, at det maaßkee ei høvnlig falder saa mageligt, eller i samme

§ 3

Over-

q) Upartiske Tanker §. 3.

r) Wagels Anmærkning. 2 esp.

Overflodighed saa nær under Landet, som i Begyndelsen), det maatte man, om aldrig andet var, agte sig noksom besoiet til at slutte, aleene deraf, at dette samme Nordiske Hav, som omgiver Island, erkendes endnu for een af vor Jord-Klodes skjunneste Fiske-Stader s). Man maatte slutte, at dette Fiskerie maatte selgelig kunne blive, ei aleene lige saa fordeelagtigt, som i gamle Dage, naar det blev drevet saa vel, men endog langt meer, naar det blev drevet i al sin Stroekning; thi dette er aldrig skeet af Landets gamle Indbyggere. Men man kan undvære alle saadanne Slutninger. De meget store Summer, som Hollændere, Engelske-Mænd, og fleere Nationer have, liige til vor Tid, trukket af deres Fiskerier paa de Islandske Stromme (§. 36), ere en virkelig Prøve herpaa, forsikkret for al Modsigelse, ved meer end et Hundrede Aars uafbrudte Erfarenhed t). At Islanderne selv ei have sam-

me

s) see Sperlings Bor. p. 211. Anderson om Æsl. og fleere.

t) Saaledes fiskede og een af det Islandske Interessentskabs Hukkerter i Julii Maaned 1755. imellem Bjørnær og Bardstrand i een Vagt eller 3 Timer 1200 Stykker Hav-Torsk, aleene med 5 Kroge eller Haandlinier. Hvor vigtigt de Fremmedes

me Fordeel af dette Fiskerie, er ikke at undres over: Møsten al dets nærværende Drift, som er værd at nævne, er aleene indskrænket til Værtiden u), og den meenes endda at have

K 4

tabt

medes Fiskerie er, kan saa omtrent beregnes paa følgende Maade: Fra Nytt-Aar 1733. til 1743. er aarlig udført i Handelen fra Island 24652. Værtier Fisk. Om er det en almindelig Meening, at der ligge aarlig paa Fiskerie under Island omtrent 200 fremmede Hulkarter, fra midt i April til midt i Augusto. Men vi ville kun sætte 103 Hulkarter, hver paa 30. Lester, hver Lester beregnet til 12 Tonder eller Vætter. Dog udgjor dette, for hver Hulkart aarlig 360 Vætter, og for 103 Hulkarter, 37080 Vætter, det er $\frac{1}{2}$ Part mere, end hvad der er indkommet i Handelen i Island for den Tid. Og for de senere Tider bliver denne Utlighed endnu saa meget større; som Indbyggernes Fiskerie haver taget af, og tvertimod de Fremmedes taget meget til.

a) Hoved-Værtiden begyndes paa Vestnauense den 26 Jan. og endes den 3 Maii. I Guldbringes- og Snæfælles-Mæss-Sysseler begyndes den 2 Februarii og endes den 12 Maii, varer altsaa overhaed 14 til 15 Uger. Under Jokelen, eller i Snæfælles-Mæss-Syssel, og paa de indre Søder-Mæss er desuden Høst-Værtid, fra Michels-Dag til Juul, ligesaa Føraars-Værtid, fra 12 Maii til St. Hans-Dag. I Vest-Fiordene bruges mest Baar- og Host-Værtid. Fiskeriet paa Mord- og Øster-Landet begynder sielden forend Far dag 3 Juuli og vedvarer undertiden til Juul; Men maas dog forsvennes i Høefslæts-Tiden i Julii, August,

tabt i vor Tid i det mindste en Tredie-Deel, formedels Mangel af fornødne Anstalter. De andre Fiskerier, det i Fiordene, og det i de ferske Vande lunde vel tilstaaes at være noget forringede, siden Landet blev beboet, og især det sidste forværet paa nogle faa Steder, ved Jobiergenes urene Vande og andre Omverstelser. Dette Slags Fiskerier, fornemmelig det sidste, lunde derfor lettelig slaae feil paa sine Tider, og paa nogle enkelte Steder. Dog er ingen Twil om, at der jo endda findes, fast overalt, mangfoldige fleere beleilige Steder, samt at der jævnlig falde saadaune Tider, som kunne love al ønskelig Fremgang i dette Slags Gangst. Erfarenheden selv haver og viist det. Thi saa mange af Indbyggerne, som have sogt den frem for andre, med nogen Eftertryk, have ogsaa jævnlig fundet en Nutte derved, der har ver svaret til deres Fliid. Det er ogsaa bekjent, at baade Lax, Orreder, og Flyndre gaae endog i Mengde op i Isbredernes mælkesarvede Vande, allerhelst hvor disse enten blandes med det salte, eller med ferskt Vand, ja sauges endog lettest i dette Slags uklare Vande. Det er
alte-

og September Maaneder, just naar det er allers best; isber og ellers øste af til Skade formedels Mangel paa Salt.

altsaa fornemmelig kun Mangel af den tilberlige Drift, som her er til Hinder. Men hvad skal man sige om Jords-Monnets Forværring? Denne er visselig den vigtigste Post. Men ikke engang den er her at frygte for. Den heele Midpart af Island haver, paa lidet nær, været lige saa ubeboet fra gammel Tid af, som den er endnu, thi den bestaaer aleene af Field-Straekninger; og lad være at nogle af disse ere nu meget forværrede i en Tid af 894 Aar; saa findes dog endnu mange iblandt dem, der give om Sommeren den ypperligste Græsgang til Faar, Horn-Kvæg, og Heste, ja Heste kunne endog holde sig der over Vinteren. Skæden er fornemmelig, at disse Fielde, i vor Tid, bruges ikke nær saa meget, som de gierne kunde. Saaledes er det og med den Deel af Landet, som egentlig kan siges at være beboet. Iblandt nogle ødelagde Straekninger findes mange fleere x), især oppe til Lands, som det blotte Øiesyn kan overtyde om, at de ere endnu næsten i deres forrige Stand, og at de kunne blive meer end dobbelt saa frugtbare, som de

K 5

ere

x) Man kan nævne til Exempel Rangervalle-Syssel, fra Kliotehlid af, same Arness Guldbringe-Køsæs Borgesfjords- og Myre-Sysseler, og hvo kan tælle alle lige saa gode, og tildeels endnu bædre Landsstraekninger i de øvrige Sysseler.

ere nu, aleene ved retskaffen Røgt efter Landets Maade, hvad da ikke, ved en forbædret, eller fuldkommen Dyrkelse. Og hvad kan vel være et flareret Beviis paa Jords-Monnets Bekvemhed i de fleste Egne, end de sionne Græsgange, om hvilke de Islandske Kjød-Barers velbekendte Uppertilighed aflagger et usvækkeligt Vidnesbyrd. Herved haaber jeg da, at det fremsatte Tvils-Maal skal tage sin Kraft. Og det samme tenker jeg angaaende et andet, som og pleier at forevendes: At, nemlig, Jord-Dyrkningens og Forarbeidningens Forhædring eller Udvidelse skulde hindre Fiskeriet: Thi naar man sætter det forud, som virkelig er Sandhed, at Fiskeriet og Fær-Driften ere i denne Tid de 2 store Mørings-Midler i Island, hvilke skulde underholde det heele; og at Fiskeriet, efter noieste Overslag, ikke kan sætte, mindre holde i Arbeide, uden omtrent den eene Femte-Deel af Landets Indbyggere: Saa maae følge af sig selv, at de andre fire Femte-Deele maae være det til desto stærre Byrde, jo meere det maae skyde til, at underholde dem; Ikke at tale om, at det ei engang kan drives, eller drives med Estertryk, uden i den Grad, som disse kunne understøtte det y).

imod

y) Dette maae gielde saa meget meer, som den eene
5 Deel

imod maae det være, jo meere de fortiene: Det maae hielpe saa meget meer til at forsørge og beraaige det heele: Det maae forfremme Fiskeriet selv, ved at forstøaffe Reedskaber, eller foreghe Formuen til dets Bekostninger: Det maae besfordre Fordeelen af Fiskeriet, saavidt det kan giøre, at meere af Gangsten kan levnes til Afsoetning. Med eet Ord at sige: Det Heeles føelles Fordeel maae blive des sterre, jo meere en fornuftig Huusholdning og Forarbeidning hiemme kunde sprede til det, som Fiskeriet indbringør. Det samme maae gielde om alle andre Nærings-Midler; og det synes mig berettiger os til følgende Slutninger. Alle maae tilstaae, z) at den Islandske Fædrift og Fiskerie ere vigtige Nærings-Midler; De fortiene altsaa at opmuntres. Naturen er ikke til Hinder dæri; altsaa lader det sig giøre. Ei aleene disse, men og alle de øvrige Nærings-Midler i Landet fattes deres tilbørlige Drift; de trænge altsaa samtlig til Opmuntring. Dem
fats

5 Deel, der bruges til Fiskeriet, hindres ofte sea af fiske, næsten de to Tredie-Deele af Aaret, formest delst Vindenes, Svens, og Landingens Onstændige heder, og bliver endog selv for det meeste uvirksom i al den Tid, uden saavidt den kan bruges til Høflætten.

z) Upartiske Tanker §. 19.

fattes deres indbyrdes Undersøttelse (§. 48); Det er altsaa det retteste at foreene dem.

§. 50.

Jeg vil derfor mælde noget om hvort af dem især, eg da først om Jord-Dyrkningen. Den oplyste Forfatter af de saa kaldte upartiske Tanker om Ísland haver allerede viist a), at det allersførste, som her bør tænkes paa, i Folge Landets Bestkaffenhed, er Græs-Markerne Nøgt. Den er som Moderen til den heele Landbhuusholdning; thi Kreaturernes Underholdning beroer paa den; og i Ísland er den det endnu allermeest, saavidt dets heele Jord-Brug er kun stiilet paa Fædriften. Men den trenger i hoi Grad til Forbedring. Tunene eller Hiemme-Markerne, som skulde være Bondens beste Hægebund, ere der paa alt for mange Steder forgroede med Tuer, som baade hindre Græssets Fremvæxt, og gør Hee-Sletten besværlig og langsom. De Gicrder hvormed disse Marker have været indbegnede i de forrige Tider, ere nu saa reent forfaldne, at man ikke engang kan see deres Spor, uden paa nogle en-

a) §. 50 - 52 it. 54 - 60, som og heri-ersares at være lagt til Grund i oecon. Journal for Jan. 1758. P. 91 - 93.

enkelte Steder; og derved ligger da den beste Deel af Høe-Bunden saa meget meer aaben, baade for Sandflugt og de skarpe Vinde, saa og for Kreaturene, hvilke idelig overraske Bogternes Alrvaagenhed, og deels fortræde, deels stede reent op en stor Deel af Græsset, og hundre det derved, baade fra at komme til Fuldkommenhed og fra at kaste Frøe. Engene eller Udmærkerne nyde slet ingen Nøgt; de staae deels aabne uden Gjærder, og kunne altsaa umuelig beskyttes mod Kvæget, ved at bevogtes paa den i Landet brugelige Maade, deels ere de forvandlede til sumpige Myrer eller Mosser. Især er det en betydelig Skade for Tunnen, at de ikke faae den fornødne Giødning; De forgroe og paa mange Steder med Moss, hvorved Græs-Roden kvæles. For Udmærkerne er det en lige saa stor Skade, at Tornitsdens Sel eller Sæter-Drifter (det ere Fæsstader til Fielde, hvor Kreaturerne bleve regtede og holdte til Mælkning om Sommeren b) ere nu fast gandske af Brug; derved tabes den beste Nytte af mangfoldige Fielde; mange nær ved Gaardene liggende Marker, som kunde blive tienlige til Eng-Bond, forvendes og derved aleene til Sommer-Græsning, hvori-

mod

b) See og Sonbmors Beskrivelse I Deel p. 354.

mod Enge-Sletten ofte søger paa fraliggende Steder med allersterste Besværighed. Dette viiser da allerede Mangler nok ved Græs-Marskenes Røgt. Jeg tviler ikke paa, at jo de som kiende Landets nærværende Tilstand, maa tilstaae alle disse, og vide mange fleere. Det er og i Allmindelighed let nok at see, hvorledes de ansætte kunde blive affiulspne. Euerne skulde jævnes ud Tid efter anden c); det vilde paa eengang baade formeere Hæ-Avlingen og giøre den lætttere. Man skulde opreise igien de forfaldne Gjærder om Tunene, ja og om Eugene, hvor det lod sig giøre; Landets Lov tilholder det; Alle Kyndige erkjende dets Mynte, ja yderste Fornsynshed; det man alt har ver kunde da blive frugtbarere, adskillige Stykker indtages af nye. Man skulde udskære Møserne eller Myrerne d), hvor deres Beskaffenhed kunde give Haab om fornzielig Frugtbarhed, og hvor deres Leie tillade Vandets Afsløb, hvilket vist kan ventes paa mangfoldige Steder. Alt
sa-

c) See f. Ex. Juels gode Bonde 1 cap. p. 7. Essendrop om Lier Præstegield §. 102. og 163. og overhoved om Engenes Forbedring 11 c. ih.

d) See f. Ex. Juels gode Bonde 1 cap. Schöning om Agerdyrkning i Norge §. 12. Ströms Söndmors Beskrivelse 2 D. pag. 82. 192. og flere Steder.

saadant vilde forbædre Høe-Buuden, og give
Leisighed til, baade at føde om Vinteren langt
flere Kreature, og at føde dem bæder, end
sædvanlig, og forebygge med det samme, at
saa mange af disse, som hidtil er skeet, maae
enten overlades til den visse Død ude paa Mars-
ken, eller dog forsultes hjemme; ikke at tale
om den Forbædring som Beiene, de mange
Slags Bekvemmeligheder, som Gaardene selv
funde vinde paa mange Steder, ved det saaledes
afleddte eller samlede Vand. Man skulde
spare og formeere Giedningen. Det falder vel
vanskeligt paa de Steder, hvor Mangel af an-
det Brændsel tvinger til at brænde den; dog funde
den vist spares langt meer end man pleier. Maas-
kee funde man bruge Lyng, ligesom Forsædrene
vides at have giort, maaskee funde Tørve-Skiør
optages, paa flere Steder, end det hidtil er prevet,
ligesom paa Færøe e); maaskee ogsaa hist og her
søres i Brug nogle nye Giednings-Midler bru-
gelige i andre Lande f). Man skulde fornye
Forn-

e) Debes Fær. Ref. p. 92 om Tørvestikker & Almin-
delighed see f. Ex. vec. Mag. VI. D. N. XI. XIX.

f) En god Deel af disse saavel til Eng-Bond, som
Ager Land nævnes f. E. ollerede i Juels gode Bon-
de 2 og 3 cap. samt i Strøms Sondmør i Deel
p. 335. o. f. it. 361. og 2 D. p. 52. og især
hvilke Giednings-Midler der ere de tienligste til
hvært

Forn tidens Sæterdrifter, hvor Leiligheden til-
lod det g). Man skulde søge at formeere Græs-
Bæxe

hvert Slags Jord, hos Effendrop om Lier §. 86,
hvorhen og kan regnes Jordens Blanding ib. §.
27 = 33 samt 80. Som serdeles Exempler fun-
ne anføres, foruden mange sicere: 1) Søe-Tang
eller Tare, som man finder at være brugt i Æ-
land selv, i gamle Dage, og om hvis Behand-
ling til Græsets og Have-Ulternes Brenvært Hr.
Land. Physicus Povelsen i Æland allerede haver,
ester Hr. Land-Foged Skule Magnussens Begie-
ring, opsat en Afhandling 1755, hvoraf ogsaa
Affrister ere blevne uddelelte til Neptniorerne i
Guldbringe-Syssel. Denne Gisdnings Brug baa-
de til Eng og Ager-Land er meget almindelig, paa
Hørve (Debes p. 109), i Norge (Sondinors
Beskrivelse i D. p. 90 = 94 138 337. 2 D. p.
4), og paa mange fleere Steder. 2) Myr-
Kær: Dye-Moe eller Mose-Jord om hvis
Brug kan sees til Præve Effendrop om Lier §. 8.
og 18. Wilses Frider. Beskr. p. 150. 208.
3) Mergel eller Jord-Marv, hvorom see, for-
uden utallige, Decon. Mag. 4 D. No. IV. Effen-
drop om Lier §. 20. En Art deraf er visselig den,
som findes paa saa mangfoldige Steder i Myrene
i Æland, og bruges til at farve sort med over heele
Landet; endskisigt den vel ogsaa kan regnes til Dyes-
Jorden. 4) Ved Søe-Kanten funde og vist bru-
ges om ikke alt, dog adskillig Slags Bund-Leer,
som kan tages i Fiordene, ved Ebbe-Tiden, naar
Søen falder ud; til Lands funde Afsaldet af
Brænde-Torven bruges i samme Hensigt, da
det er bekjendt at den ogsaa formeerer Græs-Bæxten.
5) Jeg legger dette til med Fliid; thi de kunne paa
nogle Steder falde virkelig umuelige, og maastee
paa

Væxten, ei aleene ved at skaffe sig Hœfrøe fra fremmede Steder, efter Snorresens Forslag h), men endog ved at udsaae sit eget, hvilket nu gaaer fast gandske til Spilde; Ìser kunde det være UImagen værdt at prove, om ikkun for det første i smaat, om Klever-Sæden, naar den kom til Vært, som ikke er at twile ont, kunde, efter Balles Formodning i), blive lige saa tienlig til at dæmpe Flyve-Sand, som den vidtes at være til at forbædre Græs-Væxten. Alt dette og meget mere lader sig nu gierne si-
ge; det er og vist nok muligt, alt eller noget, paa mangfoldige Steder. Og hvad er da vel Marsagen, at det skeer ikke? Det var Ondskab at
skynde

paa andre medføre mere Ulejlighed end Nytte, ses Effendrop om Lier §. 124.

- h) Tr. de agric. Isl. Sect. 111. §. 13. p. 71:72.
 Og hvad skal man sige om Læsden, den blev vist ikke vanstelig at sorplante, og dog foretrækker Effendrop den for alt fremmed Hœfrøe l. c. §. 114.
 i) Deconomiske Tanker i D. p. 5. Et Slags Klo-
 vor vorer endog vild i Jylland. Den Hollandste Klover kunde best forsøges paa et libert Stykke hiem-
 me paa Tunene, naar disse vare indhegnede; om dens Kørdeel ses, foruden mange, Frider. Beskr.
 af Wilse p. 221:22. conf. econ. Mag. 7 D.
 No. XIX.

skylde paa Indbyggernes Radhed k). Men een
vigtig Aarsag er Mangel paa Folk og paa For-
mue; thi lad være at denne Græs-Markeres Regt,
som den heele ørige Islandske Landhuushold-
ning, er alt for eensoldig, til at sættes i Lig-
ning med andre hæder Dyrkede Landes; Saa
kraever dog dens Forbædring altid saa megen
Bekostning, at den maae blive umuelig for en
gandske forarmet. Endog de auførte Poster,
om man end blot vilde blive staaende ved dem,
fordre ei aleene anseeligt Arbeide, men og baas-
de Folk og Reedskaber. Til at holde disse be-
heves dog uogen Formue; og hvor tager den
Forormede den? Han kan jo ikke forbære den
Jord, som han haver i Brug, mindre sætte en
ubrugt i Stand. Man vil altsaa lettelig fryg-
te for den Islandske Jord-Dyrknings Frem-
gang, naar man betragter Indbyggernes Faa-
hed og Fattigdom. Ja det er sandt; disse
giore virkelig en meget stor Hindring. Men
den største ligger dog blot i Mangel af Kyndig-
hed og Mod til at begynde paa Ting, som man
enten aldrig haver brugt, eller er dog, i saa lang
Tid, kommen af Vane med. Altsaa er her end-
nu

k) von Justi haver dog gloet det; men Lütken ha-
ver vist ham, at han haver deri sagt dem usandt
paa øeon. Tanker 3 P. p. 15 og 17.

nu ingen fuldkommen Marsag til at opgive
Haabet. Man lægge kun Haanden paa Vær-
ket; man forsøge for det første aleene at give
Landet dets gammeldags Nøgt; den kan det
overhoved tage imod (§. 49); den kan og vist
giøre, inden en foie Tid, at det skal kunne un-
derholde langt fleere Kreature, end det kan
nu 1); og den Fordeel kan meget snart lægge
Grunden til adskillige andre. Og haver end
al Mængden ikke saa lige Kunstdæk eller Kræf-
ter nok til dette Slags Foretagender, saa fin-
des dog vel overalt nogle, som have dét. Maar
disse have først banet Veien, blive der lettelig,
Tid efter Tid, alt fleere og fleere, som den er-
kiendte Nytte kan opmunstre, til at følge deres
Godspor. Forsædrenes Exempler, hvilke de
fleeste kiende, kunne for det første tiene her til

L 2

Ans.

- 1) Exempel herpaa er en vis bekjende Gaard i Jæland
i vor Tid. Denne, som ikun kunde føde 20
Kior om Vinteren, 30 om Sommeren, blev ef-
ter saa Mars Tid bragt til at kunne føde 30 om
Vinteren, 40 om Sommeren, endda esterat saa
meget af Tunet, som 3 Kior kunde fødes paa, var
taget op til Bygninger og Have-Plads; og dette
uden Indhugning eller anden tilstrækkelig Aanstalt,
blot ved Bevogtelse, og ved at spare Giordningen.
Man veed andre Gaarde, hvor noget bædre Nøgt,
skjnt endda kun lidet kostbar, haver inden fort
Tid bragt en endnu anseeligere Forbedring til
Veie.

Anviisning: Disse maatte paa mange Steder rodde Skove og Marker, for at giøre sig Boesliger, som Blund-Ketill i Kiarradal m), Erik den Røde i Haukadål n). De holdte Gærder ved Lige, de holdte Sæterdrifter, hvor det sod sig giøre o), ligesom og Vandets Love forbinde til begge Deele. De lode det ikke falde sig umueligt, at leede Vand fra et Sted til et andet, hvor de kunde synes at have det fornedent, enten til Hunsholdnings-Brug, eller i andet Dieriarke p); Ikke at nævne flere af dette Slags Ting. Det er ikke Undskyldning nok, at man ikke haver nu Forfædrenes Formue; thi dersom man kun fattede noget af deres Mod, er ikke aleene al Marsag at troe, at der kunde udrettes meget til Forbædring, som nu bliver ugiort; Men man haver endog en haandgribelig Preve derpaa, i de Indretninger, hvilke Provst Biorn Halldorsen til Sedleksdal har virkelig giort paa hans Præstegaard, og det i een af de maadeligste Egne i Landet, og med

m) *Landnama-Saga* 2 P. 2 c. p. 29.

n) ib. 2 P. 14 c. p. 48.

o) *Vatnsdæla-Saga* 10 cap. Falder dette Slanc Huntholdning at føreene og benytte til Høbe Fjeldenes Frugtbarhed og Fiskeriets Hordeele.

p) se *Landnama-Saga* 2 P. 1 c. p. 29. *Holmveria-Saga* Gel. Opl. 30 c. p. 112.

med ringe Midler, blot ved hans egen beremmelige Driftighed q). Men her er ei aleene en Medborgers Efterdomme, Tanke, eller Ønske. Den Kongelige Belønning, hvormed Hr. Halldorsens Flid er bleven benaadet, giver en langt højere Opmuntring. Den allernaadigste Besaling af 26 Febr. 1754. haver stiftet en udtrykkelig Forbiudelse hertil, just ved at navngive nogle af de hidindtil opregneude Ting r), som saadanne, fra hvilke den Is-

L 3

lands-

q) See Beretn. om nogle Forsøg til Landvæs. Forbædr. i Island trykt i Kjøbenhavn 1765. og især, hvorledes han, ved at indhegne hans Tunne, haver ei aleene faaet samme forbædret, men og udvidet (p. 23 = 25 samt 28); hvorledes han haver faaet de tilsagende Moss-Arter dæmpede ved Flotte-Holder; hvorledes det skadelige Vand afleddet og anvendt, ei aleene til Vand-Tæd ved Gaarden, men og til at forvare levende Fisk (ib. p. 35). Om Mosssets Udrodnings see ellers Es-sendrop om Lier §. 102. Sondmors Vester. I D. p. 361.

r) Nemlig 1) at Indbyggerne skulde stricte holde sig Lovens Bydende esterretlig om Sæters Drug og Gield-Gaars Drist paa Afretter. 2) Beslisse sig paa at conservere og formancere Giordningen, og til den Ende, de som boe ved Søe-Kanten, betiene sig iblandt af Søe-Tang til Giordning paa deres Tunne, og overalt, hvor det var muligt, ikke bruge Mog til Brændsel, men spare det til Hjor-dens Forbædring Landst. Act. 1754. No. 24. 1 Post.

landske Jord-Dyrknings Forbædring skulde behyndes.

§. 51.

Det som nærmest kan flyde af Græs-Marskenes og Høe-Bundens forbædrede Regt er Fæ-Driftens Udvidelse. De to bør uimodsigelig seyes sammen; thi de ere Grund-Forsatninger i den Islandiske Landhuusholdning, lige saa nære forbundne med hverandre indbyrdes, som med Landets Beskaffenhed. Den naturlige Bei til Fæ-Driftens Udvidelse er alslerede viist (§. 50); Den beroer eene paa Forsmærsessen af Fodringen; thi det er fornemmelig ikun Mangel af Winter-Foder, foraarsaget til stor Deel af Mangel paa Høe Slet, som er Marsagen til, baade at man ei kan holde uden alt for lidet Tall af Melke-Kier og Stude, og især at alt for mange Faar maae omkomme af Hunger s). Men denne Art af Forbædring er

s) Hertil skulde endnu legges nye Fodrings-Midler tildeels nævnte tilforn §. 50 not. h) og i) samt i Sondm. Beskrivelse i D. p. 381. Men foruden Antallet af Kreaturerne er og umeget at erindre om Melke-Modens Behandling; Især anker Lav-Mænd Becker paa, at alt Smør kernes af sob Flyde, af Roe- og Haare-Malk blandet med hver andres

er langt fra ikke klækkelig i Hensigt til Faare-Avlingen. Kunsten maae ufeilbarlig tages til Hjelp, om denne skal maae den ønskelige Fuldkommehed. Wagel har derfor raadet til at forstaffe Engelske Faar, og indføre den Engelske Faare-Drift; Han haver troet, at det ei kunde hindre denne Faare-Arts Forplantelse, at den var fremmed, da den havde af Forstningen været lige saa fremmed i England selv; ja at dette Slags Faar vilde ikke engang vauvlaegte saa lettelig i Island som i Norge, da de hverken kunde faae saa meget Bark og Riis at øde, at Ulden kunde skades derved, ei heller kunde komme til at staae saa bestandig inde om Vinteren t.). Det Raad var visselig ikke nuerdigt at lægge Merke til, om man ei havde andet. Men nu er det til Overslod, siden enhver veed, at Hans Kongel. Majestæt heistsalig Kong Frederich den Femte haver virkelig ladet, paa een af sine Gaarde i Island, oprette et Schæfferie paa den hos Fremmede brugelige Maade. Man seer at det var allerede kommet saa vidt 1760.

2 4

at

andre, hvorved de ikke nyde den Tredie-Deel af det Smor, som de kunde faae, uaar de kierneude af sunr klode, og af Roe-Malk aleene. Faare-Mælken derimod meener han kunde bringes med langt større Fordeel, til at giøre Øst af.

t) Ann. over Isl. 2 cap.

at man kunde frembyde offentlig til Indbyggernes
ne Bædder-Lamme af dets første Generation,
hvilke og nogle Sysselmænd findes at have er-
klaaret at ville tage imod u). I det følgende
Aar seer man, efter det høilovlige Lawiner-Colle-
gii Befaling af 25 Martii, budet til Fals
paa Landstinget, for Sysselmænd, Præster,
og Jordegods-Eiere, saavel et anseeligt Antall
af fremmede Vulke, som Bædder-Lamme af
Schoferiets anden og tredie Generation, imod
skrifstlig Forbindelse, at de skulde oprette saa-
danne Schoferier, hver hos sig selv; Man
seer ei aleene da værende Amtmands alvorlige
Forestilling om den store Fordeel, som Landet
kunde vinde, ved Haarenes Opdrivelse, forme-
delst Uldens Forbædring, og deraf flydende for-
hiede Priis udenlands fra 12 Sk. Courant,
til 2 à 3 Mark for Pundet x); Men endog
foreviist saadan en Preve af Ulden af et i Is-
land opdrevet Lam, som alle maatte tilstaae at
overgaae meget vidt al anden Islandsk Uld:
En-

n) Landst. Act. 1760. No. 24.

x) i Island selv havet derimod Uldens Priis været
overmaade ringe, saa at 10 Pund have indtil Fa-
bricens Oprettelse ikun gieldt 15 Hisse eller 30
Sk. og altsaa 1 Pd. kun 3 Sk., men siden have
10 Pd. kostet 20 Hisse eller 40 Sk., altsaa Pur-
det 4 Sk.

Endelig seer man og uddelelte til Betienterne, til videre Omdeeling overalt i Landet, adskillige Exemplarer af en Underretning om dette Slags Faare-Avling, hvilken Hans Majestæt, ved Rente-Cammerets Foranstaltung, havde lade sammenskrive og trykke paa Islandsk y). En høist viktig Indretning, hvilken Vidalin vist nok vilde have opmuntret af alle Kæster, om den havde været til i hans Tid. Den forstienet ogsaa i Sandhed den alvorligste Besværelse, at den ikke igien skal falde hen i Forglemmelse, eller dog blive frugtesles for Efter-tiden. Fordeelen af Faarenes Opdrivelse er alt for bekjendt til at beskrives her. Det al-lerstørste Ansæd, Evilen om dens Muelighed i Island, er nu lykkelig roddet af Voien ved bemeldte Prøve. Kundskaben om Omgan-gen dermed er forplantet til Landet, ved den saa offentlig bekjendtgjorte Underret-ning derom, og kan lettelig forsøges, saavidt det findes nødigt, ved Hjælp af Fremmedes, især de Svenskes, Skrifter z). Man lade sig kun ikke afskrecke af de Væskefgheder, som endnu kunne være tilbage. Alle nye Indrets-

y) Landst. Act. 1761. No. 19. 5 Post 2 Aft.

z) tildeels opregnede i Ester. om nye Bøger for 1756
p. 330-85.

ninger have gierne nogle; Maastee og at disse ere virkelig mindre, end de synes at være, ved første Diekast. Saa meget er i det mindste vist, at den vigtige Hindring, som Faellesfælabet gier, i Hensigt til Faare-Avlingen, i nogle Lande, haver ikke meget Sted i Island, hvor hver Gaard haver sædvanlig sine Marker for sig, allerhelst hvor disse ere tilstrækkelig afslukte ved naturlige Grendser, Fielde, eller store Elver. Torde man slutte noget af fremmede Landes Faare-Avling, skulde man endog troe, at Fielsene i Island paa mange Steder maatte være meget belvemme til samme, i Hensigt til den Afverling baade af Græsning, saa og af Lust, som her er saa forneden, og besordrer især Uldens Fiinhet saa meget a). Fremmede Bulle kunde og nu faaes fra adskillige Steder, med langt mindre Vanskelighed, og dog med samme Nytte, som fra England selv; og skulde det agtes betenkelsigt, for Sygdommeus Skyld iblandt Faarene, at indføre alt for mange paa eengang, kunde man for det første lade sig noie med nogle faa, og siden efter Haauden

for-

a) see Michaelis Afshandling om den Østerlandiske Faare-Avling, i Anledning af det bekendte Brev til Collinson om den Spaniske, i hans kleine Schriften i B. p. 120 &c.

forsyne sig med. Bokke af deres Afsedning b). Ja om man end aleene, indtil dette kunde bringes til den rette Fuldkommenhed, vilde behandle sin hemsødde Haare Slægt efter den kunstige Haare-Ablings Regler, er ikke at twile paa, at det vilde allereede give en merkelig Fordeel. Det kunde og altid være en nyttig Forsigtighed til Fær-Dristens Vedligeholdelse, at man ei folgte Haar til de Handlende, Yngelen til Skade c), samt tienligt til at befordre Uldens Benyttelse, Fünhed, og Vært, om man slippede Haarene. Omgangen dermed er allerede indført ved Hr. Baron Hassfer, og offentlig bekjendtgjordt i Landet d), og kan altid forbødes videre efter dets Leilighed.

Mars-

b) adskillige Øer omkring Landet, (hvor man og ellers pleier at sette Haar) kunde synes de bekvemmeste til dette Slags Plante-Skoler (see oecon Magazin i B. No. 6); thi baade er der Salt, som er saa sundt for Haarene; der kunne de og ikke blandes med andre, og altsaa saa meget mindre, enten arte ud, eller udbredte Sygdomme i Landet. Jucl forsikrer især at Engelske Haar ikke arte lettelig ud paa de Norske Øer (gode Bonde 10 c. p. 70)

c) see Amtm. Besal. 12 Julii i Landst. Act. 1758 No. 26.

d) Landst. Act. 1756 No. X. 3. Art. 7. Lav-Mand Becker havør ogsaa allerede raadet saavel til at anlegge

§. 52.

Markernes Forbaedring, især deres Indhegning og Giedning (§. 50.) kan lige såa naturlig lægge Grund til Have-Dyrkningen, saavidt den kan giøre, at nogen Jord kan desto bedre undværes, fredes, og giøres bekvem til dette Slags Dyrkelse. Denne Muelighed og Fremgang i Island er nu stadfæstet med saa mange Forsøg e), baade i Vidalinus Tid, og siden ester, at den i ingen Henseende kan faldes i Tvil. Wel beklager Therkelsen f) med Grund, at Gisle Magnussens og Laurids Gotttrups Anlæg af dette Slags (§. 25.) ere ikke engang holdte i Stand af deres egne Efterkommere, mindre komme til als mindelig Nutte; ligesom og Have-Urter ei ere endnu ferte i Brug, uden af nogle, der have lært at skienne paa den Drejelse, som de give i Huusholdningen. Dog maae ogsaa tilstaaes, at Have-Dyrkningen er begyndt at blive noget gang-

lagge Schæfferle, som især til Faarenes Klippning og Baseling.

- e) nogle af dem ere nævnte i Avert. til Anders. §. 22. p. 281. Horrebows Efterr. §. 22. p. 90-93. Snorres Tract. de Agric. Isl. Sect. 111. §. 10 p. 68-69. Hector Arngr. Vidalin Cons. Sect. 111. c: 1. melder og at hans Fader havde forsøgt Have-Urter.
- f) i Tilgift til Anders. §. 31 p. 324.

gangbarere i Landet, i de sidste 20 Aar, end den haver været. Den fortiente Provst Hall-dorsen kan ogsaa i dette Stykke fremsettes til Monster g). Han haver ei aleene befordret de allerede belliende Mad-Urters Dyrkelse, ved sine egne igentagne Prover, men endog bragt til Veie, med temmelig Lethed, en eufelig Fremvoært af de saa kaldte Potatos, og flere Slags Jord-Wæbler; En Sag som vist forties-ner en besynderlig Agtsomhed, da disse Wærters Frugtbarhed, og deres Brug til Menneskers og Kreaturer Underholdning er i fremmede Lande befundne at være saa stor og saa mang-foldig h). Frygten for at Have-Dyrkningen ei skulde lønné Umagen i Island, kan Herr Provst Halldorsen (ei at mælde om andre) ags-tes at have hævet, i det den Nytte, som han haver giort sig af sin Afgrøde, allerede paa den Maade, som han haver anvendt den i Hiuus-holdningen, sees at have holdt ham fuldkom-melig skadeslös; Hvad funde den da ikke, naar Avslingen og Tillaavelsen blev endnu meer for-hedret

g) see hans Efterretning om Landvæsenet og Gave-Dyrkning i Island p. 11:15. 16:20 og 29.

b) til Prove see secon. Mag. 1 B. No. XI. Wilses Frider. Beskr. p. 241:42. Stroms Sondra-Beskr. 2. D. p. 260.

bædret og almindelig bekjendt, og Brugen vedtagen? Saa tilbyder Have-Dyrkningen et nyt Tilsted til Indbyggernes daglige Næring! At jeg ikke skal nævne Have-Urters Bekvemhed til Spisning i adskillige Sygdomme, frem for den ellers brugelige Mad. Folgerne af den Uleilighed, som flyder af Nedvendigheden at bruge fremmed Frøe, at man nemlig kan miste eet eller flere Aars Afgræde, naar Frøet bliver fordærvet paa Neisen, ligeledes naar Slibene enten blive borte, eller dog ikke komme til Landet, forend langt ude paa Sommeren; disse Folger, siger jeg, kunne lettelig forekommes, ved at forsyue sig med saa meget paa eengang, at man kunde altid have Frøe til eet Aar i Forraad; thi mange, ja de allersleeste Sorter af Have-Frøe kunne gierne giemmes saa længe, ja blive endog bædre ved at giemmes, naar de kun holdes torre. Og endnu meere. Gaade Provst Halldorsen og andre have trukket i Island modent Frøe af nogle af de gangbareste Røffken-Urter i); og dette vil ufeilbarlig kunne gaae an med flere, og maaske med de fleste. Venstelig vilde og ikke blive utienligt, at forsøge med Tiden, om ikke nogle af Landets egne vilde Urter, tienlige til Spisning, Lægedom, eller

i) See og Balles oecon. Tanker i D. p. 10.

eller Forarbeidning, kunde forplantes til Hæven; og derved forædles k). Dog min Hensigt er ikke at foreskrive Regler. Nok at det sagte visser, at her er ingen tilstrækkelig Marsag til at frugte, enten for Have-Dyrkningens Fremgang, eller for dens Bekostninger, ingen billig Evil om dens Fordeel. Hvo burde da ikke, med al muelig Æver stræbe at efterkomme hin

- k) nogle saadanne nævnes efter Snarrefsen i oeon. Journal for Jan. 1758 p. 79. Man seer at Gisle Magnussen havet allerede gjort et lykkelige Forsøg med en stor Deel paa Munke-Thveraa 1647 (Worm. Epist. p. 855). Han havet og havt i Sinde at forsøge det samme med endnu flere (see hans Consign. instituti No. 3), skont han iflun nævner caricem, milium agreste, & Cannabim nostram, og det paa Grund af, at alle de Planter, som dykes nu, have været vilde af Bevnydelsen, og ere aleen bragte under Dyrkelse, da Menneskene markede, at de blev frugtabere ved at blive dyrkede. Da han troede at alle de Planter, som Gudbyggerne kunde behøve til nødvendig Brug, efter deres Omstændigheder, voxede vilde i Landet selv, naar man kun kiendte dem, saa haabede han og, at denne Dyrkelse kunde blive des nyttigere, og dog saa meget lettere, som saadanne Planter, der vare avlede i samme Luft og Jordsmon, maatte uselbartig slae bæder an end fremmede; i det mindste meenede han, at de inden 3 Aar maatte kunne bringes til temmelig Modenhed.

hin store Belgiereres allernaadigste Besaling 1) at optage ved hver Gaard et Stykke Jord til Have-Plads; Det er nu en Pligt frem for tilforn, og en Pligt hvortil Erkiendtligheden giver en viktig Tilstyndelse. Man forsage kun ikke fordi denne Indretning er endnu noget fremmed; thi det er ikke meget længe siden den var lige saa i Norge, og hvad skal man sige om Engelland selv endnu i Cromwels Tid m). Det som er sagt om Have-Dyrkningen, kan og siges om Treæ-Plantningen. Den Mangel som Landet lider, saavel paa Brænde-Bed, som paa Bygnings- og Gavn-Timmer, gier den lige saa forneden som nyttig. Men allersørst shnes den at burde prøves med Landets egne Treæ-Arter; Bidie- eller Hvidpiil og Birke; thi med dem er det troeligt, som Balle og meener n), at den maatte gaae an. Og overhos ved.

1) 26 Febr. 1754 trykt i samme Aars Landst. Act.
No. 24 i Post.

m) Cap. Lütkens oecon. Tanker 7 P. pag. 52.

n) Oeon. Tanker om Island 1 D. p. 31. Gisle Magnussen beretter sig og at have forsøgt dem, og at de sloge vel an det første Aar (Worm. Epist. p. 855). Skade kun at man ikke haver Esterretning om dette Forsøgs Udfald. Om dee aldrig kom andet til Vært, end Birke og Vill, kunde endog dette sidste aleene gisre mange Slags Nytte. Men

Mer

ved. Ligesom det er vist, og tildeels allerede anmærket af Therkelsen o), at uforshnlig Omgang haver fast lige saa stor Skyld i Skovenes Ødelæggelse, som de naturlige Omvæltesser selv (§. 11.), saa er i det mindste tilladt at formode, at en kunstnæssig Opræstning maatte kunne igien befordre deres Fremvæxt. Alt enten Provst Halldorsens eller andres Forseg med fremmede Træer eller Træe-Free haver ei vildet lykkes p), kan ikke engang regnes paa i Hensigt til disse. Sagen er endnu ikke tilstrækkelig prøvet. Freet eller Træerne ere jævnlig hversken komme til Landet saavel bevarede, si heller i den Tid af Aaret, som de skulde; der kan let være indsløben een eller anden Forseelse i Maaden at behandle dem; De allerfleste Forseg

Nector Arngrim Vidalin næner endog (Conc. Sect. III. c. 6.) at ei aleene Fyr og Gran, men endog Bog og Eeg maatte kunne bringes til Vært hvor der vores Birk, ved at saaes af Frøe, dersom kun nogen vilde have denne Ullage for Esterkommernes Skyld.

o) Ellg. til Anderss §. 31 p. 323. Olavii Enarr. de Natura Isl. p. 81. Det mældes og udtrykkelig i den 9 Art. af Sysselmandenes Instruc, hvoraf jeg haver en Gienpart udstædet af Amtmand Pingell 1745.

p) see hans Efterretning om Landvæsenet p. 21-23 og 29.

seg have og trusset temmelig mislige Alaringer. Jeg torde altsaa ikke engang bruge dem til Grund, til at modsigte Horrebows Meening q), at endog visse Frukt-Træer skulde kunne vore i Island, naar de kun blevne handlede paa den reue Maade, og iblandt andet plantede paa de Steder, hvor hverken Sharpe Vinde ikke heller Sve-Lusten var dem til Hinder, som den meenes at have været paa Færø r).

§. 53.

Markernes Forbædring (§. 50.) kan og blive et Middel baade til at stifte, og at beforske Agerdyrkningen (§. 43.); saavidt Indheg:

q) Esterr. om Island p. 92. I det mindste voxe Ebles-Træer i Mængde temmelig høit oppe i Nor-ge og Sverrigé. Om Træ-Plantningen i sig selv see f. E. Fuels gode Bonde 12 c. og især om Fyr-ten vecon. Magazin 7 D. No. 18. Hector Arngrim Vidalin (Cons. Seet. 111 c. 1) raader og til Humle. Det er ikke at twils paa, at den jo kan voxe i Island, med retskaffen Dyrkelse (see Fuels gode Bonde 9 c. Essendrop om Lier 12 c. p. 132. Sondur. Beskr. 1 D. p. 341. 238). Det vaarkeligste er, at faae fornødne Stænger til den. Men om den sik Fremgang, kninde vist nok Indbyggerne have i mange Henseender godt af at bruge Øll, som deres Forsedre; og derimod spare noget af den store Mængde Brandevin, som de nu i lang Tid have kisbt sig til.

r) Debes Fær. Ref. p. 113.

hegning, Giedning, sumpige Vædsskers Alfedning, store Stenes Uldrenselse, og andet derhen hørende, udgjor tildeels den Forbereedelse, som Jorden skal have til samme. Denne er i alle vore nordiske Lande ei aleene nyttig, baade til at bevare Sæden mod Kulden, og til at nære den, men endog nødvendig, naar Kornavslung skal lykkes. Saa meget mere maae den være forneden i Island, i Folge dets Beliggenhed, og langvarige Mangel af Dyrkelse. Men ikke det aleene. Maar dets Forbædring skal kunnè haabes, tilsiger Forninsten, at den skal begynnes just i den Orden, som kommer best overeens med nuværende Næringsmidler og deres Bestkaffenhed. Saa er det i Almindelighed; thi da bauer det eenes Forbædring Beien til det andets; da hielper og besordrer det eene det andet. Saa er det og i dette Synke: at Markernes Forbædring lægges til Grund for Agerdyrkningen. Saa længe hin ikke er gaaet forud, kan denne ikke have Sted, mindre give nogen almindelig Fordeel; ja den maae blive unyttig, else dog alt for besværlig og kostbar for Indbyggernes nærværende forsøkkede Tilstand. Dersør haver ogsaa den oftnævnte allermaadigste Besfaling af 26 Febr. 1754 s) fulgt den ansorte

Plan i at anordne Agerdyrkningens Fornhelse; og derfor kan man ikke audet, end bisalde Hæstfer ^{t)}, baade naar han driver paa det samme, og agter, paa den Grund, Agerdyrkningens almindelige Indførsel i Island ugitærlig for det første; medens Markerne endnu ligge i nærværende Urogt, saa og naar han forklarer deraf, hvorfor de Forsøg af dette Slags, som de fremmede Bønder gjorde i Landet fra 1752 til 1758, savnede det eufelige Udsald. Hængende er et Udtog af hans Tanker om dette sidste.

"Hvor herligt Straa og Halm Kornet end sit,
 "saa kunde man see forud, at det kunde ikke
 "modnes; det gjorde baade den Jordes Beskaf-
 "fenhed, som blev optagen, og dens Behand-
 "ling, blandt andet Maaden, hvorpaa Sæ-
 "den blev saaet. Det falder af Fornedenhed,
 "at Sæden som man bruger, skal være passet
 "efter Climatet og Jordarterne; og paa den
 "Grund og efter det Forhold burde disse Forsøg
 "været gjorte. Rug, Byg og Havre forbre-
 "ulige Jordart. Rugen vokser bæder i Sand-
 "Jord end de andre, taaler og meere Kulde;
 "den kommer sig derfor bæder i de nordlige Læn-
 "de, end Byg og Havre. Dette have dog de
 "frem-

t) Upart. T. om Isl. h. 53. samt 61:70. lagt til Grund i Decon Journ. for Jan. 1758 p. 93.

"fremmede Bonder sat til Side i Island, og
"begyndt Sagen tværtimod. De have taget
"feed og los Jord, og besaaet den med Byg,
"hvilken Jordens Fedme haver drevet op til hei-
"Halm og lange Ax. Men som Byggen var
"for svag til at modstaae paa eengang haade den
"strænge Lust, og al den Maahed og Suurhed,
"som fandtes i Jorden, hvilken de forsommel-
"de at befrie den fra, ved Grester eller til-
"strækkelig Ploining, eller andre Midler, saa
"kunde Byggen ikke modnes; den var og ikke
"saaet saa dybt i Jorden, at den kunde være
"beskyttet mod Matte-Frosten. Bædre der-
"for, om man først havde gjort Forsøg med
"Rug, som er skeet paa andre Steder i Nor-
"den, end just at binde sig til de varmere Lan-
"des Omgangs-Maade, at forbereede Jorden
"i Forveien med Byg." Dette synes Snor-
"resen u) at have haft for Nine, naar han oh-
"saa setter den fornemmeste Marsag til disse Pro-
"vers Mislykke, deels i bemeldte Bonders En-
"soldighed og Ukyndighed, deels i deres Forsem-
"melse i at passe Sæde-Arterne efter Landets Kli-
"ma, og Jordarterne igien efter Sædens For-
"skiel, samt i at forbereede og behandle begge
"efter Kunstens Regler. De fleste andre Pris-

ver, gjorte paa samme Tid, enten i Anledning af hine, eller efter deres Plan, erfares at have havt deels de selvsamme Feil, deels andre lige store. Balle beretter om eet af dem, at Kveget ødelagde Sæden, da den stod i Ayr, af Mangel paa Hegning, foraarsaget ved dens Uformuenhed, som gjorde Proven, og om nogle andre, at Sæden ei blev udsaaet forend i Junii eller Julii Maaned x). Probst Hall-dorsen y) tilstaaer og selv, at den største Aarsag, som spildede hans Færøiske Byg-Sæd, var deels at den Sand-Jord, som faldt hos ham, var ikke behvem nok, deels og at han ikke vidste den Færøiske Omgang med dette Slags Sæd. Jeg anmærker i Allmindelighed, at disse Bereettinger kunne ei i mindste Maade bruges til Beviis mod Algerdyrkningens Muelighed i Island. Alle de anførte Forfattere z) stemme meget meer overeens, i at erklaende den. De have stadfæstet den endnu ydermere, deels ved særdeles Grunde, deels ved at augive de rette og egentlige Aarsager, der have giort, at dette Slags Forsøg ere blevne frugtesløse; thi
disse

x) Decon. T. 2 D. p. 76-77.

y) Efterr. om Landvaes. p. 15-16.

z) Snorres 1. cit. Seet. III. §. 1-4. pag. 46-60.

Balle Decon. T. 1 D. pag. 3-7. 2 D. pag. 76.

Hall-dorsen p. 10.

disse viise tydelsig, at Skylden haver ikke ligget i nogen naturlig og indvortes Umuelighed, som Landets strenge Kulde, eller Mangel af tienlige Jord-Arter, men fornemmelig deri, at man ei haver udvalgt de bekvemmeste Steder, ikke udsegt de tienligste Sæde-Arter a), med eet Ord at sige, i Mangel af Kundskab, Erfarenhed, og Taalmodighed, og allermeest af Jordens tilhørlige Forbereedelse. Denne er den sande Hindring; og saavidt maae man sige med Hr. Professor Scheunung b), at disse Prevers misslige Udfald haver, "foruden den almindelige Vankelighed, som gierne følger enhver Ting i dens første Aulæg og Begyndelse, reist sig især deraf, at Landet er nu ei meere saa bebygget og dyrket som før." Saavidt kan man og tilstaae Balle c), "at det er ikke tienligt at pleie Jorden, som den er nu i Island," skient den Frygt for Flyve-Sand, som haver givet ham Anledning til denne Tanke, strækker sig langt

M 4

fra

a) Som Korn-Sorter enten fra Skotland eller høiest oppe fra Norge eller Sverrigé, hvor de blive fuldstændelig modne, og vist nok freinsor alting det Norske Snare-Korn (Sondin. Beskr. 1.D. p. 342) samt Landets eget vilde Korn.

b) Tanker om "Agerd. Forbædring i Norge pag. 24. not. b.

c) Decou. T. 1 D. p. 6.

fra ikke saaledes til alle Steder i Landet, som den maaskee kan giøre paa det Streng fra Øres-
back til Havneshiorden, hvilket han nævner til
Exempel derpaa. Saaledes kan Agerdyrk-
ningens Hornhelse endnu være at haabe i Iss-
land d), uagtet disse mislingede Forsæg; Saa-
ledes kan endnu meget vel tænkes paa at opmun-
tre den. Bevægende-Grundene dertil ere vig-
tige nok. En er Landets Trang, som jævn-
lig er bleven meer end dobbelt smærtelig, saa-
vidt det haver øste savnet den vedborlige Tilsor-
sel af fremmede Kornvarer; En anden er den
mærkelige Nutte, som Agerdyrkningen giver paa
de Steder i andre Laude, der ligge under sam-
me Himmel-Streng som Island e). Hvi skul-
de

- d) Saa domde Gisle Magnussen den Islandiske Jord
bekvem til Dyrkelse (*Worm* ep. § 50.), visede det og
siden i Gierningen.
- e) Saaledes ansører *Arent Berntsen* i B. 2 P.
p. 304 Numinedaleu, Helgeland, Salten og Los-
feden i Norge, som gode Korn-Egne, og Fuel i
sin gode Bonde 15 Cap. p. 106. Aastafjorden,
som ligger et godt Stykke oven for Island. Re-
ctor *Arngrim Vidalin* (Cons. Sect. III. cap. 1.)
lægger til de nordlige Provinzer af Nusland, hvor
Keiser Peter den Store indførde Agerdyrkningen.
Det samme vides om de nordlige Svenske Pro-
vinzer. Lavmand Becker nævner endog nogle
Svenske Folk, som skulde have nyelig for hans Eid
faret

de den da ikke kunne giøre det samme i Island, naar den først kom ret i Gang? Men nok herom i Allmindelighed. Ved det som Snorresen f) forekaster de fremmede Bonder, at de ikke prøvede at saae Landets eget vilde Korn, eller Sandhavren, vil jeg især erindre, at man haver nu, i Aarene 1766 og 1767, i Reykevig paa Senderlandet, gjort Prøve med at saae Sandhavre fra Skaptefells Syssel i et Beed i Kistken-Haven, sidst i Mai-Maaned, og saaet igien det allerbeste Korn, kicernefuldt og tallrigt i Arene, sidst i Augusti Maaned, men dog begge Aaringer ikke aldeles modent, ligesom det samme og skedde med det fremmede Korn g). Dette meener den Ven, der haver meddeelt mig ansorte Esterretning, at være foraarsaget af Lustens Fugtighed, og fra Havet indtrængende

M 5 salts

saet Korn i Hindmarken, omtrent paa 70 Grasder, inde i Junio, og høstet det igien sidst i Augusto. Om Hærse især see Debes Før. res. p. 106.

f) De Agric. S. III. §. 7. p. 64.

g) Gisle Magnusseus havde ligeledes ei aleene i Sins-
de at saae det (*Worm* ep. p. 850. og tilforn h. 52.
not. k.), men saaede det og virkelig (ib. p. 855).
Sandt at de Danske Landmænd i den Tid aussæd-
det som udueligt til at kunne give Mæs, tienstige
til Brød (ib. p. 853). Men dets virkelige Brug
i Skaptofieldbø-Syssel overbeviser nafsum om det
som er hvertimod.

saltagtige Dunster, samt sterk Blæst med Regn og Taage, som faldt i disse Alaringer h). Men da Sandhavten allerhelst vore i det tykke og dybe Synd, hvor lidet eller intet Græs kan vore i), saq kunde Have-Jorden maaskee ogsaa mistoekes, at have været for feed for den, og følgelig meenes, at den vilde modnes bøder, naar man enten blandede den feede Jord med samme Slags Sand, som den pleier at vore i, eller og vilde udsoge, til Preve med den, saq dan en Sand-Jord som mest ligner hin. At det fremmede Korn enten ikke sik Kicerne, eller vilde ikke modnes, kan tildeels være forårsaget af Jordens Kaadhed eller Geilhed. Det samme hændes af og til, endog i Danmark; og i saadanne Tilfælde kunde ei være utenkelig, efter Balles Raad k), at forbereede Jorden med at plante Tobak deri; ligesom og Tobaksplantningen kunde i sig selv være værd at tænke paa i Island i sin Tid, allerhelst da man seer af Erikstrups Forseg l), at denne Urt kan vore der

i Lan-

h) Den starke Indflybelse, som Beirliget havet i Agerbyrkningen, er bekjent, og tildeels beskrevet i Decon. Mag. 7 D. N. 15, og især at den Kulde og Taage, som Havet skyder fra sig, hindrer Sæden i hoi Grad. Sondm. Beitr. 1 D. p. 328.

i) Horreb. Esterr. §. 86. p. 297. og §. 23. p. 98.

k) Decon. T. 1 D. P. 7:9.

l) Anført af Snorres 1. c. Sect. III. §. 11. p. 69.

i Landet. Skulde Soeluften findes hinderlig for Korn-Sædens Modenhed, var det maaske raadeligere, at forsøge samme i udsøgte Egne oppe til Lands m); der er baade Luften langt reenere; Solens Varme virker og langt sterker, allerhelst i Dale, som indsluttes af heie Fielde. Mangel af Korners Modenhed kan hielpes ved at torre det, om ikke i egne dertil indrettede Huuse, som man haver paa visse Steder i Sverrige, (thi disse vilde blive for kostbare i Island), eller ved Keline-Ild, som er stuet paa Færøe, hvor Kornet ikke heller haver vildet modnes n); saa dog paa samme Maade, som

Islaen-

om Omgangen med Tobakoplantning, see til Ex. Frid. Beskr. af Wilse p. 229. o. f., samt Decon. Magaz. 6 D. N 3. og flere.

m) See Sondm. Beskr. i D. p. 350.

n) Debes Fær. p. 237. Om denne Færøiske Omgang med at torre Kornet, håndles endnu udførlig i et lidet Skrift derom, udkommet for nogle Aar siden, men som jeg nu ikke haver ved Haanden. En Maade seer man og hos Essendrop om Pier 18 Cap. p 191. De Svenske Rio-Huuse synes at kreve for meget Timmer for Ælands Visekaar. Dette, at Kornet ikke bliver haardt i Kæren paa Ageren, er noget nær den største Hindring for Korn-Sæden i Island paa Naturens Side; men da man saaledes kan overvinde denne i andre Lande af samme Beskaffenhed; hvorsor da ikke ligesaavel i Island? Saal meget mindre kan man altsaa slitte mod Agerdyrkningens Frengang i Island,

Islænderne selv bruge med deres vilde Korn, for Malingens Skyld, paa det nær, at de nødes til at torre det for meget, af Mangel paa gode Haand-Kvarner o). Skulde den Danske Omgang med Korn-Avlingen falde for besværlig i Island, for Indbyggernes Fattigdoms Skyld, ligesom og denne ventelig er Alarsag til, at foranførte Besaling om Korn-Avlingens almindelige Fornhelse ikke er endnu sat i Værk, saa kunde man for det førstie prøve, at bære sig ad dermed, som Debes beretter p) at være skeet paa Færøe i hans Tid. Ellers skulde jeg neppe troe, at det var nyttigt, at drive Korns-Avling nogen Tid saa vidt i Island, om det end kunde skee, at den skulde gisres til et Hoved-Mæringsmiddel q), eller den megen Øredæden

land, af de Prøver som stedde der, med de fremmede Korn-Sorter, fra 1752 til 1758, som disse haande havde det Uheld, at træffe de misligste Altringer, hvilke der have varet i dette Hundred-Aar, og Vedkommende ikke heller forstode at komme Naturen til Hjælp, ved at torre Kornet. Imidlertid er man dog myelig komme i Erfaring om, at Landets eget vilde Korn lader sig lettelig temme.

o) Horrebøw §. 86. p. 298.

p) Fær. Res. p. 236.

q) Hector Arngrim Vidalin siger dersor rigtig (Conf. Sect. III. c. 1.) at Hensigten af Jorddyrkning i Island bør ikke være at giøre det til Kornland; det

æden blive saa forneden for Almuen, som den agtes at være i fremmede Lande; thi det kunde lettelig paaføre Landet en almindelig Hungers-Nød, naar Kornet slog feil; det vilde og useils-barlig foraarsage nogle af de andre Mæringemidlers Forsommelse; og da var maaßke mere tabt ved Korn-Avlung, end der var vundet. Hor- og Hampe-Sæden, som Vidalin kun fremsætter til videre Betænkning, uvis om dens Fremgang (§. 43), er siden bleven ei aleene forsøgt, men og bragt til Modenhed af Erikstrup i Brokøe r). En Ven haver og forsikret

det behovet det ikke, da det haver andre naturlige Mæringemidler, som Kornlandene mangl; men kun at det skulde kunne øve, i det mindste paa de allerfleste Steder, det Tilstod af Kornvarer som de andre Mæringemidler behøve. Dog, da det er bekjendt, at den Fordeel som Agerdyrkning giver, er meget meer sikker og drsi, end hin af Fiskeriet (see f. Ex. Sondm. Beskr. 2 D. p. 425.), saa bør et heller Agerdyrkningen sættes til Side, som noget ligegyldigt. Meeningen er kun, at den maae ikke drives over det rette Forhold med de andre Mæringemidler, saavidt deres Strækning findes at være bestemt ved Landets egen naturlige Beskaffenhed.

r) Snorres l.c. pag. 69-70. Især er ei at foragte hvad han siger om Siberisk Lin samt Nælder til det Brug, see Decon. Journ. Jan. 1758 p. 80-81. Sondmors Beskr. 1 D. p. 137. og flere Skrif

fret mig, at han haver prøvet, at der er intet, der kommer saa vel frem i den Islandske Jord, næst Kjokken-Urterne, som Hør og Hamp, dog Herren best af alle, og at disse Prøver ere blevne fremlagte i det Konglige Rente-Kammer. Begge fortiene Eftertanke; Horren formedelst Mangel paa Linned, og Hampen for Fisferiets Skyld. Det haver joenlig fundet en temmelig stor Vanstelighed, at faae Hør og Hamp indført i Landet, om den end er bleven begjært, hvorför det og i vor Tid er blevet paalagt de Handlende ved en særdeles Befaling s); det indførte Reebslager-Arbeide, Fiskelinier og andet, haver og ofte været, deels altfor utilstrækkeligt til Landets Fornedenhed, deels alt for lidet brugbart. At jeg ikke skal nævne her Mangelen paa Fissegarn, som hører til et andet Sted.

§. 54.

Jordbrugets Forbædring (§. 50. 52. 53.) kan naturligvis bane Vej til adskillige andre Ting,

Skrifter. Her bør og markes den Islandske Hør-Avling, ogsaa nævnt i Frid. Beskr. p. 218. Van Omgangen baade med Hør- og Hampe-Saden selv, og med Afurødens Bereedning, seer man en Prøve i Juels gode Bonde 7 og 8 Cap. saa og hos Effendrop um. Licr §. 70, og flere.

s) Landst. A. 1752 N. 26. 8 Art.

Ting, Huusholdningen til Opkomst. Jeg vil nævne til Efterdemne, at kunne holde Sviin. Forsædrene holdte dem i meget stor Mængde.^{t)} Og de kunde giøre, at desto fleere Haar kunde spares til Udsalg; og med det samme besordre Kjødhandelens Udvidelse. Wel er nu vist nok, at enten Korn-Avling, eller Pateters Dyrkning eller noget deslige, maatte være indført inden dette kan bringes til al ønskelig Fuldkommenhed; dog er ikke at twile paa, at jo den blotte Indhegning af Tun og Eng kunde allese rede hielpe en god Deel dertil. Mueligt at Sviin kunde paa mange Steder gaae til Fields om Sommeren, ligesom tildeels synes at være skeet i de øldre Tider; og om Vinteren kan der let, allerhelst ved Sækanten, falde saa meget af, at de kunde fødes hjemme, da de øde allehaandte u.). Kornavlingen kunde især give Lejlighed til, at Høns og tamme Gies kunde blive ligien ligesaas almindelige i Landet, som de varer i gamle Dage ^{x)}; samt at enhver, som vilde, kunne holde Duer og tamme Vender, i Ste-
den

^{t)} See tilforn §. 9. not. f. p. 19. Landhama-S. 2 P.
20 C. p. 61. Horreb. Ester. §: 34. p. 138-39.

^{u)} See Sandmors Beskr. i D. p. 380.

^{x)} See Floamanna-S. 31 Cap. Grettis-S. 3ol. Opl.
16 Cap. p. 90. Hæuslathoris-Saga, Sturlunga-Saga.

den for at dette Slags Kreature ikke vel kunne holdes i vore Tider, uden hvor det vilde Korn falder, og ellers kun af dem, som have Raad og Lyst til at giøre Indkiøb af fremmede Korn-varer til at føde dem med y). I Steden for at Geeder holdes nu ikke i nogen Mængde, uden i de beste Skov-Egne z), kunde de vel
ufeil-

y) Avert. til *Anders.* §. 35. pag. 282. *Horrebom* §. 35. p. 140-143. Om de vilde Fugle kan jeg ikke undlade at tilføje *Gisle Magnussens* Anmærkning (Consign. Inst. N. 4.) Dér er, siger han, en stor Mængde af vilde Gjæs, Vender, Svaner, Agerhøns og andre Land-Fugle, af hvilke de fleste, fornemmelig de der kunne svømme, fældes deres gaathle Hjædre først i Julii Maaned, da de ikke kunne flyve, og faldes dersor Saare; de soge da hen til øde Steder, samt til de største fiske Søer eller Elver, for at holde sig der imidlets tid, sikkre fra Fuglesøngernes Anfauld, indtil deres nye Hjædre vore ud. Vel pleie vore Bonder at slaae sig sammen og drage, i denne Tid, hen til flige Steder, og forfolge dem der med Heste og Hunde een Uges Tid eller to, og fange en Mængde af dem. Men de forstaae ikke Kunsten ret, og komme dersor hverken saa let til dem, som de ellers kunde, vide ei heller retteligt enten at behandle Hjædrene, eller at giøre Fuglene selv tamme; Denne er da een iblant de Ting, som de behøvede at lære bader. *Nector Arngrim Vidalin* (Consl. Sect. III c. 1.) havet ogsaa onsets Forbedring i Fuglesangsten.

z) Avert. til *And.* §. 29. p. 282. *Horreb.* §. 29. p. 128-29.

uſeſilbarlig holdes paa mange af de ſteder, ſom ligge til Fjelds; det ſonneſte vel Uſagen, da diſſe Kreaturer ere ſaa nyttige i mange Heneſſender a). Markernes Iſtandſættelſe, iblandt andet Rydning, Indhegning, og Moſers Udgavelſe, kunde blive et Middel til Beienes Forbaedring, ligesom diſſes Rydning kunde igien befordre Markernes Indhegning eller anden Røgt, ſaavidt ſom Maſheden gav Leiliſheden til, at det ſamme Arbeide kunde paa eengang tiene til begge Deele. Jeg nævner ellers Beienes Forbaedring, fordi Landet trænger til den i høielle Grad, fordi den er anbefalet Syſſelmanndene i deres Inſtruk (29 Art.), endelig og fordi jeg ſeer, at ogsaa den er een iblandt de almindelig nyttige Indretninger, ſom ere bragte paa Vane i vor Tid b); hvorledes den ſkal

a) Sondmors Beskrivelse i D. p. 150. 378-79.

2 D. p. 5. 240. Rektor Arngrims Vidalin (Conſ. Sect. III. c. 1.) troer endog at Bier kunde ligesaa vel holdes i Æſtland, ſom hoit oppe i Rusland og Sverrigie. Han beretter ſig og at have feft i ſin Ungdom vilde Bier i Æſtland. Men ſkint Bierne baade kunde forvares for Winter-Kulden, ſaa og have om Sommeren Blomſter nok at trække af, ſaa er dog at tvile paa, at de ſonneſte Uſagen.

b) See Amtm. Besal. 16 Julii 1760 i Landst. N. ſamme Åar N. 24, at Syſſelmanndene ſkulde ikke lade det hſive ved allene at erindre loſligen derom

skal giores, og hvorvidt den kan sættes i Værk, kommer an paa Beskaffenheten af hvert Sted især. Nok, at ingen kan nægte med Grund, at den jo er mulig paa mangfoldige Steder, ligesom man og haver nogle Prøver paa den fra de gamle Tider c). Men det figer sig selv, at jo meer den kom i Stand, jo meer kunde den hielpe til at esterkomme den allermaadigste Besfaling af 26 Febr. 1754 d), saavidt den tilholder at anskaffe Bogne og Slæder. De Gamle have brugt dem e). Bogne kunde og bruges endnu med anseelig Nutte paa mangfoldige Steder f), endog om Sommieren, nær omkring Gaardene. Men allerbest kunde dog badde Bogne og Slæder bruges om Vinteren, naar der er Føre. Især kunde de tiene til at føre, med Magelighed, fra Sted til andet, baade en storre Tyngde, end lige mange Heste kunne bære, saa og saadanne Ting, som ere usikkede til at kunne bæres, i Steden for at disse

paa Mandtals-Tingene. Men de skalde og tilhørende Nepstørerne at drive paa og have Opsigt med, at det blev sat i Værk.

c) Et Par af det Slags sees i Nicolai Diss. de Commentarii Isl. §. 18. p. 32. og §. 21. p. 34.

d) Tr. i Landst. A. 1754 N. 24. i Post.

e) See Nicolai I. c. §. 15. p. 24-28.

f) Horrebaw §. 3. p. 9-10. Avert. til Anders. §. 3. p. 279.

disse kunne ikke føres paa den brugelige Maade uden med største Besværighed. Tilgisten til Anderson g) nægter altsaa altfor meget almindelig "at Vogne kunne være til nogen Hjælp i Landet." De blive endog umistelige, om Ager-dyrkning nogen Tid skal for Alvor foretages. Banskeligheden er kun at faae Timmer til dem i nærværende Omstændigheder. Det er og en Skade for dem, som skulle gaae en lang Rei til Fods, om Winter-Dage, at Skielober-Kunsten er enten aldrig bleven retskaffens gangbar i Island, eller dog igien kommen ganske af Brug h). Naar man ellers kom i med Huusholdningens Forbædring, faldt man vel og lettelig paa at grave Bronde, hvor det var forudtent, s. Ex. i visse Egne paa Sønderlandet, som have Mangel paa godt Vand. Hr. Amtmand Stephensen haver deri givet et folgeværdigt Esterdomme i Reykevig, og Hr. Landfo-

N 2

ged

g) §. 54. p. 352-343. Men hvilken Art af Vogne der helst skulde bruges, med 2 Hjul eller 4, eller af begge Slags, kommer an paa Erfarenheden, Stedernes Lejlighed, og Bruagets Beskaffenhed.

h) Kunsten at svømmme, som de gamle Æslendere gjorde saa meget af, funde endnu redde mangs Reisendes Liv, som fast oarlig drukne i Elverne i Landet. Denne er overalt een af de meget nyttige Legems-Hårdigheder, som ere alt for meget tabte i vor Tid.

ged Skulesen paa Wedøe. Den Sag er vigtigere, end den maaffee synes; det slette Vand kan foraarsage adskillige Svagheder, endog hos dem som ere idelig vante dertil, og endnu mere hos andre, som behøve at opholde sig nogen Tid paa stige Steder.

§. 55.

Men jeg vil vende mig til Bidalins Tanner om Forarbeidning, Haandværker, og mechaniske Kunster (§. 25). De sortiene visselig en patriotisk Eftertanke. Det er en erfiende Sandhed, at Nationen i Allmindelighed er ligesaa lærvillig, som oplagte af Naturen til dette Slags Arbeider. Mange af Allmuen lægge og paa eengang Wind paa saa mange Slags af disse, at det neppe haver lige i andre Lande i). Nogle have endog bragt det saavidt i visse Ting, at de have efterladt virkelige Kunst-Stykker k). Endelig have baade langt fleere Islændere lært Haandværker udenlands, siden Bidalins Tid, saa og nogle i Landet selv lært noget igien, af dem eller andre, som have sat sig

i) Tilgift til Anders. §. 40. p. 331.

k) Derpaa haves langt bædre Prøver, end de, som findes i Laurentz. Mus. Reg. Part. II. Sect. I. No. 39 og 65.

sig der ned, Tid efter anden, samt ellers faaet Smag paa adskillige bædre og behjemmere Reedskaber til eet eller andet 1). Dog flettes endnu alt for meget. Mængdens Kundskab i nogle af disse Ting, og nogle iblandt af yderlig Wigstighed, er ikke engang saa stor, som hine Norske Stamfædres; i andre, og de fleste, staarer den endnu ved det samme, som deres var, da de besatte Landet. Hvad een eller anden kan have forbædret, ved egen Opsindelse, Hændighed og Fliid, er ofte uddøet med saadan en Mand, haver og ei nær forslaaet til dette store Land. Sanime gielder om det som nogle enskelte have lært i fremmede Lande, eller ved Omgang med fremmede Nationer. Med faa Ord at sige. Som Landets gamle Indbyggere lodde sig i dette Stykke noie, deels blot med egen Hændighed, deels med enkelte Arbeideres Fliid, og stiftede deraf ligesaa lidet nogen egentlig Haandværks Stand, som de stiftede Kriebster (§. 29.); saa ere Haandværker og mekaniske Kunster ikke heller nogen Tid komne i Landet i den forudnne Drift. De af Landets Born, som have lært Haandværker udenlands i de seeuere Tider, have just ikke altid truffet paa de nødvendigste, jeg meener det Slags, til hvilke

M 3

Lan-

1) Horreb. Esterr. §. 91. p. 324-25.

Landet haver fornemmelig trængt; enten nu saadant haver havt sin Grund i deres eget Vall, eller blot i de udvortes Omstændigheder. Men hvor nyttig endog mange af disses forhærvede Kundskab og Færdighed kunde have været for deres Føde land, saa haver dog samme ikun havt lidet Gavn deraf, da de fleste af dem ere blevne udenlands, uden at komme hjem igjen. Saaledes kan endnu meget vel have Sted hvad Capit. Lütken haver tænkt m), at Æslænderne behovede at hielpes med noget meere Haandværks-Reedskab. Ja intet kan saa ustridig bevidne denne Fornødenhed, som høist-salig Kong Friderich den Femtes allermaadigste Anstalter til Forarbeidningens Opkomst i Æsland.

§. 56.

Jeg faaer bædre Leilighed til at tale om disse, ved at gaae til nogle Ting især, og da først til Uld-Arbeidet. Wagels Betænkning derover, i hans Tid, er i Korthed denne n): "Med Æslændernes Uldarbeide gaaer det forskeert til: de sælge et Skaalpund Uld for 3 til "4 Sk. og mindre, og kivse igien grovt Klæc
"De.

m) Octon. T. 1 p. 8.

n) Num. over Æsl. 2 Cap.

"de. — De sælge et par grove Hosser for 6
 "til 8 Sk. Parret, af den Uld, hvorfaf man
 "haver Prøver paa, at de kunde giøre Strom-
 "per til 3 Sk. Parret og mere, naar de vid-
 "ste at sortere og handtere den ret. Badmel,
 "næsten 2 Al. bredt, sælges for 8 til 10 Sk.
 "Alenen, da de, af den samme Uld, naar den
 "blev ret arbeidet, kunde giøre Klæde til 1 Rdlr.
 "eller mere for Alenen. — Det er vist nok,
 "at den Islandiske Uld falder iblandt noget
 "grov; dog haver man Prøver paa, at deraf
 "kan giøres ligesaa godt Stof, som det der
 "kommer fra Danzig. — Den er og ret god
 "til Tildter, Baher, Sarher, Stemmetter,
 "Rascher, Kerseher og Hatte, hvilket var Is-
 "laenderne til langt større Fordeel at giøre, end
 "Badmel, ei aleene til egen Brug, men og til
 "Udfersel. — Det grove Haar eller Tog,
 "som hænger uden paa den Islandiske Uld, kan
 "settes i Ligning med Cameelgarn, om ikke med
 "det fineste, dog med det middelmaadige. —
 "Man haver Prøver, som viise, at det kunde
 "meget vel bruges til Knapper og Knaphuller,
 "samt Snorer og Galuner. " Paa samme
 Maader falde og hans Tanker om Islændernes
 Spinden og Væren. " De kunne ikke væve
 "mere en heel lang Sommer-Dag end $1\frac{1}{2}$ Al.

"Badmel, fordi de have ikke saadanne Vævers
"stole som vi o). — De kunne spinde og twin-
"de saa vel som nogen. — Men deres Spin-
"den gaaer saa seent, da de fleste ikkun have
"Haandteene, hvorimod de, som have forstrek-
"vet sig ordentlige Hiul-Nokke fra Danmark,
"giøre langt bædre Fremgang i deres Spinden."
Jeg agter unødigt at giennemgaae og udvikle
alt dette. Nok at det er en Sandhed, at Æs-
lendernes staaende Væve, Haandteene og Kar-
ter, ere af det Slags Reedskaber, deres Maa-
de at valle paa p), ja fast al deres Dingang
med Ulden, af det Slags, som den gamle en-
soldige Verden maatte hielpe sig med, saa løn-
ge denne Forarbeidning var endnu, saa at sige,
i sin spædesse Barndom q). Skulde det da
ei nu være den heie Tid, at forbædre saadant,
saavidt det kan skee, om man skal kunne begaae
sig i den Alder som nu er, eller i hine, som
skulle komme efter r)? Det er erklaadt i Gier-
nin-

o) Laevmand Becker siger endog, at to Kvindfolk,
som hielpes ad ved saadan en Væv, kunnne ikke væve
meere om Dagen.

p) Beskrevet af Horrebow §. 95. p. 332:34.

q) De l'origine des loix des arts &c. T. I. L. II.
ch. 2. T. II. L. II. Sect. II. ch. 2. T. III. L. II.
Derfor sættes og Æslenderne overalt i samme Skrifft
i Uigning med de Vilde i dette Slags Ting.

r) Saaledes ere f. Ex. Vævstole indførte paa Sond-
mør,

ningen af nogle af Landets ypperligste Mænd, blandt hvilke Bagel i sin Tid berømmer med al Ret Bisshop Jon Arnesen paa Skalholt, for ligesaa ivrig en Besordrer af Uldarbeidets Forhædring især, som han i andre Ting lod see al Midlertidighed for Kongens Interesse og Landets Beste. Han forsørev sig i dette Njermærke Værstoel og Spinde-Rolle, samt lod en Æslænder lære at væve paa den Danske Maade, vel ikke andet end Badniel, dog med saa mærkelig Fordeel, at han da kunde saae 8 til 10 Al. vævede om Dagen. Jeg veed og en anden Patriot, som og forsørev en fremmed Væv, nogle Aar efter, fornemmelig i Hensigt til at nogle skulde tage den til Monster. Men omendskont jeg ikke vil modsige Horrebows^{s)}, at Æslænderne have nu, meer end tilforn, begyndt enten at forståsse sig dette Slags Reedsskaber fra Danmark, eller selv at giøre dem efter; saa er det dog vist, at man ikke den gang fandt al den Lust til at benytte dem, som man havde ønsket, ligesom deres Brug, endnu i denne Dag, ikke er nær saa almindelig i Landet, som den burde og kunde være. Det Tab,

N 5

som

mør, i Stedet for de gammeldags Opsta-Gange
Sondm. Beskr. I D. p. 552.

^{s)} Anf. Sted p. 333.

som Landet haver hørt af denne Ustdarbeidets usuldkomne Behandling, falder let i Qinene. Der er tabt paa Ulden selv, saavidt den er blevet solgt ud af Landet for overmaade ringe Priis. Paa det grove Uldengods, Knytte-Tsi og Badinel, er øiensyntlig blevet tabt saavel i Folkenes Arbeide, som deres Kost og Len; thi esterat Indbyggerne have holdt Folk til at giøre det i Arbeide, have de ikke faaet meget meere derfor, end Ulden selv var værd, og neppe en gang det t.). Ved det fine Knytte-Tsi haver Tabet paa sin Maade ikke været mindre. Ikke at jo Islænderne have altid forfærdiget meget af dette Slags, fast af større Godhed, end det

t) Til en Prove kan følgende tiene: 10蒲d. Uld koste 40 Sk., deraf forarbeides 12 Par Hosser i 26 Arbeids Dage, som gisre, med de hellige Dage, 4½ Uge. Arbeiderens, nemlig Fruentimrets, Underholdning, om Ugen 28½ Sk., gior i Mdlr. 42 Sk., og med Ulden tilsammen i Mdlr. 52 Sk. Bemalde 12 Par Hosser gielde i Fiske-Regning 94½ Sk., i Knytte-Tsis Regning i Mdlr. 12 Sk.; er saa tabt i den første Regning 83½ Sk., og i den anden 70 Sk. Hvorledes kan da Landet være ved Magt ved dette Slags Arbeide? Ødersligere Beregning og Forestilling, baade om dette og alt andet Spinderie i Island, kan nu læses oftentlig i et saa kalbet: *Stutt ágrip um Islendskann Garnspuna*, udgivet ved Trykken af Hr. Landsfoged Skule Magnussen, hvilket ogsaa fra 1759 til 1764 gjorde paa sine Steber en fiendelig Virkning.

det gisres i Danmark selv, og af en langt stærre, end man kunde ventet, i Betragtning af deres ubekvemme Værktøi; Men dette haver gjort, at det Arbeide haver kostet, og kostet dem endnu, baade mere Tid, og fleere Folk, end det ellers kunde. Saa meget mindre Tid, saa meget færre Mennesker kunne da blive tilovers til andet Slags Gierning; og det er jo allerede en meget vigtig Sag for et Land, som mangler Folk. Og overhoved, hvor vigtigt er det ikke for en Nation, som forarbeider selv det meeste af alt det, som den bruger til Klæder, og som ei haver Maad til at fåsbe fligt af fremmede u), at dette Slags Arbeide drives paa den beste Maade? I Hensigt til Handelen haver denne Uldens usuldkomne Behandling medført lige Tab, saavel for de Handlende, som for Landets Indbyggere. Hvor mange Klager have ikke de Handlende ført, lige indtil vor Tid, ofte med alt for megen Grund, baade over det forarbeidede Uldengods, som Indbyggerne have bragt til Forhandling, og over Ulden selv x)? Dette Slags

u) *Lütkens Decon.* T. 5 P. p. 13.

x) Til Beviis herpaa tiener de Handlendes Klage 1691, at Uldengodset, Hosser, Vanter og Badmel, var saa usorsvarlig forarbeidet, at det deraf, som blev udført, kunde ikke sælges; og derpaa grunbet

Slags Varer ere ogsaa virkelig, formebelst des-
res Uldygtighed, blevne ofte liggende, dem til
Byrde

det Kongel. Møser, af 28 Martii, at Amtmanden ved Sysselmandene i hvort Syssel, skulde advare Almuen, at forsvarlige samme esterdays af forsvar-
lig Længde og Bidde, fast Vand og eens Farve (Landst. A. 1691 N. 15.); hvilket ogsaa stedde, ved Amtmandens og Landsfogdens Besaling 4 Julii
samme Åar, paa den Maade, at hver Enssel-
mand skulde lade gøre en Model til Hoser og Van-
ter, og stikke den til Kaptiorerne, som siden skul-
de tilholde Almuen at rette sig derefter, under de
udbygtige Varers Confiscation til de Fattige, og an-
den vilkaarlig Straf (ib. N. 26). 1701 findes
samme Uldengodsets forsvarlige Forarbeidelse in-
dskærpet paa nye ved Amtmandens Besaling af 8de
Julii, med Tillæg, at de Ulydige skulde tiltales
med Retten, som Kongelige Mandaters modrillige
Overtrædere (Landst. A. N. 6). 1754 seer man
endnu, i Anledning af Klage fra Compagniet, ei-
aleene anmeldt det høilvol. Kammer-Collegii Ad-
varsel af 22 Apr., at Uldengodsets Forarbeidning
maatte for Fremtiden indrettes bedre (Landst. A.
N. 22. 1 Art.); men og den samme Advarsel ind-
skærpet paa nye 1757, da Compagniet påankede
de Modeller til Pulse-Hoserne, som Landets Ørig-
heds fortige Åar havde ladt sig give af Strampe-
Værverne i København (Landst. A. N. 30. 3 Post
2 Art.). Angaaende Ulden selv finder jeg lige-
ledes 1738 Amtmandens Besaling til Indbygger-
ne, om den Uld som de solgte, at rense, toe og
torre den forsvarlig, tage Toget eller Uldhaarene
af den, og adskille den sorte fra den hvide (Landst.
A. N. 12. 6 Post); samt 1755 den 15 Julii en
ligt:

Byrde og betydelig Skade, uden at kunne afsættes i fremmede Lande; og endda er i Forveien meget blevet vraket og udskudt paa Havnenne i Island, meget solgt under Taxten, og i Sæerdeleshed, det fine Knytte-Tøj heel ofte nedsat til saa ringe en Priis, at det haver opvæklet

ligesaadan Advarsel om Uldens Sortering efter dens Farve og Godhed, grundet paa Rentekammerets Besaling af 10 Mait (Landst. A. N. 26. 2 Post 6 Art.), og endnu paa nye rigentagen 1756 (Landst. A. N. 10. 3 Post 7 Art.). Uldens slette Behandling haver især gjort den nauseelig, og forringet dens Priis. Ulbarbeidets Mangler have gjort det saamme, og derved været Ansig til, at denne i sig selv saa vigtige Product aldrig er kommen Landet til den Fordeel, som den burde og kunde, naar den var bleven fuldkommelig benyttet. Dette vilse især de sidst ansørte Foranstaltninger, ligesom de og sigte til at raade God derpaa. Da der er nu udgaaet en almindelig Besaling, at alt det Uldengods, som ikke er taxtmæssigt, skal uomgåengelig udskydes. Saaledes kan vel ikke negtes, at her jo haver været Keil paa Indbyggernes Side. Men de Handlendes Forhold i dette Stykke haver ogsaa haft sine. Saasnart de ikke have fundet vinde 50 pr. C. paa dette Slags Gods, have de klaget, og udvirket derved de fornærmede og flere allernaadigste Anordninger; men naar de have kundet vinde hennimod det dobbelte, som gjerne er skeet i Krigstider, saa have de taget imod Uldengeset, hvorledes det end haver været, endog ganske udygtigt, og saaledes nedbrudt med den eene Haand hvad der var bygget med den anden.

vækket almindelige Besværinger paa Indbyggernes Side. Ja Priisen paa dette Slags Tid synes endog at være falden, alt meer og meer, i de seenere Tider, saa det maaßke tilsidst ikke vil lønne UImagen, at giøre det til Udsalg, men aleene til egen Brug y). Jo vigtigere altsaa Uld-Arbeidet er i Island, baade i Hensigt til Indbyggernes egne Fornødenheder, og i Hensigt til Handelen; jo sterre det Tab er, som dets misslige Behandling foraarsager Landet; des meer er det magtpaaliggende, at Omgangen dermed kunde i Tiden faae al muelig Forbædring. Til Uld-Arbeldet hører ogsaa Farveriet. At Vidalins Erindring derom (§. 25) haver havt i sin Tid fuldkommen Grund, visser Lav-Mand Laurids Gottrups fort ester giorte Foranstaltning, med at udvirke allernaadigst Bevilgning paa Farverie i Landet, og at forskrive Farver derhen z). Slade fun
at

y) Om Enkelbands-Godset er nævnt tilforn not. z.

Her meenes især det utaxerede Dobbeltbande-Gods, helst det fineste Slags, som nu er enten reent af Kasset, eller dog saaledes trylket i Priisen, at Indbyggerne tabe lige saa meget derpaa, som paa Enkelbands-Godset.

z) See Landst. Aret. 1702. No. 26. han satte ellers 8 F. til Farverlon paa hver M. Vadmel eller Eenskifte, og 8 F. for hvert蒲d. Uld, af hvad Far-

at han ikke opnaaede dermed saa almindelig Nutte, som han sigtede til, meest af Mangel paa indenlandst Handel og Correspondence og derpaa grundede Frygt for Bekostningens Størrelse, formedelst denne Indretnings langsomme Fremgang.

§. 57.

Uldarbeidets (§. 56.) anførte Ulsuldkoncernenhed, og deraf fulgte Skade haver givet Aarsag til at tænke paa at oprette Uldne-Fabrikker i Island. Næsten alle de, som have frevet noget om Landets Opkomst, istemme deri med hverandre. I den Hensigt var det og, at høisstsalig Kong Friderich den Femte gav i 1751 alleruaadigst Tilladelser til, at der maatte oprettes saadan en Ulden-Fabrike, og lagde endog selv Grundvolden dertil, ved reede Venge af sin egen Kongelige Kasse a); samt lod, fort derefter, tilbynde Indbyggerne, at de maatte sætte deres Børn i Lære ved Fabriken, og de med samme foreenede Haandværker, at de i Fremtiden skulde kunne des bæder beuytte Landets Producter b). Dette er og stæet. Fabri-

Karve det maatte blive begjært, og hvad det kostede udenlands.

a) Landet. Act. 1752 No. 19.

b) ib. 1753 No. 22. Art. 3.

hriken blev ufortøvet oprettet. Den haver siden den Tid bestandig været i Gang; og derved er nu ei aleene tilstrækkelig prøvet, at den Islandske Uld er tiensig nok til de Ting, som Wagel haver troet (§. 56 *); Men adskillige Islandske Folk ere ogsaa derved opslært til Fuldkommenshed i dette Slags Arbeide. Her er saaledes gjort et Skridt, hvorved der er aabnet den eeneste rette Vei, til at forbædre de forrige Mangler i Indbyggernes Spinden, Veven, Farverie, og anden Gierning, henhørende til Uld=Arbeidet; En Forbaedring, som kan haabes med alerstørste Grund, at ville blive almindelig i Tidens Længde, ligesom de Folk, som ere oplærte ved denne Plante-Skole, komme efterhaanden ud omkring i Landet. Det er also magtsærliggende, at denne Indretning bliver holden ved Lige, at ikke den Kundskab, som derved er inddrage til Landet, skal uddoe igien, og man engang i sin Tid skal nødes til at begynde fra først af paa nye. Det er viist tilført, at Landets Welfærd fordrer dette. Denne Indretnings egen Natur fordrer det fast endnu mere. Den er ingen privat Indretning, men en offentlig, stiftet ved en stor Konges Gav.

*) See og Pontropp. Oecon. Bal. 12 Cap. ed. germ. pag. 202.

Gavmildhed, og stület af ham til det faderligste Niemærke. Og hvad kan vel frembringe en stærkere Forbindelighed, til at fortsætte, til at besordre den? Man kan ikke troe andet, end at jo Øvrigheden i Island maae lige saa vel endnu agte dette for en Pligt, som det findes udtrykkelig paalagt afgangne Amtmand Gislesen c). End mindre kan man twile paa, at jo det almiudelige Handels-Coumpagnie, (dette saa oplyste og patriotiske Selskab), maae ansee samme Pligt, saavidt den vaalaae Interessensterne i de nye Indretninger i Island d), forplantet til sig, ved bemældte Interessentskabs allernaadigst bevilgede Indlemmelse i Compagniet, og dermed fulgte Nettighed til Brugen af dets Privilegier, saa længe denne Foreening varer. Jeg skulde endog troe, at Fabrikens Regenkaber kunne allereede overbevise om, at den Uld eller Ulden-Gods, som forarbeides der, kan give langt anseeligere Fordeel i Handelen, end lige meget af samme Slags, be-

Hand-

c) See hans Constitution 10 Maii i Landst. Act. 1753 No. 2. 3 Post.

d) See deres allernaad. confermerede Convention 4 Jan. 1752 Act. 12. anmeldt i Landstings Act. 1753 No. 22. Act. 1; men trykt heel i Landst. Act. 1756 No. 23.

handlet paa den gamle Maade; og dette desto meer, jo fleere af Arbeiderne, eller deres Haandlangere, der bestaae af Islandske Folk, som kunne holdes letter, end her hos os, ved at kostes og lønnes paa den Islandske Maade; Og det mindste seer jeg, at Bagel haver agtet dette for een af de vigtigste Opniumtringer, til at oprette Uldne-Fabriker i Island e). Jeg vil kun lægge til, at Rigernes andre Uldne-Fabriker kunne i ingen Maade siges at fornærmes, ved at den Islandske drives. Afhæftningen i Island er dem temmelig ubetydelig, ligesom de og ikke trænge til den. Den Islandske Uldne-Fabrik haver og al den samme Adkomst til sine Rettigheder, som de have til deres.

§. 58.

Bidalins Tanker om Islændernes Skind-Bereedning (§. 25.) bekræftes og af Horrebow f), som agter den alt for ufuldkommen, endog i Hensigt til Sadelmager-Arbeidet, hvilket dog er det beste deraf. Jeg taler om den for

e) Et trykt Overslag herover sees i Balles econ. T.

f) D. p. 65:74. og især i Begyndelsen en ret artig Underretning om denne i Island oprettede Fabrik.

f) Efterretning §. 94 p. 330:32.

for sig selv, thi den er virkelig af temmelig stor Betydenhed, endog i Hensigt til Folke-Mængden selv. Det er bekjendt, at adskillige Svagheder, som Indbyggerne plages af, og deriblandt den gangbare Bryst-Syge, der river saa mange bort i deres beste Aar, og paafoerer de øvrige en scerdeles sygelig Aldderdom, foraaarsages fornemmelig deraf, at de gaae alt for meget med vaade Fedder g). Men Marsagen hertil igien agter Bagel at være, for en stor Deel, "Mangel af Skoe og Stovler af barlet Læder, da Allmuen hverken harer Raad til at tilkøbe sig fligt udenlands fra, kan ikke heller giøre det selv af nye, ja ikke engang holde det ved Lige, da Landet flettes Garverie, og de øvrige Haandværker, som høre dertil; hvormod ham synes, at deres egen Maade at giøre Skoe paa, er alt for ufuldkommen for deres Brug og Haandtering h), i det Skoene ere uden tykke Saaller og Hælstykker, ja ofte, i Mangel af Ore-Læder, aleene af thindt Skind, endog undertiden blot af visse Slags Fiske-Skind, og kunne desuden saa meget mindre staae imod og udholde Fugtighed og Vand, som Læderet er ubarlet". Jeg troer at dette harer i adskillige Henseender sin meget gode Grund; thi

D 2

om

g) ih. §. 82 p. 274. §. 83 p. 278.

h) See og ih. §. 88 p. 308.

om endog Nationen vilde i Allmindelighed beholde denne Skoenes ældgamle Form, saa var allerede anseeligt vundet, naar de kunde barke det Klæder, som blev brugt dertil; og om de havde Skoe-Magere, som her paa Landet, var ikke at twile paa, at de som havde Formue kunde have godt af, at lade sig giøre Stovler til deres Reiser; maaskee og al Mængden kunde finde sin Regning ved det samme, naar de lagde selv Klæderet til, og betalede kun Arbeids-Lønnen, saavidt Arbeiders Varagtighed i) maatte kunne des letter vederlægge det meeste af denne, som den ei burde falde nær saa kostbar i Island, hvor Leve-Maaden er let, som den falder hos os. Saa kunde da den anferte Plage anseelig sindres ved Vorde-Vereedningens Indførsel og almindelige Brug. Men endnu et andet. Da Svagheden blandt Faarene eengang er indtrykket, og det er at frygte at den kan komme ofter, saa synes baade Feldberederie, Handiske-Magerie, og al anden Skind-Vereedning, som ellers kan tiene til Klæder, at være lige saa vigtig en Sag, saavidt Indbhyggerne da, ved at

i) Det er nemlig bekjendt at ubarket Læder, især i Skoe Klæder, kan raadne i saa Dages Tid, i Stedet for at det som er barket, endog kun med Tormentille, raadner ikke lettelig.

at faae' Skindene bereedte i Landet, til Brystduge, Treier, Burer, Pelse og andet, kunde behjelpe dem med desto farre uldne Klæder, eller spare des bæder paa dem de havde, mens Sygdommen varede, og undgaae med det saunne for Fremtiden, det næeste af den Trang paa Uld til Klæder, som haver trykket Almuen saa meget i sidst afgigte Alaringer. Saavidt de Skind, som de selv kunde have til overs fra Handelen, fandtes ikke tilstrækkelige, baade til denne, og al deres øvrige Brug, lader det sig fejlig tenke, at dem kunde tillades at kiebe nogle raa til Hielp, paa Havnene i Landet, af de samme steds leverede Faar, ligesom sligt blev allernaadigst tilladt Søe-Folk og Fiskere, til Søe-Klæder i Alrene 1759 og 1760 k); al-lerhelst da de Handlendes Fordeel af at udføre disse, er vel ikke saa stor, at Islænderne jo, naar de forstode at bereede dem ret, meenes at kunne staae ved at betale dem saaledes, at dette Salg kunde blive uden Slade for Handelen, naar Udstikningens Bekostninger bleve regnede fra. Og endnu videre. Den nærværende Ukyndighed i at behandle Skind-Barerne fo-
garsager at Indbyggerne behove nu en langt større Forraad af disse, til lige Brug, end de

D 3

hav-

k) Landst. Act. 1759 No. 24. Art. 4.

havde nødig, om den fornødne Kundskab om Skind-Bereedningen var indført, og sat i Værk 1). Altsaa naar dette var skeet, funde det som de selv beholde, af dette Slags Varer, strække langt bæder til for dem, saa at de ikke engang kunde komme let til at trænge til forberedte Skind-Klæder paa Havnene, naar der indfaldt Sygdom iblandt Faarene; og paa andre Tider, ja overalt, funde de let, ved deres bereedte Skind-Klæder, spare meget mere Uld, end der spares nu, fra deres egen Brug. Saa vidt kunde Skind-Bereedningen blive til Fordeel for deres egen Hunsholdning. Den maatte og blive det for Handelen med, saavidt deit saaledes sparedes Uld gjorde et nytt Tilsted til Handelen og Fabrikerne. Jeg vil ikke tale om, at bereedte Skind kunde maaßke med Tiden riene til Udsørel, da sligt er ei saa hastig, eller saa let, at vente. Saa fortiner Skind-Bereedningen i fleere end een Henseende al mueelig Opmuntring. Det vaarkligste er, i Hensigt til Garveriet, at Landet selv ikke haver Ee-

ges

1) See tilforn not. i) Til at spare paa Læderet, raader Arngrims Vidalin (Conl. Sect. 111. c. 7.) til at indføre Trae-Skoer; Det er ogsaa prøvet i vor Tid; men de ere befundne alt for meget ubekvemme til den megen Hærdsel, som Jælændernes Leve-Vlaade medfører.

gebark, kan og neppe engang haabe at faae den tilført, men man kunde i Steden for den beti-
ne sig, enten af Tormentille, ligesom paa Færøe,
og paa visse Steder i Norge nⁱ), eller af andre
brugbare Midler. De Ting som høre til den
øvrige Skind-Bereedning, Feldberederie, og
Handskemagerie, kunde lettelig haves fra Dan-
mark, og de fistede da en nye Green i Han-
delen.

§. 59.

Det er viist tilforn (§. 50. 52. ic.) at Is-
laenderne i Allmindelighed fattes mange nyttige,
ja fornødne Indretninger, hørende til den egen-
lige Landhuusholdning, fornemmelig til Jord-
Dyrkningens Forbaedring. Nyelig (§. 55.)
er det samme erindret om Forarbeidningen, og
udført i Sørdeelshed i Hensigt til Uldarbeidet
og Skind-Warernes Bereedning (§. 56-58).
I Hensigt til Fiskeriet flyder det ligeledes deels
af det som før er sagt (§. 25), deels skal det
blive udførliger forklaret paa sit Sted. Jeg
agter dersor unedigt at giennemgaae hver Ting

D 4 for

m) Debes Færøe p. III. 250. Pauli oecon. Ur-
te-Bog pag. 428. herhen høre og Miølne eller
Miølne-Bær see Sondm. Beskr. I D. p. 72-73.
samt Barken af Virke og Pil (ib. p. 76.) og
deriblandt Vies eller Vidie-Wakk (Effendrop um
Tier §. 134), og mange flere Midler.

for sig. Nok at det sagte viser, at de samme
Mæatings-Midler i Island trænge i høj
Grad til allehaande Mechaniske Kunsters og
Haandværkers Indførsel. Handelen trænger
til dem i selv samme Grad; thi Hændelens For-
deele og Tab, i et Land som Island, der han-
der aleene med sine egne Producter af Land og
Vand, kan umulig andet, end rette sig efter
Mæatings-Midlernes gode eller mislige Drift.
Jeg twiler ikke paa, at jo de Handlende have
indset det selv. Men Vanskeligheden haver
været, at man ej haver haft bekvemmelig Leilighed,
indtil paa en 16 Aars Tid, til at faae
dette rettet. Nu derimod synes den at staae
aabent, i den Plan, som er blevet lagt, ved
den allernaadigst confirmerede Convention om
de nye Indretninger i Island n). Denne
forbindes dem, der ere allernaadigst forlechte
med Brugen af disse (Art. 12), som til at un-
derholde den Uldne-Fabrik (§. 57), saa og at
indrette og indføre endnu alle de der i Lan-
det behovende Fabriker, til at forarbeide
alle Landets raa Materialier, samt see at
til gode giøre Svovel, Vitril, Alun,
Salpeter, og deslige; og i Særdeleshed,
i Hensigt til den egentlige Landhusholdning,
at

n) Trykt i Landst. Act. 1756 No. 23.

at drage al muelig Omsorg for Jord- Alger- og Skov-Dyrkning i Landet, at Indbygg- gerne kunne oplæres dertil (Art. 14). Hensigts til Fiskeriet giver den (Art. 13) Ret til at fiske paa Havet med Garn, og holde Hukker- ter til dette Fiskerie, at Indbyggerne ved samme Leilighed kunde læres til at omgaaes med Seil og Roer; ja besaler tillige at antage Drebslager, Bodker, og Skibs-Bygger, som skalde bygge store Maade for Indbygg- gerne, og lære dem disse Professioner. Ester denne Anvisning, og i Overeensstem- melse med Tingenes nu værende Forsatning, bliver da Planen i dette Stykke, at baade de egentlige Haandværker, og andre derhen ho- rende Mechausse Kunster, indføres efter Haan- den, saavidt de anførte Friheders Brug kan giøre dem nyttige, eller fornødne; og det paa den Maade, at man først, efter Fornos- denhed eller Bekvemhed, forskaffer nogle enkelte Arbeidere, een eller flere af hvert Slags, li- gesom sligt er tildeels allerede begyndt ved for- bemoeldte nye Indretninger. Af disse kunne andre igien lære, og Kundskaberne derved ud- bredes med Tiden alt meer og meer. Og naar der da ere i Landet eet eller flere Steder, hvorfra de andre kunne forsynes med Værlinger, fun-

ne lettelig stiftes Haandværker paa Landet i Is-
land, ligesom her i Nørerne, og det var alle-
redede en betydelig Forbædring, endskjont endnu
langt fra den yderste Guldkommenhed, som der
kunde tænkes eller ønskes. Skulde ellers de
allernaadigst stiftede nye Indretninger, i den
Stand som de ere virkelig anlagte eller begyndte,
ikke findes tilstrekkelige nok, til at opnaae dette,
er ikke at twile om Hans Kongelige Majestæts al-
lernaadigste Bifald og Bevilgning, paa alt
hvad der kan ønskes, tienligt til deres egen
yderligere Guldkommenhed, eller anden Under-
støttelse, ligesom og saadant sees at være skeet
tilforn ved adskillige Leiligheder, f. E. at Is-
landske Haandværks-Drenge, som staae i Køre
i Kiebenhavn, maae, for at kunne des letter
forsynes med daglige Klæder, sendes fra deres
Venner i Island Hos, Trøjer og Badmel til
samme o); samt at nogle Mands-Personer af
20 Aars Alder skulde sendes til Kiebenhavn
for at lære Timmermands- og Steenhugger-
Professioner, at disse kunde siden indsfores
i Landet p). Jeg frygter ikke, (at jeg her
skal

o) Cammer-Collegii Skriv. 24 Apr. i Landst. Act.
1751 No. 12.

p) Cammer-Coll. Skriv. 16 Julii i Landstings Act.
1759 No. 25. Art. 2.

Skal igentage det), at denne Haandværkers og Mechaniske Kunsters Indsøsel i Island kan agtes enten ubetydelig eller ugiørlig, da den er understøttet af saa mange vigtige Grunde. Landets Nyte og Opkomst, ja høisttrængende Forudenhed, kræver den, som før er sagt. De nye Indretninger, som nu ere alt gjorte, frem for tilforn, indbyde dertil, ligesom af sig selv; de have viist Maaden, hvorpaa dette kan skee; de have alt brudt Ilsen, ja allerede overstridet de først og besværligste Baneseligheder i flere end een af dette Slags Ting. Men Handelens egen Interesse tilskynder selv hertil fast meer end noget andet; Den maae ufeilbarlig blive des større, jo større Fuldkommenhed man kunde naae i denne Sag; og ikke det aleene: De Handlende (som Besiddere af de Islandske nye Indretninger), kunne, uden den, umuelig heste nogen retskaffen Nyte enten af de anførte Høi-Kongelige Benaadninger, eller især af den af 20 Martii 1753 hvorved de ere blevne alle ene berettigede til at nyde og til Rette giore de Metaller, Mineralier og Agather med videre, som kunde opdages i Jorden i Island q). Man agte kun dette ikke alt for

for ringe; thi man kan virkelig lige saa lidet vide, hvad det kan blive til, førend det bliver sagt ved kyndige Folk, som Tacitus vidste det om Tydskland i hans Tid. I det mindste ha-
ves al Formodning derom, skient Horre-
bow r) twiler paa, at der findes Marmor,
hver dog Wagel havt Prover af den, samt
foruden de bekendte sorte Algather s) fundet
andre af adskillige Farver, som gronne, rø-
de, guule og brogede. Han beretter endog,
at der er Leilighed til Molle-Steene t) lige saa
gode som de Rhinlandske, samt Maengde af
Steene, som de Engelske Steene til at støbe
Tinfade i, hvilket om saa er, kunde Steen-
hugger-Professionen vel lønne Umagen; liges-
som det og ikke er at twile paa, at der jo paa
fleere end eet Sted maae findes baade Skiever-
og Beeg-Steen, samt andre fleere Steen-Ar-
ter tienlige til Brug. At der findes Metaller
og Mineralier, som kunne lønne Umagen, er
næg-

^{r)} §. II. pag. 62:64. see og *Terkels. Avert.* til
Anders. §. II. p. 280.

^{s)} Horreb. §. 16. p. 68:69. Olavii Enarr. §. 131
p. 126.

^{t)} Rector Arngrim Vidalin (*Conf. Sect. 111. c. 5.*),
troer det samme om Molle-Steene, Beeg-Steen
og uagte Christaller; og Lavmand Becker
saar

uegtet af Therkelsen u) uden klækkelig Erfaring; thi det er dog vist x) at der findes Solv og Kaaber, ja Kvæg-Solv, men fornemmelig Tern-Erh i saadan en Mængde at det endog er saldet de Gamle i Dinene y). Olavius z) melder om Solpeter, Alun og Tern-Bitriol; og Gisle Magnussen haver ei alene fundet der Bitriol a) helst iblandt Svoveler,

staer at der findes heele Bierge af Blok-Stene, som ikke give ds Bremske og Saxiske noget ester. Mange Steder fore og Navn af Hvad-Stene; de ere fundne i Nabæargil i Skagefjord; Ja paa saa mange Steder, at man kan troe, at Landet kunde undvare frenuende Bryuer, naar hine bleve rettelig sogte.

- u) Tilgift til Anders- §. 25. p. 318. Rect. Arngrim Vidalin (Conf. S. 111. c. 5) beretter tværtimod, at han haver hørt sin Fader Hr. Therkel Arngrimissen, som er just den samme Mand som Therkelsen her figter til, nogle Gange sic, at der vare Metaller i Island, skjont han ei haver fundet erindre, hvilke især, da han den Gang kun var ung.
- x) See Gisle Magnussens Brev til Worm. (Ep. p. 850. Horrebow §. 14. p. 65 = 66. Rector Arngrim Vidalin i c. melder og om Solv-Erh, hvoraf Land-Høged Johan Klein bragte i hans Opvert en Prøve ned til København.
- y) See Speculum Regale p. 162 = 163. saigt Olavii Enarr. §. 120. p. 115 = 16.
- z) Enarrat. §. 114 = 115. p. 109 = 112.
- a) See Wormii Epist. p. 851. 853.

let, men haver endog agtet det UImagen værdt at lægge Wind derpaa for at handle dermed b). Balle c) slutter heel rimelig, at der maae være Steen-Kull ved Krisevig, og om end disse maaskee kunde, efter Olavii Formodning d), falde noget ureene, baade paa denne, og paa fleere Straekninger, hvor Jord-Brand haver været, saa kunde de dog lettelig falde baedre paa andre Steder. Og skulde vel ikke det saa kalsdte Islandiske lignum fossile, eller Surtarbran- den e) ogsaa kunne tildeels tiene i deres Sted.

Men

b) See Wormii Epist. p. 852 thi han foreslaer der, at der maatte slettes en vis Priis derpaa, som han mesner at kunne blive ligesom paa Svovelet. Han haver og agtet det UImagen værdt, at sege om Exclusiv-Privileginiim paa alle Slags Metaller og Mineralier, ligesom han tilsorn havde faaet det paa Svovelet (see hans ratio Instituti No. 2. 9 og 12). Og lad ham endog være gaet noget for vidt i at troe, at disse Ting kunde stoppe det meeste af de Omkostninger, som han, efter sin Plan, agtede fornødne til Landets Opkomst; saa kan Tinget i sig selv dersor meget vel have sin gode Rigtighed. Alle ere i det mindste eenige i at der er baade Vitriol i stor Overflodighed, og gaudste let at komme til at preparere det.

c) Oeconomiske Tanker I D. p. 30.

d) Enarr. §. 118. p. 113.

e) ib. §. 132. p. 126. Det er og en Hoved-Sag, baade i Hensigt til Metaller og Mineralier, saa vidt her mangler Træ til Brændsel, om enten dette

Men hvad Evil der end kunde haves i Hensigt til nogle af de ansorte Ting, saa kan der dog vel ikke være nogen i Hensigt til Svovelet. Man veed at det er blevet adskillige Gange agtet saa betydeligt, at det, (ligesom Salpeter og andre Mineralier og Erker) er blevet forbeholdet Hans Kongelige Majestæt, og undtaget fra Handelens Forpagtning f). Paa andre Tider have adskillige private Folk fundet det Umagt værdt, at forhverve sig særdeles Friheds-Breve derpaa, og at betinge Afskift deraf g). Sandt
at

dette eller andre Midler kunde udfindes til at bruges i dets Sted. Og saavært dette sidste er endnu ikke noksom prøvet, kan det ei nytté meget om der end sandtes Leer tienligt til Teile-Brenner- og Potte-Mager-Arbeide, eller anden Jord tienligt til finere Steen-Tol. Ellers er dog at fornøde at Torv og Drive-Træe kunne haves paa nogle Steder til dette Slags Brug.

f) See f. E Rentemester Möllers og Bladts Octroy 31 Julii 1662 11 Act. i Landst. Act. 1668. No. 23.

g) Det haves mange saadanne Friheds-Breve. Men jeg vil kuns til Exempel nævne nogle saa af de nyere Tider, om hvilke jeg haver noget ved Haanden. Det ældste af disse er det som Gisle Magnusson 1646 fogte for sig og sin Fader (see Wormii Ep. p. 851-53). Han beretter, at enhver af Almenen kunde i den Tid opgrave og sælge Svovel. Den Friheds holdt han for at være dem til Skade, da de gjerne forsvimmede deres

at de fleestes Fordeel er maaskee bleven mindre,
end de havde ventet; men det haver til stor

Deel

res anden besværligere Moring for denne meget
mageligere Fordeel. Han troede dersor nyttigere,
om denne blev affkasset, og om han da kunde faae
Enchandels - Nyttighed paa alt Svovel i Landet,
tilbod han sig at ville give Kongen aarlig til Afgift
 $\frac{1}{20}$ af det, som blev fundet og raffineret paa Kro-
nens Grunde, og $\frac{1}{10}$ af det som paa Kirkens.
Han ønskede ellers, at der maatte sættes en vis
Priis paa Svoolelet, og vilde uoies ned det hal-
ve, som det galt i Holland. Han fik ogsaa rigtig
noe i 1647 den omsøgte Bevilgning. Men hvor-
vidt den er kommen ham til Nytte, haver jeg ikke
truffet. Saa meget seer jeg dog, at siont han
ansaae Svoolelet for lige saa godt, som det Itali-
ense, raffineret i Helland, saa sloge dog Kisb-
mændene i Danmark reent Brag paa det raa, og
skattede det raffinerede ikkun meget ringe, formo-
dentlich, som D. Worm og giætter, for at faae det
des latter.

Et andet Svovel - Privilegium er høistalig K.
Frid. den 3. 9 Hebr. 1665 (Landet. A. sougne
Aar N. 4) for Assessor Gabriel Marsilius, af det
Indhold, at han og Med - Interessenter maatte
paa 9 Aars Tid udføre fra Jæland, uden Told og
Paaleg, alt det Svovel, som der kunde findes
(1 Art.), og derimod al Svovel - Handel og Ude-
forsel være alle andre forbuden (2 Art.). De
maatte lade grave efter Svovel, paa alle Grunde,
saavel Konacns, som Private, dog uden Eier-
Mandens Skade, og med hans Minde, for bils-
lig Betaling efter Amtmandens Sigelse (3 Art.).
Maar der kunde findes Leilighed til at anlægge
Svov

Deel havt sin Grund deri, at deres Naffinaderier ere blevne anlagte uden for Landet, hvor baas-

Svovel-Naffinaderie i Landet selv, skulde enhver, som vilde lade sig bruge derved, være frie fra alle Skatter og Paalæg (4 Art.). Interessenterne maatte myde for billig Detaling, saa meget Tørv eller andet Brændsel til Naffinaderiet, hvor fligt var at faae, som kunde behoves (5 Art.). De maatte bygge Huuse til Svovel-Naffinaderiet, naar Jord-Drotten tilled det, ja endog tilskobe sig Grunde til samme (6 Art.). Amtmanden paa Landet skulde viise dem al fornoden Besordring paa Mættens Begnie (7 Art.). Til Afsigst skulde de svare 200 Mdlr. aarlig (8 Art.). Al Handel var dem dog forbuden, uden blot at indekose Hornodenheder til deres Høf (9 Art.). At dette Priviliegium er endnu blevet drevet 1669 slutter jeg af Lehns-Herrens Otto Bielkes Resolution af 29 Martii 1668 (i Landst. A. 1669. N. 44), om Erstatning for den Skade, som visse Grunde paa Nordlandet blev tilfojet ved denne Svovel-Horsel. Den viiser tillige, at Svovel er den Gang blevet opgravet af Indbyggerne, og sort til Huusevigs Havn for at udskibes der.

Dit 3. er høstsalig Kong Friderich 4. Priviliegium for Styk-Glemester Friderich Holtzmann og Krigs-Caucellie-Forvalter Friderich Sechmann og deres Arvinger dat. Aacken 28 Junii 1724 (trykt i Landst. Act. 1725 N. 17), at de aleene skulde være berettigede til at lade faaue raat Svovel paa Island, dog at de ikun maatte føre samme til Daumark eller Morge, og det aleene ned Danske eller Morske Skibe, saa lange disse vilde føre det for samme Pragt som Fremmede (Art. 1). De maatte, hvor de vilde, anlaage Svovel-Naffinaderier i Kongens Riger og Lande, aleene at

haade Folkene og de Ting, som fornemmelig
bruges dertil, ere faldne dem for dyre Det
raa

det skedde paa Afsides Sted, for Stanks og Ilds-
vaades Skyld (Art. 2). Ester eet Hars Forlob
skulde alt freimmed Svovels Indforsel forbrydes,
naar de kunde bevlise, at have den for Nigerue
fornadne Forraab af lige saa godt Svovel, som det
Freimmede (Art. 3). De maatte udføre hvad de
havde meere, end hvad der kunde forbruges i Ni-
gerue, dog at Priserne ikke maatte forhvis over
den sædvanlige Markeds-Gang (Art. 4). Det
fra Island udførte raa Svovel, samt det udfs-
rende raffinerede, var friet fra al Told, Skat el-
ler Afgifter, aleene at begges Velob skulde aarlig
anmeldes af Tolderen til Rente-Cammeret (Art. 5).
Huse og Grunde, som brugtes til Raffinaderiet,
skulde saa længe være frie fra Inquartering og alle
ordinaire og extraordinaire Skatter og Afgifter, og
Folkene som brugtes derved, fra alle personelle Byr-
der og Skatter (6 Art.). Til Vederlag for denne
Frihed skulde de levere aarlig, efter derom sluttet
Contract, en vis Quantitet raffineret Svovel til
Kongens egne Krudværkers og Laboratorii Forno-
denhed. Vedkommende sandt lettelig, og det med
god Grund, at Svovelet maatte kunne, ei aleene
selges for meget hødre Kost, men endog saacs
reinere, naar Raffinaderiet blev anlagt i Island.
Derfor blev og ostbemældt Wagel sendt paa Mad-
Holtzmanns Begne for at undersøge dette. Men
adskillige Hindringer, som ham blev lagde i Veien,
gjorde dette hans Ønske til Intet. Raffinaderiet
blev altsaa anlagt i København, og var der i
Drift til 1729, da den ældre Holtzmann døde.
Men da blev det nedlagt. Dette er det Svovel-
Raf-

raa Svovel selv er og ofte blevet alt for ilde bes
handlet, ved at føres saa vidt omkring. Nu
derimod funne disse Bansfeligheder agtes at
være hævede, da der i Følge den allernaadigste
Bevilgning af 1752 h) er blevet anlagt Svo-
vel-Raffinaderie i Landet selv. I det mindste
er derved prøvet, at det gaaer an, og det med

P 2 fag=

Naffinaderie, som Capitain Lütken meener i oecon-
Tanker i P. p. 18. Det raa Svovel dertil blev
samlet paa Sønderlandet, ved nogle af Indbyg-
gerne, som havde paataget sig det, imod en vis
Betingning. Men denne Fortieneste ophørde med
Naffinaderiet (see Horrebow's Efterretning §. 17.
p. 73), og siden er Svovel-Handelen paa det
Sted bestandig bleven liggende til 1753. Paa
Nordlandet derimod synes at kunne sluttet af Tber-
kelsens Tilgift til Anders. (§. 25. p. 319) stree-
ven imellem 1745 og 1748, at Indbyggerne der
ere endda blevne ved, uagtet Naffinaderiet var gaaet
under, ellers have dog begyndt paa nye, at opgrave
og sælge til de Handlende noget raat Svovel paa
deres egen Haand, som i forrige Tider.

- b) Beklædtgiort ved Cammer-Coll. Sct. 3 i Martii 1753 i Landet. A. samme Åar N. 22. Art. 3. see og Breve om Danmarks Riges Staat p. 170. At man just skulde, med Rector Arngrim Vidalin (Cons. Sect. 111. cap. 5) tanke paa at oprette Krudværk i Ísland, om end Landet kunde have Salpeter nok dertil, som det haver Svovel, var ikke nødigt. Maar Svoylet oleene blev udbragt til hvad det hør, kunde Landet meget vel staae ved at fåske udenlandsft Kridt bænde til Fugle Skyttere og til fornødemit Forsvar.

saadan en Fordeel, som giver al Aarsag til at haabe, om det bliver holdt i Stand i Fremtidens, at dets Besiddere skulle baade selv kunne vinde derved, saa og efter Capitain Lütkens Ønske i), spare Riigerne nogle af de Penge, som gaae ud for fremmed Svovel til Holland eller andre Steder.

§. 60.

Til de (§. 59.) anførte Ting kan endnu legges Saltet; Vidalins Tunker (§. 25. 43.) baade om dets Mangel, og om dets Tilvirkning, stadfoestes ligeledes af alle de nyere. Mangen paa Salt regner Wagel især k) iblandt de store Aarsager, ei aleene dertil, at der fordørs ves megen Fisk, baade om Winteren, naar der indfalder Eeveir, saa og om Sommeren, naar det falder i Slud, men endog til mange af de Sygdomme, hvilke allervieest svække Folkesmaengden i Island. Det første er en Sandhed, saa meget meer ustridig, som alle Tiders Erfarenhed lærer, at Indbyggerne have i skun sielden faaet tilført den Forraad af Salt, som de have onsket, og aldrig gierne den, som de kunde havt nødig.. Det sidste findes ligeledes be-

i) Decon. T. 7 P. p. 23.

k) Ann. over Isl. 1 Cap.

bekroeftet, som ved andre lyndige Mænds, saa især ved nuværende Land-Physici Jagttagelser. En af de største Plager for Indbyggerne, al-lerhøjest ved Seekanten, hvor de leve enten al-eene, eller dog meest, af Fiskeriet, er en Scorbutus maligna, forneumelig foraarsaget deraf, at de spise, uden Salt, saa mange ferske, og tildeels seede og rørige Fiske-Warer, og drinke siden Vand derpaa, undertiden temmelig slet, meest paa de saa kaldte Seder-Mæss (§. 54). Denne Sygdom og andre fleere, der have lige Aarsag, kunde altsaa, om ikke ganske forebygges, dog meget standses, naar Mængden havde Salt til Maden, og kunde blive vant dertil. De usaltnede Kødvarers lige Virkning i Spiis- uingen vil jeg ikke tale om, skint den vel og saa kunde fortjene et Ord. Nok at ingen kan tvile paa, at det var en stor Herlighed, om Æslenderne selv kunde virke sig Salt. Man veed at det er skeet i de ældre Tider (§. 43) 1); og de Ærheres Bidnesbyrd biscalde ei aleene, at det kan skee endnu, men endog skee med ansee-

P. 3

lig

1) Blandt andre Steder, hvor Saltvarker regnes som een af Kirkerne's ældgamle Herligheder, er og saa Maanaaland, liggende paa en Land-Punt mellem Skialsaubasle og Ørefjord i Norder-Søssel, hvor Domkirken paa Holm tillægges alt Salt-Brænderie.

lig Fordeel. Saaledes skriver Bagel m), "at Íslænderne have sion Leilighed til at faae Salt virket paa adskillige Maader, baade for en ringe Priis og i saa stor Mængde, at de vel kunde faae saa meget tilovers fra deres egen Brug, som de behøve til at lisebe Timmer for." Olavius n) troer endog, at Havet omkring Ísland ikke giver den Middellandske eller Spaniske Søe noget ester i Salthed. Men om man end med Billighed kunde twile om dette, da Uddampningen nødvendig maae være stærkere, og selgelig det overblivende Salt blive langt overslodigere, i disse sidste Sør, end i hint meer nordlige Hav, og dette endnu desuden ofte maae forudsedes, især paa visse Steder, ved den Mængde Drive Iis som smelter deri, saavidt dette sammenfrosne Sævand, deels maae være i sig selv sedere end det Ílandske, deels og have, forend det fræs, skudt meget af sit Salt: Saa have vi dog endda Grund nok til at troe, saavel Bagels foransorte Beretning, som Gisle Ma-

m) Hector Arng. *Vidalin* paafaaer ligeledes (Conf. S. III. c. 5.), at Ísland kunde frembringe Salt endog til Afsætning, især Ønder og Vester paa, hvor der sommesteds faldt kun saa, og sommested slet ingen, store Elver i Stranden.

n) Enarr. §. 112. p. 107.

Magnussens o), "at Landet baade haver gan-
ske behvem Leilighed til Saltkog af Søevand,
saa og at dette er salt nok dertil," især da man
veed, at denne sidste havde Kyndighed nok, til
at domme derom. Dette findes og ydermeer
stadfæstet ved adskillige virkelige Prøver, baas-
de dem som Horrebow anfører p), dog end-
nu meer ved den, som blev gjort i Kiebenhavn
1754, hvorved Islandskt Søevand blev be-
smauet at holde iksun 1 Grad mindre Salt end
det Franske. Maaderne at virke Salt i Is-
land kunne tænkes adskillige. Den mageligste
blev vel, at brænde det af tørret Tang, ligesom
paa Færøe q); og endda den kan blive til bety-
delig Nutte; thi slikt dette Slags Salt ikke
kan blive, i det mindste strax ved den første
Brænding, tienligt til Indsaltning til Handel,
da det falder sort, funde det dog tiene Indbings-
gerne selv i deres Huusholdning, blandt andet
til at have deres Winter-Forraad saa meget bæ-
der bevaret fra Forraadnelse, end naar den ikke
saltes. Den brugbareste Maade vil derimod
blive, at trække Salt af Søevandet, ved Sol-
lens Varme, ved Raagning, eller Fryss-

P 4 ning,

o) I hans Brev blandt Wormii Epist. p. 850.

p) Ester. §. 18. P. 75-76.

q) Debes Færøe p. 166.

ning, hver for sig eller samlede. Det feiler vel ikke, at der jo findes mangesteds i Klipperne ved Strandbredden Gruber eller Kummer, dannede af Naturen, som Seen kan fylde i høieste Flod, i Nye og Hvid-Maane, eller i Stormveir, og ellers ikke lettelig; og om saadanne ikke fandtes allestedts saa fuldkomelig dannede, som man vilde ønske, kunde Kunst eller Arbeide saa meget letter bringe dem til Fuldkommenhed, som Naturen selv havde dog giort Anlaegget. Paa andre Steder kunde man, ligesom de Ost-bohniiske Wunder ved gammel Carlebye, grave sig hist og her Brønde eller Gruber paa Strandbredden, og det saa høit oppe, at enten Havet selv kunde netop naae til at fylde dem, eller man dog magelig kunde leede dets Vand til dem, i høieste Flod eller Stormveir. Maar da saadan en Kummne eller Grube, naturlig eller kunstig, var opfylt med Sævand, og siden saaledes forsynet, at det ei kunde udflyde igien, eller forsødes ved indfaldende Regnvand, kunde deraf, om Sommeren, trækkes Salt ved Solens Varme. Især meener en Naturkundig, som jeg i dette Fald haver raadsfert mig med, at det saaledes samlede Sævand kunde i 10 til 12 lange og heede Sommer-Dage ud-dampe saa meget af det første Vand, at det som

som blev tilbage, kunde give en Page, tilstrækkelig stærk, til at kaage Salt af med middelmaadig Ildebrand. Jeg kan saa meget mindre trile herom i Almindelighed, som Naturen aleene ofte bereeder Salt paa Slipperne ved Strandbredden r). Anførte Uddampning kunde ellers ventelig, paa sine Steder, besordres endnu meer ved underjordisk Varme; i det mindste skriver Wagel, "at den snart i heele Verden allerrreste Leilighed til Saltvirkning, at lade Sævandet uddampe ved underjordisk Varme, er bleven forsøgt ved en siden Preve paa Reykholum i Bardestrands Syssel." At trække Salt af Sævandet, ved Hjelp af Frosten, kunde maaskee blive det letteste i Island. Thi naar de anførte Kummer eller Gruber var lebne fulde af Sævand, og paafaldende Sne ikke kom i Veien, eller blev deels udelukket, deels daglig skuffet til Side, maatte hver Dag hortfryse en stor Deel af det ferske Vand. Denne Iis kunde da ophugges daglig, at det endnu tilbage blevne Vand kunde fryse igjen, og dette saa længe, indtil Isen blev saa tynd, at den aleene kunde bære den Sne, som kunde falde derpaa. Men jo tyndere Isen blev daglig i lige stræng Kulde, des kraftigere og stær-

kere blev Lagen, til at kaage Salt af s). Til Saltkaagningen i sig selv viise fremmede Skrif-ter saa mange og adskillige Maader, at man uden al Evil kan faae nok at vælge i, efter hvert Steds Leilighed. Til Brændsel kunde Sur-tarbranden (§. 59.) blive et herligt Middel paa de Steder, hvor den falder, iblandt andre i Isefords-Syssel t). Om Salt-Hilder, Steen-Salt eller andre Maader, hvorpaa Salt kan frembringes, vil jeg ikke mælde. Erfarenhed, og Undersøgning paa vedkommende Steder, ud-giver alt sligt langt bæder; Det er og tildeels allereede gjort, i Hensigt til de varme Bade paa forbemældte Sted i Bardestrands-Syssel, ved Landsfogdens, Hr. Skule Magnusseus, For-anstaltung u). Nok for min Hensigt, at det ikke

- s) En Afsaandling i Decon. Magaz. 3 Bind visser Maaden at brænde Salt af Sæ-Tang i Bend-Syssel, som og et Forstag om at frembringe Salt ved Hjælp af Frosten; men Forsatteren af Fortge-setzte Llachr. von Justande der Wissenschaften IV. B. 2 St. p. 54. troer dog at D. Brown-riggs Maade vil blive endnu bædre.
- t) Meere om den skal følge paa sit Sted.
- u) Jeg haver for mig Beskrivelsen over denne Fortning, gjort af Hr. Sysselmand Kettilsen i Dale-Syssel 20 Sept. 1754, tilligemed hans Tegning over Stedet. Han haver da fundet her 20 Styk-ker Hverer, eller Habninger, hvorigennem det heeds

ikke kan nægtes, at det ei aleene er ganske vel
muligt, at virke Salt i Island, men endog
al Marsag at troe, at Saltvirkningen kan blive
til

heede Vand springer ud af en Steen-Grund eller
Klippe, som er temmelig jævn. Graden af deres
Heede kunde han ikke bestemme, da han ei havde
Thermometer, var dog ganske vis paa, at de alle
maatte være heede nok til Søevandets Uddamp-
ning. Den Forskel han fandt paa deres Vekuem-
hed er aleene følgende. Mogle ligge temmelig høit
oppe i en Bakke, hvor man ikke kan bringe Søe-
vandet op, uden stor Besværlighed. Men de beho-
ves ikke, kuine og maakee lettelt leedes ned ad
Bakken. Mogle andre have tabt en Deel af deres
Heede, naar de springe frem neden for Bakken, og
mogle ere saa smaa, at de ikke kunne komme ret i
Opfaag; hvorsor han og ikke kunde giøre Prøve
med dem; Men meener dog, at begge disse Ting
kunde blive ashiulpine, ved at rydde bort noget af
den Jordskorpe, som ligger næst omkring dem, og
maakee tilligs noget af de Bredder, som de have i
Klippen selv, hvilket saa meget letter agtes at være
giorligt, som denne er forbrændt og lader sig bry-
de. Høiestig synes dette at kunne skee med Dytte,
med 3 Dytte, som kaage op af en lille Banke, kun
2 til 3 Al. fra hverandre, og meenes at have sel-
les Udspring dybere ned. Prøven kunde altsaa for
denne gaang, da ingen foregaaende kunstmæssig Ind-
retning var gjort, ikke skee, uden med een eneste
af overuimelde heede Kilder; men den uddampede
i 10 til 12 Timer 10 Potter Søevand, som gav
over $\frac{1}{2}$ Pot gode, hvidt, og fint Salt. Han be-
retter, at man haver betient sig til Uddampningen
af dybe Gryder, som fræve lang Tid, og meener
det

til stor Nytte for Indbyggerne, ja for Handelen med, saavidt en Deel af det Salt, som behoves til den, funde i Tiden bringes til Veie
i Læs-

berimod, naar man gjorde Åbningen paa Kilderne større, og Kicedelen eller Panden var ikke over 6 Tommer dyb, men i Al. i Flirkant breed, at man da neppe skulde behove over 3 til 4 Timer, (Panden meene andre kunne her bekvemmeligst være af Træ). Stickningen fra Søen til den Kilde, som Proven blev gjort med, sandt han noget over 600 Favne, beregnebe hver til 3 Islandiske Alne, og bestaaende af dybe Kier og Moradser, med smaa Bakker imellem, samt Damme, hvor Vandet baade af Moradserne og Kilderne sammles; men derpaa meener han kunde raades Bob, ved at leede dette staade de Vand hert, ved dybe Groster, da det haver bekvemt Afslab. Hornævnte Kildes Høide over Havet sandt han ikke betydelig, kunde dog ikke bestemme den gauske noie, da han ei havde fornødne Instrumenter, og Moradsen desuden hindrede Tilgaugen. Hvad her saaledes kunde behoves, foruden det allerede anførte, var Huus over de Kilder, som sandtes de bekvemsteste ved nsiaglig Undersøgning, samt Vandledning op til dem fra Søen. Det vilde koste noget, men efter al Anseelse kunde her og blive et betydeligt Saltværk, allerhøstst naar flere af de Kilder, som ligge nærmest saummen, som mange af dem giore, bleve foreenede. Det nærmeste Sted til at føre Materialier fra, er Stikkesholms Havn, som regnes at ligge 6 Veker Søes borte, som kan seiles med foerlig Wind i 6 til 7 Timer. Bekvem Havn nær ved Stedet selv, til store Fartsier, vides ikke, men det er og ikke blevet fuldkommelig undersøgt,

i Landet selv. Jeg slutter med at igentage det, som er sagt tilforn, at alle de, our Forarbeidningen (§. 55-60.), anførte Ting, kunne ei aleene give Anledning til mange nyttige Kundskabers Udbredelse i Landet, men og til dets virkelige Opkomst og Handelens Udvilelse. Og om der, ved den Lejlighed, kunde blive forarbeidet noget mere i Island, end som tilforn, kunde det ikke agtes som noget Tab for Danmark og Norge, da de fleste Haandværks-Varer, som ere blevne hidindtil forte til Landet, have været uidentrigs x). Og skulle end noget,

for-

x) See Capit. Lütk. Decon. T. 2 P. p. 94. Det er altsaa rigtigt nok, naar Rector Arngrim Vidalin (Cons. Sect. II. cap. 7.) paaftaaer, at de Handlende have ikke fundet sælge deres Varer i Island uden Skade for Lanbmanden, estersom de selv have maatte indkøbe dem dyrt enten i Kjøbenhavn eller paa fremmede Steder; og altsaa viste ikke engang havt dem fra første Haand. Ligesaa rigtig beviiser han og (Sect. III. c. 9.) Haandværkers og mechaniske Kunsters Hønnodeheds i Island, af deres Nødvendighed i ethvert vel indrettet Selskab. Men naar han derhos ønsker disse Kundskabers Indførsel og Udbovelse i al deres Strofning, eller i den Grad, at ei aleene alle de raa Materier, som Landet selv giver af sig, maatte forarbeides der, inden de bleve forte ud, men endog at man skulle lægge sig paa at indkøbe og forarbeide fremmede raa Materier til Assætning udenlands, ligesom

Hol-

formedelst denne Marsdag, funne gaae ud af Handelen, maatte dette blive meer end dobbelt erstattet, ved adskillige nye Varer, hvilke da bleve fornødne i Landet, for Haandværkernes Skyld.

§. 61.

Fra Landet selv, og de Mæringssmidler, som høre til samme, gaaer jeg til Fiskeriet. Det er ikke forgioves, at Vidalin haver ønsket dets Forbædring; thi den Mængde af Fisk, som skiules i de Islandiske Vande, er og bliver i Sandhed det iblandt alle tænkelige Midler til Landets Opkomst, som baade er det største i og for sig selv, og som mindst af alle kan frygtes at ville slaae feil. Indbyggerne derimod have, i lang Tid, iifun havt en ganske liden Nutte deraf, imod den de kunde have. Og det har ver sin Grund baade i dets egen alt for meget ind-

Holland gior, synes han at gaae videre, end Landets sande Beskaffenhed og virkelige Forhold til den øvrige Verden kan føre med sig. Island maatte virkelig agte sig lykkeligt, naar det kunde selv forarbeide sine egne Fornodenheder. Videre vil det vel neppe lig komme. Og om det end ei kom saa vidt, maatte det med al Fornisielse lade Danmark og Norge forarbeide for sig, hvad det ei kunde overkomme, naar det derimod kunde udbringe sine Produkter til al muelig Fordeel.

indskrænkede Drift, og i den Maade, hvor-
paa den fangede Fisk bliver behandlet.
Den indskrænkede Drift beroer igien paa 2 Ting:
At der er mange Slags Fisk, tildeels i ferske
Vande, men især i Havet, som, paa mange
Steder, enten slet ikke søges, eller dog ikun
lidet; og: at den Fisk, som egentlig søges,
søges kun meget ufuldkommelig. At jeg først
skal tale om Ferskvands-Fiskeriet, da er vel
ikke bekjendt, at Island just haver saa mange
Arter af dette Slags Fisk, som mange andre
Lande; men de Arter som falde der, falde desto
overslodigere, i det mindste paa mange Steder;
saa at jeg gjerne tor paastaae med Hastfer y),
"at den Fisk, som kunde fanges i de fast utal-
lige ferske Vande i Landet, kunde i det mindste
tiene til Ophold for nogle Tusinde Mennesker
meer, end hvad den nu gior." De af dette
Slags Fiske, som fornemmelig søges, ere Fersk-
vands Orreder og Foreller, kaldte i Island
Silunge. Men Arngrim Bidalin z) bes-
retter dog om denne Fangst, ei alene i Allmin-
delighed: "at de store Orreder, Foreller, og
anden Slags Fisk, som saa mange ferske Soer
i Landet ere fulde af, fanges alt for lidet, og
fast ikun med Kroge;" men endog i Sørdees-
leshed:

y) Upart. L. §. 76. z) Cons. Sect. III. c. 4.

leshed: "at han selv var opdragen ved saadan en Søe, 6 Miile i Længden og 4 i Bredden, hvor han saae mange Fisße, som ikkun meget lidet bleve fangede." Endelig og: "at der ere store Floder og ferske Stromme, fulde af Lax og Strand-Ørreder, som paa de fleeste Steder ei føres til Nytte, uden at Indbyggerne nu og da kunne slaae nogle faa med en Lyster, ved Albredderne." Hvad Laxen især augaaer, er iugen Twil om, at den jo maae gaae til næsten over det heele Land, og det paa mange Steder i meget stor Overslodighed, da det fast overalt er forsynet af Naturen med saadanne Elver, som deu pleier at føge. Baade de Gamles Vidnesbyrd a), og mangfoldige Floder, der føre Navn af Lax-Alær, endelig og fast u talige Gaarde, iblandt hvis Herligheder Laxefangsten ogsaa siudes regnet, i de ældre Tider, forsikre os derom. De nyere Beretninger stadsfæste det samme b). Det er ogsaa vist nok,

a) *Tilforn* §. 10. p. 21. 22. Blandt disse er og dette i Nials-Saga 39 Cap. at Skarphedin foregav for hans Fader, at han og hans Brødre skulle fange Lax, da de eengang vilde skinle for ham hvor de ginge hen. Uden Twil et Tegn til, at det Sted havet og i den Tid havt Laxefangst.

b) *Wagels Aanim.* over Jöls. Horrebøw §. 70. p. 236. *Balle Decon.* T. I D. p. 24:25.

nok, at der joenlig er bleven fanget nogen Lax paa adskillige Steder; og i den Hensigt gjorde og Bis**p** Brynjulf Svendsen af Skalhost 1648, ei aleene paa Bispestolens, men endog paa samtlige Indbyggernes Begne i Borgesfiords-Syssel, Indsigelse imod den Maade, hvorpaa Borgemester Hans Mansen, og en Borger af Kiebenhavn, saint et Par Hollændere, vvede det Privilegium, som de havde udvirket paa Larefangsten i Hvita*a* i Borgesfjorden c). Horrebow nævner ogsaa adskillige Sysseler d), hvor Lax bliver fanget i temmelig Mængde, haade ved Lare-Rister, saa og med Vaadde. Men ikke desto mindre haver denne Fangst joenlig været heel usuldkommen. Arngrimus Toncæ, som kiendte Vandet saa vel, bekliender det om sine Tider, ligesom han og, af Mangel paa andre Klækkelige Anstalter til samme, forespurgde sig hos D. Ole Worm, om et Slags Medicament, som udhaengt i Vandet, i en Kurv eller andet saadant Reedskab, kunde enten dræbe Laxen, eller giøre den drukken, saa den let kunde fanges, eller dog forjage den fra steile og utilgængelige Vandfald e). Rector Arn-

c) *Wormii Epist. p. 1043.* d) l. c. p. 236-38.

e) See hans Brev af 1632 i *Wormii Ep. p. 315.*

Arngrim Therkelsens Bidnesbyrd, anført i det forrige, viser det samme. Det viser og Wagels Klage: "at den skienne Lærefangst, som han paa saa mange Steder saae Leilighed til, blev ikke benyttet, uden nær ved Bessested, hvor Landsfogden pleiede at nedsalte aarlig 6 til 8 Tonder Lax til Kongens Tjeneste; paa andre Steder derimod kun saavidt Ørnen funde fan-
ge noget, og Indbyggerne siden tage det fra den igien." Jeg vil gierne troe, at disse Folkes Fortællinger ere ikkun at forstaae om deres egne Tider, og ikkun om den Deel af Landet, som de have kiendt. Ja jeg vil endog troe, i Følge af Therkelsens f) og Horrebow's g) seuenere Esterretninger, at Silungs- og Lare-Fangsten haver joenlig været, baade langt bæder indret-
tet, og meget meer almindelig, end hine have vidst, ja at den kan være bleven baade forbæ-
dret og udviidet, endnu siden deres Tid. Dog er det ogsaa vist, at denne Fangst i Island,
endog i vore Tider, er endnu meget langt fra den Fuldkommenhed, som enten dens egen Na-
tur,

han sik ogsaa virkelig sandant et Medicament; men da det ei sandtes flækkeligt, uden maastee i stille Vand (see ibid. p. 322.), saa er det vel aldrig kommet til nogen Nutte.

f) Tilgjist til And. §. 19. p. 314.

g) loc. cit. p. 232.

tur, eller Landets Omstændigheder, funne tagé imod. Den Kundskab og Erfarenhed, som Indbyggerne virkelig have deri, paa nogle Steder i Landet, kunde endnu behøve at forplantes til fleere, og gjøres meer almindelig; i sig selv kunde den behøve at forbedres i adskillige Stykker, hvilket ogsaa let kunde skee ved fremmede Haandgreb, Medskaber og Erfaringer, formuften satte i Værk h). I blant andre er den Maade at fiske paa Vis, som Therkelsen beskriver, alt for meget kummerlig, imod andre at regne, som bruges her hos os. Især bliver Silungsfangsten i de Sør, som ligge til Fjords, eller noget afsides, endnu alt for lidet dreven. Alal (hvilken ligesaavel som Ørred og Lax kan baade regnes til Ferskvands og Saltvands Fisk), vil jeg ikke tale om. Hvor god den end kunde falde, og i hvor stor en Mengde, saa siger det sig selv, at den kan ikke være blevet sagt, som den burde og kunne, saavidt mange af Indbyggerne have et Slags Afsky for den i).

D. 2

§. 62.

- b) See f. Ex. Sondm. Beskr. i D. p. 442:43.
457:59. 2 D. p. 359. 373. Effendrop om
Vier §. 56 og fleere.
i) Horrebon §. 70. p. 239.

§. 62.

Jeg vil derfor strax vende mig til Saltvands-Fiskeriet. Beviis paa dets Vigtighed er dets stærke Søgning af fremmede Nationer k). I blant dette Slags Fisk, som Islanderne slet ikke søger, og som dog kunde fortjene at søges, regner Vidalin Silden (§. 25.), og det med Rette. Thi om man end vil tilstaae Therkelsen l) og Horrebow m), at der just ikke faldt Sild i mørkelig Overflodighed, uden vaar der er Hvalfisk, altsaa hverken overalt omkring Landet, eller alle Aar (signt man ventelig nok saa rigtig kunde tenke), med Anderson, at mange store Silde-Sværme maae komme alle Aar til de Islandske Kyster, ligesom til de Morske tvert over for); saa er det dog unegtesligt, allerhelst da Hvalfisken næsten aarlig sværmer

k) Hvad Umage de Engelske ofte have gjort sig for virkelig at tilegne sig det, vilse baade deres og vores egne Historier. I Korthed kan det sees af Seldeni mare claus, og endnu bæder af Pontani Discut. Hist. Lib. II. c. 21. 22. Den Brug, som Hollanderne have gjort deraf, er ligesaa bekjendt, beskræftes og af Lavmand Becker, som siger, at der i hans Tid kunde ligge somme Aar 100 til 150 Nederlandiske Fisker-Hukkertcr paa een Banke øster paa, uden for Nederfiord, og ligesaa mange paa en anden vesten paa, uden for Patriksfiord.

l) Avert. til Anders. §. 54. p. 283.

m) Esterr. §. 54. p. 183.

mer til Island, i det mindste paa visse Steder, i meget stor Mængde, at der jo maae falde ligesaa ofte, om ikke altid paa hvert enkelt Strøg, eller især paa Sønderlandet, dog paa nogle ja mange andre Steder hist eller her, saadan en Faugt af Sild, som kunde blive Indbyggerne til betydelig Nutte, om ikke strax til Udsalg, dog til egen Fortæring og Brug, der som den kun blev søgt. Wagel, som harer reist vidt omkring i Landet, bevidner og udtrykselig n), "at der falder ssion Sild, ligesaa god som den Flamske, og det i Mængde;" og Rector Arngrim Vidalin fortæller ligeledes o), om saadan en Yppighed af smaa Sild i Island, i hans Opvæxt, "at Indbyggerne øjede den ind i Baadene, med deres Øsekær, men lagde dog ei Wind derpaa". Mange, som lever nu, vide vel ogsaa adstillinge Exempler baade paa Sild og Süll (et Navn, som betegner alle Slags Små-Sild, Tobiiser, Brislinger, og ventelig tillige de saa kaldte Anchouis), som saa ofte enten løbe selv paa Land, eller drives op af Seen i Island, og det undertiden i saadan en Mangfoldighed, at de have, en rom Tid, hvor de ere faldne, tient Almuen

n) Ann. over Isl. I Cap.

o) Cons. Sect. III. cap. 2.

til Underholdning i dyre Alninger. Og hvo kan vel twile paa, at jo en meget stor Mængde kunde blevet fanget paa saadanne Tider, om uogen havde forstaet det, eller lagt sig derefter? At man ikke haver bestandige Erfaringer om disse Fissets overflodige Tilgang til Landet, paa alle Tider, kan her ikke hindre; thi det som ingen agter paa, eller forsøger, kan gierne være til, skient det bliver ubeklent; hvo tænkte f. Ex. for 40 Aar, paa saadan en Sildesangst paa Kysterne ved Marsstrand og Gottenborg, som vi nu have seet p)? Hvad der er sagt om Sild og Sül, kan fast med endnu større Visshed siges om Flyndre. De fleste ere eenige i q), at disse baade falde meget skinnende og feede, saa og i stor Overflodighed, paa mange Steder, ja overalt, i Vigene og Fiordene i Landet, og Horrebows r) viiser Prove paa, at de ere fangede paa eet Sted i anseelig Mængde, som giver os al Aarsag til at troe, at de kunde ligesaavel fanges paa mange fleere, dersom det blev rettelig prøvet. Rektor Arng. Vidalin haver

p) *Läck. Oecon.* T. 7 P. p. 53. *Svensk. Mercur* 1 Aarg. pag. 459. ic. 4 Aarg. 1 D. pag. 44-45. ic.

q) *Arng. Vidal.* l. c. *Wagel* l. c. *Balle Oecon.* T. 1 D. p. 24-25.

r) *Efterr.* §. 61. p. 217.

haver Uret i, "at der aldrig legges Viud paa at fange dem;" ligesom og Wagel, naar han siger, "at Indbyggerne fiske dem ikke, uden saavidt de kunne af en Hændelse hænge sig paa Kroen, naar de fiske anden Fisk s)." Rig-tiger siger Horrebøw, at Flyndre ogsaa fanges i Island med Garn, ja terres til Winter-Kost paa nogle saa Steder, iblandt hvilke man kan nævne Hornefjorden i Skaftefells-Syssel. Dog er ligesaa vist, at saavel Flyndernes Behandling, som Fangsten i sig selv, savner endnu det meeste af deres rette Guldkommenhed; Især behøver Fangsten at hjelpes baade med hædre Garn, og nogle nye Reedskaber, blandt andre med saadanne Liner, som bruges paa Sondmer t); den behøver at forplantes til langt fleere Steder i Landet, og til det salte Vand selv, i Steden for at den nu ikke drives, i det mindste i Hornefjorden, uden hvor salt og først Vand medes, og hvor man kan vade, for

D. 4

at

s) De viise dog berved Marheden af denne Fangst i deres Tid, da de ei have vidst af den.

t) Sondm. Beskr. 1 D. p. 187 276 441. 2 D. p. 12. og flere Steder; dersor haver og Forordn. 28 Hebr. 1758 14 Art. besalet Bønderne, hvor Flyndersangst kan haves i Fiordene, at tillægge sig Flyndergarn, og lægge trap i Saltlæge og siden torre den Fangst, som de ikke spille ferst.

at trække Garnet omkring. Hector Arngrim Bidalin melder endnu videre om "allehaande Skælfisk i Oversfædighed, og Krabber paa nogle Steder, som ingen spiser." Andre kynlige Mænd sige sig dog ikke at have fornunnet til Østers eller Neger, og kun lidet af smaa Krabber, men derimod fast allestedts, uden hvor der er Sand-Grund, Muslinger i Oversfædighed, 2 Slags, smaa og store, sædvanslig kaldte Baare- og Aude-Skæll, og desuden andre, som Koeskjel, Harpediske, Bobbar, o. f. Slight benytte kun faa til Spiisning, som de dog paa mange Steder kunde, uden maaskee i Nødsfald; men sædvanslig, især paa Sønderlandet, aleene til Madning for Torsf, Tisling, Ise og Hellefshuder, hvortil det og findes sædeles tienligt. En god Fangst i Island, som alt for lidet føges, kunde være Hrokkelse, Rodmave, Graaslippe, Graamave, af hvilke de sidste Slags især ere bekendte i Danmark under Navn af Steenbider, men Rodmaven dog meget bædre end disse. Hrokkelsfangsten, ligesom den i gamle Dage findes at være henlagt til adskillige Gaarde, for nemmelig Præstegaarde, som en sædeles Herlighed, saa er og ingen Tvil om, at den jo falder fast i alle Tare-Skær rundt omkring Landet om-

omtrent fra 1 April til Junii Maaned. Denne Fisß er i lige Grad velsmagende og sund, og haver i dyre Tider ofte tient til Ophold for mangfoldige Meunesker paa Nordlaudet. Der er ogsaa joenlig blevet fanget noget af den, tildeels med Garn, vævede af Uldhaar, og tildeels ved at stikke den med en Stang, naar Seen og Lufsten ere klare, hvilken sidste Fangst er alt for langsom, og endda meget uvis. Noget af dette Slags Fisß bliver ogsaa torret, ja undertiden udført til Danmark, dog kun som til en Mundsmag. Men naar Fangsten blev dreven og Behandlingen forbødret, alt hvad den kunde, maatte dens Nutte i Indbyggernes Huusholdning, og dens Priis hos Fremmede, blive saa meget sterre; maaske den endog kunde giøre den Morske Rav Fortrinnet stridigt. Den gaaer og til i Mængde paa Sønderlandet, men fanges der ikke, uden af de store Strandmaager, som søger den for Leverens Skyld, næst i Ebbe-Tiden, da Fisken ligger næsten paa tørt Land. Fangst af Saltvands-Forelsler falder omkring heele Landet, hvor der er Sand-Grund, allerhelst ved Udlæbene af ferske Aar og Bække; dog ikke længer, saavidt man haver fundet mærke, end medens Matten er lys, omtrent fra 12 Maii til først i August. Denne

Fangst drives ligeledes alt for lidet, f. Ex. hist og her paa Nord- og Østerlandet, men ingensteds paa Sønderlandet.

§. 63.

Hvad der er sagt om Fiskeriet i Almindelighed (§. 61) gislder og om Hvalfiske-Fangsten, at den bør regnes iblandt de store Midler til Islands Dykomst; thi det er en uncægtelig Sandhed, at de Islandiske Farvande indeholder en stor Mængde Hvalfiske baade store og smaa, som næsten aarlig lade sig til Syne, ei aleene Vesten paa Landet, hvor det vender mod Grenland u); men og i de allerfleste Fjorde rundt omkring samme x), ja alle Mar i nogle. Den fornemste Nyte, som Kongen og Landet hidindtil have haft af dem, bestaaer aleene deri, at nogle saa, saarede eller dræbte, meest af fremmede Hvalfangere, eller ogsaa sprængte i Hav-Isen selv, ere blevne af og til kastede paa Land. Men sligt er i Sandhed at agte som Intet, imod den Fordeel i Indbingsgernes Huusholdning, men allermest i Hans delen,

u) Ester Hector Arngr. Vidal. Beretning Cons. S. III. c. 3.

x) Horreb. §. 64. p. 222-23. Balle econ. T. I D. p. 21-22.

desen, som kunde haves af dette Slags Fangst, naar den blev dreven, som den fortiener y). I det mindste have adskillige Fremmede stiennet derpaa, blandt andre Jonas Trellund, som for sig og Arvinger udvirkede et Privilegium z), som paa andet Fiskerie, saa især paa Hvalfiske-Fangst paa 20 Aar 1 eller $1\frac{1}{2}$ Mil omkring Island, samt at lade opbygge ved een eller anden Havn, som Grindesfjord, Havnesfjord eller andensteds, hvor han agtede bekvemlest, Huuse til Fisk, Tran og Hvalfiske-Barder, Fisker-Redskab og andet, imod at betale for dette Pris-vilegium 2000 Rdlr. in specie eengang for alle. Arngrim Vidalin beretter ligeledes a), at en vis Mand af en fremmed Nation, noget for Alaret 1700, skal have tilbudet sig, ved et derom indgivet Forstag, at stasse Hans Kon- gelige Majestæt aarlig nogle Tonder Guld, om han, efter samme, maatte indrette Hvalfiske-Fangst under Island; og om endog dette skulle have været for meget sagt, eller ogsaa For-stagets øvrige Villkaar fundet sine Vansteligheder, saa bliver dog den Islandiske Hvalfangst ikke desmindre al Estertanke værd, i og for sig

y) Oecon. Journ. for Jan. 1758. p. 87 : 88.

z) 18 Julii 1660. i Landst. A. 1661. N. 2.

a) Cons. Sect. III. c. 3.

sig selv. Angaaende de store Hvale, er det vel sandt nok, at Indbyggerne have, lige ind til vor Tid, beholdt et Slags Begreb om at fange dem, virkelig ogsaa af til fanget nogle enkelte Stykker b). Men da dette Slags Fangst ikkun skeer ved at kaste en Harpun i Hvalen, uden at have tillige andre fornødne Redskaber, til at forfølge eller udtrætte den, naar den er saaret c); saa træffer det kun alt for sielden, at de nane denne Fordeel, men evertimod, de allerfleeste Gange, at de ikkun spilde deres Arbeide, og miste deres Harpuner oven i Kiebet. Det maae være Marsagen, at denne Fangst synes nu at astage, alt meer og meer d). Men da den dog jævnlig haver været i nogen Brug, og er endnu i frisk Minde, saa kan den des letter lade sig opmuntre og sætte paa Fode. Angaaende smaa Hvale, og deriblandt alle Slags Marsvin, som lebe i Hobestall ind i alle

b) Avert. til Anders. §. 64. p. 284.

c) Horreb. I. c. p. 225. Balle I. c.

d) Jeg slutter dette af at ligne sammen Tinglyssningerne paa Harpuner i Landstings-Acterne for næst forrige Hundred-Aar og dette. Disse findes fornemmelig: fra de fleeste Søsseler i Vester-Hierdingen; fra Skagestrands- og Vadle-Sysseler paa Nordlandet; og fra Guldbringe-Syssel paa Sønderlandet; men langt fleere i forrige Tider, end nu. Dog findes ogsaa een under Aaret 1761.

i alle Fjorde for at forselge Sild og Siil, vidner *Speculum Regale* e) at de ere i gamle Dage jagede paa Land i Hundrede-Tall. Arngrimus Jonæ f) nævner ligeledes en stor Fangst af dem adskillige Gange i det 14. Hundreds Aar. Nogle, især paa Vesterlandet have ogsaa af til, lagt sig paa at fange dem, baade med Harpuner og ved at jage dem paa Land g), begge Deele, især det sidste, til mørkelig Forsædel; Skaden er kun at denne Fangst er ligeledes alt for meget astagen i de nyere Tider h). Men den kunde meget let opmuntres og sættes i fuld Drift, enten paa de Maader, som bruges i det lille Belt ved Middelfart i), paa Færøe k), og i Norge l) eller paa hvilken anden, som best lod sig bruge m). Ja Drive-Øsen selv,
saa

e) pag. 121.

f) Crymog. Lib. III. Reg. 6. p. m. 132.

g) Horreb. §. 65. p. 228.

h) Avertissement til Andersen §. 65. pag. 284.

i) Frider. Vester. af Wilse p. 262.

k) Debes Fær. p. 175. &c.

l) Arene Bernts. frugtb. Herligh. 1 B. 2 P. p. 298.
Juels gode Vonde Sondmors Vester. 1 D. P. 298.

2 D. p. 12. 90 o. f. St.

m) Til at sætte alt dette uden for al Modsigelse vil jeg aleene tilføje i Udtog følgende troværdige Underretning deraom skrevet i Aaret 1758: Indbyggerne
ue

saa meget fortrædelig som den ellers er, kommer dog ogsaa heri undertiden til Nutte, og fun-

ne have intet af det som behoves, til at sætte Hval-fiske-Hangsten i Stand med; hverken Fartoier, Lier-nier, eller andet Medslab; de have ikke Raad til at fiske det, kunne ei heller faae det til Riobs hos de Handlende; overalt flettes dem Videuskab og Erfarenhed i denne Mæring. Det som ofte er foregivet, at Hvalfisken under Island skulde være af en anden Art, end hine under Gronland, eller saa sye, at de ei kunde fanges, er lige saa ugrundet, som det, at den Islandiske Uld umuelig kunde bruges til andet, end Pule-Hosor og Klaede-Lister, som og at Klipfisk aldrig kunde virkes af den Fisk som havde ligget i Salt længer end 3 Sam-Dogn. Af de allerstørste Hvalfiske er vel ingen Maengde under Island, skint det dog ikke heller er raret at see nogle af dem, baade for sig selv, og iblandt den anden Overin. Derimod er der desto større Maengde af de middelmaadige, kaldte paa Islandse Slettabæk, samt Reidarfiskur, Reidur, fra 80 til 100 Alne lange; de have Harder, og ere lette at komme til, da de ikkun bevæge sig meget seenbrægtig. Transl-Manden haver tidt og ofte fanget under Island en god Deel af dette Slags, og un-sidst i Aaret 1752 s Stykker paa een Dag i Aabenningen af Isefjorden, inden Isefjords Syssel. Det er og bevisligt, at denne Hvalfisk yngler inde i Fiordene i Isefjords og Bardestrands Sysseler, og, som i en Astrog, opflekker der sine Unger om Sommeren i Maii, Junii og Julii Maaneder, og forlader dem sidst i Augusti Maaned, hvor da nogle af disse forladie blive Hndbyggerne undertiden til Deel. Den allerstørste Maengde er dog af mindre Hval-fiske

kunde endnu langt meer, allerhøjest i Nordlandet, hvis Afsmage og Uerfarenhed ikke var til
Him

fiske af adskillige Arter og Navne, som have Tænder men ikke Hader, og hvis Længde kan regnes fra 15 til 60 Alen, hvoriblandt osaa er Sværd- og Spring-fisken. Dette Slags Fiske give den allerbeste og klæreste Tran; De bevæge dem hurtigst end hine; Dog er det ingenlunde at agte for umueligt, at faae dem fangede, allerhøjest i lart Vand, inde i Fjorde og Bugte, hvor de gierne holde dem; Og skulde det agtes uomgåengelig for noedent, at høge den store Hval under Grønland, saa ligger jo Island kun faa Miile derfra imod de andre Europæiske Lande at regne. Det Islandiske Interessentskab havør endnu ikke fundet legge sig efter denne Fangst. Det antog vel 1752 med den ene Hukkert, en Styr-Mand, som havde sat ret paa Hvalfiske-Fangst, og skulde være Harpuner, han blev og i Landet det følgende Aar 1753, men formodedst Skipperens Modvillighed kunde han intet udrette. 1754 sik Interessentskabet en anden igien, som havde satret paa Hvalfangst i 8 Aar med Hollænderne, men da alle de andre Folk, som skulde gaae ham til Haande i Fangsten, vare uerfarne, saa at de ikke kunde bringes uden alt for stor Far for deres Liv, og han ikke kunde aleene bestribe heele Arbeidet; saa blev og dette forgiøres. Begge disse Personer have ellers enstemmig bekæftet, at Hvalfiskens Mængde og Adskillighed var under Island fast af samme Beskaffenhed, som under Grønland. Den allerstørste Hindring i anførte foretagende gjorde dog de dyre Aar, som indsgældt i den Tid, samt de mange andre Ting, hvilke

Hinder. Saaledes bleve 1729 ikke langt fra Husevigs-Havn, dræbte i den 10 Hvalfiske, middelmaadige og smaa, som rigeligen børsne nede Umagen; 1742 i Skagfjorden ligesaa 2 Cachelotter, som indbragte aleene for Hole Bispestols Aupart over 100 Rdlr.; Men Alsмагten gjorde, at man den samme Gang maatte lade fare mange endnu større Hvale, som holdte sig i Isens Labninger noget længer ude fra Strandbredden. Indbyggerne paa de og flere Steder, viide endnu at fortælle, at deres Forfædre have ofte haft herlige Fordeele ved deslige Leiligheder. De samme kunde endnu haaves, i lige Tilfælde, naar man havde Kundskab og Anstalter til at benytte, ei aleene dette, men og den megen Robbeslagen, som kan falde paa denne Is. Jeg veileedes herved til Sælhunde-Fangsten. Som denne er allerede i temmelig Drift, fornemmelig paa Nordlandet n), saa kunde den des letter bringes, til al

Fuld-

hvilke Interessentkabet havde at bestride; Ting som krævede al dets Hormne og alle dets Kræfter.

n) Horrebow h. 69. pag. 233-35. I Nefjords Syssel bruges meest Harpuner til Sælhunden Den søger meest derhen i store Flokke, fra i December til i April. At det skulde være den Grønlandske selv, synes at bestyrkes af en Fortælling, som man harer, nemlig at den bliver borte ved de Grønlandske

Guldkommensheds, iblandt andet heri, at den blev meer almindelig, baade i de egentlige Østfjorde, og paa flere Steder; maaſſee og tillige ved at forbødre endnu meer de brugelige Maader at fange paa o), eller indſøre nogle uye, iblandt hvilke den, som Hollænderue fortelles at have brugt paa Den Schellingen, kunde muelig fortiene at eftertankes, ſkient den i sig ſelv falder noget latterlig p). Til at skyde Sælhunde synes Harpuner bequemmere end det gangbare Skyde-Gevæhr, da Ilden og Knal-det lettelig kan forſkrække, og med Tiden forja-

ge
landſte Colonier fra November til Julii Maaned; Men det er uregtelegt, at den er den samme som Robbesangerne faae paa Iſen under Jean Mayen Eyland i Junio om Sommeren, da den faaledes haver igien boqviet sig fra Island omtrænt 80 Mille. Indbyggerne i Norder-Syssel drive denne Haugſt heele Vinteren igienem; de bruge fornemmelig Nøde og Garn berril, og det med langt større Fordeel, end deres Naboer i Øefiorden have af Harpunerne. Dog er al deres Haugſt endnu langt fra ſin Guldkommensheds.

- o) See f. E. Sondm. Beskr. 2 D. p. 45. 396.
- p) Nemlig at nogle Folk, faaledes forklædte, at de næsten ſie ud som Sælhundene ſelv, ſtille ſig paa Strandbredden, og lokke diſſe derved paa Land, da andre Folk imidlertid komme bag paa dem fra Goe-Siden, og faaledes faae dem ihel, ſee Rector Argrim Vidalin af Additam, ad Gvicciardini descr. Holl. p. 267.

ge dem q). Men allermeest belvemme synes dog de Kaste-Spyd, som Grønlenderne bruge, eller det Slags Kaste-Piile eller Gaflok, ja alle Slags Rue-Skud, som de Nordiske Folk have brugt til Krigen. Saaledes kunde Far-digheden i at bruge disse, om den ikke for længst var tabt, eller om nogen vilde paa nye lægge sig efter den, komme til Gavn i Næringen.

§. 64.

Vi komme da til de Arter af Salt-Vands-Fiske som Islænderne fornemmelig sage. Disse ere Torsk, store og smaa, Langer, Upser, Iser, Røller, Helleflynner, Hansfiske, og maaskee nogle fleere. Men alle finde ogsaa her de selvsamme Usuldkommuneheder, som Vidalin (§. 25), f. E. at Baadene i Allmindelighed ere deels for smaa, deels ikke ret bygte til at modtage Last, og til at holde Seen; Men allermeest at Indbyggerne ere for lidet øvede i at bruge Seil og Roer, forstaae ikke heller at bruge Garn paa Havet og i Fiordene, til at fange Torsk eller andet Slags Hav-Fisk. Bagel bellager, i den Henseende r): "At der er ikke et Skib i Vandet, og Indbyggerne altsaa maae see paa, at frem-

q) See og Fuels gode Bende XI. cap, p. 79.

r) Ann. over Fis. i cap.

fremmede Nationer sange Fisken bort fra dem, naar den ikke kommer uogenledes nær til Landet, da ingen Baad ter vove sig længer ud, end at den, inden Aften, kan komme hjem igien, da Hollænderne tvertimod sidde Nat og Dag, og opfiske Hellefynner, Torsf og store Hav-fiske, hvorfaf de samle megen Tran". Rector Arngrim Vidalin s) erkiender ligeledes, at det meeste af denne Gangst gaaer Indbyggerne af Hænderne, " fordi de ikke have uden smaa Baade, hvilke maae holde sig, enten inde paa Fiordene, eller nær ved Landet, eller kunde dog ikke give dem med Sikkerhed langt ud paa det vilde Hav; og det saa meget mere, som Fisken de næreste Tider holder sig paa Havet, og gaaer fast aldrig under Landet, uden om Vinteren og i Foraaret t); Denne er og Indbyggernes fornemste Fiske-Tid; men da falde ofte stærke Storme og Uveir, der hin-

N 2

dre

s) Conf. S. III. c. 2, egenligr er det dog mest kun Torsf, Eisling og Middel-Torsf som de fremmede soge og salte. Hav-fiskens Lever benyttie de aleene naar den salder af Hændelse.

t) Om dette er sandt, som det vist maae være, da alle stemme deri overeens, bliver det tildeels tvertimod Fiskens Gang paa Sondinor, see Sondinors Bestr. i D. pag. 431. og kommer da ventelig af Grundenes Bestassenhed, eller af den Mæring, hvilken Fisken søger.

dre dem meget, som i Maaret 1700, da fast ingen kunde, inden Paaske, komme ud paa Seet; hvorfor og det som fanges bliver saa ofte alt for lidet baade til egen Fortæring, og til at handle med". Vel beretter Horrebowl u), og det ganske rigtig, at Islænderne ogsaa have store Baade, ja nogle meget store; Men det er dog urigtigt, at han meener de store at være fleere, end de smaa, og disse fast aleene at være i Brug i Guldbringe Syssel og omkring ved Hvalfjorden; thi de bruges ogsaa i alle de egentlige Østfjorde, Hornefjorden undtagen, samit paa mange fleere Steder, saa at man vist kan sige at de ere de fleeste. Men Baadene være store eller smaa; det ere dog kun Baade. Størrelsen aleene kan og ikke giøre Sagen ud, men kan endog tværtimod have sine Uleiligheder, fast lige saa store, saavidt saadanne større Baade ere ikke fordeelagtig dannede, eller deres Mandstab ikke rettelig øvet i at seile. Nagtet disse store Baade kan det altsaa endda blive en Sandhed, at ei aleene Indbyggernes Uerfarenhed i Seiladsen, og deres Baades ubekvenime Bygning, samt ufuldkomne Fisfe-Reedstab, men og Mangel af Farteier, store nok til at holde Seen saaledes, som det

he-

behøves til dette Slags Fiskerie, bør billigen regnes blandt de vigtige Hindringer for samme, baade i Almindelighed, og især i Hensigt til Hay-Fiske-Fangsten, hvilket ogsaa Balle livagtigen forestiller x). Men vi behøve ikke private Følkes Bidnesbyrd. De Kongelige allernaadigste Anstalter, som ere foiede Tid efter anden, og allermeest i vore Tider, til at forbædre alt dette, give her selv det bestie Beviis. Nogle af disse findes tilforn (§. 59 p. 217), og nogle flecre viiser Forordningen af 28 Febr. 1758 y), nemlig: "At Fiskerne, naar Beirsliget tillader "det, skalle søge Dybet, og dem ikke være tilladt "at bruge mindre Baade end Fiire-Mande-Fa-
rer"; og altsaa: "Hver Soe-Bonde og
"Skibs-Eier, som haver to To-Mande-Farer,
"tilsætte sig en stor Baad, at han kan være
"i Stand til, at søge Seen, dybt og grunt,
"ligesom Fiskeriet udfordrer (13 Art.)"; og
"videre: "At Indbyggerne skalle, meer end
"hidindtil, lægge sig efter Havkalvs-Fangsten
"(det er Hay-Fiskeriet), og til den Ende, hver
"Bonde, som holder to Sex- eller Ott-Erin-
"ger til Sses, være forpligtet til, at forsyue
"een af dem med de til saadan Fangst hørende,

R 3

"og

x) Decon. L. 1 D. p. 13:15. samt p. 22:23.

y) Trykt i Landst. A. 1758. No. VIII. 4 Post.

" og dertil duelige Fiske-Needskaber, samt naar
 " Beirsliget tillader, giøre Forsøg dermed "
 (15 Art.). Naar ogsaa Een, som kiender
 det Islandsske Fiskerie, vil ligne det sammen
 med det Søndmørsske, og forestille sig de adskillige
 Needskaber, som bruges til det sidste, baade
 i ferskt og salt Vand z), og i Sæerdeleshed
 alle Slags Garn og Node a), samt Fisker-
 Baadene selv b) og deres Bygnings-Maade c),
 endelig ogsaa Seiladsen d); da kan det blotte
 Diesyn overthyde om, at det første, i mange
 Stykker, allermeest i Hensigt til Baadenes Dan-
 nelse, Seiladsen og Fisker-Needskaberne, er
 kun som en Skygge. Dette siges dog ikke for
 at mistreste Islænderne. Nei tvertimod: Just
 i det man seer forbemindte Guldkommenheder
 ved det Søndmørsske Fiskerie, og derhos, at
 disse ere neppe 100 Aar gamle, saa seer man
 tillige, at det Islandsske kan endnu meget seie-
 lig haabe, at kunne ogsaa naae alle de samme,
 naar man vil ret legge Haand paa dets Forber-
 dring; Man seer endog Maaden, hvorledes
 det

z) Søndm. Gesfr. 1 D. 9 cap. §. 2. p. 434 n.
 §. 5. p. 455 n.

a) ib. §. 3 og 4. p. 441-54.

b) ib. 8 cap. §. 1. p. 399-400.

c) ib. §. 2. p. 401-4. §. 5. p. 413-14.

d) ib. §. 3 og 4. p. 405-413.

Det kan naae dem, for Exempel, hvor meget Torske-Garnenes Indførsel og rette Brug i Island, kunde besordre, ei aleene Fiskeriet selv, men og Landets Velmagt og Folke-Mængde e). Det sparer mig da Umiagen at opholde mig videre med at forklare de foranførte Mangler ved det Islandiske Fiskerie. Dog maae jeg lægge dette til, at Islænderne alletider flettes et meget væsentligt Middel til at faae samme rettelig drevet, saa længe de ikke have, i det mindste paa nogle Steder, saadanne Fartsier dertil, som de Hollandske Fisker-Hukkter, eller de Norske Jægter. Disses Nutte og Fornedenhed er bekjendt overalt, tildeels ogsaa bevist (§. 25. 62) af deres Brug hos fremmede Nationer; Men kien des dog allerbest af vore heilovlige Kongers

N 4

al-

- e) Sondm. Beskr. 1 D. p. 448-49. 469. 476-81. 2 D. p. 60 o. s. Et Landfogden hr. Skule Magnussen haver endog viist en virkelig Prøve paa dette i Island. Da han 1752 blev forsat af Storm i ind paa Sondmør i Norge, klobte han der 2 Torske-Garn, hvilke han siden satte i Brug i Havne-fjorden i Island. Indbyggerne samme-steds vare i Farstningen ikke ret vel til Freds med dem; men de vandt hastig Seier, saa Havnefjorden er nu bleven een af de beste Fiske-Havne, med den stioneste Fisk og Tran; thi den feedeste Fisk undgaer sedvanlig Angelen; Men Garnet kan den ikke tage sig Bare for. Dette er da et myt Exempel lige saa overbevisende, som det er opbyggeligt.

allernaadigste Omsorg, for at faae denne Brug forplantet til Islanderne selv: Saaledes sagte allereede Kong Friderich den 3., ved et aabet Brev, at opmunstre disse, som til at antage Handelen paa nogle af Havnene, saa især til at skaffe dem Hukkerter til Fiskeriet. Den Hensigt gav ogsaa Kong Christian den 5. Landsfoged Christoffer Heidemann allernaadigst Privilegium paa, at lade gaae og bruge under Landet i 3 Aar, saadan en Fiskerhukkert, og at besette samme med Islandske Løse-Mænd, at disse skulle ders ved vaennes til Seen f.). Wagel beretter ligesaa, at Hans Majestæt Kong Friderich den Fierde havde i hans Tid forlangst besalet, at Islanderne skulle forskaffe sig Hukkerter at fiske med, paa den Hollandske Maade. Og hvo haver vel glemt, at høisstalig Kong Friderich den Femte haver ikke aleene givet Landet Nettighed til at fiske med Hukkerter (§. 59.), men skænkede det ogsaa selv twende saadanne, saavel i dette, som i andre Øiemærker. Fordelene, som Landet funde vinde, ved at have Fiskerhukkester, ere ogsaa mange og vigtige. Jeg vil gaae forbi, at saadanne fuldkommere Farteier, sorte med tilberlig Forsigtighed og Kunst, ere meget sikrere og beqvenimere, end Vaadene, og

f) Landst. A. 1686. No. 8. og tilsorn §. 25.

og kunde altsaa saavidt tiene til at formindssse,
 baade det store Tab paa Folk, som Landet lidet
 alt for ofte, ved at disse forgaae, og den alt
 for gangbare Helbreds-Spilde, som flynder af
 Fiskeriets nu værende kummerlige Drift g).
 Jeg vil ogsaa gaae forbi, at dette Slags Far-
 tsier, saavidt ethvert af dem ikke behover stør-
 kere Bemanding end en middelmaadig Baad
 (§. 25.), men kan derimod drive meget større
 Fiskerie, end den, kunde spare Landet en god
 Deel af det Mandssab, som det nu maae hol-
 de aleene ved Fiskeriet; dette Mandssab kunde
 da imidlertid bruges til andet Slags Arbeide;
 og det var allerede en betydelig Fordeel, da
 Landet flettes Folk. Men ikke det aleene. Ind-
 byggerne kunde, ved faadanne Hukkerters Hjelp,
 naae meget af den Overflodighed af alle Slags
 Fisk, som nu maae gaae dem fra, og Fiskehans-
 delen med det samme blive meer end dobbelt saa
 stor. Især kunde adskillige Egne, s. Ex. en
 stor Deel af Nord- og Østerlandet, som nu en-
 ten slet ikke fiske, eller dog iklun lidet, da drive
 Fiskeriet lige med de andre, saavidt de havde
 Tid og Folk tilovers fra deres anden Mæring.
 Og de Egne, som egentlig drive det, kunde
 fange langt meere paa den Tid det drives; de

R 5

funde

g) Horreb. Ester. §. 82. p. 274.

kunde drive det paa mange fleere Tider, især om Sommeren, da Fisken ellers forløber dem, ved at sege Dybet h). Det er det som Engelskmænd og Hollændere have vundet saa meget ved. Og derpaa haves ogsaa i Island et merkeligt Esterdemme i Hr. Provst Povel Björnsson til Selardal i): Det første han kom til Kaldet, da dette kun var maadeligt, støffede han sig en lidet Skude, og da han forstod Styrmandskunsten og Seiladsen, seiledes han selv med samme ud paa Havet om Sommeren, hvor han da i 3 til 4 Dages Tid syldte den ned alle Slags Fisk, mens de andre under Landet fangede kun lidet eller intet, hvorved han og i en Hast lagde sig Midler til. Og endnu videre: Deslige Fisserhukkerter kunde, fremfor noget andet, siene til at sætte paa Fode den indenlandske Handel, fornemmelig imellem de Strekninger af Landet, som mest trænge til, og ligge dog langt

h) Beviser paa alt dette findes tilforn p. 68. o. f. nat. p., see og Balles Decon. T. I D. p. 15:17. 24:25. 2 D. p. 32. 42.

i) Rector Arngrim Vidalin, som selv i sin Ungdom lagde Grund hos ham i det Græske og Hebraiske Sprog (see også tilforn pag. 47. nat.), fortæller dette (Conf. S. III. c. 2.) efter hans egen Mund; om ham see ellers Avert. til Anderson p. 285:6. og Sibberns Hist. Litt. hos Dreyer Mon. Anecd. T. I. p. 203 - 4.

langt fra; hverandre. Denne Handel, i vor
Tid, er tildeels alt for meget nedlagt og forladt,
deels ogsaa drives den (saavidt Nødvendigheden
kræver endnu dens Bedstigholdelse) paa en
meget fordærvelig Maade. Men naar den var
ret i Stand, kunde den bringe til Vie mange
herlige Fordeele. Jeg vil kun nævne disse to:
1) at Sønder- og Vesterlandet kunde da være
uden Bekymring, for at faae solgt den Fisf,
som ikke er Kiesmands-Gods, eller tienlig til
Afsætning udenlands; 2) at Nord- og Øster-
landet, allerhelst det første, kunde da befries
fra den store Besværheds, og endnu større
Omkostning, som de maae anvende paa mange
lange Reiser, for at hente, over Land, deres
Madfisf og anden Nødtorft fra Sønder- og
Vesterlandet, hvilke aarlig medtage nogle Hun-
drede fuldkomne Arbeids-Karle, i den beste Tid
af Sommeren, og nogle Tusiude Heste. Jeg
vil ikke regne den Skade, som Varene ofte ta-
ge, ved dette Slags Fersel, enten formedelst
Regnveir eller andre Alrsager, ikke heller Folk-
enes Kost; men det er en klar Sag, at Udgiften
til Heste- og Flytnings-Tøi, samit til Tel-
ter og Heste-Leie, om man ikke haver dem selv,
som for de Længstbortliggende, eller naar der
indlober nogen Uhæld paa Reisen, kan endog

over-

overgaae Varenes egen Indkøbs-Priis, er virkelig en Capital, som udgives for Intet. Folkene spilde paa Reiserne meer end den halve Sommer, hvilken kunde anvendes til nyttigere Ting, som enten til Jordbruget, eller til de Øster- og Nordlandske Fiskerier selv. De maengfoldige Heste, som maae holdes paa de Kanter, for disse Reisers Skyld, og tildeels fodres Vinteren over, ere kuu til Byrde; Kunde de ikke udbringes til andet Slags Fordeel, kunde de bæder affaffes, og Græsgangen og Hodringen bruges til at føde Stude, Kier og Faar, som ere langt nyttigere baade til Hunsholdning, saa og til Handelen. Men alle disse Ulejligheder kunde der raades Bod paa, ved nogle faa Skuder, naar man fun havde, og vidste at bruge, dem; thi de kunde i ganske kort Tid, naar Veir og Wind vilde seie, hente langt mere Gods fra Vester- og Sønderlandet, end alle hine Folk og Heste en heel Sommer igjennem; og naar disse Skiberomme ikke gjorde Tieneste ved dette Slags Fart, kunde de bruges enten til Hvalfiske- eller Robbefangst, omkring Nord- og Østerlandet, eller til andet Fiskerie, hvilket da kunde give et markeligt Tilstd baade til Almuens Hunsholdning, og til Handelen med, allerhelst naar man derhos lagde sig efter Fiskes
varenes

barenes retskafue Behandling, med Fiskens Virkning og Indsaltning paa Fartsierne selv, som Fremmede bruge. Jeg haaber at det sagte kan nogenledes viise, at forbemældte indenlandske Handel og Tilsørsel til Soes, er af yderste Vigtighed, ligesom tvertimod alle erklaende, at den anden til Lands, som nu bruges i Steden, er een iblandt de største Marsager, der trykke, ja udarme de Kanter af Landet, som behøve at bruge den k). Man maae og ikke troe, at Tilsørselen til Soes er noget ucrenligt, eller uhørt i Landet. Nei intet mindre. Den er meget meer een iblandt de Indretninger, som Forsædrene havde 1); og det viiser strax ei aleene dens Muelighed og Nutte, men og tildeels den Maade, hvorpaa den kan oprettes igien, ja giver en virkelig Opmuntring dertil, og den ikke lidet. Dog, dette Slags indenlandske Hansdel

- k) Hector Arngrim Vidalhn (Cons. Sect. III. c. 7.) forklarer det tydelig, tildeels af samme Grunde, som her ere indforte. Nicolai (Diss. de Commentatu Isl. §. 43 - 47. p. 80 - 84.) erindrer det ogsaa, og giver tillige et Slags Beregning paa Nordlandets ansorte Tilsørsel til Lands.
- l) Endel gode Prover derpaa findes alt samlede af Nicolai (Diss. de Commentatu Isl. §. 23 - 28. p. 36 - 50), hvorfor jeg kan spare at indføre dem. Man haver og i Norge det ypperligste Monster i denne Sag.

del og Tilsersel til Sees kunde giøre Landet endnu en nye og meget vigtig Tjeneste m), ved at bierge, og føre omkring til fraliggende Steder, noget af den store Mængde Drive-Træer, som aarlig fastes op af Seen, helst paa visse Udsætter, men som i vor Tid, for den største Deel, enten skyldes ud igien, eller ligger og raadner op paa Strandbredden, og kan ikke benyttes, uden af dem, der boe uux ved saadanne Steder n). Historiens Bidnesbyrd viise meer end overslædig den meget store Nutte, som Forfædrene have havt af forbemældte Drive-Timmer o). Og om end nogen vilde slutte af Grettis-Saga (skient den dog ikke taler i denne Sag, uden om den Tid, da den blev skrevet,

signet

m): Ogsaa nævnet af Nector *Vidalin C. S.* III. c. 6.

n): Horrebows *Efterr.* §. 19. p. 78.

o): Foruden de Exempler, som Nicolai nævner (l. c.), seer man at Hallstein og dé paa Niogenæs betinede dem især af saadant et Drive-Træ, af usædvanlig Størrelse, til visse Stykker i den Tempel, som de byggede til Asgudeu Thor (*Landnama-Saga* 2 P. 23 C. p. 64. *Gullporis-Saga* 7 Cap.). Saaledes brugde Skallagrim Drive-Træer, af hvilke der salbt nok paa det Sted han boede, baade til Huseb og Hartsiers Bygning (*Eigils-S. Skallagr. S.*). Og iblandt de Varer, hvilke Thorgils forde til Skibs fra Vester- til Nordlandet, regnes et aale-ne Drivehval og anden Fisk, men ogsaa Tunmer, usædvanlig af dette Slags (*Grettis-S. Isl. Opl.* 27 C. p. 105.).

lignet med de første Tider, da Landet blev indtaget og besat med Folk p), at saavel dette Drive-Timmer, som andet Slags Vrag, har ver været langt overslodigere i gamle Dage, end det er nu omstunder; Saa er dog ingen Evil om, at det jo maae endnu kunne blive til betydelig Mytte, naar det kunde retskaffens pases og søges. I det mindste berettes af Horrebøw q), at det ligger opstaplet paa hinanden

- p) See Isl. Opl. 10 c. p. 87. hvor det hedder "at de første Indtagere gjorde ingen saadan Afsale om Strand-Rettighedens, som om Gruudenes Stroking, efterdi der i den Tid faldt saadan en Overslodighed af alle Slags Vrag, at enhver kunde saae deraf saa meget han vilde," samit 14 Cap. p 88. hvor det, at Drivehval og Fjæl slog seil, regnes som Medaarsag til den store Hungers-Mød, som der fortælles om.
- q) Ans Steb. Om dette Drive-Timmer kan jeg ikke undlade at tilfsie et Udtog af en tilsforladelig Underretning, som jeg haver for mlg, opsat 1758, og af følgende Indhold: Island haver 2 store Udhukker eller Landpynter; den eene, som er den største, mod Vesten, kaldet Cap de Nordt; den anden, mod Østen, kaldet Langenæs, efter almindelig Meening 66 Tydiske Miile fra hverandre. Ind paa disse 2 Landpynter, dog meest paa Cap de Nordt og omliggende Strande, stoder Drive-Timmeret med nordlige Vinde, meest om hoi Vinde-Dage, eller og tilligemed den saa kaldte Grønlandske Driv-Fis. Vel drives og noget ind paa
be

den, som paa en Timmer-Plads; og Lævmand Becker haver troet i sin Tid, at det næsten

de andre Kanter af Landet næsten overalt, men det er ikke i nær saa stor Mængde, er og ikke andet, end hvad Binden og Østrømmen fra Norden af sætter forbi forbemældte Landpynter; Indbyggerne bruge det og altsammen, baade til Bygninger og deres anden Huusfornødenhed, saa at intet deraf bliver til overs. Evertimod er det ved Cap de Nordt og Lange-Næs; der hoe ingen Holt paa nogle Miile nær, og de som hoe længer inde i de omliggende Fjorde ere alt for afmægtige til at føre sig til Nutte det Timmer som der falder i meget stor Mængde, saa at det meeste deraf ligger og raadner op paa Stedet. Vel saties her bekymme Skibs-Havne paa 12 til 15 Miile nær; men dog kan man have, temmelig nær, brugelige Ladepladser til at indrage Timmeret, naar det for i Veien er apteret bertil, og man passer at gaae derhen ved Hoi-Sonmers Tider, naar der er ingen Drive-Tids. Saaledes blev det befundet omkring og nær ved Cap de Nordt 1753 da een af Interessentskabets Hukkerter blev sendt derhen til Prove, forde og virkelig en Ladning Timmer deraf, skjont samme ille var nær af den Berghedenhed, som den kunde have været, naar Timmeret var i Forvejen blevet ordentlig kappet og kantet til Indskibning. Siden efter, naar Interessentskabets Hukkerter kunde ikke saae anden Fragt paa Vestlandet, haver man af og til ladet dem løbe til disse Steder, for at tage Timmer ind, som ofte haver gjort betydelig Nutte. Men naar det skulde skee med al muelig Fordeel, saa skulde en kyndig Person sendes til disse Steder i Forvejen, forsynet med

næsten kunde forsyne heele Landet med
Timmer og Bredber, naar der var ret An-
stalt, til at faae det fort omkring. Han giver
endog Prøve paa dette, i Hensigt til Reyke-
fiord og Lange-Næs, at der nemlig sielden eller

al-

med en halv Sues Stykker duelige Arbeids-Karle,
til at kappe kante og sortere Timmeret, og fore det
med Vaade tilsammen paa eet Sted, hvorved der
behændig, og uden Ophold, kunde afhentes og ud-
skibes en heel Skibsladning ad Gangen. Saale-
des holdt Interessentskabet sin Timmermand paa
Cap de Nordt om Foraaret 1761, da han ogsaa
udsaae saa meget omtrent, som kunde være nok til
Indredning til 2 Hukkerter; Men det ligger der
endnu formedelst Mangel af Befordring. At fo-
re dette Timmer til Søes er den eeneste Maade
(thi dets Forsel til Lands er aldeles ugittrig for-
medelst Steile Klipper og onde Veie); og da er
Veiens Længde ester Landkortet omtrent som folger:
fra Reykiarik til Cap de Nordt, at gaae Besien
om Landet 71 Mille, fra Cap de Nordt til Lan-
ge-Næs, Coursen Ost-Syd-Ost 66; fra Reykevig
til Lange-Næs Østen om Landet 125; fra Cap de
Nordt til Rutefiord 30; til Øfjord 45 til Bildal
29; fra Lange-Næs til Øfjord 38; og til Rute-
fiord 60 Mille. De som nyde Strand-Mettigho-
den paa ansorte Landpynter, som ere enten Dom-
kirkerne og andre Kirker, eller Korpagtere af Hans
Kongel. Majestats Jordegods, saint nogle saa
Selveier-Bonder, tilegne sig vel alt dette Tim-
mer; Men ingen af dem kan i nærværende Om-
stændigheder have nogen Nutte deraf som er værd
at nævne.

S

aldriq ypleiede at føres nogen Timmerlast til Reyklevfjord og Skagestrond, da Landets eget Drive-Timmer kunde gisre Fyldest derfor; samt at en Æslænder, som levede endda 1736, men havde i sin Ungdom været Skibs-Timmer-Mand i Holland, havde, da han kom hjem igien til Island, bygget sig en Skude af saadanne Drive-Træer, hvormed han biergeede saa meget deraf, at han forsynede i nogle Aar, næsten det heele Norderland med Timmer, indtil hans Skude endelig forgik. Exempellet er temmelig nyt, og desto meer mærkværdigt. Tinget er vigtig, da Mangelen af Timmer er een af de store. Jeg lægger kun eet Ord til. De som holdt Hukkertor til dette Slags Mellem-Fart, kunde let i en Hast legge sig Midler til ved den, ligesom nogle af hine Forsædre, som dræve den, vidtes at have giort. Mellem-Farten selv funde fremfor alt andet, tiene til Redning for Nordlandet i dyre Tider, ligesom og dette tildeels stedde sidste Gang, ved een af det Ælandiske Interessentskabs Hukkertor. Ja naar denne Mellemfart var i fuldkommen Stand, kunde Dyr-Tid eller Hunger ikke let tage Over-haand paa Nordlandet; thi det er aleene Mangel af Tilforsel, som meget ofte harer været dens allersterste Aarsag.

§. 65.

Saavidt om Fisvens Sognung betragtet i sig selv. Manglerne ved dens Wirkning eller Bekandling ere ogsaa mange Slags, og harc stor Indflydelse baade i Indbyggernes Huus- holdning og Handel. Den første vil jeg ikke opholde mig med. Men i Hensigt til den sidste seer man endog, at Behandlingen af den gangbare Tor-Fisk haver opvæklet nogle Kla- ger 1691, blandt andet i Henseende til, at Indbyggerne paa nogle Steder, og først i Snæ- fells-Næss-Syssel, havde, paa nogle Aar, be- ghyndt en til den Tid ubrugelig Maade, at op- skære deres Fisk i Nyggen, og siden at torre og sælge den, under Navn af Hænge-Fisk, hvilket dog var allerede forbudet 5 Febr. 1686, da dette Slags Fisk var ikke nær saa affæltig udenlands, som den sædvanlige Platfisk, og over en Tredie-Deel mindre i Priis end denne. Herover blev indhentet ved allernaad. Rescript af 7 April 1691 r), Landsfogdens og Lav- mændenes Betænkning, om denne Hængefisk enten kunde affaffes paa eengang, eller formind- kes efter Haanden, eller paa hvad Maade der- med kunde forholdes, saa at begge Parter, de Handlende og Indbyggerne, kunde være ved

S 2

Magt.

r) I Landst. Act. samme Aar N. 15. 5 Post.

Magt. Men her maae være funden noget Slags Undskyldning paa Indbyggernes Side; thi den Kongel. allern. Resolution af 11 April 1693 s), omendstient den befalede, at Sys selmændene, for at forbinde Almuen til at lægge Wind paa Platfisß, skulle tilholde dem, under Straf, at opsette Steengårder til at torre Fisffen paa, paa de Steder, hvor Steene vare at faae; Saa tillod den dog derhos, indtil videre, at leverer $\frac{1}{3}$ i god og velvirket Hængefisß og Langet, imod $\frac{2}{3}$ Platfisß, aleene at de, som leverede mere af Hænge-Fisffen, skulle give 2 Foringer eller 20 Pund (det er $\frac{1}{4}$) meere paa Vætten, end ellers. Men at det og, paa Indbyggernes Side, maae være fundne nogle Feil ved Fiskens Virkning, er kiendeligt nok; og at nogle saadanne ere endnu vedblevne lige til vores Tider, synes at kunne sluttes af den Allern. Forordn. af 28 Febr. 1758 t), i det den tilholder Formanden paa hver Fisser-Baad, at have Opsyn med, at Folkene virke deres Fangst det beste som muligt er, og at de som findes, ved Fisseriets Ende, at have virket deres Fisß sletter end andre, skulle sættes i Bo der.

s) I Landst. A samme Aar N. 61.

t) 6 og 7 Art. see Landst. A. samme Aar No. 8. 4 Post.

der. Wagel i sin Tid beklager især, at en stor Mængde Fisk, forneimelig om Sommeren, blev enten gandske fordaervet, eller dog utienlig, ei aleene til Kiobmands-Gods, men endog til Udsalg i Landet, af Mangel paa Fiskehialle, (det ere Soehuuse eller Boder, hvor Fisken kan hænges i og torres, forvaret fra Regn-Bandet), og raader dersor meaet til; at disse maatte sættes og holdes bøder i Stand, end den Gang. At den Islandiske Nav og Rækling ikke falder jævnlig nar saa spon som den Norske, maae til den største Deel reise sig af Behandlingen. Og hvor meget der flettes i den Islandiske Omgang med at speege Lax, kan man lettelig overbevises om, ved at læse om den, der bruges i Randers u.). Men den al-lerstørste Mangel, som der er ved Behandlin- gen baade af Fersk- og Salt-Bands-Fisk, ja af alle Slags Fiske-Barer i Island, er at des- res Ind-Saltning er alt for lidet almindelig, som overalt, saa især i Hensigt til Strand-Fi- sken, paa de Tider af Aaret, da den ikke kan torres i Lufsten. Alle erkiende dette, og fors- anfarte allernaadigste Forordning af 1758 x) vilser det endnu ydermeere, i det den haver segt

S 3

at

u) Danske Atlas 4 T. p. 386-389.

x) Tilforn not. c.

at opmuntrie Saltingen y). Det siger sig og selv, at Mangelen paa Saltingen er af ydersste Wigtighed, og maae nedvendig foraarsage, ei aleene at meget af den Fangst, som Leiligheden frembyder, baade i ferskt og salt Vand, maae lades urort, da man haver ingen Udvei til at faae den bevaret til Fremtidens Fornødenhed, men endog, at meget af det, som bliver fanget, allerhelst i det salte Vand, hvor Fangsten er meest overflodig, maae enten blive fordoervet igien, eller kommer dog ikke uer til den fuldkomne Nytte. Til Prove paa dette Slags Ting vil jeg kun nævne Fiske-Ravnen. Den spises aleene i Island naar den er fersk; og deraf er at formode, at noget af den, eller af andet i dens Sted, maae gaae til Spilde, om Værtiden, naar Fisken gaaer stærkt til; Idet mindste er vist, at den, om den blev saltet ned, kunde bringes til meget større Nytte, om ikke til Handelen, da denne kan meget lettelig slaae feil z), saa dog til Fede for Indbyggerne selv. Ellers finder man dog, at der alle reede

y) Om Slynderue see tilforn p. 247 not r. Dens 7 Art. tilholder det samme om Fiske-Ravnen, at Fiskerne skulle nedsalte, enten til Forhandling, eller til egen Brug, saa meget deraf, som de ikke behøre at fortære strax efter Haanden.

z) See Sondm. Beskr. 1 D. p. 471. 487.

reede i forrige Hundred=Åar, er blevet tænkt paa Handel med den; thi i det Frihedsbrev, som Jonas Treslund sikk paa Hvalfiske=gangst under Island 18. Julii 1760 a), sikk han og tillige en almindelig Tilladelse paa lige saa lang Tid, "til at tilhandle sig overalt i Landet, og udføre med hans egne Skibe, saa megen Ravn af alle Slags Fisk, som han kunde faae", hvilket endnu ydermeere blev ham bekræftet ved et nyt af 14. Aug. samme Åar b). Slikt kan dog altid fortjene noget Slags Estertanke. Men jeg kan ikke opholde mig med hver Ting især. Dog maae jeg nævne een Ting horende til Fiskevarenes Behandling, som Wagel c) harer lagt Mærke til, omtrent med følgende Ord: "Til at bereede Huusblas var god Leisighed i Island. Huusblas er fun et Skind, som sidder ved Rygbeenet af Torsken, og faldes Sundmave, dannet af Naturen til at bevare nogen Luft, ved hvis Hjelp Fisken lester sig, naar den vil svømme op ad, ligesom den dobbelte vindblære i Karudser. Denne Sundmave, naar den bliver strabet reen, vasket, rullet sammen, og torret, saa faldes den Huusblas.

S 4

a) Indtrykket i Landst. A. 1761. N. 2.

b) Dasselbe indtrykket ib. N. 3.

c) Ann. over Isl. 2 cap.

blas. Den kan haves i Island torret for 2 heit 4 Sk. Skaalpundet. De som handle i Island kiebe ikke disse Blarer, men Hollænderne vide at behandle dem, give dem Maan af Huusblas, og sælge Pundet for 3 til 4 Mark, ja stundum gielder det i København 9 til 10 Mark. Kunde Islænderne lære dette, kunde det blive en nye Fordeel af Fiskeriet ". Han beraaber sig heri paa sin egen Erfarenhed, at han haver adskillige Gange klaret fordaervet Viin i Island, med torrede Sundmaver, behandlede paa den Hollandiske Maade; som og tvertimod, udbledt Hollandiske Huusblas, kaagt den som Sundmaver og befundet den, i Smag og alt, at være som Sundmaver. Endelig haver han ogsaa prøvet, at Sundmaver lige saavel som Huusblas, lade sig bruge til Mundliim. Wel er nu bekjendt nok, at den Huusblas, som er meest i Udraab i vor Tid, bereedes af andre Fiske d); dog var vel ikke af Beien at forsege paa nye, om der ikke kunde bereedes en lige saa god af Sundmaverne, allerhøjest da freuemed Huusblas bliver endnu indfert i

Niis-

d) Dictionn. de Commerce de Savary under : Colle de poisson, fulgt i Lodovici Academie der Kaufleute, under : Hausenblase, see og Diction. de Bomare under : esturgeon og fleere.

Riiget e). Jeg slutter med at erindre det, som ellers flyder af det anførte, at naar der blev fanget saa megen Fisk, som der kan fan- ges, i Island, naar baade Fisken selv, og alle andre Varer, som høre til Fiskeriet, fun- de blive behandlede saaledes som de bor, da kunde Landet beriges, Handelen udvides, og Hans Majestets Kongens Interesse, saavel af denne, som af det Kongelige Fiskerie selv, an- seelig forsøges. Især kunde det altid være et meget tienligt Middel til Indbyggernes Bedlis- geholdelse, om de i gode Fiske-Åar vilde, saa- vidt muligt, behjelpe dem med Udskuds Fisken, og derimod tage saa meget mindre Meel og Brød i Kramboden, da de kunde anvende dets Værd paa deres andre Fornødenheder f).

§. 66.

Jeg vil standse for det første og giøre den Anmærkning, at det som nu er sagt om Landet overhoved, og især om Jorddyrkning og Fæ- drift, Forarbeidning og Fiskerie, kan vel alles- reede viise os de sande Grunde til alle disse Tings nærværende Usuldkommenheder. Den ene er

S 5 Fats

e) Lütkens Decon. Tant. 7 D. p. 16.

f) See Cammer-Collegii Skrivelse 11 Jan. 1766,
trykt i Landst. Act. samme Åar N. 16. 20.

Fattigdom, som forhindrer at bekoste de Anstalter og Redskaber, som disse Ting kreve. Den anden er Mangel paa Folk, til at funne holde, saa vidtloftige Næringsmidler, som alle disse ere, naar de tages samtlig, i tilberlig Drift, allerhelst paa de Tider af Året, da fleere af dem gaae paa Haanden paa eengang, f. E. Fangsten af See Foreller og flere Slags Fisk, der falder om Sommeren, da der er saa meget andet at giøre. Denne Mangel bliver endnu fast meer end dobbelt felelig, formedelst den Tredie, som er Mangel af Kyndighed i Nærings-Væsenet, og især om bekvemme Omgangs-Maader og Redskaber, næsten i alle dets Deele, saavidt denne maae giøre, at Næringsmidlerne drives paa en alt for kummerlig Maade, og dette igien, at man maae bruge hartad til alle Slags Arbeide, langt fleere Mennesker, end man havde nødig, naar man havde retskafne Needskaber og vidste de rette Grieb. Men den allerstørste Grund til de anførte Usuldkommenheder, ja endog til disse sidste selv, har ver dog været Handelens Forpagtning, saasvidt den, foruden alle de øvrige Indstænkninger (§. 31 - 34.), som den harer paalagt Landet g), haver og jævnlig ladet det savne alt for me-

g) See og Decon. Journ. for Jan. 1758. p. 86.

meget af de Varer, som det haver behøvet, til sine Møringsmidlers tilbørlige Drift. Den haver ikke fundet andet, end være til Hinder for Jordbrugets Forbædring, baade af anførte almindelige Marsag, saa og saavidt Farten er ikke stættet paa den Tid af Alaret, at enten Træs-Planter, eller Sæd til det Mars Brug, have fundet oversores, ikke fra de Steder, fra hvilke de tiensigste Sæde-Arter best funde faaes. Freedristen haver den virkelig hindret (endstændt det dog mindst), baade ved at indskrænke Kjods-varernes Afsætning, naar disse ere faldne i no-gen stor Overflodighed (§. 33.), og paa andre Maader. Forarbeidningen haver den endnu mindre fundet befordre; den haver ikke fundet agte den for sin Sag; den haver endog haft et Slags Marsag, til at ansee den, som stridig mod sin Interesse, saavidt den funde formindskede Tallet af de indførte forarbeidede Varet, og med det samme, den Fordeel, som der funde vindes paa disse. Fiskeriet haver den overmaade hindret, ei aleene i Hensigt til Fiskevarenes Afsætning (§. 33.), men og allermest i Hensigt til dets Drift, og det paa mange Maader. Saal kan den tildeels agtes skyldig i Fiskerbaadesnes Usuldkommenshed (§. 64.), saavidt det Timmer, som er blevet ført til Landet, haver jævnlig

lig været alt for smaaat, ja ofte saa ubrugeligt, at det haver foraarsaget almindelige Klager. Samme er at sige om den Hindring som Fisseriet haver haft af Mangelen paa Tønder og Salt (§. 65) h). Thi vel er det sandt nok, at Indbyggerne have ikke haft Raad til, at kose saa mange Tønder, som de havde behovet, ikke heller forstaaret, fuldkommelig nok, Omgangen med dette Slags Nedsaltnings; men det er ogsaa lige saa sandt, at Tønder have aldrig gierne været at faae til Kiebs, allermindst i nogen Mængde. Saltet derimod have Landets Indbyggere gierne vildet kose, og kundet betale det, paa de fleste Tider; Men det er nofsom beklaadt, at det ikun gaandsske sielden haver været at faae, endog i den Mængde, som det er blevet forlangt, og saa meget mindre, i den fornædne. Ja Wagel i) haver syntes at finde, i sin Tid, "at de Handlende slet ikke opmuntrede Salt-Fisseriet, maaskee fordi den torrede Fisk var dem meer fordeelagtig". Hafser k) vidner det samme om Fersk Vands Fissen: "at de Handlende kose fast intet af den, hvorfor ogsaa Islanderne ikke kunne med nogen

For-

h) See og Decon. Journ. Ans. Sted p. 85.

i) Ann. over Island.

k) Upartiske Tanker §. 76.

Fordeel lægge Wind derpaa, allerhelst da dem flettes Salt, til at bevare den, da tvertimod Ufætningen, eller dog Bevaringen, kunde være en stor Opmuntring for dette Slags Fisserie". Man kan endnu tilfoie en lige saa vigtig Feil ved det Islandiske Fiskerie baade i salt og ferskt Vand, Mangelen nemlig paa Vaadde og Garn allerhelst til Sild, See-foreller, og Glyndre, ja til Torsken selv 1). Vist nok, at Indbyggerne paa nogle Steder i Landet forsaae ikke rettelig at spinde Hamp, og binde Fissegarn, eller dog lægge sig ikke derefter; ligesom og de Garn, som bindes der paa andre Steder, ere noget usuldkomme, samt adskillige Arter af Garn, som bruges hos Fremmede, og især i Norge, endnu aldeles ubekendte overalt i Island. Men hvori ligger Skylden? Fornemmelig deri, at de Handlende have jævnlig trækket sig ved at føre dem Hamp til (§. 53); thi derfor have de i Landet, som ikke bruge Fiskerie med Garn, ikke troet sig til at begynde, og lægge Wind derpaa; og de som have forstaet det, have, for det meeste, seet sig nødte til, at hælle sig med uldne Garn, skjent disse ere meget mere stikkede, til at forjage visse Slags Fisk, end til at fange den. Uden denne Mangel

paa

1) See og Decon. Journ. I. c. p. 87.

paa Hampen havde visselig Garnenes Brug, helst i de ferske Vande, allereude for længe siden, giort meget større Fremgang, end den ha-
ver giort endnu.

§. 67.

Hvad skal man nu tanke om alle disse Ting? Kan der vel findes nogen Redning mod dem? Det vil best viise sig, ved at betragte hver især. Derfor vil jeg ogsaa tale noget om hver for sig, dog ifkun i mueligste Korthed. Fattigdommen (§. 66.) er haandgribelig. Alle maae tilstaae, at den føder en Alsmagt, som kvaeler alle nyttige Foretagender; Ja man kan, uden Spaadoms-Aland, lettelig se forud, at den vil voxe idelig til i Tidens Længde, dersom dens Marsager skulle blive ved. Dog synes mig ikke, at denne Fattigdom, saa stor som den ellers er, er saa gaudske uovervindelig. Den reiser sig fornemmelig kun af Mangel paa Leilighed, til at kunne nyde de Rigdomme, som Naturen byder frem, og allermeest paa Leiligheden til at kunne vinde noget. Lad denne kun viise sig gunstig, saa tenker jeg, at Fattigdommen retter sig af sig selv Tid efter anden; Haabet om Binding vil da uden al Evil optænde en almindelig Lever og Lyst til at streebe, ligesom Umue-

Umuelsigheden, at kunne vinde noget, haver udslukket samme m; og dette des letter og visser, som Island er et Land, der haver al sin Rigdom i sit eget Skied, og meer end Rigdom nok, for sine Indbyggere, ja for mange fleere, naar den bliver rettelig søgt og fornuftigen anvendt. Af denne Grund troer jeg, at man rigtig nok kan besvare, med Hassler n), den gangbare Indvending: "At Forbaedring i Islændernes Wilkaar vilde giore dem lade": Nei tvertimod: den vilde føre dem til desto større Strebsomhed, i Steden for at deres nærværende Fatsigdom nedtrykker og betager al Lyst, og ødeslægger een Gaard efter en anden. Og hvorfor skulde ikke de, ligesaavel som andre Mennesker kunde taale denne Forbaedring? uden man sætter forud, at de ere vanartigere af Naturen, end noget andet Folk paa Jorden; Men det findes jo modsaqt noget nær ved 900 Mars uafbrudte Historie. Dog maaskee "at denne Forbaedring vilde indføre Overdaadighed". Ja den var vist nok skadelig i hei Grad i Island o). Men Hassler p) siger ganske rigtig, at den

er

m) See Decon. Journ. for Jan. 1758. p. 86.

n) Upart T. §. 47.

o) Læk. Decon. T. 8 P. p. 65.

p) Upart. T. §. 48.

er slet ikke meere at frygte for, blandt Bouden i Island, end her i Danmark, ja saa meget mindre, som hin haver meget meer, end denne, bevaret de Nordiske Folkes oprindelige Tænke-Maade, at holde ved det Gamle; Og vist nok kunde bædre Pleie være den Islandiske Bonde heel gavnlig for hans Sundhed; den kunde han og have, uden Udgift for Landet, og for ham selv, aleene af sit eget, ved at lave det vel.

§. 68.

Mangelen paa Folk haver Wagel inde-
seet, ja forundret sig over, at den var saa stor,
da lun saa saa reisede ud af Landet, eller doede
paa Sven, og Lustens Usundhed kunde ei hels-
ler have den allermindste Skyld. Indbygger-
ne i hans Tid skjode Skylden paa Laudfarsot.
Men han gietter rettere, at Grunden laae i Al-
muens kummerlige Levemaade. Dog ligger-
den forneimelig i Marings-Midlernes alt for
meget indknebne Drift. Det haver og Hast-
fer q) allereede anicerlet, omtrent paa følgen-
de Maade: "Island haver meget mindre Folk,"
"end det kunde føde, og maae derfor savne
"fornøden Røgt og Dyrkelse; thi saavidt Fol-
"kets

" kets Antall er alt for lidet mod Landets Straf-
 " ning, saavidt funne og Næringsmidlerne, som
 " skalde give Selskabet Kræfter, ikke drives til-
 " strækkelig, men maae drages frem i et Slags
 " Matheb. Naar altsaa Island skal ophiel-
 " pes, saa er Folkets Formeereelse det store Hø-
 " ved = Middel; Men funn Formeereelse med
 " saadanne Lemmer, som funne ei aleene nære
 " dem selv, men og styrke de andre. Hans
 " Kongelige Majestat, ved at indføre Fabriken
 " og andre nye Indretninger, haver ogsaa viist sin
 " faderlige Omsorg for Folkemængdens Formee-
 " relse, i at formeere Næringsmidlerne, saavidt
 " disse tiene til at forskaffe de Fattige Arbeide,
 " og at befordre Ægteskabe". Dette sees og
 tydelig af en anden allernaadiigst Bevisning r):
 " At, nemlig, ugifte fattige Bonder og Tiene-
 " stefolk, som efter deres Alder og Dueslighed
 " ere belønning til Ægteskab, maae, paa de
 " Steder, som have meest Mangel paa Folk,
 " og saa længe Øvrigheden kan agte det fornu-
 " dent, være frie fra at svare Tiender og Skat,
 " i de 3 første Aar, fra den Tid de indtræde i
 " Ægteskab". Heistbemældte Kongelige An-
 stal-

r) Bekendtgjort i Landstings-Acten 1760. No.
 24.

stalter spare mig Uimagen, som at beviise Folke-Mangelen selv, saa og at tale om Midlerne til dens Forbaedring, da den beste Plan til denne er saaledes allereede lagt. Ellers synes mig dog, at denne Folke-Mangel er ikke noer saa farlig i Grunden, som den seer ud til, eller som den virkelig viiser sig i nærværende Tid. Naar aleene Værktøjet og Reedskaberne, som bruges nu, til de allerfleste Ting, kunde faae den fornødne Forbaedring, havde man strax vundet en stor Mængde Mandssab, hvis Kræfter nu spildes ved ubekvemme Reedskaber og Omgangsmaader, men som da kunde uden Twil udrette noget anseeligt. Ja denne samme Forbaedring, kunde endog foregå Folkemængden selv. Man seer for Exempel hvad Torskegarnets Brug haver giort paa Sendmør s).

§. 69.

Mangelen paa Kyndighed i Nærings-Væsenet er meget meere farlig. Almiudelige Kundskaber, og disse aleene, ere jo det, som adskiller Mennesket fra de øvrige Dyr; de aleene det, som kan stifte en grundig Kundskab i Nærings-Væsenet; Men naar man haver denne,

s) Sondm. Beskr. i Deel pag. 368 og flere Steder.

denne; saa haver man alle Ting, og naar man mangler den, saa flettes alt. Historien viiser det. Det ere saadaune Kundskaber, og intet andet, der haver bragt de allerfleeste Folk, som have været velindrettede i de ældre Tider, og alle dem, som ere det nu, fra en Tilstand som Lappernes, eller de Wildes, og maastee en slettere, om man vidste den ret, til al deres Welstand og Herlighed. Ved Kundskaber er Holland, fattigt af Naturen næsten paa alle Ting, blevet til et Forraadshuus for heele Jordens Overflodighed. Og hvo erindrer ikke, at disse samme Kundskaber have, Port for vore Tider, dannet en nye Europa, usynlig tilforn, i Europa selv. Men jeg behøver ikke fremmede Exempler. Det var jo fornemmelig ved Kundskaber, skjent tildeels af en anden Art, at det Islandiske Folk, langt svagere og ringere i Tallet, end de andre Nordiske, forhværvede sig, overhoved at tale, i hine ældre Tider, en Agtelse hos dem, som gjorde Landet sikkert i nogle Hundrede Åar mod udvortes Angreb, ja kunde have sat det i Welstand for Gren tidten, om den var bleven rettelig brugt; det er ogsaa vist nok, at naar man vil ligne de Skrifter med hverandre, som vi have nu til overs, fra Island og de andre Nordiske Lande, for de gain-

le Tider, saa synes Island virkelig at vinde en mærkelig Overvoegt, saavidt det haver bevaret fra Forglemmelse haade langt fleere og vigtigere historiske Kundskaber om Nordens gamle Tils-
stand; Kundskaber, som vist nok kunne giøre Rügerne Were, naar de engaug sættes i deres fulde Lys. Og endnu meere: Wel tildeels en Hændelse, men og tållige Kundskab, eller dog Lyft til den, aabnede den nye Verden for Is-
laendernes Born, og for dem selv. Ja den viisede sig; men de forfulgte ikke denne vigtige Opdagelse. Det var vist nok af Mangel paa den fornødne Kundskab og Krefter; Dog, det kan have været Forsynets skulte Raad; Jeg fordrister mig ikke til at udgrandse det, om jeg end kunde forestille mig een eller anden Alarsag dertil, som kunde synes rimelig. Nok at alle vide, at Kundskab kan giøre uendelig meget, som den U-
kundige aldrig kan tænke paa, og neppe engaug troe. Og Mangel af Kundskab, hvad kan ikke den giøre? Jo! den kan skille Mennesket ved det beste han eier, jeg meener den Hulgdom, som han skal have i sig selv; thi naar han taber den, saa kan han ingen have; han lever og deer trængende, ja usel, om end Naturen osede ud for ham, med begge Hænder, alle sine Vel-
gierninger; han haver ikke Forstand til at see det;
han

han haver ikke Hænder til at tage derimod. Saa omtrent synes mig, at det er nu med Island. Mangel paa Kundskaber i Nærings-Bræsenet selv, samt paa det Slags almindelige Kundskaber, uden hvilke hine ikke kunne være, eller dog aldrig naære nogen onskelig Fuldkommenhed, staer overalt i Veien, og hindrer paa alle Kanter. Nationens ypperlige Sinds = Gaver blive derved unyttige, saavidt den ikke haver nok at sve dem paa; thi Theologien og Lovkynndigheden, den Nordiske Historie og Sprogene, ere næst kun for Embedsmændene, og for de Studerede, og funne neppe engang, allerhelst paa den Maade tague, som de behoves, eller kunne bruges der i Landet, holde alle disse bestandig i Aalande. Nationens Hænder blive paa samme Maade, enten gandske uvirkssomme, eller forslæbes til Unyttte, ved den usuldkonne og kummierlige Maade, hvorpaa det meeste af deres Gierning står. Det første standser da Tænke-Kraftens Øvelse, ja Tænkes Kraften selv; Det sidste binder Hænderne, eller udmatter dem, uden saadan en Nyttte, som kan svare til Moien. Folke-Mængden tager af. Og denne Provins, som i forrige Tider funde undvære Folk, til at besætte Grenland, og som funde endnu blive til betydelig Nyttte, synes

nes at staae Fare for i Tiden, at ville blive
øde, eller det som næsten er værre, et bestan-
digt Almisse-Lem og Byrde for Rüget.

§. 70.

Men kan og Island faae disse Kundskas-
ber? hvorledes kan det faae dem? og funne
de nytte noget? I Heusigt til det første vil man
maaskee tænke: "At Almuuen i Island er alt
for meget indtagen hertil, af forudsatte Mee-
ninger mod alt hvad der er uyt". Men
saaledes haver jo Almuuen været i alle andre
Lande; den er saa tildeels endnu; Og Aarsa-
gen hertil er aleene Mangel paa Kundskab.
Men hvad om nogen troer, "at den Island-
ske Almue er endnu i højere Grad hengiven til
det Gamle (§. 67.) end Almuuen i andre Lan-
de"? Deraf flynder dog ikke andet, end at den
skal overbevises saa meget bæder i Forveien;
den kan ogsaa gierne tage imod Overbevisning,
og naar den haver faaet den, kan man vente
saar meget større Overlæg og Stadighed i at føl-
ge den, som en særdeles Gave og Lyst til at
tænke, samt en Art af Bestandighed ere virke-
lig væsentlige Egenskaber i dette Folkes Chara-
cter. Efsarenheden haver ved utallige Leiligh-
heder viist det som nu er sagt. Kong Olaf

Trygg-

Tryggvesen af Norge sendte Thangbrand til Island for at forplante den christelige Troe; han maatte gaae tilbage med uforrettet Sag; ja han troede at kunne forsikre hans Herre, at Christendommen vist nok aldrig vilde blive antagen i Island t); den var og neppe blevet det, ved saa voldsom og uchristelig en Omvendelses-Maade, som denne Mand brugte. Men skedde det saa. Nei intet mindre: Det kostede Thorgeier af Liosavatne ikke meer end 24 Timers Overlaeg, og maaskee en halv Times Tid, at føre den ind u); men denne Tale var fornuftig, den var overbevisende, rettet paa det næeste efter Folkets da værende Tænkemaade, efter de Evilsmaale, som det havde i denne Sag; og esterat nu Religionen var saaledes indført, rodfæstede den sig, ligesom af sig selv, fast alleene ved Folkets egen frievillige Estertanke. Den Kongelige Regierings Stiftelse i Island fandt meget stor Besværighed; men en Besværighed, som reisebe sig, (uagtet al den Priis, hvilken Æslenderne, som ethvert andet Folk, satte paa den jndbildte Frihed), langt meer af visse udvortes Umståndigheder, end af

T 4

Al-

t) See Are Frode af Bussæi Opl. P. 37. Olafss-Saga Æsl. Opl. 2 P. p. 221.

u) Are Frode l. c. p. 43.

Almuens Tankemaade; den overthydede sig, inden en føie Tid, om den nye Regierings Fordeele; og hvad haver vel fundet være meer opriktigt og vedvarende, end deres Troessab og Lydighed mod deres Konger, sige siden den Tid? Men Reformationen; fandt den ikke, i Island, meget større Modstand, end i de andre Provincer? Jo, den fandt det i visse Maader; Men egentlig aleene af de Catholske Biskopper, og af de Grund-Sætninger som deres Religion havde i Følge. Almuen tvertimod, overhoved at tale, glædede sig ved Reformationen, saa snart, som den lærde at kende den; og det var hastig gjort. Og siden den Tid haver denne Indretning i Kirken ei aleene nydt den onskeligste Noelighed, men endogsaa opvækket en almindelig Æver for Oplysning i Christendommen; Ja man kan sige, og det med Sandhed, at denne er, blandt Almuen i Island, virkelig meget større, end den kunde ventes, naar man forestiller sig de mange Slags Banskeligheder, som Undervisningen haver, i Følge Landets Befæstning. Men jeg vil lægge et Exempel til, og det er den sidste almindelige Kirke-Visitation. Intet kunde lettelig være meer mistænkt af Almuen, end den var i Ferstningen. Men da man sik Kundstab om dens priis

priiselige Hensigt; da man saae den Wiisdom og Omhed med hvilken denne blev udført; hvad skedde da? den bemestrede alle Hierter fra det Dieblik af; den øliver i Welsignelse, saa lenge som Landet haver Mennesker. Saa haver da Almuens Kiærighed til det Gamle aldrig lagt nogen Umuelighed i Veien for no- gen af de Indretninger, som ere blevne giorte af nye i Landet, indtil vore Tider; og hvorfor skulde den giøre det meer, i Hensigt til Kund- skaberue om Mæringens Forbædring, eller i Hensigt til denne Forbædring selv? Man skal ikke lettelig finde, endog fun een eneste Ting, befalet af Regieringen, samtykket af de beste Mænd i Landet (i den Tid, det var i Brug), haandthævet af disse med fornuftig Alvorlighed og Enighed, og ledsgaget med deres Efterdemme og Anviisning, som jo haver havt Fremgang, og al onskelig Fremgang efter Landets Leiliqheds. Maae vi da ikke slutte, at det same maae kunne fast uselbarlig ventes, i Hen- sigt til Husholdnings-Kunsten, naarsomhelst Landets beste Mænd, og deriblandt fornemme- lig Embedsmaendene, understøtte den med sam- lede Kræfter, ved at foregaae Mængden, ved at oplyse den? Det er ikke heller at twile paa, at der jo ville blive mange, som kunne arbeide

eller tænke for Almuen i den Sag, og som ville giøre det med Glæde, naar der ikkun gi'es saadanne Leiligheder, som give dem Haab om, at det kan frugte. Og naar Almuen haer antagelige Prover og Opmuntringer for sig, kan man næsten love for, at ei aleene Nytten, men endog Nygjerrigheden vil kunne drive den til at selge efter.

§. 71.

Men hvorledes kan Island faae disse Kundskaber? hvorledes Landets Enbedsmaend, Lærde, eller andre flettes i Stand til at foregaae og underviise Mængden deri? Jeg tor ikke love at soare herpaa. Dog maae jeg vel forsøge at sige mine Tanker. Mig shues, at Svaret maae komme an paa 2 Ting, nemlig paa Landets egen, og paa de Kundskabers Bestandsfenshed, om hvilke her spørges. I Hensigt til Landet, kan sees paa to Ting igien, nemlig paa dets nærværende virkelige Tilstand og paa den muelige, jeg meener den, som det kan tænkes at kunne komme i.

Weien til det første synes at banes allers best, ved at betragte synkleviis nogle af de Kundskaber, som fornemmelig høre til denne Sag, og at viise deraf, hvorvidt de kunne ven-

tes i nærværende Omstændigheder; og da falder vel nærmest i Dinene Kundskaben om de Haandværker og Mechaniske Kunster, samt om de Reedskaber, Haandgreb og Omgangs-Maader, hørende til Nøringen, som Landet fattes. De fleste af dem, der have skrevet om dets Forbædring, have raadet i den Henseende, at forskrive til Landet een eller flere Personer, af hver af de Haandteeringer, hvortil dette fornemmelig trænger, og holde dem der, i det mindste saa lenge, indtil de havde opnået nogle af Landets Børn, hver i sin Haandteering x). I sig er dette rigtigt nok;

x) Saa falde *Gisle Magnussen* paa, at der skulde stiftes en Aar af Plante-Skoler for dette Slags Kundskaber paaden Maade, som før er maledt (p. 115. not. p. 120. not.); havde og i Sinde at forskrive en Ulbens-Baver, Skoemaager, ja endog en Musicant (Cons. inst. N. 12). Rector *Arngrim Vidalin* raader i sige Maade, at forskrive Avels-Mænd, een fra hver Provins i Danmark, og een fra Morge, at naar hver havde behandlet Jorden paa sin Maade, det da kunde erfares, hvilken ethvet Sted i Island kunde best være tient med. Saa raader han og, at forskaffe nogle Folk; som vidste at saae og omgaaes med Hør og Samp, fra Lolland, Eurland eller andre Steder, hvor Folk vare best drevne i dette Slags Avling; ligeledes Fuglefængere, fra Holland; endelig og nogle, erfарне i at plante Træer, samt nogle som vidste at lænke

nok; thi denne er virkelig een af de Maader, hvorpaa dette Slags Kundskaber ere blevne forplantede af Forstninguen til mangfoldige Lande; det er og tildeels blevet begyndt i Island, ved de nye Indretninger; det haver allereede viist en kiendelig Nutte, og kan endnu, i Tiden, give en meget større, naar disse blive fortsatte, som de fortiene. Jeg haver tilforn (§. 59) udladt mig om den Sag, saavidt det syntes nødigt. Men at kunne drive dette videre, end forbemældte Indretninger kunne, Tid efter anden, give Anledning til, ved at enkelte Personer, een, eller flere samlede, skulle forskrive og holde saadanne Freuimede paa sin egen Regning, synes alt for bekosteligt for de flestes nærværende Wilkaar; og endda vil Forplantelsen af dette Slags Kundskaber blive, paa den Maade, temmelig laugsom for saa stort et Land, allerhelst saa længe den indenlandske Søefart ikke er sat paa Fode (§. 56. 64).

§. 72.

Den anden Art af Kundskaber, som jeg regner hertil, er Naturkundigheden, under hvilken jeg fatter alle de Videnskaber som den sætter forud, eller haver i Folge, og deriblandt
især

Iænke Høser paa Engelst og Tydsk Maade (Cons.
Sect. III. c. 1. 2. 4. 6. 9. 10).

især Natur-Historien, saavidt denne lærer at
 kende de Ting, af alle Naturens Riger, som
 findes i Landet, samt deres Brug, til Fede og
 Lægedom for Mennesker og Kvæg, til alle
 Slags Forarbeidning i Landets egen Huushold-
 ning, ja til Handelen med. De meget store
 Besværligheder, som Indbyggerne udstaae i des-
 res Næring, have i dette Ævne bragt Wagel
 paa en god Wei, "da han raader at opmunstre
 de Medicinske Videnskaber, ved at de af Stu-
 denterne, som foruden deres egentlige Hoveds-
 Studium, lagde dem efter hine, skulde frem-
 for andre nyde Adgang til Præste-Kald eller
 andre Embeder; de kunde giøre der meget stor-
 re Nutte, end fremmede Læger; Landet selv
 havde nok, af Urter og andre Ting, tienlige til
 Lægedom, som de kunde bruge i de fleste Syg-
 domme, med langt bædre Wirkning, end frem-
 mede Læge-Midler; Indbyggerne vilde og fin-
 des villige nok til at læse, og bruge, naar dem
 blev given Underretning om dette Slags Ting".
 At dette er, i Allmindelighed, grundet paa
 Sandhed, det viiser de heilovlige Kongers fa-
 derlige Omsorg saavel især for Læge-Kunstens,
 som overhoved, for Naturkyndighedens Frem-
 gang i Island. Dertil sigtede jo Kong Christi-
 an den 4. allernaadigste Besaling til Gisle
 Mag-

Magnussen om at undersøge ei aleene Metaller og Mineralier, men og alle Landets naturlige Producter, som kunde blive Hans Majestæt til Nutte, og det til Opkomst y). Samme Hensigt havde Kong Friderich den 3. Besaling til Hr. Therkel Arngrimsen, om at skrive Islands naturlige Historie z). Og hvor vigtig en Indretning haver ikke høisialig Kong Friderich den 5. allereude gjort i det samme Dicemærke, ved at skænke Island sin egen Lands-Physicum a). Jeg vil ikke tale om de fattige Syge, hvilke herved er aabnet en nye Wei, til deres Helbredelse, ved at kunne nyde baade Cuur og Læge-Midler uden Betaling; men de mange herlige Kundskaber, til hvis Udbreedelse det er gjort saa ypperlig en Anstalt ved hans Instruction af 19 Maii 1760 b) f. E. "om "han udfandt sikre Raad og Midler, mod "smitssomme eller andre farlige Sygdomme, da
" skal

y) Wormii Ep. p. 850. 852. og 854. Configur. Instit. N. 6.

z) See Tilg. Anders. p. 318-19. og 326. Besalingen selv findes og i Landst. II.

a) Med frie Voepel, 300 Rdls. Lon, og 200 Rdls. til Medicamenters Indkies (see Landst. II. 1760 N. 24), samt 150 Rdls til Instrumenter (see hans Instr. 19 Art. ib. N. 29).

b) Indført i Landst. II. 1760 N. 29. samt tildeels extraheret i Append. til Landst. II. 1762.

" skal han være pligtig til, at bekjendtgøre
 " samme til almindelig Nytte paa vedkommende
 " Steder, eller udgive dem offentlig ved
 " Trykken i Holum Bogtrykkerie (2 Art.).
 " At han skal udsee og antage een eller flere
 " velskikke unge Personer, især og først fra
 " de længst bortliggende Steder i Landet, til
 " fornoden Underviisning i Anatomiēn, Chi-
 " rurgien, Botaniken, Materia Medica og
 " Jordemoder-Kunsten, med viidere som Nød-
 " vendigheden og Landets Omstændigheder synes
 " at udfordre, hvilke naar de findes saavidt op-
 " lyste, at de kunne bruges i slige Ting, funne
 " i Øvrighedens Nær værelse examineres, og
 " efter Bestæffenheden henviises til et vist District,
 " som Chirurgi practici, Dog at de idelig corre-
 " spondere og consulere med Provincial-Physico;
 " og dette indtil der funde blive 4 saadanne,
 " af hvilke enhver da kunde forsyne den eene 4
 " Part af Landet (4 Art.). At han, paa Det
 " at Landet kan vorde forsynet med gode og op-
 " lyste Jordemødre, skal foretage een eller flere
 " skikkelige Koncer, og give dem Underviisning
 " i Jordemoder-Kunsten, samt ved forefalden-
 " de Leiligheder paa sine Reiser, falde ugle af
 " de nu værende Jordemødre til sig, og underviise
 " dem i de vigtigste Poster om vanskelige Fodselet,
 " Ven-

" Vendinger og deslige; hvorhos det agtes me-
" get nyttigt, dersom Øvrigheden med Tiden
" kunde udfinde Raad og Midler til at holde
" og lenne een ved den allernaadigst anordnede
" Jordemoder - Commission grundig oplyst og
" examineret Jordemoder (13 Art.). At han
" skal bekjendtgøre paa behorige Steder til
" alles Efterretning og Nytte, alt hvad
" han in Physico-Oeconomicis ex tripli-
" ci Regno naturæ efter fuldstændige Pro-
" ver og Undersøgning, til særdeles eller
" almindelig Nytte opdager (14 Art.). At
" han, skal aarlig correspondere med Videnska-
" bernes Selskab i København, om hvad cu-
" riosa hannem maatte forekomme i Historia
" Naturali, og derhos give sin egen Betænk-
" ning, samt alle til Oplysning fornødne Øv-
" stændigheder, tilkiende, og selv holde en
" rigtig Journal over det han sender, saavel
" som og over de Anmærkninger og Besvarin-
" ger, han faaer tilbage (15 Art.). Endelig
" og at han, naar smitsomme og andre epide-
" miske Sygdomme eller Morbi Chronicci indfin-
" de sig, nolie skal observere deres Principium,
" incrementum, statum og Declinationem,
" med alle dertil hørende Critiske Omstændighes-
" der, saa og hvad Midler han derimod bru-
" ger,

" ger, og hvilke han haver fundet at være de
 " nyttigste og sikkerste, og antegne alt saadant
 " udi en dertil indrettet Bog, til Nutte for Ef-
 " terkommerne, som og om alt dette aarlig cor-
 " respondere med Decano Facultatis og Collegii
 " Medici, som bør, saasuart mueligt, communicere
 " sligt de øvrige Membris Collegii, og Secre-
 " tarius meddeele ham deres Betænkning,
 " hvilket alt indføres i den ommældte Bog
 " (i 6 Art.)". Dog heisibemældte Konge er
 endnu gaaet videre, ved at foranstalte nogle
 Mars Omreise over heele Island, ved kyndige
 Personer, forsynede med fornødne Instrumenter,
 til at kunne undersøge, og beskrive dets
 Mærkværdigheder i Hensigt til den Naturlige
 og Decouomiske Historie. Beskrivelsen over
 denne Reise er alt, for nogen Tid siden, ud-
 arbeidet til Trykken, kan ogsaa ventes med al
 tænkelig Wished, da den er i saa værdige Hoen-
 der, som det heilovlige Videnskabers Selskabs
 i København, ligesom og dette haver haft Op-
 syn over Arbeidet fra først til sidst. Det er da
 en Borgen for Udgivelsens Hastighed, for
 Værkets egen Visiagtighed. Det falder af sig
 selv, at om end nogen Æslænder, saa længe
 han bliver i København, vil lægge Biud paa
 Naturhistorien, saa kan han dog aldrig giøre

saa ganske sikre Skridt til denne Kundskabs tilkommende Anvendelse i hans Fæderneland, saa lenge han ikke ved hvad der er at finde, og hvad han altsaa fornemmelig bør fåste hans Afgtsomhed paa. Men dette er ventelig, om ikke alt, dog for den største Deel, anvist i dette Værk. Det er altsaa ikke aleene den lærvillige Nysgierighed, men endog Landets Welscørd, som sullek efter samme; og hvor vilde vel ikke, endog den, der havet alt sit meget nødigt, lægge sin ringe Skærv til dets Befordring. Det kunde og være et velfortient Ereminde for den, lige saa yndelig, som alt for tidlig bortrykte Forfatter Hr. Vice-Lavmand Olafsen. Det maae agtes for lidet, skient det endda er anseeligt nok, at Kundskaben om de Islandiske Old-Sager, og især den om vor gamle Mordens Poetiske Sprog, som nu er meget nær ved at døe ud, mistede i ham en Mand, næsten uden Lige. Men det er det smørlestigste, at hans Kundskab i Naturhistorien, i den gamle og nye Husinholdnings-Kunst, og mange fleere nyttige Ting, blev med ham selv til Døv for Havets Golger, just paa en Tid, da han skulle tage det Sted i Besiddelse, som han havde udkaaret, for at anvende den. De som have kiendt ham saa osie som jeg, forlade vel denne Klage. Publis

blicum havde forladt den, om han havde levet, indtil det kunde lære at fiende ham. Det forlader den vel endda; thi den er sand; den forærner ingen, saavidt jeg kan tenke.

§. 73.

Jeg haver af Mangel paa Kundskab maatte mod min Willie afbryde min Beretning om heiligtalig Kong Friderich den 5. allernaadigste Foranstaltninger til Natur-Widenskabens Udbredelse og Anvendelse i Island. Men nu kan jeg med desto større Glæde fortsætte denne Fortælling, da jeg haver faaet i Hænder nogle fleere Underretninger derom c).

Saaledes er ved det heilovlige Cammer-Collegii Skrivelse af 15 Maii 1762 blevet givet Landsfogden tillende, at heistbemældte Hans Kongelige Majestæt havde under 10 ejusdem allernaadigst resolveret: "1) at de af Lands- "Physico Povelsen til Underviisning i Anatо- "mien, Chirurgien og Botaniqven med viidere "antagne 4 Personer nyde aarlig af Hans Ma- "jestæts Casse hver 10 Rdlr., saa lange de "hos hannem saadan Underviisning behøve, til "Hjelp til Bøgers og Klæders Anskaffelse; samt "en Discipels Almisse, af hver Bispestødel, og

U 2 "Degne-

c) meddeelte af Hr. Landsfoged Skule Magnussen.

"Degne = Kostpenge af Skrede - Klosters Sogn,
 "imod at ingen Degr der holdes, saa og Ele-
 "mosynarii Kost eller Almisse af Skalholts
 "Bispestoel, som til bemældte Land - Physico
 "for hans Ullage og deres Underholdning bes-
 "tales; Og 2) at den Jordemoder, hvilken
 "Hans Majestæt, siden den første Indretning
 "havde allernaadigst foranstaltet oversendt til
 "Landet, forundes fra dette Mars Begyndelse
 "60 Rdlr. aarlig, saa loenge hun der forbli-
 "ver; hvertimod hun betiener de fattige gratis
 "samt holder sig hvis hende af Land - Physico
 "udi hendes Metier besales, efterretligt".

Bor nu regierende allernaadigste Konge Christian den 7. haver i lige Maade ei aleene fortsat alle disse Anstalter, men endog meget anseelig forbaedret og udvidet samme.

Saaledes, da Hans Majestæt var kommen i Erfaring om, at den til Island oversendte Danske Jordemoder havde saaledes undervist nogle af Landets Indfødde i hendes Kunst, at dem kunde betroes at udoeve samme, haver Hs. Majestæt, ved allernaadigst Besaling af 20 Junii 1766, tilkiendegiven Landfogden ved det heilovlige Cammer - Collegii Skrivelse af 15. Nov. samme Aar, "skicket af sin Kon-
 "gelige Casse aarlig 100 Rdlr. Courant, at

"an-

" anvendes og uddeles til disse paa de fornødne
 " befundne Steder i Island antagende, exami-
 " nerede, og fordeelende Jordemøbres Under-
 " holdning, fra den Tid denne Indretning til
 " Landets almindelige Nutte er blevet iværksat,
 " og dette fremdeles at vedligeholdes":

Bed allernaadigst Rescript af 20 Junii
 1766 haver heistbemældte Hans Kongelige
 Majestæt endnu videre foranstaltet: " 1) At
 " der for det første ere blevne antagne 2 Fier-
 " dings-Chirurgi paa Island, nemlig Mag-
 " nus Gudmundsen og Hallgrim Jonsen
 " Bachmand, af de Personer, som Land-Phys-
 " sicus haver undervist, hvilke ved deres Amts-
 " gelse have begge facet skænkede af Hans Ma-
 " jestæts Cassé, eengang for alle 100 Rdlr.
 " til Instrumenter og Væger, hvilke skulle bli-
 " ve under Land-Physici Tilshu, som et Inven-
 " tarium for de esterkommende Fierdings-Chi-
 " rurgi; Bisshopperne med Amtuanden er bles-
 " vet paalagt at foreslaae Steder til frie Boe-
 " lig for dem, den eene i Norder- og den an-
 " den i Vester-Fierdingen. Hver af disse to
 " Fierdings-Chirurgis er, fra bemældte Aars
 " Begyndelse at regue, allernaadigst tillagte
 " 66 Rdlr. aarlig, nemlig, af 2 Degnes og
 " een eleemosynarii Underholdning 72 Rdlr.;

" af Land-Physici tillagte Indkomster efter hans
 " eget Tilbud 32 Rdsl.; af hans Kongelig
 " Majestets Cassé de 20 Rdsl., som de begge
 " havde nydt, saa længe de vare under Lands-
 " Physici Underviisning, og som nu fremdeles
 " maae vedvare; og de endda manglende 8
 " Rdsl., af det Islandiske Tugthuuses Ind-
 " komster, som da udgier for dem begge aar-
 " lig 132 Rdsl. 2) I Hensigt til den af
 " Land-Physico foreslagne Forandring med Hos-
 " spitalerne, haver hans Kongelige Majestæt
 " anordnet 2 Geistlige og 2 Verdslige Embeds-
 " mænd der paa Landet, at undersøge denne
 " Post, og indsende deres Forretning til begge
 " Bisækkernes og Amtmandens Betænkning;
 " samt imidlertid befalet Land-Physico, at fore-
 " trive de Enge et Dietæktisk Reglement,
 " hvorefter Hospitals-Forstanderne kunde besor-
 " ge dem sorpflagede, saavelsom og aarlig
 " correspondere med ham, om de Omstændigheder,
 " i hvilke de befinde sig. 3) Som hans Majestæt
 " og (som tilforn er anfert), i Anledning af Land-
 " Physici gjorde Forstlag, havde allernaadigst
 " stikenet 100 Rdsl. aarlig til de Islandiske
 " Jordemødres Underholdning, saa haver Heist-
 " samme herved befalet Amtmanden at overlägge
 " med Land-Physico og andre Wedkommende,

hyor-

" hvorledes denne Indretning, til Landets almindelige Nytte, best kunde iværksættes, saa at paa de fornødne Steder Islandske Jordemoder kunde anvises, hvorefter han sit Forlag med samme Mars hienkommende Skibe skulde indsende.

Bed et nyt allernaadigst Rescript af 22 Maii 1767 haver hans Kongelige Majestæt endnu videre allernaadigst bevisliget: "At i fald den nu værende Land-Physicus Biarne Povelsen, førend hans Hustrue, ved Doden skulle afgaae, da maae hun, efter hans Død besørge Apotheqvæt i forsvarlig Stand under Amtmandens Opsyn, og den best erfarne Fierdings-Chirurgi som Provisors Administration, indtil en virkelig Land-Physicus igien vorder beskikket, og tiltræder Embedet, samt annammer Inventarium; I lige Maade ogsaa at Land-Physici Enke; efter hans Død, maae ligesom for Præste-Enkerne paa Island er fastsat, unde til Pension en 8de Deel af Land-Physici Embedes aarlige Indkomster.

Endelig er og, ved det høilovlige Kammer-Collegii Skrivelse af 4 April 1767 tilkendegiven hans Majestæts allernaadigste Resolution af 17 Martii samme Åar, "at Joen

"Grimssen Urtegaardsmand i Island, hvilken
 "tilforn vare allernaadigst forundte 80 Rdler:
 "i 4 Aar, af Landets Kongelige Indrader,
 "maae endnu i 3 Aar, fra Begnydelsen af
 "Aaret 1768 at regne, beholde samme, imod
 "at han ved Omreisen ubi Landet, efter Amt-
 "mandens Anvisning, lader sig Havernes
 "Ansæggelse og Tjrkning ligeledes paa andre
 "Steder der vere angelegen, samt til almins-
 "delig Esterretning herom forfatter et Skrifst,
 "som Amtmanden efter sit Tilbud lader
 "trykke, og i Landet omdeele". Træs-
 Plantningen haver endnu ikke vildet lykkes for
 ham; Men derimod skal han have faaet anlagte
 over 200 Haal-Haver i sidstafvigte 2 Aar.
 Jeg haver og hørt (og ffient jeg maaskee tager
 feil af de rette Omstændigheder, kan jeg dog
 ikke holde mig fra at nævne det) at endnu en
 anden Æslænder, som havde begyndt at lære
 Gartner-Professionen her i Danmark, skal væ-
 re blevet holdt udenlands paa hans Kongelige
 Majestæts Bekostning i disse sidste Aar, og væ-
 re med det første ventelig tilbage.

Jeg lader det beroe blot ved dette Udtog
 af de Brevskaber, som jeg haver faaet i Hæn-
 der, om forbemeldte Anstalter, uden at sige
 noget til. De selv priise sin Kongelige, sin

Faderlige Hensigt langt bæder end alle Ord.
De forkynede Kong Friderich den 5. Maade mod
Island, fornhet, ja arvelig paa Thronen.

§. 74.

Dersor gaaer jeg og strax til den tredie Art af Kundskaber, som her synes nødig, og det er overhoved Kundskaben om de oplyste Nationers nærværende Indretninger i Hensigt til Mørings-Bæsenet. Jeg nægter ingenlunde, at Island jo kan have nogle enkelte Personer, som have lagt sig efter den, skønt jeg ikke veed det; Men om al Mængden af dets Studerende kan man ikke andet, end sige hvad sandt er, at nemlig denne Kundskab har ver indtil vore Tider staet alt for meget tilbage. Og hvad kan nu tænkes som Middel herimod? Vist intet sikrere, end en retskaffen Anvisning, allereede i Skolerne, i det mindste til de første Grunde i de Videnskaber, som denne Kundskab fornemmelig forudsætter. I den Hensigt haver og Kong Friderich den 5. giort en priiselig Indretning ved at bevilge: "At to unge Personer een fra hvert Stift i Island maae aarlig sendes til København, for at undervises i een af de 4 Latiniske Skoler i Seland, nemlig i København, Roeskilde, Hels-

singer og Slagelse" d). Jeg kan ikke beskrive alle de mange Bemaadninger, hvilke ere blevne forundie dette Slags Studerende til deres Ophold: som: "Frie Fragt og Kost paa Skibet, til de komme til København: Omsorg af Rector i den Skole de komme i, for at betinge dem Værelser og Kost, samt Udgang til at nyde strax, uden at udholde den anordnede Preve-Tid, en skikkelig Klædning, ligesom andre Disciple bære, og af Skoleus Beneficiis 30 Mdlr aarlig: og endnu videre: lige Udgang til Klosteret og Regenken ved Universitetet, naar de blive Studenter, med andre der komme fra Island; Endelig, frie Begravelse paa Skolens Bekostning, om de doe der, dog at deres Arvinger beholde deres Esterladenskab, alene at det, som er oplagt for dem til Academisk Brug, kommer ikke andre til Nytte, end dem, som ere blevne dimitterede fra samme Skole, og kunne best fortolne sligt e). Jeg kan, som jeg sagde, ikke op holde mig med at
ud-

d) See Rougellg allern. Rescript til Hr. Bisshop Harboe, saunt et andet til Bisshopperne i Island; som indeholder heele Planen til denne Indretning, begge af 4 Mail 1759, og meddeleste af hans Hæiedle Hovierv. Hr. Bisshop Harboe

e) See Rescriptet til Bisshopperne i Island 5. 6. 7 og 9 Art.

udføre stykkevis alle disse Ting. Men det kan jeg dog ikke undslade at erindre, at den Forskring, som Landet kan have, om denne Indretnings almindelige Nutte i Tiden, er virkelig den allerstørste, som det kan ønske f); Ingen maae sendes, uden de, som ere udsegte af de beste og dueligste Hoveder: Ingen, som er aldeles fattig, uden noget Tilsted af Forældre eller Paarørende, med mindre han haver des ypperligere Sinds-Gaver; at nemlig denne Welgierning ikke skal forspildes enten for Uldygtigheds, eller for Armodss Skyld: Endelig og ingen, som ikke haver lagt de fornødne Grunde i Christendom, Latin, og Skrivning, at han ikke skal opholdes derved. Opsynet over denne Indretnings Haandhævelse i Seland er allernaadigst anbefalet Bisshopperne samme steds, ligesom det og er lagt paa de Yslandiske Bisboppers Ansvar, om de lade man gle noget hørende til dens Haandhævelse i deres Stifter; og hvo kan da vente andet, af disse saa retsindige som oplyste Mænd, end al tænkelig Midkierhed og Omsorg for dens Besværing? Indretningen i sig selv sigter vel ellers nærmestog egentlig til Guds Kirkes Fordeeli Tiden, saavidt hine Udsendte ere paa en besynderlig Maas

f) Anførte Rescript 2. 3. 4 og 8 Art.

Maade forpligtede til at studere Theologien og attestere. Dog er den og tillige udtrykkelig stillet paa alle andre nyttige Studeringers des-
sto hædre Forfremmelse, og det altsaa upaa-
tvileligt, at ogsaa andre offentlige Anstalter
ville høste Frugt deraf, da alle disse Personer
ere uvægerlig forbundne at gaae tilbage til Landet igien, naar de have fuldført deres Akade-
miske Studeringer. Ja dem er endog allernaadigst tilladt, at de maae vælge et andet
Studium; saa at ingen forbindes til at erstatte Skolen, som han haver været i, hvad han
haver nydt af den, uden de, der ville leve
som blot private Personer, og ikke i Betieninger, eller paa anden Maade, søger at være deres
Fædernes land til virkelig Nutte i de Studeringer, som de have lagt dem efter". Alle viis-
de, at denne saa Kongelige Besvierning, er
een iblandt de mange, som Landet og dets
Børn have at takke hans Høicærvoerdigheds Hr.
Biskop Harboes Forbøn hos Majestæten. Hans
fortiente Almindelse grønnes i den paa nye, saa
længe Island regner Dage og Aar.

§. 75.

Nu veed jeg ikke, om det kan synes andre
ligesom mig! Men mig synes virkelig, at det
hartad siger sig selv, hvorledes Landet kan faae
de (§. 71.) omspurgte Kundskaber, hvorledes
dets

dets beste Maend sattes i Stand til åt forhvaer-
ve og udbreede dem, efter Tingenes nærværen-
de Tilstand. Det første vil blive, at de allers-
naadigst stiftede nye Indretninger i Island
(§. 59. 71.) fortsættes af alle Kraefter, og
udvides efter Muelighed, ligesom Evnen vox-
er til, og især at Indbyggerne fra alle Kanter
i Landet stræbe at faae saa mange af deres Born,
som de allermeest kunne, i Lære samme steds,
først ved de nødvendigste, og siden, efter Haane-
den, alt ved fleere og fleere nyttige, Ting;
og endelig benyttte sig af denne deres Kundskab,
naar de ere udlært og komne hjem igjen
til deres Fødested. Det andet maae blive, i
Følge af de (§. 34. 72 = 74.) lagte Grunde,
at Landets Studerende, ei aleene de, der gaae
i Skole udenlands, men ogsaa hine, som kom-
me lige hjemmen fra til Universitetet, griben
ne herlige Lejlighed sat, til at lægge forneden
Grund i Physiske, Mathematiske, og Eco-
nomiske Videnskaber. Og kunne de end ikke
giore megen Begyndelse hertil, i Skolerne selv;
saa kunne de det meget vel ved Universitetet:
Undervisning i Grund-Videnskaberne staer der
daglig til Reede: Adgang til alle de ypperlig-
ste Skrifter, om Deconomien selv, saavel i
fremmede Lande, som i de Nordiske, staer
overs-

overalt aaben. Af disse kunde optegnes og samles, naar de bleve læste med Skionsomhed og Flid, en stor Skat af nyttige Indsigter i Huusholdningen, som, naar man kom hjem igien, kunde Lid ester anden forsøges at anvendes i Fædernelandet, (om ikkun i smaaat for det første), og siden, naar Erfarenheden havde stadsfæstet baade deres Muelighed og deres Nytte, gisres offentlig bekiedte. Derved kunde Bogstrykkeriet paa Holium, som nu paa nogen Lid synes at have ligget i Dvale, komme Landet til sterste Gavn. Man veed at dette haver været i Bisshop Gudbrand Thorsaksens, i Thorlak Skulesens, og mange fleeres Hander, eet af de store Midler, om ikke til at stifte, dog til at rodfæste og udbreede Kundskaben i Religionen; og hvi skulde det ikke kunne haabe lige Velsignelse, i Hensigt til Næringen? Religionen selv tilskynder og at sege den, efterdi Naturen haver gjort den saa fornøden; de Kongelige Anstalter(§. 72.73) viise satme Bei. Men naar dette skedde, saa kunde de Deconomiske Skrifster tiene tillige til en særdeedes fornøielig Afverling med de gamle Historiske, naar disse sidstes Udgivelse bliver ogsaa sat i Værk g). Ingen troer

g) See offentlig Kundgørelse derom i Append. til Landst. A. 1755.

troer vel, i vor Tid, at de Deconomiske Vi-
 denskaber skulde vancere de andre h); Ingen
 kan frygte med Grund, at dette Slags Arbeis-
 de vil falde for tungt: det vil meget meer be-
 sonne sig selv, med saadan en Fornsielse, som
 kan tiene til Forfriskning i andre meer besøgelsi-
 ge, eller dog mindre indtagende Studeringer.
 Det vil ikke heller kunne falde for vidtloftigt:
 Tiden forslaer til meget, naar man veed at
 bruge den. Maar man ogsaa haver de alminde-
 lige Videnskaber inde i Forveien, saa ere her
 fornemmelig kun to Ting at viide: Det eene
 hvorledes den Deel af andre Landes, og især
 de Nordiskes Deconomie, som kan have Sted
 i Island, er beskaffen og drives: Det andet
 hvorledes det Slags Producter, som falde i
 Island, benyttes i andre Lande. Derfor
 kunde det vel blive en meget nyttig Ting,
 om nogle af saadanne Studerende kunde i Ti-
 den reise om, ei alene i Danmark og Sverrigé,
 men især i Morge, allerhells i det Nordenfield-
 ste, for at see hvorledes Jorddyrkning, Fis-
 tie, eller andre Næringsmidler, som Island
 alt haver, eller kunde faae, blive drevne der.
 Beskrivelsen over Sendmar er nok til at viise,
 at det som en Islander maae kunne lære der,

er

h) Lütkens Decon. Tanker § P. p. 95.

er noget anseeligt; og hvad kan vel ei læres i Nordlandene, skønt de ere endnu ikke blevne saa bekjendte som Sendmør? Studering og Reiser ere overalt de gangbareste Maader, hvor paa dette Slags Kundskaber, saavel som alle andre, ere blevne forplantede fra Land til Land i Verden; De som skulle være Embedsmænd i Island kunne have Gavn af dem i mange Henseender i). Ja det var vel ingen Skade, om nogle af Almuen sendte eet af deres Born, hvis Alder og Egenskaber funde give god Forhaabning, over til Norge, for at opdrages og tienz der, til deres Lav-Alder, ved Jorddyrking og Fiskerie; Norge kan gierne bruge dem; det funde og synes at være et Slags Vederslag for Islandernes Omsorg, i at have foræviget saa mange af Norges Konger og Helte ved deres Historier. Jeg haver maaskee sagt meere end jeg skulde. Men bor ikke Island paa sin Side, føge alle muelige Veie til sin Forbædring, naar det betenkter de mageløse Maades - Verlisninger, som det haver nydt, i Hensigt til saume,

Og

i) See f. E. tilforn pag. 121 not. og pag. 136: 137. not. Saalærde og mange Islandere Han-delen ubenlans i gamle Dage (see Nicolai de Commeatu Isl. §. 42 pag. 79.

og de store Penge-Summier, som Regieringen
haver kostet paa den i vor Tid k).

§. 76.

Bed saadant et Anlæg, eller omtrent saadant, som nu er sagt (§. 75.), kan da vel tænkes i Almindelighed, uden at overskrive Rimelighedens Grundser, at Æslænderne kunde, Tid efter anden, hente de Kundskaber ind igien, som deres Forfædre havde, men som de have tabt, og faae mange nye, som hine ikke havde. Og naar disse Kundskaber vare

k) Høyden alt det, som er aumældt tilforn (§. 72-73.) nævner aleene Landstings-Acten for 1753. No. 22. Art. 2 og 3, 31000 Rdtr.; *Vidalini Oratio in Natalem Frid. V. 1757* p. 45. sætter en Halv-Tonde Guld; men Hr. Landsfoged Skule Magnussen haver oplyst mig om, at den rette Summa, som Høiesthelig Kong Frid. den 5. haver givet til de nye Indretninger i Æsland, er 61300 Rdtr. Men forudeu dette skænkede Hans Majestat bemæltede Landsfoged, for sin egen Person, 4800 Rdtr. i 2 Terminer, nemlig 2400 Rdtr. den 3 Maii 1754, og det øvrige den 18 Maii 1759, med det udtrykkelige allernaadigste Tillæg: At Landsfogeden ikke skulde ved Omkostninger undergaae eller falde Indretningerne til Last. En uliquelig Maade, hvilken ingen Taknemmelighed nogensinde kan opvæte.

vare først blevne nogenledes almindelige, saa kan tænkes med al Grund, at de kunde udrette mange nyttige Ting. At jeg skal give eet Exempel herpaa, troer jeg ganske vist, med Rector Bidalin 1), at naar man havde nogle, som ret forstode Seiladsen og Skibbyggeriet, saa kunde vel Indbyggerne, om mange vilde slae sig

- 1) Cons. Secr. III. cap. 2 og 7. Mueligheden, at udrette temmelig store Ting med samlede Kræster, viser sig heel tydelig i vores egne Tiders offentlige Anstalter i Island. En er den Islandiske Justits-Casses Indretning ved allerhaad. Forordn. af 16 Nov. 1764 (trykt i Landst. A. 1765 No. 3.) hvorved der er, paa en fast umerkelig Maade, lagt Grund til en Art af almindelig Land-Casse, hvis Mangel Gisle Magnussen (Cons. Inst. No. 10) haver saa meget beslaget i sin Tib. En anden er Contributionen til Tugthuset, og Pligt-Arbeidet til Domkirken paa Holmen. Den allerede modfaldne santes i Høftningen, at det første var en Udgift, det sidste et Arbeide, som overgik meget langt hans Hormue og Kræster. Udgisten kunde og visselig agtes stor, om der, som nogle regne, er gaaet aarlig til Tugthuset 600 K. d., og til Domkirken aarlig 3 til 400 af Stiftet i 5 Aar. Men hvad vijsede Erfarenheden? At Almennen leed ikke det allermindste derved, men at dens Vilkaar tværtimod blevne meget forbædrede i den Tid. Hvad om man havde begyndt, for 800 Aar siden, at giore niale Sammenkud, eller at foretage andre saadanne almindeliq nyttige Ting med samlede Kræster? Og hvad kan vel ikke giores endnu, paa samme Maade?

sig sammen, lettelig formaae, at skaffe sig an
3 eller 4, og Nordlandet især 1 eller 2, Huk-
kerter eller Skuder, til at drive Fisferie med
Baade Sommer og Winter, og til at føre Vas-
rer og Levnetsmidler til Sees fra een Kant af
Landet til den anden. Her funde man meget
baeder benytte de Skillinger, som kunne haves
i Behold, end enten ved at lade dem ligge aldeles
frugtesløse, eller ved at sætte dem i ilde dyrket
Jordegods, som gierne tager meget mere, end
det giver igien. Man havør her for sig, til
at vælge i, adskillige Veie, som Forsædrene
brugte. Den mageligste er, at kiebe slige
Skiberumme giorte m); men den vil maaskee
jævnlig blive den kostbareste, og dog maaskee
ikke den sikreste. Den anden er at bygge dem
i Landet selv, deels af indkøbt fremmed Tim-
mer, deels og af Drive-Timmeret n); og den
var vist nok bædre, naar man funde faae Tim-
meret købt eller tilført, og havde Folk, som
forstode Arbeidet, samt Anstalt til at faa Tim-
meret magelig skaaret, og den kan faaes meget
let, ved de mange Baudfald, som haves over-

m) Exempler derpaa fra de gamle Tider viser Niccolai de Commeatu Isl. § 36. p. 69.

n) See tilforn h. 64. De gamle Exempler havet Nicolai I. c. §. 37-39. p. 70-73.

alt. Slige Fartsiers Størrelse og Beskaffenhed funde, som man fandt det tienligst; rettes, enten efter Forsædrenes Brug o), eller efter Valles Forslag p), eller og maaske allerbest efter de Norskes Exempel; De kunde være meget gode til den anførte Brug, om de ikke var store nok, til at gaae over Havet; og om de end varer saa store, funderede endda, naar enten Drive-Isen, Vinteren, eller andre Marsager fordrede sligt, trækkes paa Land, som Forsædrene gjorde, og som de Norske tildeels gjore end nu med deres Jagter; Mengden af Mandsskabet, som de Gamle brugte hertil, kunde endog spares meget, ved nogle Winde-Spill, hvilke kunde gjøres saa simple, at de ikke kostede noget, som er værdt at tale om. Saavidt man havde nødigt, at bruge en fremmed Grund til Øest eller Øosse-Sted, kunde gives Havnemøld til Jorddrotten, ligesom i gamle Dage q). Besætningen paa disse Jagte, naar den bestod af Indsødde, kunde Eirren lettest holde, ved at give dem Køsten i tor Mad, beregnet efter
Vægt,

o) De fleste Arter af Fartsier hos dem findes, efter Vidalin, hos Nicolai I. c. §. 34-35. pag. 64-68.

p) Decon. T. 1 D. p. 15-17 lignet med hans Beregning i D. p. 55-58. og p. 62.

q) See f. E. Flóamanna-Søga 20 og 23 cap.

Vægt, ligesom skeer paa Bispestolene, og paa
fleere Steder. Dette er da en Prøve paa
hvad man kunde sætte i Værk, naar man for-
stod Seiladsen og Skibbyggeriet; og hvor let
kunde man ikke, paa den Maade, som Balle
raader til r), lægge for det første i det mindste
saa megen Grund i begge disse Ting, som kun-
de hielpe en god Deel paa Baade-Fiskeriet; ja
endog bane Veien til det andet, som her er ble-
vet talt om? hvor meget om Fiskens Behand-
ling kunde ikke læres aleene af den allermaabigste
Forordning for Nørge af 12 Sept 1753? og
og hvor meget ikke virkelig gieres til Forbædring
i den Sag, i Anledning af denne Verdom, al-
lerhøst naar man lesde tillige noget af det, som
Engelskmænd, Hollændere og andre have fre-
vet berom, og saae saa derhos, i Danmark,
Nørge og Sverrigé, hvorledes Sild og anden
Fisk bliver behandlet. Men jeg kan ikke holde
mig op med hver Ting især. Dog kan jeg ikke
undlade at indføre til Slutning Rector Vida-
lins Indfald s): om man ikke kunde, baade
til Fiskerie paa de ferske Soer, som ligge saa heit
oppe til Fields, at de sædvanlige Baade af
Træ ikke kunne føres derhen, saa og til Jersel

X. 3 .. Langs

r) Decon. T. 2 D. p. 35.

r) Conf. Sect. III. c. 7.

langs ad de Elver, som have store Vandfald, hvor Baadene maatte slæbes forbi, betjene sig af Baade af Læder, dannede paa den Maade, som disse findes brugte paa Nilstrømmen, Dnieper-Floden, eller hos de vilde Folk.

§. 77.

Dog! kan vel det, som Indbyggerne tænkes at kunne foretage, til Husholdningens Forbedring, blot ved deres egne Krefter (§. 76), haabes at kunne vinde fuldkommen Fremgang, saa lenge som Handelen staaer paa den gamle God? Det er det store Spersmaal. Gisle Magnussen maae i det mindste enten have troet det, eller ikke seet Lejlighed til at tænke paa andet; thi den Art af frie Handel, som han vilde ønske ^{t)}, strokkede sig aleene til de Varer, sovi han tænkte at udbringe, af de nye Indretninger, som han havde i Sinde, og altsaa fun til det Slags, som de Tiders Forpagtere ikke handlede med. Bidalin haver ydermeer endog sagt at foreene sin foreslagne Kiebstæd med Handelens Forpagtning (§. 47). Men naar jeg forestiller mig de Værdommene om Handelens Sammenhæng og Forhold med det øvrige

t) Res & Scopus No 2.

svriga Mærlingsvæsen, som ere blevne fastsatte i nærværende Hundred-Aar, saavel ved vore Danske, som andre oplyste Nationers Skrif-ter, saa maae jeg beklaende for min Deel, at det falder mig utenkeligt. Alt hvad der er auffert i det Foregaaende, ja endnu meere, Han-delens heele Historie i Island synes som at samle sig til at viise dette eene: at det er umues-ligt. Og hvor kan det andet? Denne Han-dels-Forsatning haver jo sedt den Grund Regel: at Landets Fordeel var stridig mod Handelens. Vi see (§. 47.) at Bidalin haver giort sig im- gen Fliid for at bestride den. Jeg troer og vist og stadig, at den er uden Grund, og meener endog, at jeg haver b.viist det i For-veien fast i alle Henseender. Dog er ikke let-telig at vente, at den kan blive gandske udslet-tet, saa længe dette Slags Handel skal staae ved Magt; thi Grunden til den ligger paa en vis Maade i denne Handels Væsen selv. Men det er sandt. Her behoves ikke kunstige For-nuflutninger. De i Island allernaadigst stiftede nye Indretningers Historie, hvo som fun-vidste den, maae nu have viist, ei aleene dette: om den forpagtede Handel kan befordre Is-lands Forbedring, eller om den kan hindre den; Men endog dette: om Islands Forbae-

dring kan forværre Handelen, eller skade Hans Kongelige Majestets Casse.

§. 78.

En Ting kan endnu lægges til, som synes at give en meget stor Oplysning i Sagen, nemlig, at saasnart de heilovlige Konger, have foretaget dem at arbeide paa Landets Forbædring, saa haver Handelen joenlig været det første, hvorfra dette Arbeide er blevet begyndt. Saaledes var det fornemmelig Handelens Forbædring, som de 4 Maend skulde arbeide paa, hvilke i Aaret 1682 (§. 31.) bleve, ved Kongelig allernaadigst Befaling, uedkaldte til Kjøbenhavn, for at lægge over og foreslaae, hvad der funde tiene Landet til Beste i da værende Omstændigheder. Saaledes og 1701, da een af Lavnændene sik allernaadigst Tilladelse, under 30 April u), til at komme til Kjøbenhavn, for at forestille Landets Tilstand og Anliggende, da var ogsaa Handelen just den fornemste Post; thi den nye Land-Taxt var da i Arbeide, ligesom den og strax kom ud 1702. Det Kongelige Patent af 22 Marts 1702 x) viiser, at Hoved-Aarsagerne, til den
paa

u) See Landst. A. 1701. N. 3.

x) I Landst. A. 1702. N. 17.

paa samme Tid allernaadigst anordnede store Commission, ved Assessor Arnas Magnusson og Lavmand Povel Vidalin, vare de Forestillinger, som vare indlobne til Hans Kongelige Majestæt over Landets slette Tilstand, (og det iblandt andet i Hensigt til Handelen); og at Diemærket var, som i Almindelighed, at tage samme i Dieshu, og overveie paa hvad Maade det og meenige Almue best stod til at hielpes, saa og især at anmærke, hvad der kunde sigte til Havnenes bekvemmere Inddeeling, og anden Forbædring i Handelen. Ventelig haver den og været een iblandt de almindelige Fornsynsheder, som blevet foretagne paa Landstinget 1720, og hvortil Lavmand Vidalin tilligemed nogle af Sysselmandene blev udseet, for at Rettens Pleie ikke skulde hindres derved y); ligesom og Stiftsbefalings-Mandens Missive af 10 Maii 1721 z) udtrykkelig siger, at Hans Majestæts høisfalig Kong Friderich den 4. Foranstaltung med det nye Land-Chart over Island, sightede tillige til Handelens Nutte. Saavidt haver da Wagel havt Grund til sin Beretning: "At denne Landmaalings-Forretning var blandt andet stiilet paa at undersøge,

y) Landst. N. 1720. N. 14.

z) ibidem 1722. N. 32.

om der ei kunde findes flere belvemme Skibs-havne, end de, som sedvanlig pleiede at beseiles, samt Leilighed til Kriebstad¹; skjont han ogsaa lægger til, at dette blev ei opnaaet, og det ester hans Tanke, fordi Landmaalerne ikke havde Instrumenter nok til at funne lægge Søes-Kysterne af, ester Astronomisk Regning, vare maastree ei heller noksom belæbne i Seemandsskab og Navigation, til at funne tagettage alt det, som Seefarende kunde behøve i denne Henseende. Dette maae staae ved sit Værd. Det andet viiser dog Prøver nok paa det, som her egentlig sigtes til: at nemlig de heilovlige Kon-ger have jævlig agtet Handelens Forbaedring for den store Hoved-Sag.

§. 79.

Derfor er det vel ogsaa, at næsten alle de, der have skrevet om Landets Opkomst, have agtet det uomgiængeligt, naar deune skulde kunne haabes, at det skulde faae frie Handel, som det havde i gamle Dage, og det viiser os Kundskabernes og Landets Forbaedring betragtet i Hensigt til dets muelige Omstændigheder (§. 71). Rector Arngrim Vidalin hover havt denne Tanke a). Og det som er det mærlig-

a) Cons. Sect. III. c. §.

feligste; Balle, som haver selv tient for Kiebmænd under den forpagtede Handel, haver ei aleene været af samme Mæning, men ogsaa, ved offentlig Tryk, lagt den frem for alles Hine. Det var alt for vidtloftigt, at antegne og undersøge alt det, som han siger om den Sag; thi den udgør virkelig, om ikke det gandske, dog det fornemste Indhold af hans heele Skrift. Dog kan jeg ikke undlade at indføre noget, som til et Slags Prøve, Saaledes skriver han b): "At der til at foretage Jorddyrkningen fandtes vel ingen besværmere, end de som have faret paa Landet om det blev tilladt frie Handel, at de som Kiebmænd kunde udi Landet nedsætte sig, og tillige holde Kartoier til Fisæriets Fortsættelse; saavel som og Haandværker, som Boerere, Kiebstager, Felsberegner, Hattemager og andre, — at saas snart de havde Varer forfærdiget, at sælge dem til Kiebmændene, eller og til Skibene, som kom til Landet, som de best syntes. Det (siger han videre) maatte vel endnu kunde sluttes, at Islands Indbyggere — kunde — endnu opholde 100 Familier med Kiebmænd og Haandværksfolk, hvilket omrent vilde tilkom:

b) Decon. Tanker I D. p. 26:27.

" komme enhver Familie henved 800 Mennesker — at handle og vandle med o. s. v." Paa et andet Sted c) hedder det: " Jeg tænker skal — Island blive Kongen og Kronen til Nytte, og Negotien florere, da maatte enhver være tilladt som havde Lyst i Kongens Lande og Riiger, at ned sætte sig der — derved frie Handel alle og enhver tilladt i Kongens Lande og Riiger, som have Lyst at oprette Contoirer, og at bruge tillige Kistlerie — og at fare til Landet med saa mange Skibe de lystede, og at give Kongen det Kongens er, som er Told af alle indkommende og udgaaende Varer som sædvanligt, da skulde snart sees dobbelt saa mange Skibe som nu (ligesaavel som fra Vestindien) saa kunde og fleere derved rigelig erueres. Han lægger til d): " Lad det først komme dertil (i Island) at der bliver frie Handel, at enhver kan røre sig efter Formue, og give Kongen Told som fra andre Lande, see til om Isleunderne vil blive de sidste — at handle o. s. v." Skisut dette og meget mere, som han havre overalt om denne Sag, kunde maaske settes i pynsteliger Stil, saa er haus Anlæg dog fiendeligt nok:

nemt

c) Decon. T. 2 D. p. 21

d) ib. 2 D. p. 32.

nemlig, at hvo som vilde, i Hans Kongelige Majestæts Riiger og Lande, og iblandt andre nogle af de meest fornødne Haandværksfolk, samt de, der havde faret ved den forpagtede Handel, maatte sætte sig ned i Island, paa beleilige Steder, hine for at arbeide for Indbyggerne og lære dem Haandværkerne. Lid efter anden, disse, især Kibmændene, for at beforsere Ufsetningen, ved at drive Handel, først den indenlandske, (omtrent som skeer ved de saa kaldte Krammerleier i Morge paa visse Steder ved Seekanten), og siden ogsaa muelig Udenlands-Handel med, naar deres Kraester toge til, samt holde retskasne Fartsier til Fisslet; endelig og, saavidt muligt var, legge Wind paa Jordbrugets Forbædring; indtil der til sidst kunde opkomme virkelig Kibstæder, som han troer at maatte skee, saa hastig som Indbyggerne havde saget Smaq paa disse Ting. Mærtingsmidernes nærværende forknyttede Tilstand, saavidt den for en stor Deel reiser sig af Mangsel paa en forholdsmaessig Handel, saavel inden som udenlands, haver bragt ham paa denne Tanke; og Hensigten deraf er, at begge paa den Maade kunde sattes i Drift, det eene ved det andet. Virkningerne heraf troer han maatte blive, at Landets Formue maatte forøges, alt efter

ester Haanden, ligesom dets Næringsmidler gave mere af sig, ved saadant et friere Lob. Vaternes Overflodighed maatte lette Priiserne for Kjøbenhavn, og Æslændernes tiltagende Formue give dem Lejlighed til, at tage ogsaa deres Deel i at hælpe paa Ufsetningen af de Danske Fabrik-Water e). Den Islandske Handel selv maatte blive meer end dobbelt saa stor, som den havde været f), ja befordre med det samme baade den Danske Handel, og Danmarks Producter g). Endelig maatte Hans Kongelig Majestæt, naar der blev given Told af denne Islandske Handel, som er stæet i forrige Tider h), have langt sterre Fordeel, end af Handelens Forpagtning i).

§. 80.

Allt dette og meget mere siger sig vel selv, overhoved at tale. Men jeg kan set forudsee adskillige Indvendinger, fornemmelig disse: Mange, som nu have Levebrød eller Fortiende ved den Islandske Handel, ville tage samme, om den nogen Tid bliver fri: Kjøbenhavn vil tage, ved at deele denne Handel med andre

e) Decon. T. 2 D. p. 39-40.

f) ib. p. 43. g) ib. p. 45-50.

h) ib. p. 56. it. p. 18. i) ib. p. 54.

andre Steder i Riigerne, og maaskee med mange. At svare herpaa stykkevis krever ikke mit Øjemedle. Grundene til Svaret synes ellers at blive disse: Om man vil sætte, at de anførte Indvendinger er virkelig sande, og det uden al Indskænkning, som jeg neppe kan troe; saa kan sieselig svares: at der haver aldrig været, saer vel heller aldrig nogen almindelig Forandrings, enten i Verden overhoved, eller i noget Lands Huusholdning især, uden at jo nogle enkelte Personer have tabt derved, eller funne tage noget; men naar andre ligesaa mange og maaskee fleere vinde, (og det tenker jeg at ingen kan twile om i denne Sag), saa tager dog det heele Selskab intet, men vinder meget meer; hvilket og vel er Marsagen, at man har seet, at saa mange Slags Forandringer ere blevne foretagne i Verden, uagtet nogle, ja ofte mange enkelte have syntes at tage derved. Saadan Tab er og virkelig aldrig blevet nær saa stort i Gierningen, som det haver syntes at være; thi da saadan en nye Indretning har ver ligesaavel behovet Folk, ja joenlig fleere, end den gamle behovede, og just Folk af samme Slags, saa have der altid været for dem, der havde levet af den gamle, utallige Lejligheder, Maader og Veie til at finde Adgang til den Nye,

Nye, ofte med sterre Winding; ja Sælkska-
berne selv have og sædvanlig sørget for dette af
alle Kraester. Men kan der ikke ogsaa være
Marsag at spørge? Om nogen kan virkelig tage,
og da hvilke, og hvor meget hver? Det maae
komme an paa at viide, (om det ellers kan skee,
som vist nok er troeligt) hvilke de ere, som
have nogen Fordeel eller Fortieneste ved den Is-
landske Handel i nærværende Tid, hvorledes
de have den, og hvor stor den er for hver af
dem især. Jeg veed det ikke, haver ei heller
Marsag at bryde mig derom. Men der er et
andet, som jeg troer at en tankende kan falde paa
at spørge om, nemlig: om ikke alle de, der
have havt at bestille med den Islandske Handel,
have fundet en nærmelig Afgang i den Fordeel
og Fortieneste, som den haver givet, i en Mands
Alder (jeg regner den paa 30 eller i det høieste
paa 35 Aar) imod det den gav tilforn? Om
det ikke er at frygte, at denne Fordeel kan bli-
ve i Tiden endnu mindre betydelig, om ikke slet
ingen tilsidst? Jeg kan ikke fatte andet, end at
den, som kunde fuldkommelig oploose de Spors-
maale, vilde giøre den Danske Handel en meget
vigtig Dieneste; i det mindste maatte han kun-
ne afgiøre det, om frie Handel i Island funde
lade sig tænke og satte i Værk, uden nogen

Slæ.

Skade. Dog, andre kunne bæder demme derom. Men Tabet for København synes i Sandhed at besvare sig selv; thi da den er den fornemmeste Handels-Stad i Rijerne, kan ikke vel tænkes andet, end at jo Stabelen for den Islandiske Handel, om deune end blev frie, vil altid blive der; det meeste af Udredningen vil skee derfra; det meeste af de Islandiske Warer gaae derhen igien; thi der er intet Sted saa nær, hvor de kunne ventes saa vel og hastig assatte som der. Jeg grunder denne Meening paa den Toute, som mig synes at Handelen, og fornemmelig Fiske-Handelen tager i vore Tider; Thi aldrig kan jeg troe, at den Islandiske Fiske-Handel kan blive saa stor, at den kan foranstre hin; og om den end funde det, i Tiden, mon det da blev nogen Skade for Danmark eller København? De som ere rette Kibmtend kunne lettelig afgiere, om jeg tænker rigtig eller ikke. Ja, hvad haver vel København tabt ved Handelen paa Vestindien fordi den er blevne frie?

§. 81.

Men andre have gjort sig et andet Slags Evilsmaal, sigtende til Island selv, og det i denne Anledning. Maar der er indfalden Dyr-

Tid, og Handels-Slibene have været borte, da haver man ikke haft noget Sted at gaae til, for at kunne faae Hjelv. Friheden ataabne de Handlendes Pakhusse haver gierne været mangfoldig indskrænket k), og maattet være det, for Misbrugens Skyld; der haver og ikke fundet været saadan en Forraad, som kunde slaae til. Hastfer l), (som og deri er bleven fulgt af andre m), er dersor salden paa, at Magaziners Oprettelse kunde være nyttig i Island, ja endog heilig forneden, ei aleene naar Fremmede skulde sætte sig der ned, men og naar nye Indretninger, som Fabriken og Sovel-Raffinaderiet var i hans Tid, skulde retsfaffens blomstre, og Folkene ved samme kunne have Levnetsmidler med al onskelig Magelighed; ligesom og Hr. Professor Schonning haver troet Korn-Magaziner at være fornedne, endog i Norge selv n). Nu kunde da samme Mangel formodentlig befrygtes i Island, om det end sik frie Handel, naar det kunde troesse, at nogen af Havnene eet eller andet Aar blev ikke besielet.

§. 82.

k) Landst. A. 1659. N. 15. Octroy 1733. 11 Art. i Landst. Act. 1734. No. 10. Octroyen 1743. Art. 13. i Landst. A. 1743. N. 4.

l) Upart. Z. §. 77. 78.

m) Econ. Journ. for Jan. 1758. p. 94.

n) Tronh. Selsk. Skr. i D. p. 163. &c.

§. 82.

Føruden andre Grunde, som jeg siden skal anføre, er det ogsaa af denne, at endog de Skribenter, som have tænkt paa frie Handel i Island, ligesom alle hine, der ellers have handlet om dets Opkomst, have tillige snævet at det maatte faae Kjøbstæder, for at der kunde være et Slags Oplag, som Indbyggerne kunde tage deres Tilsflugt til, naar de kom i Træng. Forskiellen er aleene, at enhver har ver opgivet, efter sin Plan og Indsigt, adskilte Steder, tildeels og en adskilt Maade til at sætte dette i Værk. Sagen selv er af det Slags, som eene kommer an paa hsiere Eftertanke; og derfor vil jeg aleene indsøre lige frem hvad jeg har ver fundet om den. Det er allerede sagt o), hvorledes Gisle Magnussen tænkede, at der kunde lægges Grund til Byer, ei aleene ved Øreraae, men og desuden til een i hver Fierding af Landet, ssiuent han ikke navngiver Stederne. Lavmand Povel Bidalin har ver kun tænkt paa een By, ved den gamle Havn Hvitar-Øs, paa den Maade som ser er nældt (§. 39 = 46). Rector Arngrim Bidalin p), har ver endog troet det fornødent "at bygge Kjøbstæder i Island, i det ringeste to, den

Y 2

eene

o) p. 115 n. og p. 120 n. p) CS. III. c. 12.

eene Norden, og den anden Sonden paa Landet, paa bekvemme Steder, enten strax hos store ferske Stromme, eller dog ikke langt deraf, hvor der faldt en bekvem Havn og Indleb for Skibe; Indlebet for Seefartens Skyld, og de ferske Stromme eller Floder, for Landmandens og Kibstædernes indbyrdes Tilsersel til og fra Oplandet". Han haver tillige eusket et Slags Befæstning, i det mindste en Skandse for det første, til Sikkerhed og Forsvar, fornemmelig mod Soervere, hvilket han haver tænkt kunde saa meget letter lade sig giøre i Island, som Naturen haver der besættet mange Steder med Bierge og Floder". Saaledes omrent ere ogsaa Wagels Tanker blevne; thi sviort han paa eet Sted synes at have mistroet sig til at kunne foreslaae den Maade, "hvorpaa det kunde oprettes Byer, hvor Folk satte dem ned, der kunde begynde at forarbeide den Islandiske Uld paa adskillige Maader, samt holde Hukkerter til Fiskerie og Hvalfiske-Fangst, og drive Salt-Syderie, med andet meere, til Landets Nutte"; saa haver han dog tydelig nok givet tilkiende, paa selv samme Sted, at han agtede saadanne Byers Stiftelse som det alserbeste Middel dertil. Og paa et andet viiser han udsorlig de Egenskaber, som han haver troet

troet, at der burde sees paa ved de Steder,
 som kunde udsøges til at sætte Byer paa, nem-
 lig " 1) først Vand baade til Indbyggernes
 " Huusholdning og til deres Haandteringer
 " 2) fornødent Brændsel. 3) Fødevarer af
 " alle Slags, som Landet giver af sig, Mælkes-
 " Mad, Kød, og Fisk, baade af ferskt og salt
 " Vand. 4) God Lejlighed til indenlands
 " Tilsførel. 5) God Skibs-Havn til Handel,
 " baade Winter og Sommer, og 6) saadan en
 " Beliggenhed, som var bekvem af Naturen
 " til at kunne besættes baade til Lands og
 " Bands". Han lægger til: "At der er
 stien Lejlighed paa mange Steder, til Kiebs-
 stæd i Island, for dem som forstaae at udsege
 samme", ja navngiver endog til Prøve der-
 paa, "et Sted ved Enden af Havnefjord paa
 " Hammerskots Grund; der er, siger han, god
 " Havn til mange Skibe baade Winter og Som-
 " mer; der omkring ligge Bonder-Gaarde i
 " Mængde, som kunne forsyne Stedet med
 " Mælk- og Kød-Barer; nær ved Stedet lig-
 " ge ferske Sør med Fjeld-Ørreder i; den
 " salte Sør gaaer der nær ind til, saa man kan
 " staae paa Landet, og tale med dem, som
 " ligge ude og fiske Torsf, Langer, Sild, Fllyn-
 " dre og anden Saltvands-Fisk; En først Ca-

" beljeau af største Slags sælges der for 2 Sk.
 " Havnen og Stedet kan besættes med ringe Be-
 " kostning paa 3 Steder, thi paa Land-Siden
 " ligger der et maadeligt Bierg eller Klippe, og
 " 2 saadanne ved Indlebet af Havnen — da
 " Mælke- og Kjed-Mad falder der for godt
 " Kjeb, ligesaa vild Fugl, baade Unger og
 " Æg af Seefugle, som lade sig vel spise, samit
 " Land-Fugl i Mængde, saasom alle Slags
 " Wildgjæs og Rypel, saa kunne Indbyggerne
 " ikke flettes Underholdning. Paa Uld og
 " Skind, som skulle forarbeides, er her og
 " godt Kjeb". Saavidt Wagels Tanker og
 tildeels hans egne Ord.

§. 83.

Hastfers Plan i dette Øvne er i Kort-hed følgende q): "Hoved-Middelet til Islands Opkomst bestaaer i allernaadigst Frihed for Folk af alle Nationer at sætte sig der ned, og drive Fiskeriet med frie Hænder, og udser selv til andre Lande saa meget af deres Fangst, som de ville og kunne; Uden saadan Frihed torde vel ingen indlade sig i Sagen af Frygt for de
 For-

q) Upart. Tanker fra §. 34. til 46. ogsaa lagt til Grund i Decon. Journal for Jan. 1758. pag. 87-89.

Førpagtendes Modstræbelser; Maar den derimod var der, vilde Folk visselig sege dertil, allerhelst saadanne, som have nogen Kundskab om Fiskeriets Fordeele, og viide at omgaaes det. Uden saadanne Folk som have nogen Formue, er det umueligt, at faae Fiskeriet drevet i al sin Strækning: Men naar det var ret i Drift, vilde strax lægges Grund til allehaande Haandværker og Borgerlige Mæringen, Penges Omsteb, og Handel. Baade det egentlige Fisserie og Hvalfiske-Haugsten behøve nemlig Haandværksfolk i Landet for at gaae dem til Haande, med at forarbeide de fornødne Reedssaber, og især umiddelbarlig, Reekslagere, Timmermaend, Bedkere, Smede, Snedkere, Garnvævere, Seilmagere og fleere; men disse igien behøve andre til at arbeide for dem, som: Skrädere, Skomagere, Garvere, Parrykmagere, Glarmestere og fleere. Saaledes kan Fiskeriet indføre og udbreede Haandværkerne. For Haandværksfolkene er det en høistnødwendig Omstændighed, at de skulle boe sammen, for at kunne gaae hverandre des bæder til Haande; og da opkommer strax en Bye, som, forsynet med Kiebstæds-Friheder, vilde med Tiden blive til en virkelig Handels-Stad. Saa sik den Yslandiske Handel en fast Grund; Men da baade

Fiskeriet og Haandværkerne behøve en ubunden Handel, var det og umueligt, at Handelen kunde blive paa nærværende Fod. En eene-
ste Bye vilde være Landet meer til Skade end Gavn r), fordi Varernes Forsel til og fra saadant et eene-
ste Sted vilde falde Indbyggerne alt for besværlig, ja aldeles umuelig. Det-
imod meenes best passet, efter det Forhold, som Næringsmidlerne have, om der for det første kunde blive to Byer, den ene for Nord- og Østerlandet, hvor Krig-Avlingen fornemmelig drives, den anden for Sønder- og Westerlan-
det, hvor Fiskeriet, hvortil især Reykjavig i Guldbringe- Syssel formeenes at kunne blive udseet, da dette Sted baade haver en fordeel-
agtig Havn, og de nye Indretninger ere an-
lagte der s); ellers tor han ikke navngive nogen vis Havn. Fleere end 2 Byer haver han for
det første ikke agtet raadeligt at tænke paa, af
Frygt, at de ikke skulde kunne forsynes med Levnetsmidler af Landets Afsgröße, saa længe Næringen var i saa lidet Drift, og Folke-
mæng-

r) Det synes at være en gældste natuelig Erindring mod Vidalins Meeting, anført tilsorn §. 44.

s) Den er og vaar en vis Maade allerede udset der-
til ved det Islandske Interessentskabs allernaadigst
confirmerede Conventions 8 Art. see Landst. II.
1756. N. 23.

mængden saa ringe; maaskee fleere slige Stedet kunde da tvinge og hindre hverandre, i det Mangel af Sæd, eller forneden Tilførsel af Levnedsmidler udenlands fra, kunde nøde den til, at fortære selv det meeste af det, som de skulle handle med; maaskee de og ikke kunde, i værende Omstændigheder, forsynes af Landet med den fornødne Maengde af raae Materiet til at giøre i Arbeide". Han haver afhandlet alt dette temmelig udførlig, tildeels ogsaa bnyget det paa almindelige Deconomiske Grunde. Men jeg haver udeladt disse; thi de som læse vore Tiders Skrifter, i deslige Evner, indsee dem af sig selv. Især falder hans Hoved-Grund tydelig nok i Dine. Han haver og desuden paa nogle andre Steder ^{t)}, forestillet den paa følgende Maade: "Det er at frygte, "at alle Anstalter til Folkemoengdens Formee- "relse og Forarbeidningens Forbædring, ville "blive frugtesløse, saa længe Handel og See- "fart ikke trækkes igien til Landet. Den maae "altsaa trækkes derhen; og det kan den; thi "lad end være at Landhuusholdningen, saas "vidt den bestaaer i Kvæg-Avlingen, er ikke "mægtig nok til at underholde en fordeelaqtig "Handel, saa er Havet desto rigere, ei aleene

Y 5 "af

^{t)} Upart. T. §. 29 32 33 75 76 79.

" af Torsk, men og af Hvalfisſe. Sagen er
 " klar, naar man betragter de frenumede Na-
 " tioners Fordeel af Fiskeriet paa de Islandſke
 " Stromme aleene af det første Slags. Her
 " kan ingen Indvending gieres af Fiskeriets
 " uerorende Tilstand, eller dets Mislighed
 " i viſſe Aar, thi den vilde da ikke saa let falde
 " ind, allerhelst naar Hvalfisſefangsten kom-
 " dertil. Man blev da ikke bunden til nogen
 " vis Tæxt som nu, men Prisen blev da i For-
 " hold efter Faugsten. Nu bruges Kun Krog,
 " men da kunde bruges mange fleere Reedskaber,
 " som Garn og Næt u); og det ei bekjendt, at
 " naar Torsken ikke bider paa Krog, da fanges
 " den best i Garn, hvorraa Prover ere gjorte
 " i Island baade af Interessentkabet, og en an-
 " den vis Person. Med eet Ord at sige: Al
 " Hielp synes utilstrækkelig uden Handeleus For-
 " andring ". Det som er anført tilforn baade
 om Handelen selv, og om dens Indflydelse
 paa de andre Næringsmidler, oplyser vel ogsaa
 noget disse Tankers Sammenhæng.

§. 84.

Ingen af alle haver dog givet saa ueiagtig
 en Anvisning paa Antallet og Stederne til
 Kobb-

u) See tilforn §. 64. p. 263.

Kiebstæder i Island som Lavmand Becker.
Hau mælder x), at han deri har fulgt de Kongelige Commissariers Assessor Arne Magnussens og Lavmand Povel Vidalins endelige Overlæg om Sagen, og det paa den Maade: "Efter-
"at Commissarierne med stor Moie havde ud-
"søgt de beleiligste Havn, hvor Kiebstæder
"skunde indrettes, og noie undersøgt de fornuem-
"ste Ting, som deriil udfordres, saa have de
"afdeelt dem paa efterfølgende Maade.

" Til en Hoved-Stad paa Island er Hav-
"nesfiord besnuden best og beleiligst 1) fornies-
"delst dens herlige og sikre Vinter- og Som-
"mer-Havn, 2) formedelst dens skionue Belig-
"genhed til at blive befestet y), 3) formedelst
"det vidtloftige Stykke Jord, som findes der
"i Nærvoarelsen til Torveskær til Ildébrand,
"og 4) formedelst nogle af de omliggende Hav-
"nes fornemmelig Ørebæks, Grindevigs og
"Baasands Farlighed.

" Maar da de 6 nærmeste Havn = Distri-
"cter, nemlig Ørebæks, Grindevigs, Baas-
"sands, Kieblevigs og Holmens, (af hvilke
"de 2 sidste, ligge gandstæ nær, og alle uden
"Øre-

x) See og tilforn p. 48 not.

y) Thi det er uden Tvil det samme Sted som Wagel
haver meent §. 81.

" Ørebæks, temmelig nær) tilsigemod Havne-
 " fiords eget, som udgiøre samlig en fuldkom-
 " men Fierde - Part af Landet, bleve samlede
 " til eet, og lagte under Havnefiord, for at
 " giøre deres Handel, saa fit den et Oplag i
 " det mindste til 9 à 10 store Skibes Ladning-
 " ger, som vel for det første kunde gaae an for
 " en Købstæd.

" Den anden Købstæd kan best anlægges
 " ved Grundefjord eller Kumbervaag, hvor-
 " hen der kunde forlægges Budenstads, Sta-
 " pens, Revets, Grundefjords, Kumber-
 " vaags og Stiklesholms, det ere de 6 Håv-
 " ners Districter omkring Snæfells-Jokel.

" Den tredie Købstæd kan best anlægges
 " paa Jæsfjord, som er lige saa god Havn som
 " Havnefiord, hvortil kunde lægges Patrickse-
 " fiords, Vilstedals, Dyrefjords, Jæsfjords
 " og Røllefjords Havne-Districter.

" Den fierde Købstæd kan anlægges paa
 " Høfjord, som ikke aleene er den beste Havn
 " Norden paa Landet, men endog vel beleilig
 " til at kunne hæfestes til Soes, hvortil Skage-
 " strands, Høfs - Øff, Høfjords og Husevigs
 " Havne-Districter kunde forlægges.

" Den femte kan anlægges paa Rødefjord,
 " hvortil de 3 Øster - Havnnes, Bapnafjords,
 " Re-

"Rødefjords og Berresfjords Districter fuude for-
 "lægges. Men som det vilde falde for besværlige
 "for dem af Indbyggerne, som boe langt borte,
 "at reise lige til vedkommende Købstæd,
 "for at giøre deres Handel, saa kunde nogle
 "af hver Købstæds Borgere tilhandle sig de
 "Kram- og Pak-Huuse, som nu ere paa de
 "Havne, som falde befeiligt, og der holde
 "deres Guldmaegtige, til at giøre Handel med
 "dem; dog saa, at om der blev Ladning til
 "et Skib, Skipperen maatte tilholdes at clas-
 "sere sit Skib i den Købstæd, som samme
 "Pakhuus hørde under, ligesom det skeer paa
 "Udhavnene i Norge; og i dette Tilfælde kun-
 "de øg Vestmannene lægges til Havnesfjord".
 Dette er hans Beretning, saavidt angaaer denne Sag, og den, som hans heele Skrift, haver han sluttet med disse Ord: "Dette havde øft været bragt i Stand i Salig og Heilovlig
 "Ibhukommelse Kong Friderici Quarti Tider,
 "om den ulykkelige Ildebrand ikke havde truf-
 "set København, saasom Arnas Magnussen
 "havde da mundlig giort dette Forsslag for Hs.
 "Majestæt". Wagel haver ligeledes skrevet,
 "at Hoistsalig Kong Friderich den Fierde havde
 i Sinde at oprette Købstader i Island,.. Jeg
 veed intet videte derom.

§. 85.

De Fordeele som disse have haabet, at der kunde bringes til Veie ved Kibstæders Stiftelse, ere vel tildeels allereede nævnte (§. 46. 81). Dog vil jeg endnu udforsliger samle dem her, meest efter Rector Bidalins²⁾ og Laymand Beckers Tanker. Overhoved er det, at de have troet, at alle de Ting som kunde behoves til Landets Forbædring, kunde blive satte paa et langt fastere og sikrere Fod, ved Kibstæders Hjelp, end paa nogen anden Maade, og deriblandt, de Kunstdækker, som Landet meest trænger til, baade blive saa meget bæder indførte og udbreedte, og alle Landets Produkter segte og forte til Øhytte. I Særdeleshed er det: 1) at Kibstæders Indbyggere, saaværdt de vare fremmede, og vaante til en fuldkommene Maade at behandle alle Slags Madvarer, ei aelseue til Reenlighed; men endog til Drøgelse, kunde ved deres Exempel, Omgang, og Anvisning, og allermest ved Blanding med Nationen selv, i Tidens Længde, saae samme indførte og antagen i Landet. 2) At alle Slags Jordbrug, Alger- Have- og Eng-Dyrkning, sanit Træ- og Skov-Plantningen maatte kunne ventes prøvet og sat i Værk, ved nogle

2) Cons. Sect. III. c. 12.

nogle i saadanne Kibstæder boesatte Avelsmænd, med desto baadre Fremgang, og især saa meget visser, som disse havde stadigere Boepael, end enkelte Fremmede, forsikrevne til den Ende; og saa meget mageliger, som Kibstæderne maatte giøre, at Tilsførselen af Sæde-Korn, Planter og andre Slags Ting, som behøves dertil, maatte blive ei aleene letttere, men endog meer oversledig og bekvem end ellers a).

3) Ut allehaande Haandværker og Mechaniske Kunster, hørende til Forarbeidningen af Landets egne eller fremmede raa Materier, maatte funne ei aleene vinde en fast og stadig Forfatning i Kibstæderne selv, formedelst de samme steds indflyttende Haandværksfolk; men endog Landfolket saa meget baader sættes derved i Stand til, at lade sine Børn lægge der, i det mindste saa megen Grund, baade i Haandværkerne, saa og i Handel og Søemandskab, at de kunde siden saa meget letter og hastiger naae al forneden Fuldkommenhed, ved at reise og eve sig i samme i Danmark og Norge. Kibstæderne i Almindelighed, og Haandværkerne især, vilde finde al ønskelig Velvemhed, baade til Mølle Værker b) og andre fornødne

Mes-

a) See tilforn p. 177.

b) See og Decon. Journ. for Jan. 1758. p. 94.

Mechaniske Indretninger, ved Elver og Bekke; og baade de og Landfolket en vedvarende Understøttelse ved hverandres Arbeide. Foruden andre Ting kunde især Kibstæder, fremfor noget andet, tiene til at indføre og rodfæste Kundeskaben om at giøre Lærred; Lavmændene Gottrup og Becker have meget savnet den; uden Evil med Grund, da saa mange i Island have øste manglet Arbeide og Fede, medens lige saa mange og fleere i Tydskland have vundet deres, ved at giøre Lærred for Island. 4) At den gode Leilighed til Afsætning, som Kibstæderne vilde stille, maatte tiene alle de brugelige Nøringsmidler til mærkelig Opmuntring; og især at den indenlandske Handel og Seefart omkring Landet, samt Fiskeriet (§. 64.) maatte kunne allers best komme i Stand ved dem, saasuart der vare boesatte nogle saadanne Seefarende, som havde belvemme Skiberomune, til at sætte denne Hart i Gang, samt at drive Fiskerie og Hvalfisfæangst omkring Landet, paa de Fremmedes Maade, og ved samme Leilighed at føre til Nutte noget af det Drive-Timmer, som nu gaaer til Spilde; ved dette kunde dannes mange besarne Seefolk; det kunde give Leilighed, om ikke til at sege hin gamle Østerbygd paa Grønland, paa belvemmere Maade, end hidtil

er skeet, dog til at drive Hvalfiske og Robbe-
Fangst under samme Land; maaskee og at de,
som ville sage denne Fangst, fra Danmark eller
Morge, vilde finde dette fiendelig lettet, saa-
vidt de da kunde have deres Oplag i de Islands-
ske Kiebstæder, og giere deres Udredning der-
fra, da Island baade ligger saa nær, og saa
beleilig for Fangsten c). 5) At den Islands-
ske Udenlands-Handel maatte kunne blive ansee-
lig større og fordeelagtigere, og dog meget ma-
geligere, og ikke nær saa kostbar for de Hande-
lende, som den havet været. Nogle saa Fæc-
torier eller Handels-Contoirer, nedsatte i Is-
land, maatte da kunne giere de Udenlandske,
som vilde handle der, al den samme Dieneste,
som hine mange Folk, der have maattet holdes
paa hver Havn for Handelens Skyld, med
Kost, Bon og Fering. Til dem kunde da
Skipperne levere deres Ladninger, og faae de-
res Retour-Ladning strax ind igien, og Skibene
faaledes giøre 2 Reiser om Året, som ofte
skedde i gamle Dage, i Steden for at de have
siden pleiet at ligge uden Nutte paa-Havnene den
Heele Tid som Handelen er blevet drevet. En-
Deliq 6) at Kiebstæders Stiftelse i Landet vilde
ei aleene bæder, end noget andet, riene til at af-

værgeden Skade, som Hans Majestæt Kongen lidet, ved at dets Welstand tager idelig af, men endog til at forsøge høist sammes Indkomster i Tiden, og det anseelig, baade ved de formeerede Afgifter, som Handelen maatte give, alt ligesom den kunde blive større, saa og ved Afgifterne af Knebstederne selv. Det er ogsaa begribeligt nok, at hvor meget vanskeligt det endog kunde være, at dette store Land kunde blive sin Herre til noget større Nutte, end det havet været, hvor muligt det maatte synes i og for sig selv; saa vil det dog vel blive temmelig vanskeligt, og maaske endda ikkun lidet betydeligt, al den Stund Landets Mæring og Handel savner Den fuldkomne Drift.

§. 86.

Hvad forbemældte Forfattere have ellers skrevet om saadanne Knebstders indvortes Indretninger f. E. om deres Privilegier; om deres Jurisdiction verdslig og geistlig; om Materiale til at bygge dem af; om det var best at bætte dem alleene med Hans Kongelige Majestæts egne Undersætter, eller om Folk af fremmede Nationer kunde ogsaa inddbydes dertil; og mere af samme Slags, gaaer jeg forbi, da det deels er alt for meget vilkaarligt, synes og tildeels

deels at falde af sig selv. Jeg havre og derfor ikke vildet undersøge Lavmand Bidalins Lau-
ker derom (§. 39. o. f.), men kun indført dem
lige frem. Det synes ellers fælligt, at det
vilde være des hædre, jo mindre pludselig For-
andring slige Stiftelser gjorde i Landets øvrige
Forsatning; og altsaa veed jeg ikke, hvorvidt
man kunde bifalde Lavmand Beckers Tanke;
at ei aleene Amtmanden og Landsfogden, men
og Bisshoppen af Skalholt, og Lavmanden
for Sonden og Østen, kunde forbindes at
flytte til Havnefjord (§ 84.), og Lavtinget
for Sonden og Østen, samt Landets Ober-Ret,
holdes samme steds. Og ligeledes Bisshoppen
af Holum, Klosterholderne paa Medrevalle
og Munkehveraa, samt Lavmanden for Nør-
den og Vesten, forbindes at flytte til De-
fiord, og Lavtinget for den Deel af Landet
holdes samme steds. Og overalt, de nære-
merst ved hver af de andre foreslagne Kibstoe-
der boende Proprietairer forbindes paa samme
Maade til at flytte til disse". Derimod sy-
nes Havnene, som han havre opgivet til Kib-
støders Aulæggelse, og disses Fordeeling, at
falde langt bekvemmere, som i andre Henseender,
saa især i Hensigt til den indenlandske Handel
og Fart. Og skulde endog disse Havnे endnu

synes alt for meget langt fra hvæt andre, især paa den store Streckning fra Rødefjord til Havn-
esfjord, er det ikke saa vanskeligt at tænke, at denne Uleilighed kunde blive hævet, ved at an-
lægge Handels-Contoirer paa nogle af de be-
kvemmeste Udhavne imellem Kibstæderne, oms-
trent som paa visse Steder i Mørge; og at saa-
danne Udhavne lettelig kunde opdages, deels ved
Anviisning af Førsædrenes Podse- og Lade-Sted-
der d), deels ved egen Erfarenhed, eller dog
ved Undersøgning derom. Det er ellers mør-
keligt, at alle de foransorte Forfattere ere just
faldne paa at tænke paa Kibstæder i Island, da
de i det øvrige have tænkt saa ulige, ligesom og
den ene ikke synes at have læst hvad den anden
havet skrevet. At de gamle Icelandere ikke
stiftede Kibstæder, synes Rector Vidalin e),
med god Grund, at holde for en Indrending af
meget siden Vetydenhed: De aqtede ikke paa
den Sag (§. 29); Kibstæd-Wesen var og
blev ret i Stand i Morden i den Tid, da de
kunde havt Leilighed til fligt; og i de senere
Tider have alt for mange og alt for store Hin-
dringer været i Veien. At Kibstæder ikke

skulde

d) Tildeels samlede af Nicolai (Diss. de Comm.
Isl. §. 41. p. 74-77), og overalt navngivne i
den gamle Historie.

e) Conf. Sect. III. c. 12.

skulde kunne nære sig i Island, kan lige saa lidet frygtes for. Landet og Vandet have mere end nok af de allerfleste Ting, tienlige til Livets Ophold og især til Kibstæd-Næring; de vilde give meget mere, naar denne kom til. Dog langt fra at fordybe min Tanke i Muelighedernes Afgrund. Jeg haver ikfun vildet berette, hvorvidt mine Forbicengere have turbt vove det.

§. 87.

Heistærede Landsmænd! det er fornemmelig i Hensigt til Eder, at jeg haver skrevet disse Bladet, og giver dem nu ud ved Trykken. Læser Eders Forsædres Historie; jeg veed at J læse den; men seer ogsaa deri, ei aleene de borgerlige Missforstaaelser, Krige og Ødelæggelser, ei aleene den gamle Sprog- og Digte-Kunst, ei aleene Forfædrenes Aldededragter og Vaaben, Vedtagter og Skikke, Sæder og Løve, og andet af det Slags, (skiet alt det kan i mange Maader have sin Nytte): Men seer og tillige deres Welstand, deres Huusholdnings- og Nærings-Maade, og især hvorledes hin blev holdt ved Lige lige saa længe, som denne stod ved Magt, og det var i nogle Hundrede Aar. Legget saa ved Siden de høilovlige

Kongers faderlige Anstalter til den Islandiske Landhuusholdnings Opkomst. Saa mørke jeg vel, at disse ere stålede paa at skjense Eder ligien alle de Kundskaber og Indretninger, i Hensigt til Mærkings-Wæsenet, som Forfædrene havde, men som jeg have tabt; ja endnu meget mere: At de ere stålede paa, at oplyse, at berige Eder med de mange nye, som en meget lykkeligere Eftertid havcr opdaget og sat i værk. Agter paa dette, og bliver ikke følesløse; thi at være følesløs ved Welgierninger er det nærmeste Ein til at blive utaknemmelig; det veed jeg et langt fra Eders Hierter. Og jeg af Landets Born, som reise udenlands for at studere. Min egen Erfaring tilsiger mig et Ord til Eder. Maaskee det samme kan hendes Eder, som er hendet mig. Jeg saae i mange Aar ved Københavns Universitet; jeg troede i de Dage at jeg brugte min Tid saa gode som jeg kunde; men naar jeg nu bag efter gior Regning med mig selv, saa finder jeg, at jeg baade kunde have udstuderet mit Fæderneslands Øeconomie selv, og lagt fornøden Grund i alle de Videnskaber, som den behøver, uden at forsemmle det mindste af de Ting, som jeg egentlig lagde mig efter. Men mig fattedes Eftertanke til at kunne af mig selv falde paa sligt, i den Alder jeg var i;

Jeg

Jeg træsi heller nogen, som just sagde mig, at jeg skulde. Jeg haver dersor ikke heller naæt uden nogen historisk Kundskab i dette Slags Ting. Ja, den kan vel og være nok, for de Omstændigheder, som det haver behaget Forsynt og Kongens Maade at sætte mig i. Men det er langt fra ikke nok for eder, naar I attræae, som I gisre, at dannes til at kunne tiene i Eders Fædeland med al enskellig Nutte. Bruger altsaa, bæder end jeg, den ypperlige Leilighed, som I have for Eder, medens I ere ved Universitetet, til at lære at fiende, at anvende de Ting, som kunne tiene Eders Fædernelands Mærings-Bæsen til Beste. Underviisning, Raadførsel, Bog-Samlinger og Erfarenhed af allehaande Slags række Eders Lævillighed hielperiige Hænder. Lade I denne Leilighed undløbe Eder, uden at benytte den, det er et Tab for Eder selv, og for Eders Fæderneland, som aldrig kan erstattes. Tænker paa at Engelsmanden haver vovet sit Liv blandt fremmede Folke-Slag, for at lære, og siden at berige sit Fæderneland med Deconomiske Indretninger. Jeg haver ladet mig sige, at Mordmanden, endnu for fort Tid siden, skal have gjort det samme, ved en bekjendt Leilighed. Men I behøve ikke nær saa hoi en Grad af Selvfornøg-

telse. Alt hvad I behøve at vide, og endnu meget mere, alt det kunne I lære iblandt Eders egne Bredre de Danske og Morske; og hvilken skulde I ikke kunne haabe heri den ædelmodige Dienstfærdighed, som er disse ælestværdige Nationer saa meget naturlig, saa egen; Jeg lærer aldrig Ord til at udtrykke den, som jeg haver nydt, af saa mange anseelige, af saa utallige gode Folk iblandt dem nu paa 2-4de Æar. Ja Deconomien, og alle de Videnskaber, som here tilbendrille vist giøre Eders Arbeide ved Universitetet anseelig større. Lad det saa være. Men jeg veed at I kunne arbeide, og at I ville, og saa belänner Arbeidet sig selv med en mægtig Bederkvægelse. Og sæt at man end skulde tage sig noget uer, hvad er man da ikke Gud, sin Konge, og sit Fæderneland skyldig! Jeg troer at I føle det; Og den følelse, jeg har ved deraf, standser min Pen. Men maaskee I allerede løbe paa denne Bané med fyrige Skridt, og at denne min Opmuntring er usorneden. Saa er det des bædre. Hvad her er blevet spildt er da ikke stort: En Haandsfuld Sværte, og nogle Ark Papiir: Et lidet Stykke Arbeide og en Udgift for mig, men det er dog en Fortjeneste for Papiirmageren og Bogtrykkeren, maaskee det og kan blive en Dienste for Urte-

kræmmeren med. Behøves da dette ikke til
Opmuntring for Eder, saa kan det dog vel tise-
ne, som en Art af Forseg, til at besvare de
Spersmaale om Island, som Capitain Lüt-
ken haver gjort i hans Deconomiske Tankers
9 Vars 5 C. p. 68 = 72. indtil nogen af Eder
besvarer dem bæder. Og kan det ikke blive
det, saa tænker jeg dog, at det kan blive et
Forseg til en Samling af Antegnelser, hørende
til Islands Deconomiske Historie, indtil nogen
af Eder faaer sat den i fuldkommen Stand.

Erichsen.

Tillæg Lit. A.

Udtog af Hr. Snorre Biernssens Brev til Amtmand Gislesen (dat. Husafelle d. 28 Martii 1760 og meddeelt af Hr. Landfoged Skule Magnussen), som viidere Efterrening til p. 222 og 234 om den Islandiske Surtarbrand.

I).

Surtarbranden ligger ingensteds, det jeg veed, oven paa Jorden (uden hvor Fieldestred flyde den frem), og ingensteds haier oppe i Jorden paa Fieldene, eller retter sagt i Fieldenes Dalvaerper, end at der maae graves efter den 2 til 3 Alne dybt; som dog ikkun træffer paa saa Steder. Thi dens beste Gang falder i steile Søefielde, paa den Maade, at der ligger midtveis, langs efter samme Fielde, en bred Dr. Hylde eller Streækning af Gruus; i denne Hylde er Surtarbranden at finde, og ligesom Gruuset flyder fra, ved Regn og Sneeskred, saa bryder den frem og kommer op af Gruuset; dog kan man altid see Brand-Staalet (Surtarbrandslaget eller dens faste Gang) selv, hvor det er, og staarer Aar ud og Aar ind, ud af Dr. Hylden.

2) Langsab

2) Langs ad denne Ørhylde ligger Brandstalet (eller Surtarbrandens faste Gang), som mesteds i eet paa 20, 30, til 40 Favneshængde, sommesteds afbrudt i smaa Pletter. Sommesteds ligger det i haard Bierg-Steen, (ventelig Kampe-Stein) som ikke kan brydes; Sommesteds i en saa kaldet Brand-Steen, til Anseelse meget liig Steen-Kull, dog meget tyngere end de, og sammensat af Leer-Sand (ventelig et Slags Sand-Steen); denne Brand-Steen er let at bryde og rødde af Beien; Sommesteds endelig ligger det (Brandstalet, nemlig) i sort og tykt Gruus som er blandet med Vand, sommesteds i hvidt og limagtigt Leer meget liigt Petersmusd hos os.

3) Hvor Brand-Pladen ligger afbrudt i smaa Pletter, da bestaaer den paa de fleste Steder af 3 Lag, under Hinauden. Den øverste Brand kaldes da Ficelle-Brand, og er ligest efter Træe, allerhelst i det, at den kan kloves ligesom Karr-Vaand, i tykke og tynde Blaaser, og boies, endog omkring Haanden; den findes vel en $\frac{1}{4}$ Alen tyk, dog mestendeels ikke tykkere end de sædvanslige Gran-Bord. Under denne ligger en saa kaldet Rod-Brand, meget tykkere, og overalt vreden, haard og knudret, med Knorter, som ligge og ville sig
den

den eene i den anden, dog alle indvortes i Brandpladerne, men ingen ud af dem. Derimod skyde sig ud af denne Rødbrand tynde og slade Brandrødder eller Greene ind og ned i Bierget, til den nederste Brand-Plade, som kaldes Bandsbrand, thi den haver altid Vand under og omkring sig. Nogle kalde den Glassbrand, thi den seer ud som sort Glas eller Rafntunne (en Art af den sorte Islandiske Agath), er og skior som Glas. Hvad Slags Brand det end er, saa ere alle Brand-Pladerne omrent lige tykke mod Enderne og Kanterne, som mod Midten.

4) All Surtarbrand ligger flat (horizontal) i Brandberget, eller kun meget lidet ind og ned ad; dens Tykkelse er meget ulige; thi Pladerne i den Brand, som ligger i Plettesall, ere sædvansligst i det heieste ikkun 1 eller $1\frac{1}{2}$ Qvarterer tykke; men i det sammenhængende Brandstaal er den 1, ja endog $1\frac{1}{2}$ All. tyk; men dog ei heller tykkere, uden i nogle runde Brand-Knuder eller Knolde, som kunne give 2 til 3 Tonder Kull.

5) Det er en almindelig Meening, at Surtarbrandens Gang strækker sig heelt igennem Fiieldene, og den bestyrkes dermed, at naar der findes Surtarbrand paa den eene Si-
de

de af et Fjeld, saa findes den og sædvanslig paa den anden Side af samme tvert over for; samt at naar der i de Fjelde, hvor Surtarbranden er, indsalde store Fjelstred, som give dybe Gioll eller Rister i Fjeld-Siderne, da pleier Brand-Pladen eller Gangen at viise sig allers best inde i Bunden, eller i det dybeste af saadant et Gioll.

6) All Surtarbrand er af brun Farve uden til, men giver en grøn Skicer i Saaret, naar den rives eller brydes, omrent som god Svarte hos os.

7) De meest bekendte Brand-Fjelde ere Stigahliid uden for Bolungavliig paa den Sendre Side af Isefjords Dyb, og tvert over for paa den Mordere Side af Dybet i Adalsviigs Bygdelav, Grønnehliid, Straum-Næss-Hliid, Skorar og Sandviiggsberg, af hvilke de 2 sidste ere de beste til at faae Surtarbranden tagen *).

8) Saa hastig som Fjeldene ere frie for Sne drage Folk derhen til Søes for at tage Surtarbranden, med Slusfler og Jernstaenger. Med Slusflerne maae først Gruset slusses fra Brand-

*) Disse Brandfjeldes Strækning mod Øenkanten udgjor i lige Linie efter Forsatterens Tegning 5 til 6 Veker Søes.

Brandpladerne; og dernest, ligesom man faae
opbrudt Brand - Berget med Jernstaengerne,
maae og alt det opbrudte skuffes af Veien, fo-
rend man tager fat paa at løse Branden selv fra
Berget. Jernstaengerne bruges kun lette fra
 $7\frac{1}{2}$ Pd. til 9 Pd., at de ei skulle udtrætte
Folkene for meget, de ere oven til runde meer
end ned til Midten, men siden firkantede og
haerdede i Spidsen. Til at rive Branden op
af Berget, i hvilket den ligger meget fast (imod
at den i Ør eller Grus ligger temmelig los)
bruges thikke Jern-Kiiler eller forte Jern-Bolte.
Hvorimod meenes at man knude med langt min-
dre Arbeide faae Brandberget brudt, naar man
havde Jeru-Hakker, faste paa Glastet og maa-
delig unge. Man maae tage sig vare for at
vove sig i Brand-Fiieldene i Regn eller vaadt
Beir, thi naar der er Væde falde der idelig
Steene ud af det steile Berg, som er ovenfor
Brand - Hylsen, og som paa mange Steder
haenger ud over den; Men i Terveier er her
ingen Fare for dette Slags Steenskred.

9) De 2 Brand-Fiieldes Gronnehliid og
Strom-Næss-Hliid ere hver paa sin Side af
Aldelviig, under hvilke Fiielder, saavel ved den
Sendere som Nordere Strand er den beste
Havn. Men Skorar og Sandviig er hvert
paa

paa sin Side af Fliotet, (en Fiord af det Navn) hvor der ogsaa er temmelig god Havn ved den Nordre Side.

10) Surtarbranden bliver ikke brugt til andet end Kull, og Mafste til Brand-Hunse eller andre Hytter, hvor der er fugtigt; thi der kan den holde sig uden at forderves. Og skions nogle giøre Spiseborde af den, eller lægge den ind i Skabe og Paneel til et Slags Biir; saa mytter det kun lidet; thi er det i Udhuse, som Winden staær paa, eller i Hunse hvor der er stærk Heede, saa revner den, og leses op i Fliiser.

11) Et Kull derimod er den meget god; og da skal man slaae Brand-Pladerne med en Hammer, saa smaa, som Kullene skulle være, og brænde dem siden som Virke-Kull, og omrent lige saa stærk, indtil Luen forlader dem.

12) Hensigt til Heeden gaaer den nær ved Steenkull; aleene at Rodbranden (N. 3.) giver en stærkere Heede end Fiellebranden; dog giver Glasbranden Den stærkeste, saa at den maae brændes indtil Kullene ere blevne hvide i Ilden; thi ellers fordaerer Den Yernet og brænder det op. Alle Surtarbrands-Kull gi-
ve meget Slagg, hvilket foraarhages af den Steen og Leer, som skiuler sig i Dens Rister

og

og uden om den. Dersot, naar Branden er fort hiem, bliver den lage i salt eller ferskt Vand, ret Dogn eller to, og stablet siden op for at torres; da løsnes Steenen og Peeret fra Pla-
verne, og da bliver den bedre, og dens Kull
give meget mindre Slagg. En Tonde sag-
danne Brand-Kull agtes lige saa god som $1\frac{1}{2}$
Tonde Birke-Kull, eller 4 Tonder Gran-Kull.

13) Naar Brand-Kull ere jævnt og maa-
delig svedne, behøves (naar man undtager Glasbranden N. 12.) ingen særdeles Agt-
somhed til at smedde ved dem, fremfor ved Bir-
ke-Kull. Dog maae Jernet ikke syde fuldt saa
længe, og allermindst det Slags Jern, som
skal bruges til Eg-Jern og bevare Haardhe-
den. Thi Branden, allermest Glas-Brand-
den, betager Jernet dets Haarhed, om det
syder meget.

14) Det er derfor godt, naar man vil
smede Eg-Jern eller slaae det tyndt, at bruge
tilligemed Brand-Kullene en Halvdeel eller Tre-
diedeel af Birke- eller Gran-Kull. Surtare-
brand kan og meget vel bruges blandet med
den sorte og haarde Ild-Terve, hvilken og si-
geledes behøver at soides, indtil den bliver uden
Røg, men maae dog ikke brandes, til den
bliver hvid, eller falder hen i Ask. Disse

Brand-

Brand-Kull blive hastig kold; I en kort Tid
gaae de ud for Essen, saa at de fleste Gnister
ere slukte inden de ere stegne i All. i Heiden;
og den samme Dag, som en Kull-Grav paa
2 Tondre (thi meere kan ikke uden Skade breen-
des ad Gangen i een Grav) er bleven brændt,
er den og bleven kold. Gnisterne af disse Kull
taende ikke loitelig, hvorfor og Folk, som bru-
ge dem, have deres Smedder iblandt deres
andre Huuse.

15) Brand-Kullenes Drøgelse kommer
an paa det, hvorledes Gurtarbrauden bliver
slagen i Stykker inden den bliver brændt; ere
Kullenे storlagne forstaae de kun Halvparten
haade i Tonden og paa Essen; derimod ere de
anseelig drøqe, naar de ere smaa slagne og til
Maade brændte (No. 11. 12).

16) Folk uden Bygdelavet kiobe ikke
Brand-Kull i Adalviig, thi der ere Virke-
Slove strax i de nærmeste Bygdelave, og
Gran paa Strandene (at forstaae af Drives
Timmer). Men de af disse Folk, som have
vildet bruge disse Kull, have selv hentet Bran-
den i Fiieldene, som i en anden Alminding.
Inden Bygdelavet, i Indbyggernes indbyrdes
Handel og Vandel giesler en Tonde Brands-
Kull fra 7 til 10 All. (28 til 40 St.) efter

Øvrigendighederne; og det samme meenes den at maatte koste inden Adelvigs Havn, Ferse-
len iberegnet.

17) I disse Brandfielde, især Skore
og Sandvig er Surtarbranden i den Over-
fledighed, at dersom man tog sig for at løsne
og opbryde Brandstalet selv (som Indbyggerne
aldrig røre, for Banskeligheden Skyld, men
holde sig aleene til de smørre og løsere Brands-
stader) da kunde mange store Skibe laddes der-
med. Et Skib paa 40 til 50 Væster meenes at
kunne laddes i 2, højest 3 Uger, af 7 eller 8
gode Arbeidere. Thi 6 Karle tage magelig op,
paa een Dag, Ladning til en Ott. Wring, og
lade den tillige løbe ned ad Fieldet til Søen.
Men naar de ville ladde en Ott. Wring med
Surtarbrand, maae de i Forveien løsne saa meget
i Fieldet, som Ladning til 3 Ott. Eringer;
thi i det man lader Surtarbranden løbe ned ad
Fieldet, splittes og brækkes Plåderne, og disse
afbrudte Splinter blive da borte, deels i Fiel-
Sidens Steen-Urer, deels i det Grus som
løber ned med Branden. Noget, hvor Berget
er saaledes dannet, flyver af een Berg-Hyl-
de ned paa den anden, indtil det endelig enten
falder paa Strand-Steenene, hvor det gaaer
gandske i Stykker, eller fastes ud paa Søen,
hvor

hvør det ikke kan faaes igien. Dog ere der og andre Steder, hvor man vel kan faae Surtarbranden ned til Stranden, saa at man beholder den halve Part, ja næsten alt, som i Skore og Sandviigs-Berg. Paa dette Sted er ellers funden en Art af Surtarbrand, hvis Kull, saa snart de komme i Brand paa Smede-Æssen, begynde at syde ligesom Jern, saa at En som ikke kiender dem, kan ikke tænke andet, end der maae være Jern i Ilden, men den som kiender dem kan lettelig adskille deres Omister fra Jernets, thi de ere lysere og større. Slagget af disse Kull, om end intet Jern har været i Ilden, haver ligeledes samme Farve som Jern-Slagg; hvorfaf Forfatteren haver formodet, at nogen Art af Jern, Staal eller Magnet maatte være blandet med det Gruus, hvori dette Slags Surtarbrand fandtes. Kulene af den satte saa meget Slagg uden paa haardt Jern, at det maatte imellemstunder tas ges ud af Ilden for at slaae det af. Dette Slags Surtarbrand fandtes kun hist og her, og saae ellers ikke sletter ud end den anden.

Aa 2

Til-

*) I Dalene inden for Skagfjorden i Nordlandet fal og findes Surtarbrand, som meest ligner vanstalte og knudrede Træersdder, dog meer flad end rund, altsaa af samme Slags som Rodbranden (N. 12).

Tillæg Lit. B.

især til §. 33. p. 87. o. f.

Sammensigning *)

Imellem de til Ísland indførte og derfra udførte, til sine Lodsepladser hientkomne a) og beregne-de b) Handels-Barer i 3 Ter-

mi-

*) Førfattet af Hr. Landsfoged Skule Mag-nussen.

- a) De fra Ísland udgangne, men ulylkeslig borte blevne Skibsladninger, s. E. fra Husevigs Havn 1738, og fra samme Havn 1760, som da saaledes balancere, ere her ei beregnede.
- b) I den første Handels-Termin, som er 1655, formeene Nogle, at de farende Folk have nydt Foring, som her er ei beregnet, ei heller i de 2 seænere Termis-ner, om noget kunde være ud- eller indført, foruden det i Handels-Requningerne beregnede: I midlertid synes Compagnie's Hovedbog for Året 1655 at sætte Foringen i et Slags Twilsmaal, ved at

miner, den første for Aar 1655; den anden for 10 Aars Tid fra 1732 til 1743; og den tredie for 5 Aar fra 1758 til 1764, hvert Aars Varer for sig først uddragne, i hver af bemældte Terminer, der næst sammenlagte, og saa deelte, i den anden Termin med 10, og i den tredie Termin med 5, hvoraf det udkomende her beregnes efter den Islandiske Land-Tart af 10 April

A a 3

1702

at Føringen er de Farende i RegensPaberne godtgiort; Den forklarer det saaledes, s. E. "Boesands Havn, til Niels "Rasmussen efter endte Reise til Glyk- "stad, er for Omkostet med Folkenes Hy- "re og Føring, . 592 Daler 3 Mark "7 Sk. Ligesaa "Hafneshjord, efter "endte Reise, Hyre Føring og andre "Omkostninger, gør 559 Daler (en Da- "ler til 64 Sk. Danske). Ligesaadan ansøres det paa mange andre Havne; og paa nogle ansøres Fragten tillige med under eet, saasom, "Holmens Havn
Fragt

1702 med Better og Fisk c), den
sidste dog som en Brok her udeladt,
eftersom her anføres ikke Hoved-
Summerne, i fire Afdeelinger.

(I Mads-

"Fragt Hyre Foring og anden
"Omkostning betalt tilsammen, efter
"Kibmandens Regnskab 2594 Dal.
" 1 St. Kieblewig, Fragt, Hyre, Fo-
"ring, og anden Omkostning bedrager
"tilsammen efter Regning 2121 Dal,
" 3 Mark 8 St. Men hvor Fragten
anføres aleene nævnes ei nogen Foring,
saa som, "Boesand, til Skipper Peder
"Mortensen, Fragt for den Islandiske Reis-
"se efter Regning tilsammen 2125 Dal.
" 3 Mark. Hafneshjord, til Mads Mads-
"sen Compagniets Skipper, Fragt for den
"Islandiske Reise, efter Kibmandens
"Regnskab 2248 Dal, 1 Mark 4 St.;
hvoraf kunde paastaaes, at den benævnte
Fering bør aleene forstaaes til Skibss-
folkene, og ei til de Farende Handels-
Betinter, hvorom enhver kan have den
Tanke ham behager.

c) En Bett, 40 Fiske, er af Værdie 90 St.
een Fisk er $2\frac{1}{4}$ St. Danske Courant.

1) Madvarer, nemlig, Rugmeel,
Skonrogen: Skibs-Brod, Gryn, Er-
ter d).

	1 Term. Aar 1655 Bet.	2 Term. Aarlig Bet.	3 Term. Aarlig Bet.
Indførte for Udførte Mad- varer af Slaq- teriet, nemlig, Faare- og Dre- Kiod, Tælgen iberegnet e)	9449	16000	22577
	10577	23545	14981
Sinor og Stumpe Tælge	1392	573	532
Fisk alle slags	40000	24662	18158
gier	51969	48780	33671
Ere saa fleere Madvarer ud- end indførte	42520	32780	11094
	Aa 4		2) An-

d) Hverken i Compagniets Hovedbog eller
Gods- og Vare-Bog for Aar 1655, ei-
heller i Indkøbs-Bogen 1635, findes
Erter, som Handels-Vare, anførte.

e) Een Tende Kiod med Tælgen, uden
Skindene, er her anslagen til 5 Bet. for
ei

2) Andre nødvendige Varer, som Landet ei kan indvære, indførte, nemlig: Jern, Staal, Jerngryder, Steenkul, Brynesteene, Slibesteene, Timmer, saasom Norske 18 Alninger, 16 Alninger, 12 Alninger, 10 Alninger, 7 Alninger, Alare-Grantræer, Store Middel-Smaae-Lægter, Stægne og Kioltræer, Bognsfud, Krumholter, Fyrre- og Gran-Bræder, Tære, 60 Fabne: 40 Fabne: Lod-Liner, Nets-garn, Traadser og Transtviin.

I den første Term. Aar 1655 f) 8590 Bet.

I den anden Termin aarlig 9654

I den tredie Termin aarlig 10033

3) Nytt-

ei at ansere de Islandske Madvarer for høit. (Men ved det at Island giver saaledes sine Madvarer, ei aleene for de Madvarer som det faaer ind igjen, men endog for den sterste Deel af alle de andre indførte Varer; saa kan det des letter, ja maae næsten nødvendig, komme til at mangle selv: dersor bliver og Fornedenheden at formiere dets Næringsmidler, saa meget større).

f) Udi Compagniets Boger for Aar 1655 findes ei Staal, Steenkul, Slibesteene,

næ,

3) Nyttige eller brugbare Varer
 indførte nemlig: Hesteskoe, 6= 5= 4= 3= 2=
 Tomme, Lappe, Nod-Som, Angler for-
 tinnede, Angeltommer, Blad-Messing,
 Messing-Bækener, Mod, Blye, Krudt,
 Pak-Pyk-Klæde, Bred-Smal-Tvissel,
 Mast, Kiersei, Hor-Blaar-Bestfels-Ult-
 zinger, Sles-Lærret, Vesterfar, Strie,
 Horlærreds-Blaarlærreds-Skiorter, Pa-
 piir, Lak, Hvid-Gron-Sæbe, Fiile, Sare,
 Jernhægter, Kamme, Jernknappaale,
 Syenaale, Fingerboller, Uldkarter, Al-
 manakker, Alabelater, Indigo, Spinde-
 rokke, Træskoe, Mangodstin, Briller,
 Haugesfrøe, Staaltraad, Segldug, reede
 Penge og forskrevne Varer tilsammen af
 Bærdie.

I den første Termin Aar

1655 g)	40902	Vet.
I den anden Termin aarlig	36750	
I den tredie Termin aarlig	28081	

A a 5 4) Unod-

ne, Krumholter, Traadser eller Jern-
 gryder, men i de sidstes Sted, Kaabers
 og Messing-Kieddeler.

g) Af disse Varer findes i bemeldte Bøger
 ikun Hesteskoe, Som, Mod, Messing-
 Bæk-

4) Unødvendige og Overflodigheds-Warer *) indførte, nemlig: Taffel- og Peber-Kager, Mands- og Drenge-Hatte,
III.

Bækkenere, Angler, Angelstommer, Engelsk Pak- Pyk-Klæde, Bred- Smals- Twissel, Ulker- Bolte-Lerret, Strie og Sæbe. Herhos findes i Indkøbsbogen 1635 endnu Westfels-Lerred, Westersar, Papir, File, Sare, Syrenaale, Hægter, Knappenaale, Krudt, Kamme, Fingerboller; videre ere der anførte til 5 Havne i Jylland, 28 Flyndergarn, (ventelig tildeels til de Handlendes egen Brug, men useisbarlig ogsaa nogle til Forhandling i Landet. Skade kun at denne Handel ikke er blevet fortsat, maa skee tildeels fordi Glyndrene have ei kundet haabes at kunne blive saa nyttige for Handelen som Plat Fisken.

*) At forstaae deels efter sand Forståedenhed, deels efter naturlig Eensoldighed i Levesmaaden. Og om man end billig fattede eet og andet herfra, til de nyttige Warer, saa bliver dog altid denne Overdaadigheds Klasse, og fremfor Alting deri, Tobakken og Brændevinen, meget meer end stor nok til at udarme Landet i nærværende Omstændigheder.

Uldengarn, Coleurt Traab; store Knive,
 Holdeknive, Penneknive, Knive med Gaf-
 seler, Degerknive, Laase, Messing, Knappe-
 naale-Hægter, Tobakspiber, Fransé, Korn-
 Brændevuin, Pers- Nol-Tobak h), Heele-
 Halv-Ankere, Ruttinger, Rister, Skrine,
 Pot- Halvpot- Pagle-Flasker, Specerier,
 Sukker, Thee, Caffe i), Messing- Metal-
 Kokos- Horn- Knapper, Fløiels Baand, Flo-
 nel, Golgas, Plyds, Silke, Ostindiske-
 Lærreds-Tørklæder, Filt, Callemang, Ca-
 melot, Stoff, Serge, Atlast, Blaa- Hvid-
 Nod Cotton, Varendorpher Lerred, hiem-
 megiort Toi, Spillekort, Damask, Strom-
 pebaand, Saget, Possementmager- og Di-
 verse-Snorer, Blekhorn, Skuffspeile, Snus-
 tobaksdaaser, Raalehnuse, Bodicer, Ka-
 budser, Engelsf Garn, forgylt Læder,
 Stentoi, Dukketoi, Skoeremme, Blik-
 lamper, til sammen af Værdie

3

h) Tobak findes ej i den første Termin in-
 ds-
 ført, eller anført i nogen af forbemældte
 Vøger.

i) Caffe findes ikke i den anden Termin at
 være indsørt eller beregnet,

Den eerste Termink) 12073	Bet.
Den anden Term. aarlig 30143	
Den tredie Term. aarlig 17656	

De herimod udførte Islandiske Varer bestaaende af Tran, Uld, Ørehuder, Bulke: Faare: Lamme: Reve: Skind, Eder- dun, Fugle: Svane: Fjedre, Hvalfiskebar- der, Vadmel, Dobbelsbands: Enkelbands- Uldengods, Totomme: Banter, gammel Raaber l), raat Svovel m), belobe

S

- k) Af disse Varer findes i bemeldte Boger ikuns, Taffel- Murenberger = Rager, Mands- Drenge = Hatte, Ulden = Garn, Frans: Korn: Brændeviin, Kister, Skri- ne; derimod findes der Bulke: Skinds- & Neede: Børne = Punge, Isler: Skinds- Huer, Fleiels: Florets: 3 Snore: Filt- Trips: Dvells: Hatte; og i Indkøbsbo- gen 1635 findes, Heele: Halv: Ankere: Kuttinger, Knive, Laase, Nemmer, Speile, Blekhorne, Messinghaegter, Spillekort.
- l) Gammelt Raaber findes ei i den tredie Termink, og i den anden Termink ikuns tilsammen i de 10 Aar for 183½ Bet.
- m) Raat Svovel er i den anden Termink udført af Værdie 4 Better; i den første og tredie slet intet.

I den første Term in n)	6001	Vet.
I den anden Term. aarlig	36820	
I den tredie Term. aarlig	31254	

I bemeldte Terminer er til Island indført aarlig:

Tobak i den første Term. intet		
= i den anden Term. aarl. for	15923	Vet.
= i den tredie Term.	7340	
Brcendevin i den første Term.	6633	
= i den anden Term.	11220	
= i den tredie Term.	8032	
NedePenge i den første Term.	8235	
o) = i den anden Term.	11625	
= i den tredie Term.	13163	

OII

- n) De her bemeldte udgaaende Varers Anstall er ei arført i bemeldte Handelsbegej, for saavidt nogle Skibe have udlosset dem i Glükstad og Amsterdam, hvor de ere bortsolgte; men ikkuns anførte Summersne af de, for det heele, indkomne Penge, ester udenlands Priis, som man veed ikke, saa den her anførte Summa 6001 Vet henhører alleene til København, og er i Henseende til det Heele usuldstændig.
- o) Disse Penge sammenlagte og igien deelte med 3 Aar, gisre for eet Aar, 11007
Vets

Oll Dansk, men meest Lybst, aleene
i den første Termin, som her foran er be-
regnet under de brugelige Varer, beløber
til 8095 Røpper. I de sejnere Terminer
er ei Oll videre indført end til de farende
Folkes egen Forbrugelse.

Efter.

Røpper, eller 9784 Rødl. Kroner, som
skulde være det aarlige til Island anførte
Quantum siden Mar 1620 beboende i
alt til 1448032 Rødl. Skulde Is-
land nu besidde denne Contant Capital,
da kunde det siges at være iblandt de pen-
geriige Provinser i Rigernes; men desto
være! Sålt befindes ei saaledes; det be-
sidder ingenlunde to Aars Tilførsel eller
20000 Rødl. recde Penge. Enten
Pengene ere deels ikke til Landet over-
førte, men andre Kramvarer i deres Sted,
eller og deels igien udførte og omsatte,
derom kan enhver beholde den Tanke, han
selv befinder at være den rimeligste, det
er nok de findes ei i Island.

Efter forbe- mældte er ind- fort	1 Term. Aar 1655 Bet.	2 Term. Aarlig Bet.	3 Term. Aarlig Bet.
Oll og Bræn- devin	14728		
Tobak og Brændevin		27143	15372
Madvarer p)	9449	16000	22577
Uldengods er fra Island udført			
Enkelbands- gods		14822	16459
Totomme- Vanter		2209	1973
Dobelbands- gods		5410	4203
Vadmel		1062	510
gør q)		23503	23145
			36.

p) Dette viser en stor Utlighed imellem de Indførte Madvarers og de skadelige Varers Mængde; de første have tiltaget, ligesom Indbnyggernes, især Fiskernes Tal astog, de sidste ogsaa steget, men til Slutning mærkelig faldet.

q) Her viises klarlig, at Klæde-Fabriken haver

	2 Term. Aarlig Bet.	3 Term. Aarlig Bet.
Islandst raa Uld er udført i Handelen	3244	595
Fabriken forbrugt		526
Udført og forhandlet som Uld- kast		33
Felgelig haver Ulden aftaget i de dyre Aar fra 1750 til 1758 og i Begyndelsen af Nægshygen fra 1761 til 1764		2090
	gier	3244

De til Island indførte Varer, som
meest forbruges til de derfra udgaaende
Varers Conservation, nemlig: Spanj-
Fransk-

haver ei forhindret Ulden-Arbeidet i Lan-
det, men forsøget det saa meget, som
Fabrikens Vahrer ere, hvilke kunne ag-
tes som et nyt Tilsag, udenfor dette,
(Hvorom meere siden). Aftagelsen be-
staaer aleene i Handels-Vadmelet, som
allereude førend Fabriken begyndte, var,
saa nær som til Indbyggernes egen Brug,
af Moden.

Franst-Salt, Tran-Salte-Tonber, Splitter, Skindbendfler, og Seglgarn, ere her ei anførte eller beregnede, eftersom meget lidet deraf forhandles til Indbyggerne. Et lidet Quantum Malt og Humle er ogsaa her udeladt, eftersom det forbruges ikke af nogle saa Personer, og kan i den Henseende ansees som forstrevne Varer.

Tillæg Lit. C.

til §. 57. 58. 59.

Nogle Efterretninger om de Islandstke
nne Indretningers Balance, (af sam-
me Forfatter som Lit. B.)

Klæde-Fabriken tog sin Begyndelse År
1752. Fra den ere til 1759 Års Udgang
udkomme og bortsolgte Klædevarer,
bestaaende af Glat-Figureret-Emens, Ca-
lemang, Broch, Saget, Pak. Pyl-
Klæde, Rast, dog meest Kviffel og Ker-
sen, for 16300 Rdlr. 215.
Ligesaa fra 1759 til
1764 a) 27969 = = 31 =

Hertil lægges de Klæ-
devarer, som Fabri-
ken tabte ved ulyk-
lig Tids-Skade År
1764, af Værdie 666 Rdlr. = = =
Bemældte Varer fun-
de ei alle i Begyndel-
sen, ei heller længe
derefter, giøres pro-
ves.

- a) Det meeste af disse Varer, blev, efter
Københavns Fabrikers Priis, leveret til
de Handlende, som affatte dem med
Fordeel til Islands Indbyggere efter
Landtaxten.

de og handels-mæssige b), hvorudover man blev nødt til, med Tab at hortselge de uprøve = mæssige ved Auction omrent for 1200 Rdlr. = = =

Summa 46135 Rdlr. 52 $\frac{1}{2}$

Folkehold ved Fabriken de første tolv Aar.

Aar	Svenne	Drenge	Fruentilher	Fremmede Gæsteson og i Kioskenb. besøket c)
1752	1	5	9	1635 Rdlr. 17 $\frac{1}{2}$
1753	1	19	15	1854 = = 4 =
1754	1	29	23	1835 = = 58 =
1755	2	29	30	3031 = = 29 =
1756	7	29	27	2501 = = =
1757	10	30	23	2119 = = 72 =
1758	10	29	28	1505 = = 11 =
1759	10	14	20	1515 = = =
1760	10	26	31	200 = = =
1761	10	23	31	341 = = 72 =
1762	16	44	36	691 = = 60 =
1763	16	45	40	823 = = 52 =

Summa 941. 321 313 18053 Rdlr. 87 $\frac{1}{2}$

Bh 2 Ahc

b) De fremmede Mestere maatte i adskiligt ligesom loere paa nye, at behandle den Islandiske Uld, hvorved endeels Feiltagelser nødvendig maatte indlebe, formedelst den Islandiske Ulids Forskellighed fra den Udenlandske, de før havde forarbeidet, og være tilvante.

c) Den største Bekostning, foruden de kostbare

Anferte indfodde Folkes Antall, hvor-
af de fleeste have været enten Born, Bet-
lere, Halvkroblinger, eller Fruentimmer,
uduelige til Fiskeriet og andet svært Arbei-
de, paa Landets Maade, belober til 728
Personer; Deres Kost, Løn og øvrige
Underholdning haver kostet fra 1751 til
1764, er 12 Åar 22319R. 92S.
Indkøbt Uld 14179Før.

Fragaaer Be-
holdning og
bortfølgt Ud-

Kost 3179

Tilbage 11000

Føring d) hver

he-

bare Fremmedes Løn, som her mødte,
var med Farveriet, og Varenes paafel-
gende Appretering, som mestendeels,
til 1761, maatte bekostes i København,
da sligt først kom i Stand i Landet, efter
at 4 Farvere for i Beien det havde ar-
beidet, saa nær forgivernes, givende Skyl-
den nu paa Lusten, nu paa Vandet, dog
uden ringeste Grund, som Erfarenhed
siden efter har bevist og forklaret.

d) En Føring er 10 Skaalpund Danske.

beregnet à 20 Fiske, e) 5156 = 24 =
 Til Klædevarenes Forfærdigelse
 forbrugt Værktøj og
 adskillige Materier f) 6134 = 12 =
 Indkøbt Garn 1729 Føringer
 ringer, som er forbrugt, for 5977 R. 33 ff.

Tilsammen 39587 = 65 =

Af ovenmældte 11000 Føringer Uld
 g), forfærdiges ved $956\frac{1}{2}$ beste, uforhindrede,
 Arbeidere et heelt Aar 132000 Par
 Enkelbands-Hoser

Ulden anføres og beregnes

lige som for 5156 R. 24 ff.

Slig en god Arbeiders Kost,
 Lon for et Aar, med videre
 som behoves, à 20 Ndlr. h)

B b 3 gior

e) I Handelen regnes en Fering kum til 15
 Fiske, men saa er og Ulden derefter.
 Her have da Indbyggerne i Almindelighed
 vundet en tilsorn ubekjendt Fordeel.

f) I Førstningen maatte man forskaffe Bom-
 olie fra Lissabon og Slesvigsk Falkejord,
 nu er man fornøjet med andet Fedt i Stes-
 den for Olien, og befinner den Islandske
 Falkejord vædtere end den Slesvigiske.

g) See foregaaende pag. 202. not. c.

h) De indfødde Fabriks-Folkes beimeldte
 Lon

gior for 956½ Arbeidere	19130	==
Tilsammen	24286	24=
Bemældte 132000 Par Høser gielde efter Landtak- ten, Parret 4 Fiske, er 9 fl.	12375 fl. fl.	
Alltsaa er tabt ved dette Ar- beide	11911	24=
Af bemældte 1729 Foringer Garn kunstes 20748 Par Enkelbands-Høser, i et heelt Åar, ved beste uforhindrede 75 Ar- beidere, à Partet 9 fl. 1945 fl. 12 fl. Disse Arbeideres Under- holdning å 20 Rdlt.	1500	==
Er saa paa Knijtningen bundet 445 fl. 12 fl. som		

Løn 22319 Rdlt. 92 Sk. deelte med
deres Aantal 728, gior for enhver et
Åars Løn 30 Rdlt. 6 3½ Sk., hvorefs-
ter de have nydt en Halvpunt meere, end
de øvrige ved Landtaktenes Arbeide, hvor-
ved Indretningernes Folk, ei aleene ved
Kloede-Fabriken, men i alle de øvrige
Indretningerises Haandværker, have er-
holdt en anseelig Fordeel frem for de
andre; dog ei saaledes, at alle ere lige
aflagte eller bekostede, men efter deres
Duelighed og Fortieneste, de beste med
50 de ringeste med 15 Rdlt.

som er 5532 Rdslr. 21 $\frac{1}{2}$. mindre, end de
sig for dette Garn ved Fabriken, uden al
videre Omsvob og Uimage. Men herafsees
videre nemlig: at Fabrikens Arbeideres
Aantal var fun 728, som endda længe
maatte tillæres forend de kunde regnes for
antagelige Arbeidere i), imod at til Land-
taxte-Hosernes Forfærdigelse af et lige
Quantum Uld og Garn, endelig behoves
1032; hvilke gior en Forskiel af 304 Ar-
beidere, som Fabriken behover mindre, og
som kunne lægge sig efter andet nyttigt Næ-
ringsmiddel, eller og bruges til at forøge
Uldarbeidet selv.

Svovel-Værkerne have kostet og givet.

Med det i Krisevig Åar 1753 begyndte, blev arbeidet de første to Åar forgicæves, efterdi man ikke funde bringe til Veie pro-
mæssigt Svovel i stort, men aleene i smaat.
Dets Inventarium, Indfoddes Lon, Un-
derholdning, Forsel og øvrige Omkostnin-
ger indtil Åar 1764 beløbe 2049R. 58 $\frac{1}{2}$.

B b 4

Der-

i) Ei at tale om Sygdomme, som tilstede-
ved Klæde-Fabriken, mest fra Åar 1756
til 1761, hvorved nogle blev borttrykke-
de, og Arbeidet i saa Maade maatte me-
get side.

Derimod givet probemæssigt Svovel for	3237 R.
Det i Husevig: Aar 1761 be- gynede har ko- stet, med Huse- Bygning, In- ventarier, Fol- kelon, det raae Svovels Ind- køb, og videre Udgifter til Aar	
1764 og givet probe- mæssigt Svo- vel for	2708 R. 62 E. 4866 R.
Bliver da For- deelen af Svo- vellet	3344 R. 72 E.
Summa 8103 R.	8103 R. : :
Reebslageriet blev begyndt Aar 1752, haber kostet til 1764 med værkstøi, Ind- foddes Løn, og indkøbt	
Hamp, tilsammen	5027 R. 61 E.
Derfra ere udkomne og afhandlede efter Landta-	
	ten

ten Fiske-Linier. Needſaa-
ber k) for 5534R. 89ſ.

Fordeelen herpaagter 507 = 28 =
Feldberederiet blev begyndt Aar 1753,
og bekostet til 1758 med l) 845R. 70ſ.
De bereedte Skind bort-
folgte for 1165 = = 79 =

Allfaa profiteret derved 320 = = 9 =
Søefarten og Fiskeriet, hvormed
1752 blev begyndt, er bekostet til Aar
1764 med 45857R. 61ſ.

B b 5 Det

k) Aar 1760 fik man slet ingen Hamp til
Landet oversørt, hvorudover Arbeidet
maatte standse, Fordeelen savnes, men
de antagne Folk dog lige fuldt lens-
nes og underholdes. Dette Haandværk
haver meget gjort til Torskegarns-Fiske-
riets med god Fordeel gjorte Begyndelse,
uden hvis det ei heller kan vente nogen
virkelig Fremgang.

l) Øvægets Tab i Landet i de dyre Aar fra
1750 til 1758 foraarsagede en almin-
delig Mangel paa Skind, og dem som
faldt ved Slagterie-Handelen, funde
man ikke erholde, men de bleve raa ud-
førte fra Landet.

Det havet givet af sig be- rorte <u>Tid</u>	<u>22261</u>	= 90 =
Følgelig er herved tabt m)	<u>23595.</u>	= 67 =
Fra foregaaende p. 387 anfores her de fremmede Folkes Løn ved Fabriken, og der- til horende videre i Kjøbenhavn giorte Om- kostninger	<u>18053R.</u>	87 ff.
Ligesaa ved Snovelsværket	<u>600</u>	= = =
Bed Reebslageriet	<u>560</u>	= = =
Huse- Jagtens- Baade- Byg- ning, tillige med Jernsmed- Arbeide havet kostet	<u>11650</u>	= 51 =
De fremmede Bonders Uln- derholdning med derpaa giorte Omkostninger	<u>5534</u>	= 40 =
	<u>gior n)</u>	<u>36398R.</u> 82 ff.

Be-

- m) Ved Mægtelsen af al Ind- og Udførsel
til de nye Indretningers Fornedenhed,
maatte Hukkerternes Brug forvendes fra
Fiskerie til Cossardiesart, med mindre
Indretningerne skulde undergaae lige saa
snart som de vare begyndte.
- n) Af denne anseelige Summa sees, hvor
vigtigt det er, at man ikke lader det Bes-
gyndte, saqværdt bekostede og i Stand
satte, undergaae, see foregaaende pag.
208. 317. o. f. St.

Beslutning.

SAnsledning af foransorte Balance kan jeg ikke undslade at tillægge et Ord. Man kan regne paa med temmelig Bisched (§. 12), at Jylland havet tabt alleene siden 1700 omkring $\frac{1}{2}$ af sine Indbyggere. Tabet i dets Forstue, baade i denne og foregaaende Tider, er vist meget større. Udvortes Hændelser, som ingen haver i sin Magt, have vel her haft nogen Skyld; Mangel af Oplysning i Mæringsvæsenet, paa Indbyggernes Side, havet haft en endnu større; Og derfor havet jeg troet, at jeg burde raade Landets Born (§. 75-87), at lægge sig efter dette Slags Kundstab af yderste Krøfter. Men efter den Kundstab som jeg havet om Landet, havet jeg og seet mig nødt til at befriende reent ud (§. 77), at saa meget som Indbyggernes alvorlige og foruufstige Bestraebelser knude haabes at ville hielpe til dets Forbædring, og især til denes hurtige Fremgang, almindelige Udbredelse, saa maatte de dog, for sig alleene, agtes alt for utilstrækkelige til saa stort et Værk, naar de ei være underristede af Handelens Forsatning, og endnu meget meer, saa længe som denne stod dem i Veien. Det er nemlig en Sandhed stabsfæjet ved offentlige Acter, som ere i manges Hænder, endog i Danmark, og tildeels udgivne ved Trykken, at Handelens Forsatning havet i nogle Hundrede Aar været den største Marsch til Landets og Indbyggernes Fordravelse. Handels-Forpagteren, eene betenktaa den nærværende Fordeel, og fornoiet, naar den holdt ud i hans Tid, havet sædvanlig betraktet Landet og Indbyggerne omkring som en usorsynlig Herremand betrakter sine Bønder; deres Oplysning, Forbeele, Velstand, farlige for hans Herstab, eller dog ikke hans Sag. Endelig have Jælænderne mørket denne Lænkemaade; det viise de Krøfter, som her ere lagte til Grind, og mange flere Ting; Og det havet haft betydelige Virkninger: De have ikke kundet
troe

troe sig til at begynde paa noget, til Landets Forberedning, betagne af den Frygt, at alt deres Arbeide maatte blive forgæves, formedelst de Omstændigheder, som Handelen stod i, hvorved da disse ere blevne en Marsag med til den Mangel af Oplysning, som haver været saa overmaade stadelig: De have aaret de Handlende om ikke som Fiender af deres Velserd, ja borgelige Frihed, dog som mistænkte og frygtelige. Det haver avlet indbyrdes Mistillid, Uenighed, Trætter, Besværinger, Klager, Modstræbelser af alle Slags; og hvor funde det andet? Hornuften fiender ingen Grund til indbyrdes Velvillighed, uden selles Besie. Bonderne i Island troe, at saadanne Misforstaaelser forjage Guds Velsignelse. Jeg tor vel ikke sige dem ester, at disse have gjort det. En som taler Modens Sprog vilde da vist nok kalde mig en Visionnaire. Men det tor jeg sige, at hin forvendte Tænkemaade, at forestille sig Landets og Handelens Beste eller Oplomfi som modsatte Ting, er bleven Marsag til et almindeligt Tab, for Kongen, for Landet, og for de Handlende selv. Udslaget af Tingene haver viist denne Sandhed; og saa mange, som leve endnu, af dem, der have tabt ved denne Handel, eller Maade at tænke paa i Handelen, kunne ikke andet end føle den. Det var i Anledning af forbewældte Tænkemaade, at høisjalig Kong Friderich den 5 stiftede i Island de befliedte nye Indretninger, og det paa egen Bekostning, og adskilte fra Handelen: det var for at udrødde denne samme Tænkemaade at høisfamme Hans Majestæt tilled allernaadigst at disse Indretninger, da de var satte i Stand, maatte foreenes med Handelen. Dette er skeet ved Oetroien af 15 Aug. 1763. Handelens Fordele, ere nu, i Kraft af sammes 41 Art., foreenede med Landets, saavidt forbemæltte Indretninger ere blevne indlemmede i Handelen; Landets og Indbyggernes Fordeel er paa samme Maade for-

foreenet med Handelens, saavidt disse er aabnet Adgang til at kunne tage Deel i Compagniet selv, i nye Indretninger, som det maastee kunde finde fornødne, at anlægge i Landet. Landets og Handelens Fordele have vel aldrig været virkelig adskilte; Nu har de ikke engang funne tænkes at være det. Kongen havet besalet, at de ikke maae. Det er en Lykke fremfor tilforn; det stifter en ubrodelig Pligt til at fortsætte, at udviide de Kongelige Indretninger selv, at beforsbre Indbyggernes Mæringssvæsen og Landets Ophørsstift; thi dertil alleene stiilede Kongen dem. Den aabenbare Ødelæggelse, til hvilken Landet synes at hælde, det visse Tab for Handelen, hvilket allerede ligesom bereedes ved samme, ere trængende Bevægende-Grunde; De herlige Privilegier (Q. 59), som Handels-Compagniet havet nu vundet, fremfor alle dem, sou havde nogen Lid handlet paa Island, formedelst deits Foreening med forbemældte Kongelige Indretninger, give her det onsteligste MidDEL, den nægtigste Opmuntring; og foransorte Balance viiser et sikkert Haab om Indretningernes Fordeelagtighed; da de kunne nu, efterat de forskie Bekosninger og Banskeligheder ere alt overvundne, understottes af Handelen. Klæbe-Fabriken lever især en desto storre Fordeel, jo længer den varer, maar man fun vil forestille sig, at dens Product fra 1759 til 1764 er allerede løben til 27969 Rdslr., da dens Folkehold af fremmede og derhen hørende Udgift, ifkun belob sig til 3570 Rdslr.; imod at dens Product fra 1752 til 1759 ifkun belob sig til 16300; Folkeholdt derimod til 14483 Rdslr. Svovel-Værkernes Fordeel er baade klar og anseelig, allerhells naar man frabragter de 2. forste Mars mislingede Forsøg. Kæbslageriet og Heldbercederiet, da de ere nu foreenede med Handelen, viise vaa deres Maade selv samme Haab om en vorende Fordeel, som Fabriken. Hukkert- og Torske-Garnisterskiets Fordeel forklarer sig selv, om man end aldrig

drig havde Hollænderens, Engelsmandens og Nort-
mandens Erfaring til Hjelp. Sfibbyggeriet til Fi-
skerie og Hart omkring Landet kan ikke andet end løn-
ne sig rigelig, allerhøst naar Drivetimeret tages til
Hjelp. Og overalt, saavigt bemældte Indretninger
funne nu understottes ved Landets Handel, saa er nu
den allersiorste Aarsag til det Tab, som de have lidt,
medens de ikke vare saalebes understottede, lykkelig
hævet. Saa meget mindre Frygt kan het være for
Tab; saa meget større Haab om vorende Fordele;
Fordele som Kiobmand i Engeland, Holland, ja
i Norge med, vilde ei holde udværdige at umage sig
for, om de havde Adgang til dem. Men hvor mange
af foranførte Privilegiers Fordele ere endnu ei ufor-
søgte. Jeg vil lade Vitriol et unælde. Men Salt-
Værket paa Neyholum, hvor nogle lidet kostbare
Bygninger og Mechaniske Indretninger synes at kum-
me giore den heele Sag, og hvor man ikke haver af-
sygte for det, som eene haver ødelagt saa mange
Salt-Værker haave her i Danmark, og i fleere Lau-
de, Mangelen paa Brænde, da her behoves intet.
Men Surtarbranden, hvo veed hvad der kan blive
af den, naar den blev sagt og behandlet efter Berg-
væsenets Regler. Dog! Igder os haste til Slutning.
Jeg haver forsøkt at viise, ved alle Leiligheder, at
Handelen sande Fordeel herved juist paa Mæringssæ-
senets Forbædning, paa Landets Oplysning. Men
hvælen Landets Indbyggere eller de Handlende funne
udsøre denne Sag, naar de ville gaae hver paa sine
Weie. Handelen kan aldrig haabe nogen retskaffen
Flor uden at Indbyggerne gaae den til Haande; Lan-
dets Oplysning ikke haabes, uden at Handelen under-
støtter den; det skal opmuntre Indbyggerne til at sö-
ge de manglende Kundskaber, det skal lette dette bes-
res Arbeide, det skal hjelpe at sætte Kundskaberne i
Værk, at føre dem til Nutte, naar de ere forhæv-
vede. Denne føelles Forordenhed synes at tilsiige de
Hand-

Handlende og Indbyggerne at række hverandre hielende Hænder til fælles Fordeel; og denne er den Vei, som nærværende Omstændigheder synes at viise til Handelens og Landets indbyrdes Velfaerd. Derved, og derved allene kan det Tab, som begge funne have lidt, blive oprettet, det som de trues med, forekommet og undgaet. Saa seer Kongens Willie. Saa vindet denne Handel sin forlorne Værbighed og Mavn. Saa glædes hver retsindig. Og saa funne de Arbeidende, (saa vidt det kan flettes af menneskelig Skionsomhed) vente deres Arbeide til indbyrdes Beste. belonnet med Fordeel og Ere.

At viise denne fælles Fordeel, at anpriise denne indbyrdes Understøttelse er den anden Hoved-Hensigt, hvorför jeg harer skrevet. Jeg havde i Forsningingen ikke agtet at sige det videre, end sligt er Steet p. 308. 9. 317. Men siden er jeg falden paa, at det var bedre at give det tilkiende, at ikke nogen skalde mistyde denne Hensigt, som om den var stiilet Nogen til Slade. Findes her end nogle Ting, som funke synes haarde; Det ere ikke personlige Fejl, det ere Ufuldkommenheder, det ere Straaheder i Forsatningen selv. Tingenes egen Beskaffenhed trang til at sige dem, naar man skal bevare Oprigtighed og Sandhed, hellige for alle, men mest for den der skriver og kan vente at læses den Dag han ikke lever. Jeg veed saa meget, at personlige Hensigter bor sættes til Side, naar man skal tænke i de Ting, der røre det almendelige Beste; jeg kan og ingen have i denne Sag. De som have handlet paa Islaud i min Tid, de som handle ver nu, have ikke fortient uden øst Gødt af mig. Og jeg harer aldrig ladet det falde mig ind, at vederlægge Gødt med Ondt.

Imprimatur, in Fidem Protocollii,
G. SCHIÖNNING.

Trykfeil og Rettelser.

Side 80. Lin. 18 læs 1732.

Side 87. Lin. 17 læs §. 33.

Side 101. not. r. er Jælands Længde anslagen for
høit, naar man skal, som her sigtes til,
forstaae den i liige Linie mellem Øster og
Vester, svarende till Strækningen af dets
ydersie Punkter mod Syd-Ost og Nord-
West. Rettet er at sige, at dets Læng-
de i Miile-Maal er ubis, da her flettes
fornodne Observationer. Dog omend-
skint Charterne ikkun give det 13 Gra-
ders Længde, kan det vel ikke anslaaes til
ringere end 90 til 110 Miile som de
Hollandiske Søe-Charter sætte; men heller
ikke meget høiere, end til 120, som Horre-
bow haver fastsat.

Side 229. Lin. 6 læs Malignus.

Side 312. Lin. 3 læs Intrader.

Andre Wildelser i et enkelt Bogstav eller Tall, som
kunne være undlobne, rettes vel let af Meer-
ningen.

Til ydermeere Beviis, saavel paa de
forrige Misligheder, som paa de Hoi-
Kongelige Indretningers allernaadigst
forordnede Drift og Understottelse i da-
værende Tid, tilfoies folgende det hoi-
lovlige Cammer-Collegii Communica-
tions-Skrivelse.

Efterat den over det Islandske Compagnies
Handel i Island, og de der anlagte Indret-
ninger efter Kongelig allernaadigste Resolu-
tion af 30 Martii 1756 holdte Commissions-
Forretning, samt de derom fra Landet indkom-
ne Documenter, tillige med Compagniets der-
over givne Erklæringer allerunderdanigst haver
været forestillet, haver Hans Kongelige Majes-
tet under 16 Maii 1757 allernaadigst beha-
get derom at resolvere saaledes:

Omendskjont vi efter foranførte Omstaen-
digheder vel havde Marsag, at lade det Is-
landske Compaqnie for Detroiens Mishol-
delse udi adskillige Maader, og i Særdees-
leshed derudi, at Landet, udi de der inde-
)(
faldne

faldne haarde Maringer, er ikke blevet forsynt med Bare til Livs-Ophold, saaledes som ikke burde, samt Tilstanden havde udfordret, og det var forbunden til, til Undgieldelse at tiltale; saa dog, naar Compagniet, inden 2 Maaneders Forleb fra denne vores allernaadigste Resolutions Dato, erklærer sig at træde, ved næstkomende 1758 Mars Udgang, fra Octroien paa Handelen udi Island tillige med Fjndmarken, ville vi, af serdeles Maade, og i Henseende til bemeldte tillige for Handelen indtrosne besværlige Tider, i hvorvel Octroien ingen Anledning til Forlindring dersor giver, saavelsom for hvad lidet det udi sin Fortieneste ved de i Landet anlagte nye Indretninger, med hvad deraf dependerer, kunde afgaae, ikke alleene frietage dette Compagnie for Tiltale og Straf, i Henseende til Octroiens Misholdelse for den forbgangne Tid, men endog estergive samme for Aarene 1756, 1757 og 1758 af Forpagtnings-Afgiften, den halve Deel, som er Malet 8050 Rdlr, og tilsammen 24150 Kroner, med Vilkaar, at det inmidlertid

1) Forsyner Landet i alle Maader svarlig efter Octroien.

2) Ret-

2) Retter sig, saavidt samme vedkommer, efter følgende 6 Punkter angaaende Indretningerne i Landet, hvilke vi til Efterretning for Compagniet saavel som Interessenterne udi disse Indretninger allernaa digst intil videre herved approbere, nemlig: A) at det bliver Interessenterne freimdeesles uformeent, at lade deres 2 Hukketer gaae imellem Landet og denne Stad, saa at dermed ikke aleene maae hidføres og uforhindret forhandles de Fiske-Varer, som ders ved fanges, samt hvad ved Fabrikerne bringes til Veie, og Compagniet ikke der forbillige Priiser efter Foreening lod imodtagе, men endog did sendes de her kisbende Materialsier og Vare, som til Fabrikne og de andre Indretninger, samt for de derved udi bestandig Tjenesteholdende Folk til Provision behøves. Dog at intet andet eller utillässigt dermed blev fort, efter den Anstalt, som des angaaende allerede er, og, til Undersleb at forebygge, efter Besindende, kunde videre sies. B) at det sigeledes bliver Interessentskabet uformeent, med samme Hukketer, eller andet dertil befragtet Skib, at føre fra Norge de til Indretningerne der kisbende Bygnings-Materialier, sanit Korn

og Frøe til Udsæd. C) At Interessenterne
herestær, som forhen uforhindret, ikke ale-
ne maae liebe af Landets Indbyggere hvad
raa Materialier af Uld, Huder, og Skind
de til Fabrikerne behøve, men endog sælge
til Indbyggerne de det fabrikende Ware,
i Følge deres Conventions i 5 Post. D) at
Compagniet afstaaer til Fabrikerne, af den
i Landet liebende Uld, det fornødne, indtil
100 Skpd. aarlig, imod at Interessenterne
betale hvert Skpd. med 20 Rdlr. i Pen-
ge, med mindre derfor leveres Plat-Fisß
og Tran, da Ulden derimod, efter Tilbud,
overslades for hvad samme kostet ved Ind-
købet i Landet. E) at Compagniet fører
fragtfrie til alle Havnne, hvor det forlanges,
hvad Sædekorn, saavelsom Hampe- Hør-
og Have-Frøe, som enten hos de farende
Købmænd bestilles, eller Interessenterne,
saavelsom andre, her lade liebe, og til Com-
pagniet leverer. F) at Interessenterne maae
ikke udi Fisßertiderne holde ved Fabrikerne
for stærke, eller nogenlunde til Fisseriet be-
kvemme Folk af Landets Indsædde, fleere
end 20 à 30 i det høieste, hvorved dog al-
eene ere at forstaae de, som derved ere i be-
stahdig Tjeneste. Og

3) At

3) At den Uld, som falder ved det for
vores Regning af Friderich Haftser der an-
laeggende Schæfferie, bliver uden for dets
Handel, samt naar den af ham behørig er
sorteret og indpakket, ved deres Skibe frage-
frie at hidsøre; hvorimod Faarene, naar
Ulden er astagen, leveres deres Handels-Ber-
tiente for Betaling, efter Landets Taxt.
Men dersom Compagniet imod Formodning
sig ikke til Octroiens Fratrædelse ørklører,
bliver Sagen, forberørte Forbrydelser au-
langede, samme aabenstaaende, samt efter
Octroien stricte at forholde, og Afgisten der-
ester at svare, uden videre Ufflag, end for
saa vidt de beviise formedelst meerbenældte
Indretninger virkelig at have tabt, og ef-
terdags, efter derom nu foiede Anstalter,
hvorved det paa anferte Maade forbliver,
udi Handelen kunde tabe. Betraffende
Interessenternes Fisserhukkerter, da kan sam-
me vel for det første bruges til Eabelieau-
Fangsten, dog maatte dette Interessentskab
være betonkt paa, saasnart deres Omstæn-
digheder det tillade, at føre Hvalfangsten
under Landet i Brug, da vi forbeholde os,
om den derved faldende Tran, efter Besin-
dende, allernaadigst nærmere at resolvere,

hvad enten samme til de Handlende i Landet
for en vis billig Priis var at overlade, eller
og uforhindret at hidsende; og ligesledes i
Fremtiden, paa hvad Maade Skibe derfra
til Robbesfangsten under Jean Mayn Eyland
kunde være at udreeede. — I øvrigt er det vel
at vores Rente Kammer, naar det kominer
til nye Forpagtning, overveier, hvad der-
ved til Handelens og Landets Beste kan væ-
re tienligt og fornødent at fastsætte, hvor-
om da nærmere allerunderdanigst forestil-
les *) — — —

Hvilken høistbenicde Kongelig allernaadigst Re-
solution Hr. Landsfoged til Efterretning here-
ved communiceres ic.

Rente-Kammeret d. 21 Maii 1757.

Thott. Wedel. Basballe.
Lund. Bårens. Leth. Pauli.
Barchmann. Helszen.

Wolder.

*) Dette er stætt ved sidste Octroy af 1763 som før
er mældt.

